

SOSYAL EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOCIAL ECONOMIC RESEARCH

Yıl/Year: 2019

Cilt/Volume: 19

Sayı/Issue: 38

ISSN: 2148-3043

ISSN: 2148 – 3043

Selçuk Üniversitesi

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi
The Journal of Social Economic Research

Dergimiz Directory of Open Access Journals (DOAJ), ASOS Index, SOBIAD, ProQuest ABI/INFORM Global, ESJI, Science Library Index, Scientific Indexing Services ve Directory of Research Journal Index tarafından taranmaktadır.

2019

Cilt: 19 Sayı: 38

Volume: 19 Issue: 38

ISSN: 2148 – 3043

Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi The
Journal of Social Economic Research
Cilt / Volume: 19 Sayı: / Issue: 38 Ekim/October 2019

İmtiyaz Sahibi/ Published by
Prof. Dr. Ahmet AY
Dekan/ Dean

Editörler / Editors
Prof. Dr. Ahmet AY
Doç. Dr. Hakan ACET
Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
Arş. Gör. Fırat Harun YILMAZ, Arş. Gör. Mustafa TEK
Arş. Gör. Tuğçe SANCI, Arş. Gör. Ömer AKKAYA

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Hakan ACET
Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi Selçuk Üniversitesi,
Alaaddin Keykubat Yerleşkesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
42079
Konya – TÜRKİYE

Contact Address

Assoc.Prof. Dr. Hakan ACET
The Journal of Social Economic Research
Selcuk University, Alaaddin Keykubat Campus
Faculty of Economics and Administrative Sciences,
42079
Konya - TURKEY

Tel: (0332) 241 00 41 -3030 **Fax:** (0332) 241 00 46
e-mail: iibf.dergi@selcuk.edu.tr - hakanacet@selcuk.edu.tr

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurumu bağlamaz.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet AY - Selçuk Üniversitesi İktisat Bölümü

Prof. Dr. Angelo SANGOSTINO - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisat Bölümü

Prof. Dr. Ercan EREN - Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü

Prof. Dr. Ferda HALICIOĞLU - İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Bölümü

Doç.Dr. Mehmet MERT - Akdeniz Üniversitesi Ekonometri Bölümü

Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER - Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü

Prof.Dr. Metin BERBER - Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü

Taleb M. Awad-WARRAD – Ürdün Üniversitesi İşletme Ekonomisi Bölümü

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi

38. SAYI HAKEMLERİ / 38th ISSUE REFEREES

- Prof. Dr. Ali Yılmaz Gündüz-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan Gençler-Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Derya Öcal-Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Emine Serra Yurtkoru-Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Erol Esen-Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ethem Duygulu-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif Özer-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Şişman-Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Meltem Onay-Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat Işık-Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Selda Başaran Alagöz-Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Selen Doğan-Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Verda Canbey Özgüler-Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Altan-Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Tekin-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Asena Altın Gülova-Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge Afşar-KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Öztürk-Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Banu Sipahi-Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Kabaklı-Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Nesrin Ada-Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Engin Üngüren-Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan Yıldız-Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülizar Çakır Sümer-İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Pınar Kaya-Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yılmaz İçerli-Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nezire Derya Ergun Özler-Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman Barbaros Kemer-Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Çuhadar-Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tülin Sepetçi-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İçindekiler/Table of Contents

Araştırma Makaleleri/Research Articles

EKONOMİ POLİTİK PERSPEKTİFTEN FİNANSALLAŞMA VE FİNANSAL İÇERİLME SÜRECİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN YERİ

FINANCIALIZATION AND THE PLACE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FINANCIAL INCLUSION PROCESS FROM A POLITICAL ECONOMY PERSPECTIVE

Zelal BEYAZ.....99

KAVRAMSAL OLARAK YOKSULLUK VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARININ ETKİLERİ

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF POVERTY AND THE IMPACTS OF ANTI-POVERTY POLICIES IN TURKEY

Sema YAŞAR-Mehmet Okan TAŞAR118

YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN TÜRKİYE İMAJI: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

TURKEY'S IMAGE AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN HIGHER EDUCATION: SELCUK UNIVERSITY CASE

Erdem ÖZLÜK-Fazlı DOĞAN-Zeynep ERGEN IŞIKLAR-Duygu ÖZLÜK145

ELEKTRONİK ÖĞRENMEDE ÖĞRENCİ TUTUM VE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE İLGİ VE HEYECANIN ARACILIK ROLÜ

THE MEDIATING ROLE OF INTEREST AND EXCITEMENT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN STUDENT ATTITUDE AND ACADEMIC SUCCESS IN ELECTRONIC LEARNING

Mehmet ETLİOĞLU-Mahmut TEKİN163

TÜRKİYE-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASI ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP OF INTRA INDUSTRY TRADE AND EXCHANGE RATE BETWEEN TURKEY-UNITED STATES

Zeynep KÖSE-Gözde MERAL184

KÜRESEL KENTE ALTERNATİF OLARAK SAKİN ŞEHİR: TÜRKİYE SAKİN ŞEHİRLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME

SLOW CITY AS AN ALTERNATIVE TO GLOBAL CITY: AN EVALUATION THROUGH THE SLOW CITIES OF TURKEY

Enes YALÇIN.....202

DİASPORA GİRİŞİMCİLİK: SURİYELİ GİRİŞİMCİLERİN DİASPORA GİRİŞİM SAHİPLİĞİ MODELİNE BAĞLI DEĞERLENDİRMESİ

DIASPORA ENTREPRENEURSHIP: THE EVALUATION OF SYRIAN ENTREPRENEURS BASED ON DIASPORA INITIATIVE OWNERSHIP MODEL

Mehmet KAPLAN-Aykut BEDÜK.....231

KAMU-ÖZEL ORTAKLIKLARI: FARKLI KURUMSAL İŞLEYİŞ VE HEDEFLER VARLIĞINDA
YÖNETİŞİM BECERİLERİ

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: GOVERNANCE SKILLS IN DIFFERENT INSTITUTIONAL
OPERATIONS AND PURPOSES

İsmail TULUKÇU242

KALKINAMAMIŞ YÖRELER İÇİN İNOVATIF YOL: A.B.D. FIRSAT BÖLGESİ VERGİ TEŞVİK
YATIRIM YASASI

INNOVATIVE WAY FOR UNDEVELOPED REGIONS: U.S.A. OPPORTUNITY REGION TAX
INCENTIVE INVESTMENT LAW

Mustafa Şeref AKIN264

EKONOMİ POLİTİK PERSPEKTİFTEN FİNANSALLAŞMA VE FİNANSAL İÇERİLME SÜRECİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN YERİ

Zelal BEYAZ¹

ÖZ

Küresel kapitalizmde 1960'lı yılların sonlarından günümüze giderek büyüyen aşırı birikim sorunu finansallaşmanın hızlandırılması yoluyla aşılmaya çalışılmış; 1970'li yıllarda kâr oranlarındaki düşme eğilimi sonucunda ortaya çıkan yapısal krizden çıkış adına uygulanan neoliberal politikalarla birlikte finansallaşma eğilimi daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Uygulamaya konulan bu politikalarla birlikte güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması sonucunda yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasına yetecek ölçüde gelir elde edemeyen hane halkının borçlandırılmasının kolaylaştırılmasıyla, düşük gelirli hane halkı da finansal sisteme içerilmeye başlanmıştır. 2008 küresel ekonomik krizin ardından, Dünya Bankası ve G-20 ülkelerinin ana gündem maddesine taşınan finansal içerme amacını gerçekleştirme doğrultusunda, dijital teknolojiler finansal içermenin hızlandırılması ve ölçeğinin artırılmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada finansallaşma olgusu ve finansal içerilmede dijital teknolojilerin yeri ekonomi politik perspektiften değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Çalışma, neoliberalizmin politik bağlamı ve kurumsal yapısı içerisinde ortaya çıkan dijital teknolojilerin içerik ve donanımlarının gelişmesini sağlayan temel motifin kâr arayış olduğu; finansal alanda içerikleri ve donanımları kapitalist mülkiyete tabi olan teknolojilerin ve bilginin üretiminin, tüketiminin ve dağıtımının kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerine göre yapıldığı ve iktidar sahipleri tarafından kontrol edilip düzenlendiği sonucuna varmaktadır. Çalışmanın vardığı bir diğer sonuç ise dijital teknolojilerin, özellikle mobil uygulamaların, kişisel verilerin metalaştırılmasına ve bu teknolojilerin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte alt gelir gruplarının ve yoksul hane halkının daha büyük kesiminin finansal piyasalar tarafından içerilmesine yol açtığıdır. Diğer taraftan finansal içerilme, mevcut yaşam standartlarını korumakta zorlanan geniş toplumsal kesimlerin sorunlarının geleceğe taşınmasına aracı olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansallaşma, finansal piyasalar, finansal içerme, dijital teknolojiler.

Jel Kodları: P16, E44, G00.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Ekonomi ve Finans Bölümü, zelalbeyaz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1044-1964

Makalenin Gönderim Tarihi: 04.08.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 03.10.2019

FINANCIALIZATION AND THE PLACE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FINANCIAL INCLUSION PROCESS FROM A POLITICAL ECONOMY PERSPECTIVE

ABSTRACT

Global capitalism has been trying to overcome the problem of over accumulation, which has been growing since the late 1960's, through the acceleration of financialization. In the 1970s, after the crises that emerged as a result of downturn trend in profit rates, the tendency of financialization become more evident in the process of neoliberal policies. The spread of precarious working methods as a result of the neoliberal policies, low income households became a part of financial inclusion by facilitating borrowing. Following the 2008 financial crisis, digital technologies have been used as an important tool in accelerating and increasing the scale of financial inclusion which has been brought to the agenda of the World Bank and G-20 countries. In this study, financialization and the use of digital technologies in financial inclusion process is evaluated from a political economy perspective. The study emphasizes that the main motive for the development of the content and equipment of this technologies, which emerge in the political context and institutional structure of neoliberalism, is the pursuit of profit. The production, consumption and distribution of this technologies in the financial area, which contents and equipment are subject to capitalist property, are made in line with the relations of capitalist production and they are controlled and regulated by the owners of power. Another result of this study is that the more widespread use of financial technologies through the developments in information and communication technologies leads to inclusion of greater portion of households, without high income, by the financial markets.

Keywords: Financialization, financial markets, financial inclusion, digital technologies.

JEL Codes: P16, E44, G00.

GİRİŞ

Kapitalizmin 19. yüzyılın sonlarındaki yapısal krizini takiben kapitalist kurumların çerçevesini yeniden düzenleyen bir dönüşüm süreci başlamıştır. Böylece, finansın vazgeçilmez bir unsuru olduğu, kapitalizmin yeni bir konfigürasyonu oluşmuştur. 1929 yılında patlak veren ekonomik kriz, 20. yüzyılın başında finansın kurmaya başladığı bu egemenliğı geçici olarak yitirmesine yol açmışsa da; 1960'lı yılların sonlarından itibaren kapitalizmin fazla sermayeyi emme kapasitesini yitirmesiyle giderek büyüyen aşırı birikim sorunu, finansallaşmanın hızlandırılması ve finansal piyasaların genişletilmesi yoluyla aşılmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan 1970'ler krizinin ardından krizden çıkış adına uygulanan neoliberal politikalar emeğin kurumsal ve örgütlü gücünü azaltmayı, örgütlenme kapasitesini zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu sürecin güvencesiz istihdam biçimlerini yaygınlaştırması ve reel ücretlerde gerçekleşen artışların da yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalması, gelir düzeyi yüksek olmayan kesimlerin borçlandırılması yoluyla finans sektörü tarafından içerilmesini sağlamıştır.

Finansal içerilmenin belkemiğini ise finansal teknolojilerin daha yaygın kullanımı oluşturmaktadır. Teknoloji kullanımının yaygınlaşması ve bankacılıkta dijitalleşme eğilimi bu süreci kolaylaştıracak ve hızlandıracak olan dönüşümler olmuştur. Bununla birlikte yeni bilgi teknolojileri, özellikle mobil teknoloji, yeni bir finansal tüketici grubunun veya başka bir deyişle onların kişisel verilerinin 'metalaştırılması'na olanak sağlamıştır (Ruppert vd., 2013). Bu süreçte finansal işlemlerin ölçeğı ve önemi ciddi oranda artmış; çevrimiçi ödeme ve çevrimiçi bankacılık, algoritmik işlemler ve türev ürünler gibi yeni finansal araçlar ve teknolojiler adı altında ortaya çıkan gelişmeler sonucunda ekonomideki toplam borçlanma düzeyi artarken, finans sektörünün kârlılığı da yükselmiştir. Bu yolla finans sektörü, eşitsizliğı sistematik bir şekilde 'zengin ve güçlü'nün lehine hem biçimlendirmiş hem de keskinleştirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, finansallaşma olgusunu ve finansal içerilmede dijital teknolojilerin yerini ekonomi politik perspektifle değerlendirmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ilk olarak alan yazında finansallaşma olgusunu eleştirel ekonomi politik perspektiften ele alan yaklaşımlara yer verilmekte; ardından finansallaşmanın tarihsel gelişimine değinilmektedir. Daha sonra finansal içerilmenin bir aracı olarak dijital teknolojilerin kullanımı ele alınmaktadır. Çalışma genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

1. FİNANSALLAŞMA OLGUSU

Finansallaşma kavramına ilişkin gün geçtikçe büyüyen bir literatür mevcuttur. Finansallaşmanın ortaya çıkışına, genel özelliklerine, ülke ve zamana özgü niteliklerine ve etkilerine ilişkin çok sayıda görüş ileri sürülmesine karşın; finansallaşmaya ilişkin genel kabul gören analizler yok denecek kadar azdır. Finansallaşmanın farklı şekillerde anlamlandırılması ve farklı kullanımları, çok anlamlılığa ve aynı zamanda muğlaklığa sahip bir kavramın ortaya çıkmasına yol açmıştır

(Orhangazi, 2008: 3). Bu başlık altında her görüşü kapsayan bir alan yazın taramasından ziyade, özel olarak eleştirel politik iktisatçılar tarafından yapılan katkılara yer verilmektedir.

Baker vd. (1998) finansallaşma kavramının; gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik faaliyetlerde finans piyasalarının, finansal kurumların ve aktörlerin artan rolünü anlatan bir kavram olduğuna vurgu yapmaktadır. Dore (2002)'ye göre ise finansallaşma, finans sektörünün toplam ekonomik faaliyetler içindeki; finansal varlıkların menkul kıymetler, hisse senetleri ve toplam varlıklar içindeki; kurumsal yönetim içinde finansçı yöneticilerin payındaki artışı; hisse senedi piyasasının artan başatlığını ve hisse senedi piyasasında dalgalanmalardaki artışı ifade etmektedir (Dore, 2002: 116-117). Wade (2005: 4) finansallaşmayı, milli gelirin sermaye sahiplerinin lehine yeniden bölüşümü ve servet sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden bir normatif uyum sıkılaştırması ve kurumsal kenetlenme biçiminde ortaya çıkan ekonominin bütünü içinde finansal sektörün artan başatlığı olarak tanımlamaktadır.

İlk olarak 1929 krizine karşı bir yanıt biçiminde A. Hansen (1955) tarafından ortaya atılan, daha sonra Baran ve Sweezy (1966)'nin 'Tekelci Sermaye' adlı çalışmalarında ele alınan 'Durgunluk Tezi' finansallaşmayı hem kapitalizmin krizine neden olan sorunları gidermeye yönelik bir çözüm; aynı zamanda da kriz doğuran bir aşama şeklinde tanımlamaktadır. Baran ve Sweezy (1966)'e göre finansallaşma, modern sanayinin kapasitesini dengelemeye yaramakta; gerek doğrudan istihdam üzerindeki gerekse varlık değerlemesi yoluyla oluşturulan talep üzerindeki teşvik edici etkisiyle dolaylı yoldan durgunluğun giderilmesine yardımcı olmaktadır (Durmuş, 2010: 10).

Hilferding (1981), 20.yüzyılın başlarında finans ile reel sektör arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında kapitalist üretim sistemi olgunlaştıkça bankaların elinde biriken sermayenin artacağını ve az sayıdaki kişi elinde toplanacağını ileri sürmüştür. Buna göre tekelleşen banka sermayesi gün geçtikçe sanayi sermayesini etkisi altına alarak dönüştürecek ve banka sermayesi ile sanayi sermayesi arasındaki farkın giderek belirsizleştiği finans kapital ortaya çıkacaktır.

Sweezy'e göre (1995) daha önce reel üretimin 'mütevazı' bir yardımcısı olan ve iş döngüsünün son evresinde spekülatif fazlalar oluşturan finans sektörü yüksek bir durgunluk döneminde bağımsızlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte hala kârlı olmasına karşın genişlemek için bir güdüye sahip olmayan sermayedarlar, sermayelerini daima büyütme arzusuyla, paralarını finansal piyasalara akıtmışlardır. Büyük miktarlardaki bu akışa finansal sektör, çekici finansal araçlar sunarak yanıt vermiştir. 1970'li yıllarda başlayan bu süreç, giderek özerkleşen ve hızla büyüyen finansal sermayenin üretim sisteminin üzerine oturması ve üretim sistemini yönlendirmesiyle 1980'li yılların sonunda yerini yeni bir ekonomik yapılanmaya bırakmıştır (Sweezy, 1995: 8-9).

Baran ve Sweezy'nin (1966) çalışmalarından yola çıkan Foster'ın (2007) günümüz kapitalizmini anlamlandırma bağlamında kullanmasıyla, söz konusu yaklaşım için finansallaşma 'tekelci-finans sermaye' hakimiyetinin simgesine dönüşmüştür. Buna göre doğal eğilimi durgunluk olan tekelci kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmesi için finansal alana yatırım yapması bir

zorunluluğa dönüşmüştür. Dolayısıyla Foster (2007), ‘gelişmiş’ kapitalist ülkelerdeki düşük büyüme oranları ve ciddi ölçüde azalan üretken yatırım oranlarının finansallaşma sonucu ortaya çıkmadığını; aksine sermayenin tekelci kapitalizmin sorunlarını aşmak için finansallaştığını ileri sürmektedir. Ancak bu iki finansallaşma yorumunda vurgulanan tekel ve olgunlaşmış kapitalizm öğeleri, geç kapitalistleşmiş ve tekelci unsurlar içermeyen ülkelerdeki finansallaşmayı açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Zira son yıllarda sayıları artan çalışmalar, finansallaşmanın Türkiye ve Meksika gibi kapitalist üretim modelinin geç geliştiği ve görece rekabetçi piyasalara sahip olan ülkelere de nüfuz ettiğini göstermektedir (Powell, 2013; Karaçimen, 2013). Buradan hareketle, olgun kapitalist üretim modelinin ve tekelleşmiş sermaye yapısının finansallaşmanın ortaya çıkışında yeterli veya gerekli koşullar olmadığını söylemek mümkündür.

Wallerstein (2011) ise finansallaşmayı, sermayenin büyümesinin ve genişlemesinin bir formu şeklinde ele almaktadır. Wallerstein’a (2011) göre kapitalizmin amacı öz genişleme ve büyümedir. Kapitalizm bu amacını insan emeğini ve sosyal değerleri parasallaştırarak gerçekleştirmektedir. Bu durum, sermayenin yeni sermayeler oluşturması anlamına gelmektedir. Bu nedenle tarihsel kapitalizm mübadele, üretim, yatırım ve bölüşüm süreçlerinin tümünü yaygın bir metalaştırmaya ve parasallaştırmaya tabi tutmaktadır (Wallerstein, 2011: 15).

Finansallaşmaya dair alan yazında yer bulan sorulardan biri de finansallaşmanın kapitalizmin yeni bir dönemine tekabül edip etmediğine ilişkindir. Arrighi’ye (1994) göre ‘sistemsel birikim döngüsü’ nün son evresini oluşturan finansallaşma, kâr oranlarındaki düşüşe bir yanıt olarak üretim alanından uzaklaşan sermayenin giderek artan oranda finansal yatırımlara yönelmesiyle karakterize edilmektedir. Arrighi’den esinlenen Krippner (2005) finansallaşmanın kârların finansal kanallardan elde edildiği yeni bir birikim kalıbı olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, finansallaşma durumunda finans, emlak ve sigorta (FIRE/ Finance, Insurance and Real Estate) sektörlerinden elde edilen kârların diğer sektörlerle kıyasla hızla büyüdüğü ve bu sektörlerin ekonominin tümünde giderek artan bir öneme sahip olduğu iddia edilmektedir.

Lapavistas (2009), büyük şirketlerle arasındaki mesafenin açılmaya başladığı 1960’lı yıllardan bu yana kârlı yatırım arayışındaki bankaların hane halkı gelirlerine göz diktiklerini ve bu durumun bankacılık aktiviteleri açısından önemli bir dönüşüme işaret ettiğini vurgulamaktadır. Bu dönüşüm, işçilerin kendi gereksinimlerini karşılamak için giderek daha fazla borçlanması veya finansal mekanizmalara ihtiyaç duyması eğilimiyle örtüşmektedir. Bankalar eğitim, barınma, sağlık ve bakım harcamaları ve emeklilik için birikim gibi oldukça geniş bir yelpazedeki ihtiyaçların karşılanmasında ön plana çıkmaya başlamışlardır. Lapavistas (2009) ‘finansal el koyma’ olarak adlandırdığı bu dönüşümün dolaşım alanında gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Buna göre, kapitalizmde artı değerin çekilmesi üretim alanında devam etmekte; fakat gelirin bir kısmına dolaşım alanında el konulması süreci ekonomi üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır.

Dick Bryan vd. (2009) emeğin yeniden üretiminin finansallaşma süreci sayesinde artık krediyle başlamakta olduğunu ileri sürmektedir. Dolaşım sürecinde çekilen kredi bir bakıma emeğin yeniden üretim sürecinin bir artı değer kaynağına dönüşmesini sağlamıştır. Bu durum Martin'in (2002) deyişiyle 'gündelik yaşamın finansallaşmasına sebep olmaktadır. Bir başka deyişle, kendisini yeniden üretmek için emek gücü çektiği kredilerin faizi olarak gelirinin bir kısmını ödemek zorundadır. Emek gücü, bu geri ödemenin yapılması için de sermayenin rekabetçi baskısına boyun eğmekte; sermayeye yeni bir boyutta tekrar bağlanmaktadır. Kulağa çelişkili gelse de finansallaşmanın getirdiği yenilik bu bağlamda sınıfsal konumları değişmeksizin emekçilerin sermaye mantığıyla düşünmeye ve davranmaya zorlanmasının araçlarını finansal türevler ve menkul kıymetleştirme aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Güngen, 2010: 100).

Hanieh'e (2009) göre neoliberal politik iktisadi yönelimin ön koşulu niteliğindeki ücretlerin baskılanması; barınma, sağlık ve eğitim gibi alanların tümünden piyasa güçlerinin kontrolüne devredilmesi çabası ile teminatlı borç yükümlülükleri benzeri 'hayali sermaye'² nin farklı formlarının ortaya çıkışı ve bunların yaygınlaşması doğrudan ilişkilidir. Emek gücünün yeniden üretiminde finansal piyasalara tabi kılınan işçi sınıfının gelirlerinin bir kısmının finansal piyasalara akmasıyla birlikte bu borç paketleri finansal piyasalardaki değişimlerin gündelik yaşamı biçimlendirmesine katkı sağlamışlardır. Gelecekte harcanacak emek ve bunun karşılığında elde edilecek gelir üzerinde hak iddiası taşıyan kredi araçlarının kendilerinin de metalaşması önünde bir engel bulunmamaktadır (Hanieh, 2009: 69).

Burada finansallaşmayı eleştirel bir yaklaşımla ele alan çalışmalarda temel ihtiyaçların giderilmesi amacıyla finansal araçlara başvurma durumunu ve yeni finansal zorunlulukları öne çıkararak gerçekleştirilen analizin, söz konusu dönüşümü gücü kendinden menkulmüşçesine ifade edilmesinin problemli olacağını belirtmek gerekmektedir. Teşvik edilen "yatırımcı konumu"nun ücretli çalışanlarca her zaman ve her koşulda benimsenmesinin mümkün olmayabileceği; finansallaşmanın süreklilik arz etmeyen, parçalı özelliklerinin olabileceği, finansın gücünü ve mantığını fazlaca vurgulamanın bu dönüşümü olduğundan daha güçlü yansıtabileceği unutulmamalıdır (Langley, 2007: 86).

2. FİNANSALLAŞMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

19.yüzyılın sonlarında yapılan iki yasal düzenleme ekonomi üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. 1890 yılında çıkarılan 'Sherman Yasası' ile ilk defa federal anti-tröst mevzuatı oluşturulmuş, ardından yapılan bir düzenlemeyle de holding şirketlerin kurulmasına izin verilmiştir.

² Marx'a (2012), 'para üzerinde bir iddia' olarak var oluşundan ödünç verilebilir sermayenin üretim alanından sağlanacak değer üzerinden bir iddia anlamında tümünden hayali olduğunu vurgulamaktadır. Getiri vaat eden bu kağıtların hayali yapıları gerçek sermayeden kopuk oluşlarından değil, ödünç alınan paranın harcanmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle hayali yapıları üretken olmayan tüketiminden ve sermayenin genel formülündeki gibi bir devre başlatılmalarından kaynaklanmaktadır (Marx, 2012: 599).

Bu yasa, kârın bir havuzda toplanmasını ve pazar paylaşımını yasaklasa da doğrudan şirket birleşmelerine izin vermekteydi. Böylece 19. yüzyılın sonlarındaki yapısal krizi (1873-1898) takiben kapitalist kurumların çerçevesini yeniden düzenleyen bir dönüşüm süreci başlamıştır. Söz konusu dönüşüm, ‘kurumsal devrim’ ve ‘yönetel devrim’ kavramlarıyla açıklanmaktadır.

‘Kurumsal devrim’, finans şirketlerince desteklenen ve denetlenen büyük şirketlerin oluşumunu, finansın ‘yeni’ ekonomideki merkezi konumunu ve kredi mekanizmasıyla para arzını kontrol etme gücünü kapsayan bir terimdir. ‘Yönetel devrim’ ise üretimde yeni yönetim prosedürü olan Fordist ve Taylorist örgütlenmeyle ilintili bir kavramdır. Üretimde ortaya çıkan bu prosedürler üretim alanı dışında kurumların ticaret, likidite, stok yönetimi vb. alanlarını da etkisi altına almıştır. Bu değişimle birlikte işçiler ile işçilerin kullandıkları üretim araçları arasındaki mesafe yeniden artmış; üretim sürecindeki görevlerin diğer ücretli personellerce tanımlandığı bir yönetim biçimi oluşmuştur (Dumenil ve Levy, 2005: 20).

Bu gelişmelerin sonucunda 19. yüzyılın sonlarına doğru finansın vazgeçilmez bir unsuru olduğu kapitalizmin yeni bir konfigürasyonu oluşmuş ve ‘finans kapital’ tanımı kullanılmaya başlanmıştır. Hilferding (1981)’e göre finans kapital, banka sermayesi ile sanayi sermayesi arasındaki güçlü ve aynı zamanda hiyerarşik ilişkiyi ifade etmektedir. Hilferding, hem üretim alanındaki sorunlardan kaçmak hem de ‘harekete geçmek’ için hayali sermaye oluşumuna ve bunların mübadelesine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. 1929 yılında patlak veren ve ‘Büyük Buhran’ olarak adlandırılan ekonomik kriz, 20. yüzyılın başında finansın kurmaya başladığı bu egemenliği geçici olarak yitirmesine yol açmışsa da (Durmuş, 2010: 18); II. Dünya Savaşı savaş ve faşizm yoluyla işçi sınıfının zayıflatıldığı, yedek işgücü ordusunun varlığı ve uluslararası emek göçü sayesinde ücretlerin kontrol altında tutulduğu bir dönem ortaya çıkarmıştır. Bu koşullar, sermaye birikiminin yeniden kalkışa geçmesini sağlamış; Ar-Ge yatırımlarının arttığı, üretimde elektrik, nükleer enerji ve bilgisayarların kullanıldığı bir sürece geçişin temellerini atmıştır (Mandel, 2008: 262-265).

Bu süreçte finansallaşmaya ivme kazandıran faktörlerden biri de teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin ucuzlayarak yaygınlaşması olmuştur. Bilginin değerli bir metaya dönüşmesiyle birlikte bu alanda faaliyet gösteren özel enformasyon şirketleri ortaya çıkmış; özellikle bilginin işleme gerekliliğinin oldukça yüksek olduğu sektörlerin bilgiye ve bilgi üretimi için kullanılan teknolojilere olan bağımlılığı artmıştır (Schiller, 1991: 23). Bu durum finans sektöründe hem yeni değer yaratma biçimlerine hem de yeni birikim sınırlarının açılmasına yol açmıştır. Bununla birlikte 1980’li yıllardaki bilgisayar, internet ve telekomünikasyon devriminin ardından yirmi dört saat çalışan internet altyapısı sayesinde dünya piyasalarına uzaktan erişim olanağının sağlanmasıyla finansal sermayenin hareketliliği neredeyse sınırsız hale gelmiştir (Koç, 2015:6).

II. Dünya Savaşı sonrasında ulus devlet anlayışını yeniden güçlendirme amacı ve Soğuk Savaş’ın etkileri, bir yandan sanayileşme esaslı kalkınma ortamını güçlendirmiş; bir yandan da sosyal

refah devletinin kapitalist üretim biçimini ‘sosyalleştirdiği’ bir dönemi ortaya çıkarmıştır. İki kutuplu dünyada savaş ekonomisiyle oluşturulan değerlenme koşullarıysa sanayileşme, teknoloji, silahlanma ve Ar-Ge alanlarındaki yarışı desteklemiştir. Bu dönemde aynı zamanda canlandırıcı kamu harcamalarına dayanan politikalar ve sosyal refah devletiyle birlikte sermayenin değerlenme koşullarını belli bir seviyeye kadar tehdit etmeyecek ölçüde geliri artan, yaşam koşulları iyileşen ve örgütlenen güçlü bir işçi sınıfının oluşumunun temelleri atılmıştır (Harvey, 2008: 49).

1970’lere gelindiğinde ‘Altın Çağ’ndaki kapitalizm artık fazla sermayeyi emme kapasitesini yitirmiş ve hızlandırılmış sermaye birikimi aşamasının sonlarına gelinmiştir. Başka bir deyişle, sermayenin değerlenme koşulları tersine dönmüş, aşırı birikim aşamasına geçilmiş ve kârlar düşmeye başlamıştır. Soğuk Savaş ve militarizm adına uygulanan enflasyonist politikalar sonucunda ABD ekonomisinin mali buhrana girmesi ve senyoraj hakkını kullanarak piyasaya daha fazla dolar sürmesi, daha sonra petrol krizleri olarak anılacak 1970’lerdeki yapısal krizi daha da derinleştirmiştir. ABD, finans alanındaki hegemonyasıyla bu aşırı birikim krizine cevap vermeye çalışmıştır (Harvey, 2008: 52-54).

1970’li yıllarla birlikte sabit kur sistemi ve sermaye üzerindeki kontrollerin terk edilmeye başlanmasıyla uluslararası finansal hareketler yaygınlık kazanmıştır (Hirst ve Thompson, 1996: 78). Diğer taraftan söz konusu yapısal krizi takiben para politikasının Monetarist anlayışla işsizliği önleme aracı olarak kullanımından vazgeçilerek, fiyat istikrarını hedeflemesi şeklinde yeniden tanımlanışı, bu yeni dönemin ana gelişmelerinden biri olmuştur. Hükümetler ve para otoriteleri emek hareketi ve sendikaların ortadan kaldırılması veya etkisizleştirilmesi, deregülasyon ve özelleştirme politikası doğrultusunda çeşitli araçları ve kurumları kullanmışlardır (Durmuş, 2010: 19).

Neoliberal ideoloji doğrultusunda şekillendirilen ve 70’li yılların ortasından günümüze dünya genelinde uygulamaya konulan politikaların uluslararası aktörleri ise IMF ve Dünya Bankası olmuştur. Bu kuruluşlar, yapısal uyum programlarıyla hem ticari hem de finansal serbestleşme yolunda çeşitli düzenlemelerle ‘gelişmekte olan ülkeleri’ sisteme entegre etmeye çalışmışlardır. Menkul kıymetler borsalarının ve ikincil piyasaların kurulması, kamu borç çeviriminde tahvil ihracı yönteminin benimsenmesi ve devlet borçlanma senetlerinin uluslararası finansal piyasalara ihracı geç kapitalistleşen ülkelerde finansallaşmanın işaretleri olmuştur (Güngen, 2010: 11). Bu bağlamda 1970’li yıllarda baş gösteren yapısal krizin, finans kapitalin hâkimiyetini yeniden kuracağı koşulları yarattığını söylemek mümkündür.

Finansal serbestleşmeye yönelik ilk adımlar, 1970’lerin sonlarında Şili, Arjantin ve Uruguay’da atılmış; bu ülkelerde finansal serbestleşme, rezerv birikimi stratejisiyle güvence sağlama isteği ve kamu iç borcunun artışıyla yurt dışına kaynak aktarımı finansallaşmaya ilişkin unsurlar olarak belirtilmiştir (Painceira, 2009). Bu düzenlemeler büyük çaplı sermaye girişlerine ve hızlı bir borç artışına yol açmış; 1980’li yılların başında bu ülkelerde birbiri ardına krizler patlak vermiştir (Williamson ve Mahar, 2002: 15). Geç kapitalistleşmiş ülkelerde yaşanan finansal krizlerin ardından

finansal serbestleşme teorisinin mimarlarından neoklasik iktisatçılar McKinnon ve Pill (1997: 190) bu ülkelerin uygulamaya son verdikleri müdahaleci politikaların boşluğunu dolduracak uygun parasal ve iç mali kontrollerle yeterince önlem alınamaması görüşünü ileri sürerek finansal serbestleşme programına yönelik reformlar önermişlerdir. Bu doğrultuda şekillendirilen finansal serbestleşme politikaları ise 1980 sonrası dönemde IMF, OECD ve WTO gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla çok çeşitli araçlarla birçok ülkede uygulamaya konulmuştur.

Bu gelişmeler bazı yazarlar tarafından kapitalizmin yeni bir aşamaya girmesinin ve finans kapitalin hâkimiyetini yeniden kazanmasının bir işareti olan neoliberalizmdir. Dumenil ve Levy (2005) finans kapitalin hâkimiyetini yeniden kurmasının piyasaların küreselleşmesi ve sermayenin uluslararasılaşması aracılığıyla sağlanmış olmasına karşın bu değişkenler arasındaki ilişkinin yanlış yorumlanmaması hususunda uyarıda bulunmaktadır. Dumenil ve Levy (2005: 17-18)'e göre uluslararasılaşma veya küreselleşme, kapitalizmin mevcut dönüşümü adına baş edilemez gerekliliğini oluşturan unsurlar değildir. Daha ziyade, uluslararasılaşmanın bu yeni aşamasının biçimini ve içeriğini dayatan bizzat finanstır. Yazarlara göre, mevcut dünya ekonomisini niteleyen süreçler içerisinde finans başat olup, neoliberalizm ve küreselleşme ise finansallaşma sürecinin birer ifadesidir.

Güngen (2010), 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan 'finansal baskı' ile de nitelenen Bretton Woods döneminde finansal piyasaların inşası ile 1950'li yıllarda ortaya çıkan eurodolar ve eurobond piyasalarındaki spekülasyon faaliyet artışının finansallaşmanın ilk belirtileri olduğunu vurgulamaktadır. Eurodolar piyasasının oluşması ve yaygınlaşması finansal sistemdeki dönüşümün habercisi olmuş; daha sonra türev ürünler, yatırım fonu ürünleri, sigorta sözleşmeleri, varlık transferi işlemleri, mobil ve internet bankacılığı ürünleri gibi birçok yeni finansal ürün ortaya çıkmıştır. Özellikle türev araçların gelişiminin sonucunda kredi türev ürünlerinin ortaya çıkması, finansal sistemin büyük bir sıçrama yapmasını sağlamıştır. Kredinin batma riskinin ortadan kalkması ya da en azından üçüncü bir tarafa transfer edilebilir hale gelmesi, finansal kurumlar açısından, normalde alacaklarından çok daha fazla riski çok daha kolay bir şekilde almalarını mümkün kılmıştır. Kısaca yeni geliştirilen kredi türev ürünleri sayesinde risk transferinin mümkün olması, daha önce sisteme içerilmemiş olan yoksulların sisteme entegrasyonunu mümkün kılmıştır (Akçay ve Güngen, 2014: 32-36).

Finansal türevler, bir gelir akışına ilişkin hak iddiası taşımadıklarından bunlar için hayali sermaye oluşumu kavramını kullanmak çok mümkün görünmemektedir. Bu finansal araçlar, opsiyonu şirket tahvilleri, borsa endeksleri veya kambiyo oranlarıyla ilişkilendirerek daha karmaşık özellikler sergilemektedirler. Finansal türevler hayali sermaye birikiminde geleneksel finansal araçları bünyelerinde barındırabilmekte veya riskten korunma yöntemi bu araçlar üzerine kurulabilmektedir (Güngen, 2010: 98). Türev piyasalarının yaygınlık kazanması, finansal olmayan şirketlerin hammadde fiyatlarındaki değişimden ve kur farklarından mümkün ölçüde az etkilenme istekleriyle ilişkilidir. Diğer taraftan türev araçlar, her türlü riske karşılık bir güvence satın alma düşüncesi üzerinden arbitraj getirilerine ve spekülasyon hareketlere yol açmıştır (McNally, 2009: 58). Burada unutulmaması gereken,

finansal işlemlerin ya da araçların spekülâtif görünümüne karşın birikim süreciyle ilişkili oldukları ve her daim yeni çelişkileri ortaya çıkardıklarıdır (Güngen, 2010: 104).

1960'lı yılların sonlarından günümüze kredi genişlemesi kapitalizmin aşırı birikim sorununun ertelenmesinde önemli bir rol oynamış ve finansal işlemler aracılığıyla kâr oranlarındaki düşüş telafi edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki ertelenen sorunlar 2008 krizinde görüldüğü gibi ortadan kaldırılamamaktadır (Güngen, 2010: 102). Borçlanmanın hane halkı için son derece kolaylaştırılmasıyla Mortgage kredileri üzerinden ABD işçi sınıfı- ve bununla beraber sınıfın geniş yoksul kesimleri de- sisteme içermeye başlanmıştır. Lapavitsas'a göre, tarihte eşi görülmeyen bir şekilde bu kriz, yoksulların borçlarını ödeyememesiyle başlamış ve finansal sistemde geliştirilen yeni bir uygulama olan menkul kıymetleştirmeye de tüm dünyaya yayılmıştır (Akçay ve Güngen, 2014: 55). İşçi sınıfının ve yoksulların ulusal ölçekte borç verilebilir fonlar sayesinde sisteme içermesi içsel finansal derinleşme; aynı eğilimin dünya ölçeğinde gerçekleşmesi ise uluslararası finansal bütünleşme olarak adlandırılmaktadır. Bu iki eğilimin birlikte yaşanmış olması finansal işlemlerin gerçekleşmesini kolaylaştırdığı gibi sistemin kırılmasını ve krizlerin bulaşıcılığını da bir o kadar artırmaktadır (Akçay, 2014: 28).

Boratav (2009), finansal serbestleştirmeyi izleyen 'finansal yenilikler' in aslında bir 'kumarhane ekonomisi'nin araçlarıyla benzerlik taşıdığını ileri sürmektedir. 2008 krizi, türev piyasaları gibi finansal sistemin önemli bölümlerinin kumar-benzeri 'yararsız finans'tan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Ancak ortada bir kazananı ve bir kaybedeni içeren sıfır toplamlı bir oyun bulunmamaktadır. Kriz ortamına girildikten sonra olağanüstü borçlanmaya dayanarak gelişmiş olan bu piyasalar yalnızca kaybedenlere değil, çevrelerine de zarar vermiş; tümüyle finansal sistemin çöküş sürecini hızlandırarak, ekonominin bunalıma sürüklenmesine katkı yapmışlardır (Boratav, 2009: 12).

Farklı aşamalardan geçen ve etkileri günümüzde de devam eden 2008 finansal krizinin şaşırtıcı olan yanı bu krizin bulaşıcı etkisi değildir. Şaşırtıcı olan, bu krizden çıkış adına uygulanan ekonomi politikasının hatlarının bizzat krizin oluşumunda etkili olan politikaların hatlarıyla aynı olmasıdır. Başka bir deyişle, krizin öncesinde ve sonrasında uygulanan ekonomi politikalarında bir değişiklik yaşanmamıştır. Aksine ekonomi politikaları kriz sonrasında 'daha fazla neoliberalizm' doğrultusunda şekillenmiştir (Blyth, 2013). 2008 krizi kapitalist sınıfın farklı unsurlarının karşı karşıya gelmesine ve işçi sınıfının lehine düzenlemeler yapılmasına yol açmamış; bilakis finans sektörünün kayıplarının üstlenilmesi ve bu kayıpların topluma mal edilmesiyle neoliberal yaklaşımdan herhangi bir sapma olmadığını göstermiştir. Devletin krizi karşısında uyguladığı politikalar da, devletin kapitalist üretim ilişkilerini ve kapitalist çıkarları güvence altına almak için yapılandırıldığını gözler önüne sermektedir (Albo, 2010: 21-22).

3. FİNANSAL İÇERİLME ARACI OLARAK DİJİTAL TEKNOLOJİLER

1980'li yıllardan itibaren hem erken hem de geç kapitalistleşmiş ülkelerde işçi sınıfının örgütlü gücünün dağıtılmasına ve dahası işçi sınıfının örgütlenme kapasitesinin zayıflatılmasına

dayanan neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmış (Akçay, 2015); bu süreçte güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması da finans sisteminin gelişimi için uygun bir ortam hazırlamıştır.

Finansal sistemin yaşamın tüm alanlarına yayılması, reel geliri artmayan geniş kitleler için finans sektörünün geliştirdiği ürünlerin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılanmasında kullanabilecek bir seçeneğe dönüşmesiyle mümkün olmuştur. Güvencesiz çalışmayı teşvik eden bir süreç olarak finansallaşma, güvencesizliğe çözüm olarak takdim edilen bir formül olarak sunulmuştur (Haiven, 2014: 59). Sağlık sigortası, hayat sigortası, özel emeklilik sistemlerinin yaygınlaşması, borsa kağıtları ya da türev ürünler giderek yüksek gelir elde etmeyen hane halkının da kullandığı finansal araçlar haline gelmiştir. Fakat çok çeşitli bu finansal araçlar içerisinde hane halkı tarafından en yaygın olarak kullanılanı tüketici kredileri olmuştur. Çalışanların gelecekte elde edecekleri gelirlerinin bir bölümünün finans şirketleriyle paylaşılması karşılığında bugünden aktifleştirilmesi anlamına gelen tüketici kredisi biçimindeki borç verme faaliyeti bankaların temel faaliyetlerinden biri haline gelmiştir (Lapavistas, 2009).

Tüketici kredileri ticari krediler gibi üretken sermayenin finansmanında değil, hane halkının yaşamsal gereksinimlerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Ticari krediyle karşılaştırıldığında oldukça yeni bir gelişme olan tüketici kredisi kullanımının yaygınlaşması ise güvencesizlik ve yaşam masraflarını karşılamada reel ücretlerin yeterli ölçüde artmaması ile doğrudan ilintilidir (Karaçimen, 2015). Zamanla çeşitlenen tüketici kredisi başlığı altında geliştirilen ihtiyaç kredisi, eğitim kredisi, taşıt kredisi gibi finansal ürünler içinde uzun vadeli konut kredisinin yaygınlaşmasının oldukça önemli bir yeri vardır. Uzun vadeli konut kredilerinin kullanımının yaygınlaşması ve düşük gelirli hane halkı tarafından da kullanılabilir hale gelmesi 21. yüzyılda derinleşen finansal içerilmenin esas unsurlarından birisi olmuştur (Akçay, 2015).

2008 krizinin ardından Dünya Bankası ve G-20 ülkelerinin artan oranda önem verdikleri finansal içerme (GPFI, 2010), güvencesiz ve düşük gelirli kesimlerin finansal sisteme dâhil edilmesi fikrine dayanmaktadır. BM (2016) finansal tabana yayılmayı, ‘makul fiyatlı’ finansal hizmetler aracılığıyla yoksulların kayıtlı ekonomiye dâhil edilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda dijital teknolojiler ve bankacılıkta dijitalleşme finansal içerme amacını kolaylaştıracak, hızını ve ölçüğünü artıracak önemli birer araç olarak ortaya çıkmıştır.

Genel anlamda finans sektöründe ürün, uygulama, süreç ve iş modelleri alanındaki teknolojik yenilikler anlamına gelen finansal teknolojilerin (Fintek) daha yaygın kullanımı finansal içerme söyleminin belkemiğini oluşturmaktadır. Müşterinin kendisini kredi bağımlısı değil, aile üyesi olarak görmesi, aktif bir şekilde sistemin çağrısına yanıt vermesi gereklidir. Zincir, tasarrufların finansal sistemde kolayca değerlendirilmesi, ihtiyaç duyulan fonları oluşturması, yatırım ve üretim için gerekli finansmanın ülke olanakları dâhilinde temini şeklinde kurulmuştur (Güngen, 2019).

2008 küresel finans krizinden bu yana gelişmekte olan ülkelerde çıkarları finansal içermeyle yakından bağlantılı olan birçok Fintek şirketi ortaya çıkmış ve geliştirdikleri uygulamalarla finansal

içermede önemli rol oynamaya başlamışlardır. 2014-2017 yılları arasında Fintek alanındaki girişimlere yapılan yatırımlar %41 oranında artarak toplamda 40 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (PWC, 2017). Kenya’da 2007 yılında kullanıma giren M-Pesa adlı cep telefonları üzerinden gerçekleştirilebilen elektronik ödeme sistemi kullanıcısının 2017 yılında yetişkin nüfusun %40’ına ulaşması (WDR, 2016) finansal teknoloji şirketlerinin finansal içerme sürecindeki rolüne ilişkin dikkat çekici bir örnektir.

Finansal teknoloji şirketleri politika yapımcılar, uluslararası finans kuruluşları ve ‘hayırsever yatırım şirketleri’yle ağ kurarak çeşitli kurumsal yapılar oluşturmuşlardır. 2011 yılında kurulan doksandan fazla gelişmekte olan ülkeyi bir araya getirerek ‘insan potansiyelini ortaya çıkarmak için bir yöntem’ olarak finansal tabana yayılmayı harekete geçirmeyi taahhüt eden Finansal Tabana Yayılma İttifakı (Alliance for Financial Inclusion/AFI) bu bağlamda öne çıkan kurumsal yapılardan biridir. Söz konusu ittifaka katılan ülkelerin yarısı kendi koşullarına uygun olarak tasarlanmış Maya Deklarasyonu’nun bağlayıcı hedeflerini kabul etmiştir (Gabor ve Brooks, 2016: 12-13).

AFI’nin yıllık raporlarında (2013, 2014, 2015) açıkça belirtildiği üzere elektronik ödemeler, mobil finansal hizmetler ve acente bankacılığı gibi dijital finansal hizmetler, finansal okur yazarlık ve finansal tabana yayılma Maya Deklarasyonu’nu taahhütlerinin en önemli alanları arasında yer almaktadır. Sahra Altı Afrika, Latin Amerika ve Asya gibi banka hesabı olmayan kitleler anlamında en büyük bölgeler, kırsal alanlardaki nüfusun erişim sorunlarına çözüm olarak cep telefonlarının kullanımı aracılığıyla dijital finansal hizmetlerin önemini vurgulamaktadırlar (Costa ve Ehrbeck, 2015).

AFI’nin en büyük ve resmi paydaşlarından olan Omidyar Ağı (Omidyar Network) yoksullar için kredi riski değerlendirmesinin yüksek bilgi maliyetini bozabilecek, ‘yenilikçi’ ürünler ve hizmetler aracılığıyla ‘düşük maliyetli’ bir ortam sunan finansal teknoloji şirketlerine yatırım yapmakta ve onlara ciddi fonlar sağlamaktadır. Mastercard, Visa ve İspanya merkezli küresel bir banka olan Banco Bilbao Vizcaya Argentaria 2015 yılında bu ittifakın üyesi olmuşlardır. Diğer taraftan AFI, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından finanse edilen Yoksullar İçin Mobil Para (Mobile Money for the Poor/MM4P) ve Kapsayıcı Finans Dönüşümlerini Şekillendirme (Shaping Inclusive Finance Transformations /SHIFT) gibi sayıları giderek artan bölgesel ve küresel finansal yayılma programları için de bir kuluçka merkezi ve çatı örgüt görevi görmektedir (Gabor ve Brooks, 2016: 14).

Kaminska (2015)’ya göre bu oluşumların ardında ‘finansal saldırı’ tehdidi ve finansal verilerin parasallaştırılması yoluyla gelir akışı üretme stratejisi yatmaktadır. Örneğin ABD merkezli finansal teknoloji şirketi Cignify, geleneksel kredi riski değerlendirmesini bozmaya yönelik stratejisini ilerletmek için fon almaktadır. Cignify’nin iş modeli, arama geçmişinden ve kısa mesajlardan elde edilen örüntülerle davranışları tahmin ederek kredi geçmişi olmayan cep telefonu kullanıcıları için kredi puanı oluşturmayı içermektedir (Cignifi, 2014). Bir diğer Omidyar Ağı yatırımı olan Revolution Credit ise yalnızca dijital ayak izinin (digital footprint) izlenmediğinin aynı zamanda dijital ayak izinin

bizzat oluşturulduğunun bir rneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Potansiyel küçük meblağlı kredi alıcıları, öngörücü algoritmaları beslemek üzere veri üreten evrimii oyunlara ve sınavlara katılmaya davet edilmektedir (Costa ve Ehrbeck, 2015). Başka bir deyişle, ‘hayırsever yatırımcıların’, finansal kuruluşların, bağışçıların ve politika yapımcıların ağları tarafından desteklenen bir ‘ekosistem’ içinde finansal teknoloji şirketlerinin davranışsal veriler oluşturması, toplaması ve bunları metalaştırmasıyla veriler ve algoritmalar düşük gelirli ülkelerde risk sınırlarının zorlanmasında kritik bir hale dönüşmektedir (Gabor ve Brooks, 2016: 15-16).

Diğer taraftan devlet de, dijital ayak izlerinin toplanması ve metalaştırılması süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle AFI, küresel olarak nakit ödemelerden dijital ödemelere geçişi hızlandırarak dijital ayak izlerini (yeniden) inşa etme projesini daha da ileriye taşımaktadır. Hükümetler, zel sektör ile UNDP, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi uluslararası kuruluşlar ve CARE, Concern Worlwide gibi küresel sivil toplum kuruluşları arasındaki ortaklığı açıkça destekleyen söz konusu ittifak; ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, Mastercard, Citi Vakfı ve Visa’yla birlikte Omidyar Ağı’nı finanse etmiştir. Dünya Bankası deme Grubu’nun tavsiyesi zerine Bankable Frontier Associates tarafından gerçekleştirilen ilk örnek olay alışması, Meksika’nın devletten şahıslara yapılan maaş, emekli maaşı ve nakit transfer ödemelerinde nakitten dijital ödemelere geçme kararını incelemektedir. Çalışmada finansal tabana yayılmanın en büyük vaadinin sosyal transferleri dijitalleştirmek ve böylece devlet aracılığıyla ‘ıskonto edilemez’ olana kolayca ulaşmak olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca çalışmada sosyal nakit transferlerinin dijitalleştirilmesindeki yavaş ilerlemenin teşvik eksikliğinden kaynaklandığı iddia edilmektedir (Babatz, 2013).

Finansal hizmet sağlayıcıları için dijital demeler aracılığıyla finansal tabana yayılma fırsatları daha önce banka hesabı olmayan kişilerin mevduat hesabı kullanımının artışından kaynaklanmamaktadır. Aksine ‘fırsatlar’, her bir müşteriye profil oluşturmak için e-ödemelerle üretilen dijital bilgileri kullanan finansal hizmet sağlayıcılarından gelmektedir. İşletmeler e-ödeme kayıtlarına ek olarak banka mevduatı olmayan bireylere kredi vermek için cep telefonu arama kayıtları ve sosyal ağ trafiği gibi diğer ‘dijital ayak izlerini’ kullanmaya başlamıştır (Bankable Frontier Associates, 2014: 8). Böylece devlet özel dijital girişimcilerle birlikte veya onlarla iş birliği içinde küresel finansın yoksulların dijital ayak izlerine erişimini hızlandırabilmekte; aynı zamanda bu ağın dışındaki popülasyonları ‘okunabilir (legible)’ (Scott, 1998) ve yeni yollarla yönetilebilir hale getirebilmektedir (Ruppert, 2012). Dolayısıyla dijital teknolojiler, finansal içermeyi ve finansal yönetim zihniyetinin oluşturulmasını giderek artan oranda yeni katmanlar ekleyerek desteklemektedir.

Finansal tabana yayılma aynı zamanda daha kapsamlı sermaye birikimi stratejileri için üretilen varlıkların yayılması sürecidir (Roy, 2012; Soederberg, 2013). ‘Riskli popülasyonların’ davranışlarının yönetilmesi yeni varlık türlerinin oluşturulması yoluyla daha önce ‘dn verilemeyecek lde riskli bulunan kişilerin gelir akışlarını güvenli hale getirmenin yeni yollarını bulmayı içermektedir

(Kaminska, 2015: 1). Yeni teknolojiler küresel bankalar ile hane halkları arasındaki uzaklığı kısaltmış gibi görünse de çelişkili bir biçimde yeni ‘uzaklaşma’ süreçlerini doğurmaktadır (Finlayson, 2009; Soederberg, 2013). Bu teknolojiler sisteme yeni dâhil olan ve yaptıkları işler artan bir şekilde karmaşıklaşmaların rolünü gizlemekte; yoksul bireyler bu sisteme borçlu olarak dâhil edilmektedirler.

SONUÇ

Literatürde finansallaşma olgusuna ilişkin farklı tanımlamaların mevcudiyetine karşın bu tanımların iki ortak vurgusu göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, pek çok ülkede 1970’li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan önemli yapısal değişikliklerin sonucunda finansal işlemlerin hacminin ve finansal kurumların kârlılığının arttığı ve ulusal gelir içinde finansal varlıklardan sağlanan gelirlerin payının hızla yükseldiğidir. İkincisi ise, finansallaşmanın neoliberal politikalar ve küreselleşmeyle paralel bir şekilde emek gelirlerine kıyasla finansal varlık sahiplerinin gelirlerini hızla yükselttiğidir.

Finansallaşmanın sermayenin finans piyasalarında kârlı getiriler peşinde koşması ve üretken yatırımların yadsınması anlamında sıkça kullanılan bir kavram olmasına karşın; bir toplumsal ilişki olarak emek gücünü işe koşma ve artı değeri çekip çıkartma zorunluluğuna atıfta bulunmamaktadır. Bu bağlamda finansallaşmanın yalnızca daha fazla getiri arayışında olan sermayeyi değil; emek gücünün işe koşulması ve üretim sürecinde artı değer çekip çıkartılması süreçlerini de ifade ettiği unutulmamalıdır. Diğer taraftan, finansallaşmayı kapitalizme içkin ve onun kaçınılmaz sorunu olan durgunluğa cevap olarak konumlandırılan yaklaşımlar finansallaşmanın hem büyüttüğü aynı zamanda derinleştirdiği yoksulluk, gelir eşitsizliği ve istikrarsızlıkları gözden kaçırmaktadır. Zira kapitalist üretim biçimi ve finans arasındaki ilişkiler hem çok yönlüdür hem de gittikçe karmaşıklaşan bir yapıya sahiptir.

Finansallaşma tartışmalarında öne çıkarılan mekanizmalar önemli olmakla birlikte erken kapitalistleşmiş ülkelere ya da derinlikli finansal piyasalara odaklanmak, yeterince derinleşmediği düşünülen finansal piyasalar aracılığıyla ve geleneksel araçlar üzerinden geç kapitalistleşmiş ülkelerde yaşanan finansallaşmanın gözden kaçırılmasına yol açmaktadır (Güngen, 2010: 95). Olgun kapitalist üretim modeli ve tekelleşmiş sermaye yapısı finansallaşmanın ortaya çıkışında yeterli veya gerekli koşullar değildir. Zira finansallaşma geç kapitalistleşmiş ve görece rekabetçi piyasalara sahip olan ülkelere de farklı araçlarla ve farklı düzeylerde nüfuz etmektedir. Erken kapitalistleşmiş ülkelerde borsalar ve çeşitli yeni türev araçlar ön plana çıkarken; geç kapitalistleşmiş ülkelerde ise devlet iç borçlanma senetleri ve uluslararası piyasalarda işlem gören devlet tahvilleri aracılığıyla borç temelli finansal derinleşme ve genişleme sürdürülmektedir. Dolayısıyla finansallaşmanın farklı koşullarda ortaya çıkan farklı yönlerinin ve özelliklerinin özgünlüklerini ortaya koymak önemlidir.

Kapitalizmin 1960’lı yılların sonlarından itibaren fazla sermayeyi emme kapasitesini yitirmesiyle giderek büyüyen aşırı birikim sorunu, finansallaşmanın hızlandırılması ve finansal piyasaların genişletilmesi yoluyla aşılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte finansal işlemlerin ölçeği ve

önemi ciddi oranda artmış, ekonomideki toplam borçlanma düzeyiyle birlikte finans sektörünün kârlılığı da yükselmiştir. 1970'lerin yapısal krizini takiben hükümetler ve para otoriteleri emek hareketi ve sendikaların ortadan kaldırılması veya etkisizleştirilmesi, deregülasyon ve özelleştirme politikası doğrultusunda çeşitli araç ve kurumları kullanmışlardır.

Kapitalist birikim koşullarının neoliberalizm doğrultusundaki yeni biçimi, uluslararası sermaye akışkanlığını ve hızını artırarak emek gücü piyasalarını, emek süreçlerini, üretim ve tüketim kalıplarını esnekliğe yaslamıştır. Bu durum, yeni üretim sektörleri doğurarak ve finansal hizmetleri güçlendirerek ticari, örgütsel ve teknolojik yeniliklere büyük bir ivme kazandırmıştır. Teknolojik gelişmelerle esnekleşip akışkanlığını artıran sermaye, küresel ölçekte hareket kabiliyetini güçlendirerek en küçük coğrafi birime kadar uzanabilen bir yapıya sahip olmuştur (Harvey, 2010: 170). 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca kural haline gelen krizler karşısında geç kapitalistleşen ülkeler de IMF'nin yapısal uyum programlarıyla hem ticari hem de finansal serbestleşme yolunda çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda 1970'li yıllarda baş gösteren yapısal krizin, finans kapitalin hakimiyetini yeniden kuracağı koşulları ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

Diğer taraftan finansallaşma süreci ile ekonomik güvencesizlik olgusu birbiriyle bağlantılı olarak gelişim göstermiştir. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz sonrasında uygulamaya konulan neoliberal politikalarla birlikte istihdam, gelir, emeklilik ya da sağlık güvencelerinin giderek aşınması ve finansal enstrümanların gelişmesiyle reel gelir kayıplarını borçlanarak ikame etmeye başlayan nüfusun daha geniş bir kısmının finansal sistem tarafından içerilmesine neden olmuştur. Zira daha önceleri devletin maliyetini vergilendirme yoluyla işverenlere yüklediği; emeğin kendini idame ettirmesi için gerekli olan sağlık, eğitim ve emeklilik gibi hizmetler artık finansın konusu ve kâr aracı haline gelmiştir. Böylece finansallaşma süreci borçlandırma ağları vasıtasıyla ekonomik güvencesizliği derinleştirmekte, ekonomik güvencesizliğin yaygınlaşması da finansal içerilmenin derinleşmesine yol açmaktadır. Ayrıca reel gelirin artmadığı koşullarda da tüketime desteklenmesini mümkün kılan tüketici kredileri hoşnutsuzlukların törpülenmesini sağlamakta ve sorunların geleceğe taşınmasına yol açmaktadır.

Finans sektöründe bilgi teknolojilerinin özellikle mobil teknolojilerin kullanımı ise daha önce sektör tarafından içerilmemiş olan düşük gelirli ve yoksul kesimlerin kişisel verilerinin metalaştırılmasına olanak sağlamıştır. Bilginin değerli ve satılabilir bir mala dönüşmesiyle birlikte bu alanda faaliyet gösteren özel enformasyon şirketleri kurulmuş; dijital teknolojiler 'riskli' nüfusun saptanmasını ve yönetimini mümkün kılacak şekilde bankalara yeni 'içerilmiş' verileri ele geçirme imkânı vermiştir. Bu yolla finansal sektör eşitsizliği 'zengin ve güçlü'nün lehine sistematik bir şekilde biçimlendirmekte ve keskinleştirmektedir.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda finansal sistemde meydana gelen değişiklikler kapitalizmin finansal piyasalarda farklı bir görünümüyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Ancak finansal teknolojilerdeki gelişmeler sonucunda finansal

piyasalarda üretim, dolaşım, tüketim süreçleri ile üretilen metalar biçim olarak değişirken, kâr arayışı değişmeden kalmakta; sömürü mekanizması ve sistemin krizlere meyilli yapısı varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda finansallaşmanın hem kapitalizmin sınırlarından kaynaklandığını hem de sistemi zora sokacak biçimde var olan çelişkilerini de derinleştirdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü. (2014). Avrupa'nın Krizi ve Türkiye. *DİSK-AR Dergisi*, 3, 28-33.
- Akçay, Ü. ve Güngen, A. E. (2014). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Akçay, Ü. (2015). Güvencesizlik ve Finansal İcerilme, *Başlangıç Dergisi*, Erişim Tarihi: 01.05.2019, <https://baslangicdergi.org/guvencesizlik-ve-finansal-icerilme/>.
- AFI (2013). 2013 AFI Global Policy Forum (GPF) Report, Erişim Tarihi: 6.04.2019, <http://www.afi-global.org/global-policy-forum/2013>.
- AFI (2014). 2014 AFI Global Policy Forum (GPF) Report: Global Partnerships, National Goals, Empowering People, Erişim Tarihi: 04.04.2019, <http://www.afi-global.org/library/publications/2014-global-policy-forum-report-global-partnerships-national-goals-empowering>.
- AFI (2015). 2015 AFI Global Policy Forum (GPF) Report, Erişim Tarihi: 6.04.2019, <http://www.afi-global.org/global-policy-forum/2015>.
- Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*, New York: Verso.
- Babat, G. (2013). Sustained Effort, Saving Billions: Lessons from the Mexican Government's Shift to Electronic Payments. Case Study, Better Than Cash Alliance Somerville, Erişim Tarihi: 12.04.2019, <http://betterthancash.org/wp-content/uploads/2013/12/Evidence-Paper-English1.pdf>.
- Baker, D., Epstein, G. ve Pollin, R. N. (1998). *Introduction, Globalisation and Progressive Economic Policy*, (Baker D, G.Epstein ve R.Pollin ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Bankable Frontier Associates (2014). The Journey towards Cash-lite. Report Commissioned by the Better than Cash Alliance. Erişim Tarihi: 12.04.2019, <http://www.uncdf.org/sites/default/files/Download/BetterThanCashAllianceJourneyTowardCashLite.pdf>.
- Blyth, M. (2013). *Austerity: the History of a Aangerous Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- BM, United Nations. (2016). Digital financial inclusion. international telecommunication union (itu), issue brief series, inter-agency task force on financing for development, July. United Nations. Erişim Tarihi: 29.04.2019, http://www.un.org/esa/ffd/wpcontent/uploads/2016/01/Digital-Financial-Inclusion_ITU_IATFIssue-Brief.pdf
- Boratav, K. (2009). Uluslararası Kriz Üzerine Birkaç Gözlem, *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi*, 7 (27), 9-15.
- Cignifi (2014). Building the Bridge to New Customers in Brazil. Erişim Tarihi: 13.04.2019, White Paper, <http://www.cignifi.com/lead-generation/>
- Costa, A. ve Ehrbeck, T. (2015). A Market-building Approach to Financial Inclusion, *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 10 (1-2), 53-59.
- Dore, R. (2002). Stock Market Capitalism and Its Diffusion. *New Political Economy*, 7 (1), 115-121.
- Dumenil, G. ve Levy, D. (2005). Costs and Benefits of Neoliberalism: A Class Analysis. *Financialization and the World Economy*, (Gerald A. Epstein ed.) Edward Elgar, 17-45.
- Durmuş, M. (2010). Aşırı Birikim-Finansallaşma İlişisinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 21 (77), 1-49.

- Foster, J. B. (2007). Financialization of Capitalism, *Monthly Review*, 58 (11), 1-12.
- Gabor, D. ve Brooks, S.H. (2016). The Digital Revolution in Financial Inclusion: International Deveopment in the Fintech Era, *New Political Economy*, 22 (4), 1-14.
- Güngen, A. R. (2010). Finansallaşma: Sorunlu bir Kavram ve Verimli bir Araştırma Gündemi, *Praksis*, 22, 85-105.
- Güngen, A. R. (2015). Finans ve İçerilme: Herkes için finans ya da sermaye için herkes, *Birgün Gazetesi*, 12 Nisan 2015.
- Güngen, A.R. (2019). Reform/Kurtarma Paketi ve Gidişat: Bozuk Düdüklü Misali, Erişim Tarihi: 25.05.2019, <http://www.bes.org.tr/haberler.php?id=6975>.
- Haiven, M. (2014). *Cultures of Financialization*, New York: Palgrave.
- Hanieh, A. (2009). Hierarchies of a Global Market: The South and the Economic Crisis. *Studies in Political Economy*, 83, 61-84.
- Harvey, D. (2008). *Yeni Emperyalizm*. Çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hilferding, R. (1981). *Finance Capital: A Study of Latest Phase of Capitalist Development (1910)*, London,UK and Boston, MA: Routledge and Kegan Paul.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (1996). *Globalization in Question*, Cambridge Polity Press.
- Kaminska, I. (2015). When Financial Inclusion Stands for Financial Intrusion, FT Alphaville, Financial Times, Erişim Tarihi: 13.04.2019, <http://ftalphaville.ft.com/2015/07/31/2135943/when-financial-inclusion-stands-for-financial-intrusion/>.
- Karaçimen, E. (2013). Political Economy of Consumer Debt in Developing Countries: Evidence from Turkey, Basılmamış Doktora Tezi, SOAS, University of London.
- Karaçimen, E. (2015). *Türkiye’de Finansallaşma: Borçlanma Kıskaçında Emek*, İstanbul: Sav Yayınları.
- Krippner, G.R. (2005). The Financialization of the American Economy, *Socio-Economic Review*, 3 (2), 173-208.
- Lapavistas, C. (2009). Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation, *Historical Materialism*, 17, 114-148.
- Mandel, E. (2008). *Geç Kapitalizm*, (Çev. C. Badem), İstanbul: Versus Kitap.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, Cilt I, İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2012). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, Cilt III, İstanbul: Yordam Kitap.
- McNally, D. (2009). From Financial Crisis to World Slump: Accumulation, Financialisation and the Global Slowdown, *Historical Materialism*, 17 (2), 35-83.
- McKinnon, I. R. and Pill, H. (1997). Credible Economic Liberalizations and Overborrowing, *American Economic Review*, 87 (2), 189-193.
- Orhangazi, Ö. (2008). *Financialization and the U.S. Economy*, Northampton: Edward Elgar.
- Painceira, J. P. (2009). Developing Countries in the Era of Financialisation: From Defi cit Accumulation to Reserve Accumulation, Erişim Tarihi: 23.05.2019, SOAS Research on Money and Finance Discussion Paper, no 4, Erişim Tarihi: 15.05.2019, https://www.researchgate.net/publication/254449158_Developing_Countries_in_the_Era_of_Financial_isation_From_Deficit_Accumulation_to_Reserve_Accumulation/download.
- Powell, J. (2013). *Subordinate Financialisation: a Study of Mexico and its Non-Financial Corparations*. London.

PWC, (2017), *Global FinTech Report 2017*, Erişim Tarihi: 29.04.2019. <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/assets/pwc-global-fintech-report-2017.pdf>.

Roy, A. (2012). Subjects of Risk: Technologies of Gender in the Making of Millennial Modernity. *Public Culture*, 24 (166), 131-155.

Ruppert, E. (2012). The Governmental Topologies of Database Devices. *Theory Culture Society*, 29, 116–136.

Schiller, H. I. (1991). Not Yet the Post-Imperialist Era. *Critical Studies in Mass Communication*, 8 (1), 13-28.

Scott, J. C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Boston: Yale University Press.

Koç, A. (2015). Küresel Kapitalizmin Finansallaşmasına Türkiye Ekonomisinin Eklemlenme Süreci, Mihçı, H. (der.), *Finansallaşma, Devlet ve Politik İktisat*, Ankara: NotaBene Yayınları.

Soederberg, S. (2013). Universalising Financial Inclusion and the Securitisation of Development. *Third World Quarterly*, 34 (4), 593-612.

Sweezy, P.M. ve Baran, P.A. (1966). *Monopoly Capital:An Essay on the American and Social Order*, Monthly Review Press.

Sweezy, P. M. (1995). Economic Reminiscences, *Monthly Review*, 47 (1), 1-11.

Wade, H. R. (2005). The March of Neoliberalism and What to do About It, draft paper for plenary talk at conference Beyond 'Deregulation': Finance in the 21st Century, University of Sussex, 26-28 May 2005.

Wallerstein, I. (2011). *Historical Capitalism*, London: Verso.

WDR- World Development Report (2016). Digital Dividends, World Bank Group, Erişim Tarihi: 29.04. 2019, <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>.

Williamson, J. ve Mahar, M. (2002). *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Güven Delice, Liberte Yayınları.

KAVRAMSAL OLARAK YOKSULLUK VE TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARININ ETKİLERİ

Sema YAŞAR¹

Mehmet Okan TAŞAR²

ÖZ

Günümüzde yoksulluk tüm dünyada çok önemli bir sorun haline gelmiştir. Yoksulluk hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için bir sorundur. Yoksulluğun üzerinde fikir birliğine varılan net bir tanımı yoktur. Genel olarak insanların yaşaması için gerekli olan mal ve hizmetlere sahip olamaması olarak tanımlanabilir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı 2 dolarlık yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Yoksulluk tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de göz ardı edilemeyecek bir sorundur. 1980’li yıllar sonrasında Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk artış göstermiştir. Türkiye’de yoksulluk oranları hanehalkı kullanılabilir fert gelirine, gelire dayalı kent ve kırsal ayrımına, hanehalkı tipine ve eğitim durumuna göre farklılıklar göstermektedir. Yoksullukla mücadele politikaları doğrudan ve dolaylı yöntemler olmak üzere ikiye ayrılır. Türkiye’de son yıllara kadar yoksullukla mücadelede dolaylı yöntemler hâkim olmuştur. Fakat dolaylı yöntemlerin yetersiz olduğunun anlaşılması ile doğrudan yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla bir takım sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu, Yeşil Kart uygulaması, kadınlara yönelik verilen mikrokrediler, gıda bankacılığı, tarımsal üretimi artırma politikaları bu uygulamalardan bazılarıdır. Yapılan çalışmada yoksullukla mücadelede Türkiye açısından sorunlar ortaya konulmaya çalışılmış ve çözüm yolları önerilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle yoksullukla ilgili tanımlar verilecek ve yoksulluğun nedenleri incelenecektir. Daha sonra dünyada seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye’de yoksulluğun boyutu incelenecektir. Son olarak Türkiye’de yoksullukla mücadelede uygulanan politikalar ile bu politikaların etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, yoksullukla mücadele, yoksulluğun ölçülmesi, yoksullukla mücadele yöntemleri,

Jel Kodları: I32, I38, H53

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, sema__87@hotmail.com ORCID:0000-0002-7056-9265

² Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, otasar@selcuk.edu.tr ORCID:0000-0003-3639-5764

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF POVERTY AND THE IMPACTS OF ANTI-POVERTY POLICIES IN TURKEY

ABSTRACT

Poverty has become an important problem all of the world in nowadays. Poverty is a problem in both developed and developing countries. There is no agreed definition of poverty in the literature. In general poverty is defined as having inadequate amounts of goods and services for a healthy human life. Nearly half of the world population live under 2 US dollar poverty line. Just as in the whole world, poverty is a problem that cannot be ignored in Turkey. After the 1980's the incidence of poverty and income inequality has increased in Turkey. There are differences among poverty rates by equalized household disposable income, poverty rates in urban and rural, education level, and household type in Turkey. There are two methods including direct and indirect methods to fight poverty. Until recently indirect methods was used for challenging with poverty in Turkey. But the understanding that the indirect methods are insufficient recent years direct method has been applied to fight poverty in Turkey. For this purpose, some non-governmental organization come into prominence. One of these organization is Social Assistance and Solidarity Encouragement Fund. And other practices are health card for uninsured people, micro credit for women, food banking and policies to increase agricultural production. As a result, in this study, supporting of agricultural activities to reduce poverty was specified. In this study, problems for Turkey in anti-poverty has been demonstrated and a variety of solutions proposed.

Firstly, in this study, the definitions and causes of poverty will be examined. After that the extent of poverty in Turkey and determined developed and developing countries in the World will be examined. Finally, the targets set to tackle poverty, the implemented policies and their impacts in Turkey will be evaluated.

Keywords: Poverty, anti-poverty, measurement of poverty, poverty in the World, methods of challenging with poverty, the policies challenging with poverty in Turkey

Jel Codes: I32, I38, H53

GİRİŞ

Yoksulluk insanların karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan birisidir. Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerin karşılaştığı sorunların başında yer almaktadır. Yoksulluğun herkes tarafından kabul görmüş objektif bir tanımı bulunmamaktadır. Yoksulluk çok boyutlu bir niteliğe sahiptir, sadece insanların aç kalması ya da yeterli beslenebilecek gıda maddelerine ulaşamaması olarak ifade etmek yanlış olur. Genel olarak tanımlamak gerekirse, yoksulluk bireylerin belirli bir ekonomik refahın altında yaşamlarını sürdürmesidir.

Büyüme hızı, büyüme sürecinde gelir dağılımının adaletsiz bir şekilde gerçekleşmesi, nüfus artışı, hanehalkı büyüklüğü, kırdan kente göç, işsizlik, ayrımcılık, toplumsal dışlama gibi unsurların neden olduğu yoksulluğu ölçmek de oldukça zordur. Fakat ülkeler arası karşılaştırmaların kolayca yapılabilmesi için birtakım yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler neticesinde belirlenen yoksulluk derecesine göre ülkeler yoksullukla mücadele politikaları uygulamaktadırlar.

Yoksulluğun dünya genelinde ciddi bir sorun olduğunun bilinmesi sebebiyle yoksullukla mücadele politikaları da oldukça önem arz etmektedir. Yoksullukla mücadelede merkezi yönetimin uyguladığı politikaların yanı sıra yerel yönetimler ve özellikle sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri büyük öneme sahiptir. Türkiye’de de yoksulluk konusu yıllardan beri çözülemeyen ciddi bir problemdir. Dolayısıyla Türkiye’de yoksullukla mücadelede politikaları ve bu mücadelede yer alan kurumlar oldukça önemlidir. Türkiye’de yoksullukla mücadele kapsamında devletin gıda, barınma, sağlık, eğitim gibi doğrudan yardımlarının yanı sıra pek çok sivil toplum örgütünün bu anlamda uygulamış olduğu faaliyetler dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde yoksulluğun tanımı verilmiş, türleri incelenmiş, yoksulluğun ölçülmesi üzerinde durulmuş ve yoksulluğun nedenleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde yoksulluğun Türkiye ve dünyadaki boyutu incelenmiştir. Türkiye’de yoksulluk incelenirken TÜİK tarafından yapılan yoksulluk araştırması verileri çalışmaya dahil edilmiştir. Dünyada yoksulluk verileri incelenirken de gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin seçilmiş ülke gruplarının yoksulluk verileri ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise yoksullukla mücadele yöntemleri incelenmiş, Türkiye’de yoksullukla mücadelede kapsamında uygulanan politikalar ele alınmış, bu politikaların etkileri üzerinde durulmuştur.

1.YOKSULLUK VE NEDENLERİ

1.1.Yoksulluk Kavramı ve Türleri

Yoksulluk tanımı üzerinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Yapılan tanımlar bakış açılarına, değer sistemlerine ve zamana göre farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla yoksullukla ilgili yapılan birçok tanım mevcuttur.

Yoksulluk tanımlarındaki en güçlü yaklaşımın temelinin 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanan mutlak yoksulluk yaklaşımı olduğu belirtilmektedir. Yoksulluk kavramı ilk olarak 1880’li yıllarda İngiltere’de Booth tarafından ileri sürülmüştür. Ancak geliştirilmiş hali ile ilk kez 1899’da York kenti için yaptığı çalışmada Rowntree tarafından kullanıldığı görüşü hakimdir.

Daha sonra yapılan incelemeler neticesinde yoksulluk kavramının ilk olarak 1870 yılında İngiltere’de çıkarılan İlkokullar Yasası gereğince eğitim masraflarını ödeyemeyen ailelerin tespiti amacıyla il milli eğitim müdürlüklerince yapılan çalışmalara dayandığı kabul edilmektedir (Şenses, 2009: 108).

Uluslararası literatür incelendiğinde yoksulluk tanımının ilk kez 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından yapılmış olduğu kabul görmektedir. Rowntree tarafından yapılan tanıma göre yoksulluk, bireyin toplam gelirin kendisinin biyolojik varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan en alt seviyedeki yiyecek, giyim gibi maddeleri dahi karşılayamama durumudur (Öztornacı ve Demirdöğen, 2015: 7).

Kalkınma iktisatçılarından Amartya Sen ise yoksulluğu belirli bir asgari kabiliyeti karşılayamama durumu olarak tanımlamıştır. Sen’in tanımına göre yoksulluk bireylerin sahip oldukları maddi ve manevi varlıklar, eğitim, sermaye, beceri ile bireylerin yaşam kalitelerinden duydukları tatmine bağlı olan bir olgudur (Ceyhan, 2016: 47).

Lipton (1997), yoksulluğu kişi başına özel tüketimin belirli bir düzey altında kaldığı durum olarak tanımlarken, Drewnowski (1977) ise kişilerin kendilerini tatmin edecek veya asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelire sahip olamama durumu olarak tanımlamıştır. World Bank (1990) ise en genel tanımı yaparak yoksulluğu asgari yaşam standardına ulaşamama durumu olarak belirtmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 3).

Yoksulluk insanların temel özgürlükleri olarak ifade edilen yiyecek, barınma, eğitim, sağlık gibi hayati ihtiyaçların karşılanmasındaki yoksunluk olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre yoksul insanlar hastalıklara, ekonomik bozulmalara ve doğal felaketslere karşı savunmasızdırlar (World Bank Development Report, 2000: 1). Literatürde mutlak yoksulluk, görel yoksulluk ve insani yoksulluk kavramları mevcuttur (Aydın ve Türgay, 2011: 250):

Mutlak yoksulluk, bireyin ya da hanehalkının yaşamını fiziksel olarak devam ettirebilmesi için gerekli olan asgari tüketim düzeyini yakalayamamasıdır. Bir başka ifade ile mutlak yoksulluk, kişi başına gelirin temel ihtiyaçların karşılanmasına yetecek miktarın altına düşmesi yani bireylerin gelirlerinin asgari refah düzeyini dahi karşılayamaması durumudur.

Mutlak yoksulluk seviyesini belirlemede iki unsur ön plana çıkmaktadır. İlk unsur, aile büyüklüğü ve en düşük düzeyde tüketilebilecek mal ve hizmet ihtiyaçlarından; ikinci unsur ise, bu ihtiyaçları karşılayacak olan harcama miktarını belirleyen mal ve hizmet fiyatlarından oluşmaktadır. Buradaki para birimi ile anlatılan miktar yoksulluk çizgisini oluşturmaktadır. Geliri, yoksulluk çizgisi gelirinden az olanlar yoksul, fazla olanlar ise yoksul olmayanlar olarak belirlenmektedir (Öztürk ve Çetin, 2009: 2666)

Görel yoksulluk kavramı, yoksul hanehalkı ile o toplumda yaşayan ve ortalama bir geliri olan hanehalkı arasındaki farkı belirtmektedir. Daha açık bir ifade ile görel yoksulluk, yoksul birey ile o toplumda yaşayan ve ortalama bir gelire sahip olan birey arasında sahip olunan gelir kaynakları açısından farklılık olarak tanımlanmaktadır.

Görelî yoksulluk tanımında bahsi geçen farklılık yoksul hanehalkı ve ortalama gelire sahip hanehalkı arasında hem tüketim hem de harcama bakımından bir eşitsizlik ortaya çıkarmaktadır (Dumanlı, 1996: 8). Mutlak yoksulluğa göre bir toplumda hiç yoksul olmayabilirken yoksulluğu eşitsizlik ifadesi olarak ele alan görelî yoksulluğa göre ise toplumda yoksul olan bir kesim mutlaka olacaktır (Şenses, 2009: 92).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen insani yoksulluk kavramı ise, okur-yazarlık, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığı eksikliği, yetersiz beslenme, önlenemez hastalıklara yakalanmak gibi bazı temel insani yeteneklerin yoksunluğu olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre temel insani yeteneklerin kısıtlanması yoksulluğun insani boyutu olarak belirlenmektedir (Bayındırlık, ve İskan Bakanlığı, 2009: 11).

İnsani yoksulluk indeksi refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardı olmak üzere 3 kriter ile hesaplanmaktadır. Refah standardı tatminkar bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşmaya, sağlık standardı uzun ve sağlıklı bir yaşama, eğitim standardı ise bilgi edinmeye karşılık gelmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 64).

Bu indeks geliştirmekte olan ülkeler için şu kriterlerden yola çıkarak hesaplanmaktadır (Gündoğan, 2008: 44):

1. Yaşam Süresi: 40 yaşın altında yaşam beklentisi olanların oranı
2. Eğitim: Okuma-yazma bilmeyen yetişkinlerin oranı
3. Makul Bir Yaşam Standardı: Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfusun oranı, temel sağlık imkanlarından yoksun olan nüfusun oranı, 5 yaşın altında olan ve beslenemeyen nüfusun oranı.

Gelişmiş ülkeler için İnsani Yoksulluk İndeksi'ni oluşturan kriterler ise aşağıdaki gibidir:

1. Yaşam Süresi: 60 yaşın altında yaşam beklentisi olanların oranı
2. Eğitim: OECD tarafından tanımlanan fonksiyonel cahillik oranı
3. Makul Bir Yaşam Standardı: Yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı
4. Sosyal Dışlanma: Uzun dönem işsizlik oranı

1.2.Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluğun ülkelere ve yıllara göre değişiklik göstermesi ve karmaşık bir olgu olması sebebiyle yoksulluk ölçümü oldukça zordur. Yoksulluğun ölçülmesi için ilk belirlenmesi gerekenin kimlerin yoksul sayılacağı, ikincisinin ise yoksulluk sınırı olduğu belirtilmiştir (Yücel, 2011: 66).

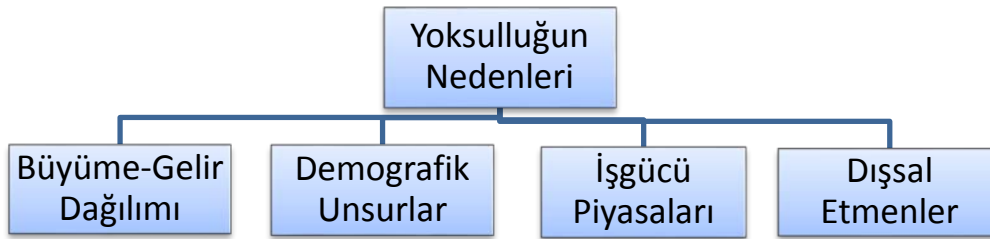
Yoksulluğun ölçülmesinde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım olan doğrudan yaklaşımda karşılanamayan temel ihtiyaçlar doğrudan gözlemlenmekte ve gözlemlenen durum ile normatif durum kıyaslanmaktadır. Dolaylı yaklaşımda ise hanehalkının sahip olduğu kaynaklar temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan kaynaklar ile kıyaslanmaktadır. Birinci yaklaşım yoksulluk sorununun boyutunu ölçerken ikinci yaklaşım ise yoksulluğun hem boyutunu hem de yoğunluğunu ölçmektedir. (Aktan ve Vural, 2002: 18-19).

Hanehalklarının sahip olduğu kaynakların belirli bir gelir veya tüketime seviyesi ile sınırlandırılması durumunda da yoksulluk sınırı elde edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 18). Yoksulluk sınırının bireysel düzeyde mi ya da hanehalkı seviyesinde mi ele alınacağı önemli bir durum olarak değerlendirilmektedir. Yoksulluk sınırı tanımlamasında önemli olan bir diğer noktanın da hanehalkı büyüklükleri olduğu belirtilmektedir. Bu durumun sebebi olarak da kalabalık ailelerin küçük ailelerden daha fazla tüketimde buldukları ve buna göre de bir gelire ihtiyaç duymakta oldukları gösterilmektedir (Fields, 1994: 89).

1.3.Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk kişilerin kendi yetenekleri ve kişisel özellikleri ile ilgili olabilirken kişinin kendi iradesi dışındaki ekonomi politikaları, düşük ücretler gibi yapısal nedenlerle de ilgili olabilmektedir. Yoksulluğun nedeni olarak kişinin kendi özelliklerinden mi yoksa yapısal nedenlerden mi kaynaklandığı incelenen ülkeye, döneme ve yoksul gruba göre değişiklik göstermektedir (Şenses, 2009: 145).

Şekil-1: Yoksulluğun Nedenleri

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımının eşitsizliği yoksulluğu etkileyen önemli unsurlardandır. Bu durum gelişmiş ülke ekonomilerinden ziyade az gelişmiş ülke ekonomilerini daha yakından ilgilendirmektedir.

Büyüme sürecinde gelir dağılımının hangi yönde olduğu oldukça önemlidir. Kuznets hipotezinin de öngördüğü gibi büyüme sürecinde gelir dağılımındaki eşitsizliğin önce artması sonra ise belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra azalması araştırmalar tarafından doğrulanmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Fields (1988) ekonomik büyüme ve eşitsizlik arasında sistemli bir ilişkinin olmadığını, Morewetz (1978) de büyüme hızı ile gelir dağılımı arasında net bir ilişki olmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisinin hangi etmenlerden kaynaklandığı konusu da oldukça önemlidir. Bu noktada büyümenin gelir dağılımı ve iş gücüne katılma oranı, çalışma saatleri, ücret düzeyi ve işsizlik gibi işgücü piyasaları üzerindeki etkileri önemli olmaktadır (Şenses, 2009: 150-151).

Yoksulluğa neden olan en önemli unsurlardan bir diğerinin de nüfus baskısı, hanehalkı tür ve özellikleri ve göç etmenlerini içeren demografik unsurlar olduğu kabul edilmektedir. Yoksulluk genellikle yüksek doğum oranları ve hızlı nüfus artışı ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle Güney Asya ve Afrika ülkelerindeki yoksulluğun yüksek doğum oranları ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir.

Fakat literatürdeki istatistiksel araştırmalar nüfus ve yoksulluk arasındaki bu ilişkiyi çok az desteklemektedir (McNicol, 1997: 1).

Hanehalkı büyüklüğünün yoksullukla ilgili olduğu bilirse de araştırmalarda hanehalkı büyüklüğü ve yoksulluk arasında net bir ilişki tespit edilememiştir. Fakat aile içindeki çocuk sayısı, aile reisinin eğitim durumu gibi aile yapılarındaki değişiklikler ile ortaya çıkan yeni hanehalkı türleri yoksullukla yakından ilişkili olarak görülmüştür. Ayrıca başta kırdan kente olmak üzere değişik yerleşim alanları arasındaki göçler de yoksulluğu etkileyen önemli demografik unsurlardandır. Göç alan ve göç veren yerleşim bölgelerinin demografik ve sosyoekonomik yapısı, göçmenlerin yaş ve eğitim durumu yoksulluk göstergeleri ile yakından ilişkili olarak kabul edilmektedir (Şenses, 2009: 157-164).

Yoksulluk ile işsizlik arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yoksul kitleler incelendiği zaman genellikle bu kesimin işsiz ya da eksik istihdam sorunlarıyla karşı karşıya oldukları görülmektedir. İşsizliğin bulunduğu bir ortamda yoksulluk kaçınılmaz olarak görülürken, yoksulluğun da işsizliği beslediği ifade edilmektedir (Gündoğan, 2003: 161). İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkide en önemli etmenler işsizlerin yaş ve eğitim durumu, işsizlik nedenleri, işsizlik süreleri ve düşük ücretler olarak sıralanmaktadır. Ücretin düşük olmasının ise işgücüne katılımı caydırarak yoksulluğa etki ettiği belirtilmektedir (Şenses, 2009: 167-169).

Yoksulluğun nedenlerinden biri olarak görülen dışsal etmenler; kişi ve hanehalklarının karşı karşıya kaldıkları şok diye tanımlanabilecek ani gelişen olumsuz olaylardan, ayrımcılık ve toplumsal dışlama gibi unsurlardan oluşmaktadır. Şokların yoksulluk üzerindeki etkisi şokun dozu ve niteliğiyle yakından ilgilidir. Ayrımcılık ise ırk, milliyet ve toplumsal cinsiyet gibi nedenlerden kaynaklanarak ciddi bir yoksulluk nedeni olarak ortaya çıkmaktadır (Şenses, 2009: 171-173). Son olarak toplumsal dışlama kavramı da yoksulluğa neden olan süreçlere odaklanmakta ve yoksulluğu statik bir durum olarak nitelendiren birçok yaklaşımdan ayırmaktadır (Güneş, 2009: 451-453).

2. TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

2.1. Türkiye'de Yoksulluğun Boyutu

Türkiye, cumhuriyetin ilanı ile birlikte hızlı bir büyüme aşamasına girmiştir ve devlet desteği ile özel sermaye sınıfının oluşturulması amaçlanmıştır. Fakat 1929 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik kriz Türkiye'de de ekonominin zayıflamasına neden olmuş, yoksulluğu artırmış ve amaçlanan politikaların uygulanmasını engellemiştir. Bu süreçte devletçilik ilkesi benimsenmiş, sanayinin devlet tarafından kurulması amaçlanmıştır (Gürer, 2010: 95). 1930'ların sonlarında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı ve Dünya Ekonomik Krizi sebebiyle tarıma ağır darbeler vurulmuştur. Bu dönemde köylülüğün ve tarımsal yapının değişmeden devam etmesi Türkiye'deki değişimin önündeki en büyük engel olarak görülmüştür (Pamuk, 2014: 220).

1950'li yıllarda Türkiye'de başlayan sosyal ve ekonomik değişiklikler sebebiyle kırsal alanlardan kentlere doğru göçler yaşanmıştır ve bu göçlerle birlikte kırsal alanın yoksulluğu da

kentlere taşınmıştır. Böylelikle kentlerde yaşanan toplumsal dışlanma ve yoksulluk toplumsal sorunların önemli bir kısmını oluşturur hale gelmiştir (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 15).

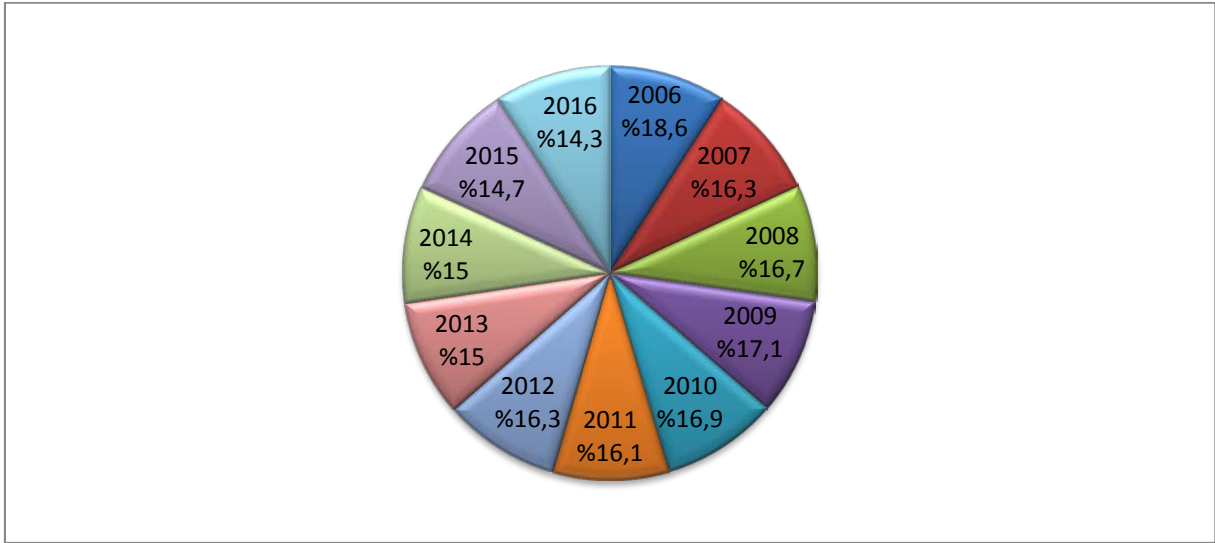
Türkiye’de 1960-1980 döneminde sanayileşme ivme kazanmıştır. Bu bağlamda formel sektörlerde çalışanların hakları güçlenmiştir. Fakat yoksullukla mücadelede enformel devlet müdahalesi ve kişisel ilişkiler biçimi dışına çıkılamamıştır. Tek parti döneminden itibaren yoksullukla mücadele konusunda politika belirlerken fakir ülke, kaynak yetersizliği gibi ifadeler ortadan kaldırılamamıştır. Bu sebeple 1980’lerde açık ekonomi sürecinin başlamasıyla yoksullukla mücadelede daha zor koşullar oluşmaya başlamıştır (Buğra, 2008: 158-159).

1980’lerde 24 Ocak 1980’de yürürlüğe konan bir takım yeni ekonomik programlarla birlikte toplumsal yapıda önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Fakat 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler sebebiyle ekonomi küçülmüş ve işsizlik baş göstermiştir. Bu dönemde yaşanan küreselleşme, neo-liberal politikalar ve krizler sebebiyle ülkede gelir dağılımında eşitsizlikler meydana gelmiş ve yoksulluk artış göstermiştir. Bu durumda Türkiye’de toplumsal kesimler arasındaki fark artmış ve zengin ile fakir arasındaki farklar uçurum niteliğine ulaşmıştır (Taş ve Özcan, 2012: 427).

Yakın dönemde Türkiye ekonomisi tarihinin yaşadığı en büyük kriz 2001 krizidir. Bu kriz neticesinde Türkiye ekonomisi önemli bir küçülme yaşamıştır. Türk lirası değer yitirmiş ve milli gelir azalmıştır. Döneme damgasını vuran neo-liberal ekonomi politikaları, küreselleşme sonrasında yaşanan hızlı bir büyüme ve bu büyümenin hemen ardından gerçekleşen ekonomik krizler, yüksek enflasyon oranları, gelir dağılımındaki eşitsizlik Türkiye ekonomisinde büyük izler bırakmıştır. Yaşanan bu gelişmeler de yoksulluk oranlarını önemli derecede artırmıştır (Gürses, 2007: 62).

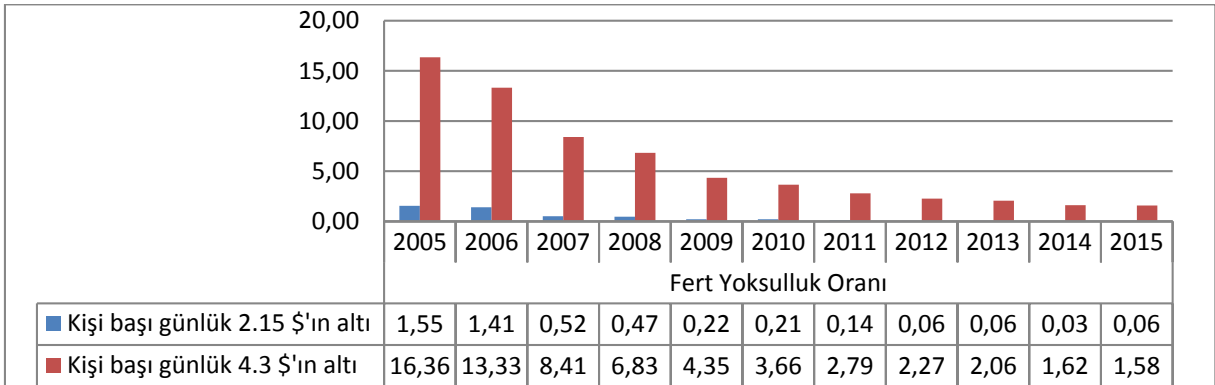
2008-2009 yıllarında gerçekleşen küresel ekonomik kriz Türkiye’yi ekonomik yavaşlama döneminde yakalamış ve krizin ilk aylarında ihracat, yatırım ve tüketim verilerinde büyük düşüşler gerçekleşmiştir. Ancak 2001 yılında gerçekleşen ve Türkiye’nin ekonomik açıdan büyük yıkımlar yaşadığı ekonomik kriz sonrasında özellikle de bankacılık sektöründe almış olduğu önlemler ve denetleme süreci neticesinde bankacılık sektörü küresel kriz boyunca güçlü kalabilmiş ve bu krizin bankacılık sektörü üzerindeki etkisi de hafif atlatılmıştır. Bankacılık sektörünün güçlü kalması neticesinde de küresel krizin Türkiye üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Küresel krizin etkilerinin nispeten hafiflemeye başladığı 2010 yılı sonunda tarım dışı sektörlerde veya şehirlerde işsizlik oranı büyük ölçüde artmış ve son yılların ortalamasının bir hayli üzerinde gerçekleşmiştir (Pamuk, 2014: 290-294).

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Bu alanda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması adıyla yapılan çalışmalar mevcuttur. Türkiye’deki yoksulluk oranlarını inceleyebilmek amacıyla TUIK tarafından yapılan çalışmalardan hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksulluk oranları, gelire dayalı göreceli yoksulluk sınırına göre kent ve kırsal yoksulluk oranları, hanehalkı tipine ve de eğitim durumuna göre yoksulluk oranları şekiller yardımı ile incelenmiştir.

Şekil-2: Türkiye’de Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Oranları

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Şekil 2’de TUIK tarafından %50 eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranları yer almaktadır. Veriler 2006 ve 2016 yılları arasında kapsamaktadır. Şekil incelendiğinde en yüksek yoksulluk oranının %18,6 ile 2006 yılında yaşandığı görülmektedir. Sonraki yıllarda yoksulluk oranlarında belirli seviyelerde azalmalar meydana gelmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise yoksulluk oranı ele alınan dönemin en düşük seviyesi olan %14,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil-3: Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

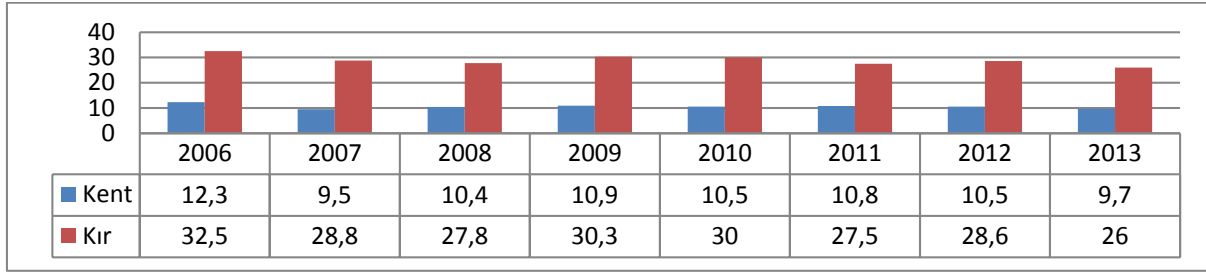
Kaynak: www.tuik.gov.tr

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları Şekil 3’te verilmektedir. İncelenen dönem itibariyle kişi başı günlük 4,3\$’ın altındaki fert yoksulluk oranları 2,15\$’ın altındaki fert yoksulluk oranlarından daha yüksek seviyelerdedir. 2005 yılından 2015’e kadar her iki kriter için de yoksulluk oranlarının düştüğü görülmektedir. Kişi başı günlük 4,3\$’ın altında geliri olanların 2005 yılındaki oranı %16,36 iken 2015 yılına gelindiğinde bu oran %1,58 seviyesine gerilemiştir. Aynı şekilde kişi başı günlük 2,15\$’ın altında gelir elde eden bireylerin oranı 2005 yılında %1,55 seviyesinde iken 2015 yılına gelindiğinde %0,06 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Yoksulluk yaşanılan mekana göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan kırsal ve kentsel yoksulluk tanımları ön plana çıkmaktadır. Kırsal yoksulluk özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün zayıflaması ile gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası alışma rgt (ILO)'nun tanımına göre ise kırsal yoksulluk, gelir düzeylerinin azalması sebebi ile kırsal alandaki hızlı yoksullaşma sürecidir (DPT, 2001: 105). Kentsel yoksulluk ise, nüfusun kentlerde yaşayan kesiminin çeşitli nedenlerle asgari geçim standardını sağlayacak yeterli imkanlara sahip olamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Özellikle tarım alanlarının küçülmesi, verimin azalması, gelişen teknoloji sebebiyle kırsal alanda işgücü talebinin azalması bunun yanı sıra kentlerdeki eğitim, sağlık, ulaşım ve istihdam gibi olanaklar nedeniyle kırsal alandan kentlere yoğun gler olmaktadır (Ceyhan, 2016: 57).

Kırsal alanlarda yaşanan yoksulluk riski kentlerde yaşayanlara kıyasla oldukça fazladır. Kırsal alandaki yoksulların kamusal fırsatlardan kentsel alanlarda yaşayanlara kıyasla daha az yararlanıyor olmaları, aynı zamanda tarımsal alanlarda yaşanan verimsizlik, üretim düşmesi, tarımsal alanların küçülmesi gibi sebeplerle kentsel alanlara göçmelerine neden olmaktadır. Yaşanan göç hareketlerine bağlı olarak kentlerde işsizlik, kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonomi, beşeri sermaye yetersizliği ve alt yapı hizmetlerinde oluşan yetersizlikler gibi nedenlerle yoksulluk oranları artış göstermektedir (Karakoyun, 2013: 26).

Türkiye'de de 1950'li yıllardan itibaren artan köyden kente göç sebebiyle kentlerdeki yoksulluk oranlarında artış grlmştr. Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) tarafından yayınlanan verilere göre oluşturulmuş Şekil 4'te gelire dayalı %50 göreli yoksulluk sınırına göre kent ve kırsal ayrımı ile yoksulluk oranları yer almaktadır. Bu veriler TUIK tarafından Türkiye için hesaplanan oranlardır. Son yıl olarak 2013 yılının tercih edilmesinin sebebi kent ve kırsal yoksulluk oranlarının TUIK tarafından bu döneme kadar yayınlanmış olmasıdır. 6360 sayılı kanun gereği on dört ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi yedi ilçe kurulması kararı 06.12.2012 tarihinde yürürlüğe girmiş, ancak kanunun bazı maddeleri bu tarihte, bir kısmı da 30.03.2014 tarihindeki yerel seçimlerden sonra yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla bu kanun neticesinde kentsel alana dönüştürülen kırsal alanlar mevcuttur. Bu durumda da kırsal yoksulluğu için yayınlanan verilerin değişme ihtimali söz konusudur. Ancak ilgili kanun sonrasında TUIK tarafından kent ve kırsal yoksulluk oranı verileri güncellenmemiştir. Bu sebeple Şekil 4'te yer alan veriler 2014 yılına kadar elde edilen verilerden oluşmaktadır.

Şekil-4: Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırına Göre Kent ve Kırsal Yoksulluk Oranları

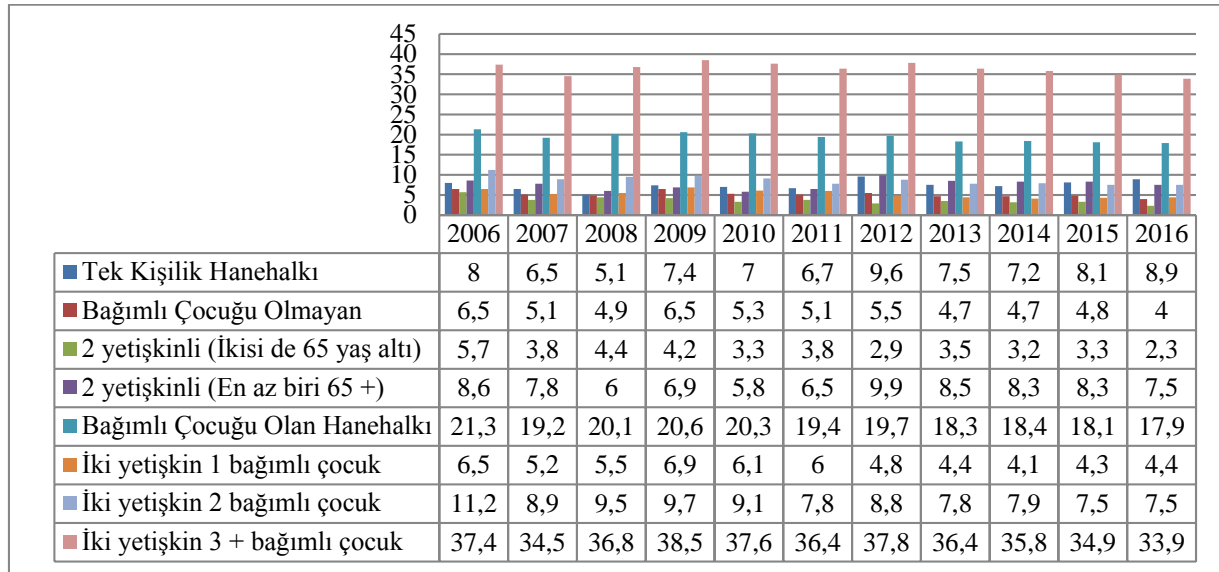
Kaynak: www.tuik.gov.tr

Türkiye geneli kent ve kırsal yoksulluk oranlarının yer aldığı şekil incelendiği zaman kırsal yoksulluk oranlarının kent yoksulluk oranlarından oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Kent yoksulluk oranları 2006 yılında %12,3 iken 2013 yılına gelindiğinde %9,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kırsal yoksulluk oranları incelendiğinde ise en yüksek oran %32,5 ile 2006 yılında gerçekleşirken 2013 yılında ise %26 seviyelerinde olduğu görülmektedir.

Türk ve Ünlü (2016), Türkiye’de kırsal yoksulluk oranlarının kentsel yoksulluk oranlarına kıyasla çok yüksek seviyelerde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Kan (2012), çalışmasında Konya’nın Hadim ilçesine yönelik yoksulluk araştırması yapmıştır. Çalışmasının neticesinde de kırsal alanda yoksulluğu azaltabilmek için tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi gerektiği, bölgede altyapı yatırımlarıyla kalkınmanın artırılabilirliğini böylelikle de kırsal yoksulluğun önüne geçilebileceğini tespit etmiştir.

Yücel Batmaz (2016)’a göre ise köyden kente göçün neticesinde kentsel alanlar yoksulluktan çok daha fazla etkilenmektedirler. Bu sebeple kentsel yoksulluğu ele aldığı çalışmada Keçiören Belediyesi’nin 2012-2015 dönemi yoksullukla mücadele politikalarını incelemiştir. Çalışmasında 2012-2014 faaliyet raporları ile 2015 yılı belediyenin ilgili birimlerinden aldığı bilgiler ışığında incelemiş olduğu dönemde Keçiören Belediyesi’nde yoksullukla mücadelede yeni politikaların uygulamaya dâhil edildiğini ve SDYV ile koordinasyon içerisinde çalışıldığını tespit etmiştir.

Hanehalkı büyüklüğü de yoksulluğu etkileyen önemli unsurlarından bir tanesidir. Şekil 5’te kullanılabilir fert geliri ve hanehalkı tipine göre yoksulluk oranları yer almaktadır. Yapılan çalışmada hanehalkları tek kişilik, bağımlı çocuğu olan ve olmayan varsa kaç tane çocuğu olduğuna dair sınıflandırılmıştır.

Şekil-5: Kullanılabilir Fert Geliri ve Hanehalkı Tipine Göre Yoksulluk Oranları

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tek kişilik hanehalkları yoksulluk oranları en düşük olan hanehalkı tipi olarak belirtilmektedir. Bağımlı çocuğu olan hanehalklarının bağımlı çocuğu olmayan hanehalklarına göre yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bağımlı çocuğu olan hanehalkları içinde de iki ya da üç ve daha fazla çocuğu olanların yoksulluk oranlarının bir tane çocuğu olana göre daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Yıllar bazında incelendiğinde ise genel olarak yoksulluk oranları 2007-2008 yıllarında bir miktar düşse de sonraki yıllarda tekrar artış göstermiştir. Fakat 2006 ve 2016 yılları karşılaştırıldığında tek kişilik hanehalkı tipi hariç diğer hanehalkı tiplerinde 2016 yılında 2006 yılına göre yoksulluk oranları oldukça düşük seviyelerdedir.

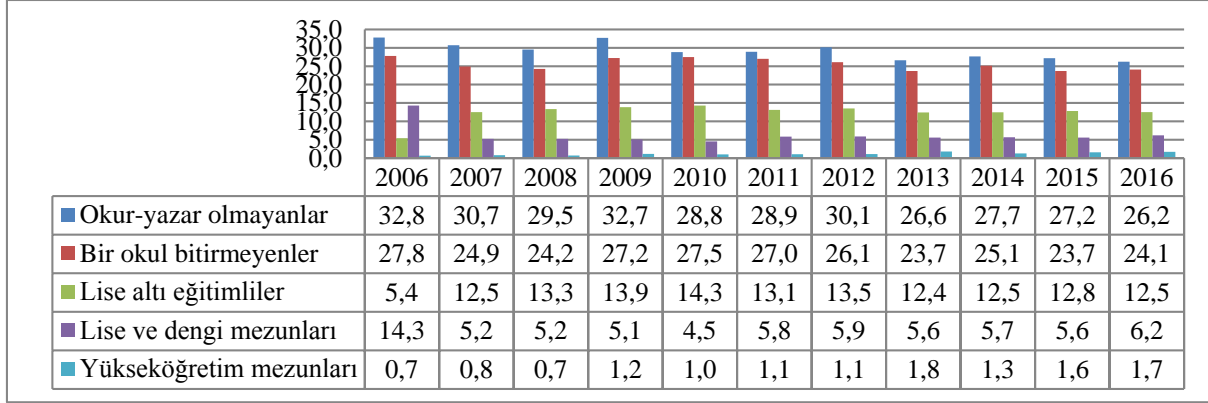
Hanehalkı büyüklüğü kapsamında yapılan yoksulluk çalışmaları dikkate alındığında Sipahi (2004), Konya için yapmış olduğu çalışmasında çok çocukluluğun yoksulluğun artmasına neden olduğunu belirtmiştir. Konya'daki kent yoksullarının 1/5'inin çok çocuklu ailelerden oluştuğunu ifade etmiştir. Ayrıca çalışmasında eğitim seviyesi ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi de incelemiş ve Konya'da kent yoksullarının %57,1'inin ilköğretim mezunu olduğunu, %10,9'unun ise okur-yazar olmadığını, üniversite mezunlarında ise yoksulluk oranının sadece %1,8 olduğunu tespit etmiştir. Buradan yola çıkarak yoksulluğun eğitim düzeyi düşük gruplarda daha yüksek oranlarda yaşandığını belirtmiştir.

Ceren ve Çelik (2015) ise, Adıyaman ili için yapmış oldukları yoksulluk çalışmasının neticesinde eğitim durumunun yoksullukla yakından ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Eğitim seviyesinin yükseltilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi ve özellikle de mesleki eğitime önem verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Eğitim seviyesi ile yoksulluk yakından ilişkilidir. Eğitim seviyesi arttıkça yoksulluktan kurtulma umudu da artmaktadır. Bireylerin refahlarını artırmaları ve yoksulluktan kurtulabilmeleri için uygulanacak yöntemlerden birinin eğitim seviyesini artırmak olduğu belirtilmektedir. Ayrıca eğitim,

beşeri sermayenin kalitesini artırarak nitelikli işgücünün artmasına da neden olmaktadır. Kaliteli, nitelikli işgücünün artması da ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçlar doğurmaktadır (İncedal, 2013: 40).

Şekil-6: Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

Kaynak: www.tuik.gov.tr

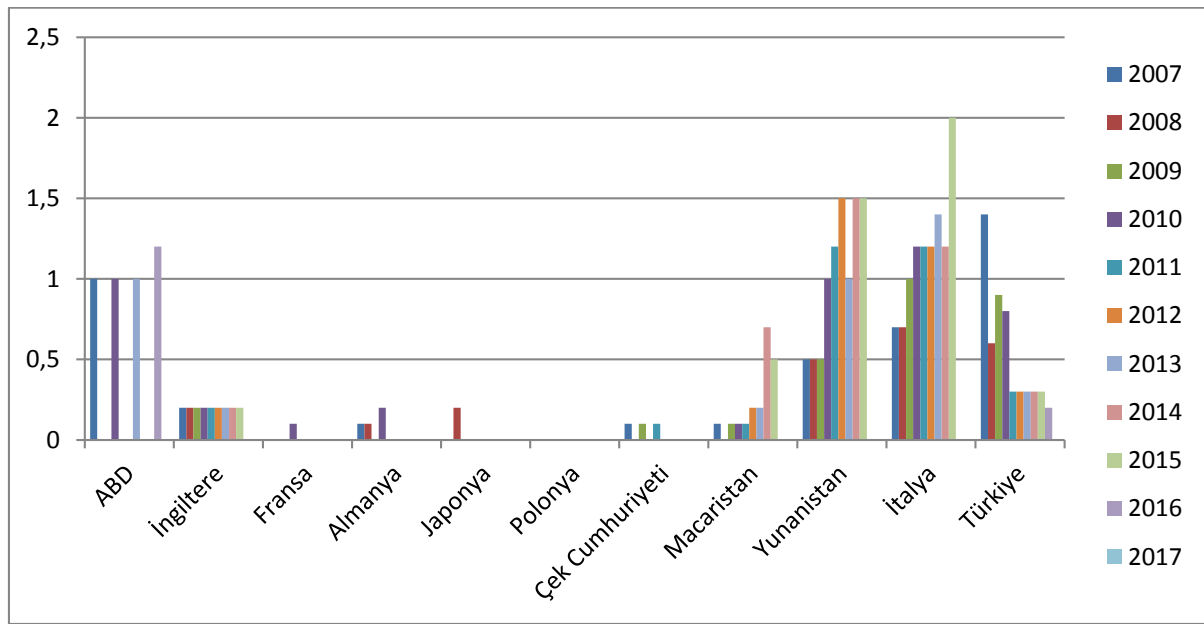
Türkiye için eğitim durumuna göre yoksulluk oranları Şekil 6'da yer almaktadır. Şekil incelendiği zaman eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk oranlarında azalmalar olduğu görülmektedir. Okur-yazar olmayanlarda yoksulluk oranları çok ciddi derecelerde iken yükseköğretim mezunlarında bu oranlar oldukça düşük seviyelerdedir. 2016 yılı verileri incelendiğinde okur-yazar olmayanların yoksulluk oranları %26,2 iken, lise ve dengi mezunlarının %6,2, yükseköğretim mezunlarının ise %1,7'dir.

2.2. Dünyada Yoksulluğun Boyutları

Dünyanın bir kesimi zengin iken geri kalan kısmı ise derin bir yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Dünya nüfusunun %10'u toplam mal ve hizmetlerin %70'ini üretip dünya gelirinin de %70'ine sahip olmaktadır. Diğer taraftan dünya nüfusunun yaklaşık yarısı günlük 2 dolarlık yoksulluk sınırını aşağısında yaşamlarını sürdürmektedir. Ayrıca bu nüfusun yaklaşık beşte biri ise 1 dolarlık yoksulluk sınırının da altında yaşamaktadır. Çocuk ölüm oranları incelendiğinde ise zengin ülkelerde 100 çocuktan 1'inin beş yaşına ulaşmadığı, fakir ülkelerde ise 100 çocuk içinde 5'ten fazlasının beş yaşına ulaşmadığı bilinmektedir. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocuk nüfusunun %5'i yetersiz beslenirken yoksul ülkelerde ise bu oranın %50'nin üzerinde olduğu ifade edilmektedir (DPT, 2007: 7).

Yoksulluğun çeşitli ülkelerde yüksek seviyelerde gerçekleşmesi başta Dünya Bankası ve UNDP olmak üzere birtakım uluslararası kuruluşların da dikkatini çekmiştir. Bu sebeple yayınlanan toplulaştırılmış verilerin ötesinde yerel düzeyde yapılmış çalışmalar da mevcuttur (Şenses, 2009: 114).

Dünyadaki yoksulluk oranlarını daha yakından inceleyebilmek amacıyla seçilmiş ülke grupları ve Türkiye'nin yoksulluk oranları grafikler yardımıyla ele alınmıştır. İncelenen ülkeler gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır.

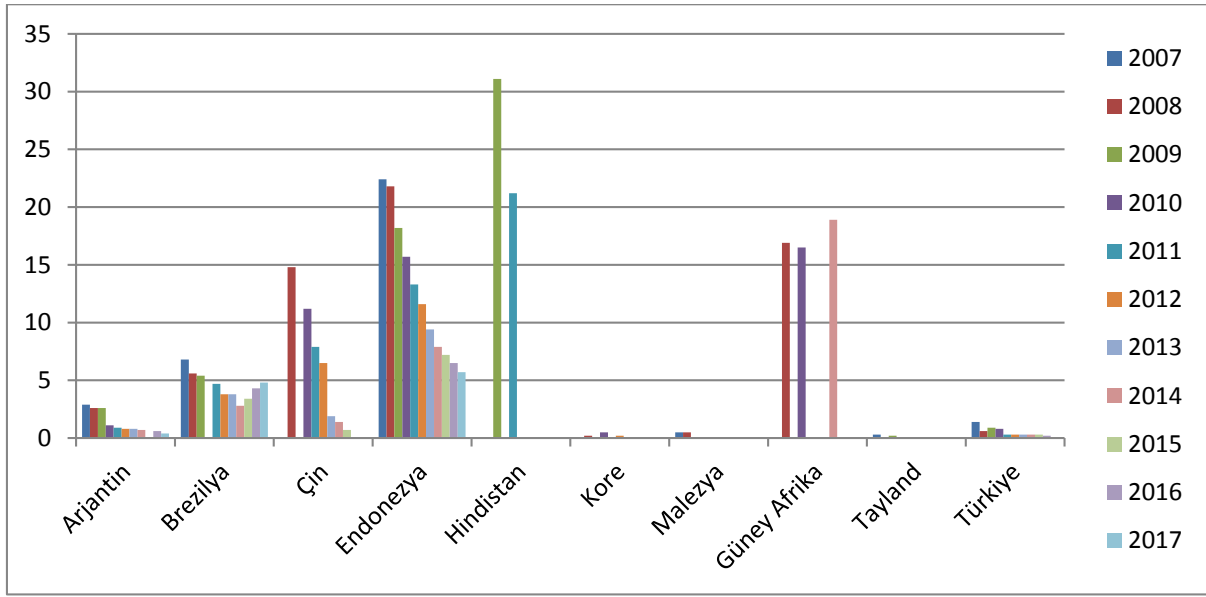
Şekil-7: Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye’de Günlük 1,90\$ Sınırına Göre Yoksulluk Oranları

Kaynak: www.worldbank.org (World Development Indicators Data Bank'tan elde edilmiştir)

Şekil 7’de 2007-2017 dönemi için ABD, Japonya, Avrupa Birliği ülkelerinden İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Yunanistan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve son olarak Türkiye’ye ait satın alma gücü paritesine göre günlük 1,90\$ sınırında gelire sahip olanların toplam nüfusa oranı yer almaktadır. Şekil 7 incelendiğinde Yunanistan, İtalya ve Türkiye’deki yoksulluk oranlarının yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. 2007 yılında Türkiye’nin yoksulluk oranı %1,4 ile ele alınan ülkeler içerisinde en yüksek seviyeye sahiptir. Sonraki yıllarda Türkiye’de yoksulluk oranları yavaş yavaş düşmüştür. Ancak Yunanistan ve İtalya’nın yoksulluk oranları artış göstermiştir ve incelenen ülke grubu içerisinde her iki ülkede son yılların en yüksek yoksulluk oranlarına sahiptir. 2014 yılında Yunanistan’ın yoksulluk oranı %1,5, İtalya’nın %1,2 iken Türkiye’ninki %0,3’tür. Yoksulluk oranlarının en düşük olduğu ülkeler ise Polonya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Almanya ve İngiltere’dir. Macaristan’da da 2007’den 2014’e kadar yoksulluk oranları %0,1 seviyelerinde iken 2014 yılında %0,7’ye çıkmış 2015’te ise 0,5 seviyesine gerilemiştir. ABD’de yoksulluk oranlarının çok da düşük olmadığı görülebilir. 2010 yılından itibaren ABD ile kıyaslandığında Türkiye’deki yoksulluk oranları ABD’den daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Son olarak 2016 yılı verilerine göre ABD’de yoksulluk oranı %1,2 iken bu oran Türkiye’de %0,2’dir.

Şekil-8: Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Günlük 1,90\$ Sınırına Göre Yoksulluk

Oranları

Kaynak: www.worldbank.org (World Development Indicators Data Bank'tan elde edilmiştir)

Şekil 8’de gelişmekte olan ülkeler içerisinde Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Kore, Malezya, Güney Afrika, Tayland ve de Türkiye’nin satın alma gücü paritesine göre günlük 1,90\$ sınırında gelire sahip olanların toplam nüfusa oranı yer almaktadır. Şekil incelendiğinde 2009 yılında %31,1 ve 2011 yılında %21,2 ile Hindistan’ın yoksulluk oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ardından en yüksek yoksulluk oranları Endonezya ve Güney Afrika’ya aittir. Güney Afrika’da yoksulluk oranları 2008 yılında %16,9, 2014 yılında da %18,9 iken Endonezya’da 2007 yılında %22,4, 2011’de %13,3 son olarak 2017 yılında da %5,7 seviyesindedir. En düşük yoksulluk oranları ise %0,1, 0,5 ve 0,3 oranlarıyla Tayland, Malezya, Kore ve Türkiye’ye aittir. Çin verileri incelendiğinde ise 2008 yılında %14,8 gibi yüksek bir yoksulluk oranına sahipken 2015 yılında bu oran %0,7’ye gerilemiştir. Brezilya’daki yoksulluk oranları ise 2007 yılında %6,8 iken yıllar içerisinde bu oran düşerek 2017 yılında %4,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dünya Bankası’nın hazırladığı 2000/2001 dönemi Kalkınma Raporu’na göre en zengin 20 ülkenin geliri en yoksul 20 ülkenin gelirin göre 37 kat fazladır. Aynı rapora göre en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki bu fark her geçen gün artarak devam etmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında ülkeler arasındaki bu gelir farklılığının zengin ülkeler lehine artış gösterdiği söylenebilir. Dünya genelinde milyonlarca insan açlık sınırında yaşamakta iken yoksul ve zengin arasındaki fark da giderek artmaktadır (Ceyhan, 2016: 99).

Farklı ülke ve ülke grupları açısından yoksulluk oranları incelendiği zaman, yoksulluğun ölçülmesinde karşılaşılan kavramsal ve istatistiksel problemlerin göstergesi olarak elde edilen veriler niceliksel ve niteliksel olarak yetersiz olması sebebi ile kesin sonuçlardan ziyade genel eğilimleri yansıtmaktadır. Elde edilen bu genel eğilimler çerçevesinden bakıldığında yoksulluğun gerek gelişmiş

gerekse gelişmekte olan ÷lkelerin her birinde önemli bir problem olduğu, özellikle de az gelişmiş ÷lkelerde bu problemin kronik bir hal aldığı söylenebilir (Şenses, 2009: 143).

3.TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARININ ETKİLERİ

3.1.Yoksullukla Mücadele Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi

Yoksulluk çok boyutlu bir sorun olduğu için yoksullukla mücadelede izlenecek politikaların tespiti, ÷lkeye ve zamana göre değişiklik göstermesi oldukça önemlidir. Mücadele politikaları belirlenirken öncelikle hangi yoksulluk ve kimlerin yoksulluğu ile mücadele edileceğine karar verilmesi gerekmektedir. Yoksullukla mücadelede dolaylı ve doğrudan yaklaşım olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu her iki yaklaşım birbirine alternatif değil birbirinin tamamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir. Mücadele konusunda etkili ve başarılı bir politika gerçekleştirebilmek için her iki yaklaşımın da bir arada yürütölmesi gerektiği ifade edilmektedir (Gündoğan, 2008: 48-51).

Dolaylı yaklaşım, kaynakların büyümeyi hızlandırmak için kullanılmasını ve bunun sonucunda gelirleri artırıp yoksulların yaşam standartlarını yükseltmeyi hedeflemektedir (Bhagwati, 1988: 539).

Dolaylı yaklaşım ekonomik büyümeyle ilişkili olarak gör÷lmektedir. Ancak gerçekleşen büyümenin yoksulların yararına olması gerektiği ifade edilmektedir. Yoksulların yararına olan büyüme ise ancak istihdam oluşturan, eşitsizlikleri azaltan ve yoksul olanların gelirlerini artıran politikalarla mümkün olabilmektedir. Bu sebeple yoksulluğu azaltıcı büyüme politikaları için de öncelikle kayıt dışı işgücünü önleyici ve özellikle de kadınlara yeni ve ek gelir sunan olanakları artırıcı politikalar uygulanması gerektiği ve ayrıca özel sektörü teşvik edici, kamu müdahalelerini azaltıcı ve de istihdamı artıran politikalar yürürlüğe konması gerektiği belirtilmiştir (Aktan ve Vural, 2002: 2).

Yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşım yöntemleri; kaynakların yeniden dağıtımını ve yoksul olanların bu kaynaklara ulaşımını kolaylaştıran politikaları, sağlık ve eğitim harcamalarını ve yoksulların istihdamını artıran ve onların konumlarını iyileştiren politikaları kapsamaktadır. Ayrıca yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, yoksullara yönelik kredi programları ve de çocuk eğitim ve beslenme programları da doğrudan mücadele yaklaşımında öne çıkmaktadır (Şenses, 2003: 327).

3.2.Türkiye'de Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Politikalar ve Sonuçları

Türkiye'de yoksulluk sorununu çözmek için son yıllara kadar dolaylı yaklaşım benimsenmiştir. Buna bağlı olarak yoksullukla mücadele ekonomik büyümeye bağımlı hale getirilmiş, beş yıllık kalkınma planlarının ekonomik büyümeyi hızlandırarak işsizlik ve yoksulluk sorununu gidereceği düşün÷lmüştür. Fakat geç de olsa büyümenin yoksulluk sorununu çözemeyeceği anlaşılmış ve doğrudan yaklaşımların da yoksullukla mücadelede uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Türkiye'de bugün yoksullukla mücadelede dolaylı yaklaşımın yanı sıra sınırlı da olsa doğrudan yaklaşım uygulamaları da mevcuttur. Buna en önemli örnek olarak ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu(SYDTF) gösterilmektedir (Gündoğan, 2008: 52).

Türkiye’de pek çok sosyal yardım çeşidi bulunmaktadır ve bu yardımlar farklı sosyal yardım kurumları tarafından faaliyet göstermektedir. SYDTF kapsamında bulunan kurumlar; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, TOKİ, İŞ-KUR, Kalkınma Bakanlığı, Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Kalkınma Ajansları, Merkezi Finans ve İhale Birimi ve son olarak yerel yönetimler (belediyeler)den oluşmaktadır (Banazılı ve Ozan, 2019: 403).

Muhtaç durumdaki vatandaşlara yardım etmek, gelir dağılımındaki adaleti sağlamak ve sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek amacıyla kurulan SYDTF’nin gelirleri; kanun ve kararnamelerle kurulan veya kurulacak olan fonlardan, Bakanlar Kurulu kararı ile %10’a kadar aktarılan fonlardan, gelir ve kurumlar vergisi toplam tahsilatlarının %2,8’i, trafik para cezalarının %50’si, RTÜK gelirlerinin %15’i, bütçeye konulacak ödenekler ve bağış, yardım ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Bu fonun yardım faaliyetleri il ve ilçelerde yer alan 1000 Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakıfları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (www.sosyalyardimlar.aile.gov.tr, Erişim Tarihi:02.01.2018).

Tablo-1: SYDTF’nin Yıllar İtibariyle Gelir ve Giderleri

YILLAR	GELİRLER (TL)	GİDERLER (TL)
2003	826,583,000	651,990,000
2004	1,260,574,000	1,347,846,000
2005	1,357,521,871	1,304,664,099
2006	1,379,511,063	1,389,547,995
2007	1,597,593,985	1,413,757,199
2008	2,037,888,054	1,797,079,768
2009	2,410,010,502	2,365,038,720
2010	2,292,256,839	2,032,537,496,22
2011	2,745,185,929	2,622,412,735,02

Kaynak: www.sosyalyardimlar.aile.gov.tr, Erişim Tarihi:02.01.2018

SYDTF’nin gelir ve giderlerini gösteren Tablo1 incelendiğinde yıllar itibariyle gelir ve giderlerde artışlar görülmekle birlikte 2004 ve 2006 yılları hariç gelirlerin giderlerden hep fazla olduğu görülmektedir. Türkiye’de 2016 yılına ait sosyal yardım harcaması miktarının 334 milyar lirayı aşmış olduğu belirtilmektedir. Böylelikle gayrisafi yurt içi hasılanın %12,8’inin sosyal yardım harcamalarına ayrıldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti 2018 bütçesinin ise %96’sının sosyal yardım ve hizmet faaliyetlerine ayrılmış olduğu belirtilmektedir (Banazılı ve Ozan, 2019: 403).

Türkiye’de yoksullukla mücadele konusunda doğrudan yaklaşım kapsamında uygulanan en etkili uygulama SYDTF tarafından gerçekleştirilen yoksullara sağlanan parasal yardım ve Sağlık Bakanlığı’nın yoksulların ücretsiz sağlık yardımı almaları için 1992 yılında başlattığı Yeşil Kart uygulamasıdır (Şenses, 2003: 328). Yeşil kart uygulaması fakirliğin yoğun olduğu Güneydoğu ve

Doğu illerinde çok daha yoğun kullanılmıştır. 1995 yılında 1,7 milyon kişi yeşil kartlı iken bu sayının 2010 yılında 10 milyon kişiyi aştığı belirtilmektedir. Fakat tam gelir tespiti gerçekleştirilemediği için kötüye kullanımlar artmış bu sebeple de pek çok yeşil kart iptal edilmiştir. 1 Ekim 2010'da kaldırılması öngörülmesine rağmen 01.01.2012 tarihinde 5510 sayılı kanun ile tüm vatandaşların tedavi ve hizmet bedellerini kapsamına alan Genel Sağlık Sigortası'nın yürürlüğe girmesi ile tamamen kaldırılmıştır. Yeşil kart uygulamasına son verilmeden önce Türkiye genelinde 11 milyon90 bin kişi yeşil kart kullanmakta olduğu bilinmektedir. Fakat yapılan araştırmalarda 6 milyon 122 bin 334 yeşil kart kullanımının haksız yere olduğu tespit edildiği için iptal edildiği belirtilmiştir (www.medikalakademi.com.tr, Erişim Tarihi:2.01.2018).

Tablo-2: Genel Sağlık Sigortalı Kişi Sayısı ve denen Toplam Prim Bedeli (TL)

YILLAR	GENEL SAğLIK SİGORTALI Kİşi SAYISI	ÖDENEN TOPLAM PRİM BEDELİ (TL)
2012	9 099 059	4 013 072 962
2013	9 111 923	5 725 412 783
2014	9 368 920	6 132 725 570
2015	8 983 853	6 405 637 865

Kaynak: www.ocakmedya.com, Erişim Tarihi: 02.02.2018

2012 yılı itibariyle Genel Sağlık Sigortası uygulamasına geçilmesi neticesinde devlet tarafından sigorta primleri ödenen kişi sayıları ve ödenen prim miktarları Tablo 2'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde 2012 yılında 9milyon99 bin 59 kişinin genel sağlık sigortası kapsamında yer aldığı grlmektedir. Devlet tarafından bu kişilere ödenen toplam prim ise 4 milyar civarındadır. 2014 yılında genel sağlık sigortası olan kişilerin sayısı artmış fakat 2015 yılına gelindiğinde ise 8 milyon 983 bin 853 kişiye düşmüştür. Fakat denen primler her yıl artış göstermiştir.

Türkiye'de uygulanan bir diğer yoksullukla mücadele aracı da mikrokredi uygulamalarıdır. Bu uygulamalar, çok kk ölçekli işletme sahibi olan bireylerin işletmelerini bytebilmelerini sağlamak amacıyla mikro düzeyde verilen kredileri ifade etmektedir (Banazılı ve Ozan, 2019: 401). Mikrokredi sistemi mevcut koşullar altında finans kuruluşlarından hizmet alamayan yoksulları iktisadi açıdan bağımlılıktan kurtaran bunun yanı sıra bu bireylerin üretken konuma geçip düzenli gelir elde etmelerini sağlayan, üretkenlik sebebi ile de ekonomik büyüme ve kalkınma gibi makroekonomik değişkenler üzerinde olumlu etkiler oluşturan önemli bir sistemdir (Bayraktutan ve Akatay, 2012: 6).

Mikro krediler genellikle dar gelir grubu içinde yer alan kadın girişimcilere yöneliktir ve 2001 krizinden sonra bu kredileri vermeye yönelik çeşitli vakıflar destek sağlamışlardır. Bunlardan ilki Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı tarafından 2002 yılında Türkiye'nin ilk mikrokredi kurumu olarak kurulan Maya Mikroekonomik Destek İşletmesidir. Bu program ilk olarak 1999 depreminden en fazla etkilenen il olan Kocaeli'nde başlamış daha sonra İstanbul, Düzce, Sakarya ve Eskişehir'de devam etmiştir. şu anda da Kocaeli, Sakarya ve Eskişehir'de faaliyetlerine devam etmektedir. Bu program kapsamında bugüne kadar toplam meblağı 11 milyon lirayı aşan toplam 12000'den fazla kredi verilmiştir. Kadın girişimciler tarafından alınan mikrokredilerle yapılan işlerin %66'sını ticaret,

%26'sını üretim, %8'ini ise hizmet sektörleri oluşturmaktadır (www.kedv.org.tr, Erişim Tarihi:04.01.2018).

Kadınlara yönelik mikrokredi desteği sağlayan bir başka program da Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP)'dir. Bu uygulama ilk olarak 11 Haziran 2003'de Diyarbakır'da başlamıştır. Bu kurumun amacı da Türkiye'nin bütün dar gelirli ailelerine kadınlar aracılığı ile finansal hizmetler sunarak bu ailelerin kendi kendilerine gelir getirici konuma kavuşmalarını ve bunun sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Beş kişilik kadın grupları oluşturup bu gruplara üç günlük eğitimler verilerek kredi dağıtımı gerçekleştirilmektedir. İlk verilen kredi miktarı 1000 lirayı geçmemektedir. Tablo 3 TGMP tarafından mikrokredi verilen sektörler ve kredi oranlarını göstermektedir. (www.tgmp.net, Erişim Tarihi:24.01.2018).

Tablo-3: TGMP Tarafından Mikrokredi Verilen Sektörler ve Kredi Oranları (15 Ocak 2018)

SEKTÖRLER	KREDİ ORANI (%)
İşlem ve Üretim	37,9
Ticaret	30,5
İşletme Sahipliği	21
Hayvancılık	6,1
Hizmetler	2,6
Tarım	1,9

Kaynak: www.tgmp.net, Erişim Tarihi: 24.01.2018

Mikrokrediler; tarım, hayvancılık, işlem ve üretim, ticaret ve hizmetler sektörlerinde verilmekte olup 15 Ocak 2018 tarihinde yayınlanan verilere göre en fazla kredi %37,9 ile işlem ve üretim sektörü için verilirken en düşük kredi de %1,9 ile tarım sektöründe verilmiştir.

Dar gelirli, ihtiyaç sahibi kadınlara yönelik kendi işlerini kurmalarını sağlamak amacıyla Eylül 2017'den itibaren son 15 yılda 160 binden fazla kadın 675 milyon liralık mikrokredi kullanmıştır. Türkiye genelinde 67 ilde 98 şubede işlev gösteren Türkiye Grameen Mikrofinans Programı tarafından verilen mikrokredilerin yaklaşık %50'si doğu bölgelerindeki kadınlar tarafından kullanılmıştır. Günümüzde 45000 üzerinde üyeye hizmet verdiği, 20 binden fazla yoksul kadının da bu kredileri almak için beklediği, fon desteklerinin artması durumunda iş fikri olan tüm yoksul kadınlara bu kredilerin verileceği belirtilmektedir (www.tgmp.net, Erişim Tarihi: 31.12.2017).

Yoksullukla mücadele konusunda doğrudan yaklaşım açısından ele alınabilecek bir başka araç da sivil toplum örgütleri tarafından sağlanan yardımlardır. Dünya genelinde ülkeler incelendiğinde kısıtlı mali kaynaklara sahip olan devletlerin vatandaşlarının ihtiyacını yeterince karşılayamadığı görülmektedir. Bu aşamada gerekli gelişimin sağlanabilmesi için alternatif yöntemler geliştirilmiş, 1980'li yıllardan itibaren de sivil toplum örgütleri (STK) bu alternatifin en önemli basamağını oluşturmuştur. Üçüncü sektörler olarak nitelendirilen STK'lar sosyal yardımlaşma ve dayanışma, insan hakları, eğitim gibi alanlarda faaliyet göstermekte, devlet güdümünden uzak, hiçbir kar amacı gütmeyen, toplumun faydası için çalışan kurumlardır. Ayrıca STK'ların en önemli işlevi yoksullar ile kamu kuruluşları arasında köprü oluşturmaktır. Yoksullukla mücadele konusunda devletin gerek sahip

olduğu kaynakların sınırlı olması sebebiyle gerekse yoksulları tespit etmede tek başına yetersiz olabileceğinden STK'lar ile koordineli bir çalışma alanı oluşturulması önerilmektedir (Banazılı ve Ozan, 2019: 404).

Yoksullukla mücadelede sivil toplum kuruluşlarından; hedef kitlesinin yoksullardan oluşması, yoksulların tespitinde gerçekçi yöntemleri kullanmaları, maddi yardımların yanı sıra sosyal, psikolojik ve tıbbi yardımlarla bu kişilerin hayat standartlarını yükseltmeleri ve bu uygulamaları yerelden ziyade ulusal ölçekte gerçekleştirmeleri beklenmektedir (Edwards, 2004: 30).

Türkiye'de etkin faaliyet gösteren pek çok STK mevcuttur. STK'lar arasında iletişim ağı oluşturan, faaliyetlerine yardım eden Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM), STK'ların yasal, mali ve fonksiyonel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulan Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), toplumsal yaşamın farklı alanları ile ilgili bilgi üretmeyi amaçlayan Yaşama Dair Vakfı (YADA), savaş alanında yaralanan ve hasta askerlere yardım amaçlı kurulan Kızılay Derneği, çocukların güvenli ve sağlıklı bir gelecek kazanmalarını amaçlayan Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), eğitime destek amacıyla kurulan Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), dünyanın herhangi bir yerinde sıkıntıya düşmüş, aç kalmış, yaralanmış, evsiz, yurtsuzlara yardım amaçlı kurulan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) bunlardan bazılarıdır.

Dernek veya vakıflar tarafından yürütölen gıda bankacılığı da önemli bir yoksullukla mücadele yöntemidir. Gıda bankacılığı; üretici veya satıcı işletmelerin ellerinde bulunan ancak paketleme hatası, ihtiyaç fazlası, son kullanma tarihinin yaklaşması, kalite bozukluğu gibi nedenlerle işletmeci açısından değerini yitiren malların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması gıda bankacılığı olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla gıda bankacılığı ihtiyaç sahipleri ile ellerinde ihtiyaç fazlası gıda bulunan gerçek ya da tüzel kişileri bir araya getirmeyi hedefleyen bir organizasyondur (Topçu ve Kaya, 2010: 258).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yoksullukla mücadele amacıyla çeşitli sosyal yardım uygulamaları mevcuttur. Gıda, barınma, yakacak, öksüz ve yetimlere, eşi vefat etmiş kadınlara, muhtaç asker ailelerine yapılan nakdi yardımlardan oluşan aile yardımları, aşevleri, afet durumunda ve terör dolayısıyla yapılan yardımlar ve şehit yakınlarına yapılan yardımlardan oluşan özel amaçlı yardımlar, eğitim yardımları, yaşlı ve engellilere yönelik nakdi yardımlar ve son olarak sağlık yardımları ilgili bakanlığın yoksullukla mücadelede yapmış olduğu yardım faaliyetleridir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nca yürütölen Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) ile yardıma muhtaç olanların tespitinde ve mükerrer yardımın önlenmesinde önemli bir adım oluşturulmuştur. Bu sistemle bireylerin muhtaçlıklarını ispatlama külfetleri ortadan kalkmış, yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması sağlanmış ve yoksulların yardıma erişim süreci kısalmuştur. Bütün bu özellikleriyle SOYBİS, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca sıkça kullanılır hale gelmiştir (www.ailevecalisma.gov.tr, Erişim Tarihi: 08.04.2019).

Yerel topluma yakınlığı ve ilişkisi açısından yoksullukla mücadele konusunda belediyeler de önemli bir rol üstlenmektedirler. Ayrıca yerel yönetimlerin yoksulluğun azaltılması amacıyla

faaliyetlerde bulunması ve bu faaliyetler için yapıcı ve etkili kararlar alması kuruluş amaçlarındandır. Belediyelerin yerel özellik taşıması, sınırları içinde yaşayan halkı yakından tanınması ve yine bu halka karşı hesap verme gibi bir sorumluluğunun olması yoksullukla mücadelede belediyelerin önemini ortaya koymaktadır. Bu amaçla belediyelerin; ihtiyaç sahiplerinin barınma ihtiyaçlarını karşılaması, sağlık merkezleri hizmeti sunması, kültür ve sanat merkezleri, spor tesisleri açması, aş evleri, imarethaneler kurması, gıda, yakacak, kırtasiye malzemesi yardımı yapması, iş kuracak olan kadınlar ve gençlere makine ekipman desteği sağlaması gibi hizmetleri yoksullukla mücadelede yapması öngörülen hizmetlerdendir (Yücel Batmaz, 2016: 42-43).

Türkiye’de yerel yönetimlerin özellikle de belediyelerin yoksullukla mücadele konusunda yeterli performans göstermedikleri belirtilmektedir. Belediyelerin yoksullukla mücadelenin önemi konusunu tam kavrayamamış olmaları, sosyal yardım ile ilgili vazifelerinin kesin bir şekilde belirlenmemiş olması, yoksullukla mücadelede yeterli kaynakların olmaması veya bu amaçla bütçelerinden yeterli payı ayırmamış olmaları, bölgelerindeki yoksul profilini çıkarmamış olmaları, yoksullara ilişkin sağlıklı verilerin bulunmaması ve özellikle kısıtlı kaynakların gerçek yoksullardan ziyade siyasi amaçların ön planda tutulması ile kendi ideolojilerine yakın kimselere dağıtılıyor olması belediyelerin yoksullukla mücadele konusunda etkin olmamalarının sebepleri olarak gösterilmektedir (Karakoyun, 2013: 25).

Tarımsal üretimin yoksulluğun azaltılması için hem kırsal hem de kentsel alanda önemli düzeyde katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Tarımsal üretimin ve buna bağlı olarak da verimliliğin artması ile birlikte gıda fiyatlarının azalacak olması, kırsal alanda yapılan yatırımlar ve tarımın desteklenmesi sonucu istihdamın artması, gerçek ücretlerin artması ve son olarak tarım gelirinin artacağı beklentisi bu düşüncenin temelinde yatmaktadır (Kan, 2012: 38). Bu sebeple Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından 2003 yılında kurulan kırsal alanda sosyal destek projeleri (KASDEP) kırsal kesimde tarımsal üretim yapabilmek amacıyla yeterli kaynağı olmayan çiftçileri kooperatif biçiminde birleştirerek üretimin devamına destek vermektedir (Üzümcü ve Korkat, 2014: 160).

Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine en az 50 en fazla 100 üyeden oluşan ve hayvancılık alanında destek veren KASDEP ile kırsal alanda yoksul olarak belirlenen bireylerin gelirlerini yükseltme, istihdamlarını artırma, üretimlerinde maddi ve teknik destek sağlanarak bu alanda süreklilik kazanmaları amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu amaçların gerçekleştirilmesi ile kırdan kente göçün önüne geçilip kentsel yoksulluğu azaltmak da temel amaçlar arasında yer almaktadır. Ancak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yayınlamış olduğu bilgiye göre 2019 yılı itibariyle bu proje sona ermiş yeni kooperatiflerin kurulmayacağı bildirilmiştir (www.ailevecalisma.gov.tr, Erişim Tarihi: 07.04.2019).

Türkiye’de kamu politikalarını şekillendirmek amacıyla hazırlanan Orta Vadeli Programlarda yoksulluk problemine de çözümler sunulmaktadır. Sunulan çözümlerde yoksulluğun oluşmasını önleyecek şekilde politikaların uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. 2006-2008, 2007-2009,

2008-2010 ve 2009-2011 Orta Vadeli Programlarının amaçları ülkemizin beşeri ve ekonomik varlıklarını etkili bir biçimde kullanarak Avrupa Birliği'ne üyelik aşamasında ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılması ile insanların yaşam kalitesini yükseltmektir. Bu amaç da programın temel amacına hizmet eden unsurları oluşturmaktadır (zdoğan, 2009: 30-31).

Ülkemizde uygulanan yoksullukla mücadele politikalarına yönelik en önemli eleştiriler bu politikaların kısa vadeli programlardan oluşması ve sosyal politikaların parçası olmamasıdır. Yapılan uygulamalarda bu yardımların ayrıntılı bir programa göre değil de, belirli ilişkiler ile belirlenen kararlarla yapıldığı grlmektedir (nder ve şenses, 2005: 22). Kurumsal yapının neden olduğu sorunlar yoksullukla mücadele konusunda önemli engellerdendir. Türkiye'de de merkezi ve yerel düzeyde aktif olan birçok kurum olmasına rağmen bunların koordinasyon içinde olmadıkları, birbirlerinden habersiz hareket ettikleri için bu engel söz konusudur (Gündoğan, 2008: 54).

Türkiye'de uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının yiyecek, giyecek gibi temel ihtiyaçları karşılayan mutlak yoksulluk kavramından dışarıya çıkmadığı ifade edilmektedir. Ancak son zamanlarda yeşil kart ve okula devam paketi gibi sağlık ve eğitim harcamaları için kaynak ayrıldığı belirtilmektedir. Fakat uygulanan programlarda yoksulluk kavramının kapasitesinin genişletilmediği ve de yapılan yoksulluk çalışmalarının neticesinde ortaya çıkan yeni yoksulluk profili ve farklı bakış açıları sunan çalışmaların gerektiği kadar önemsenmediği de ifade edilmektedir (nder ve şenses, 2005: 18).

Türkiye'de yoksullukla mücadele politikaları son yıllarda çok yaygınlaşmıştır. Ancak alınan tedbirlere ve uygulanan politikalara rağmen yoksul sayısı da oldukça fazladır. Türkiye'de yoksullukla mücadelede kapsamlı ve sistematik bir çalışmanın olmadığı söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de yoksulluğun derinliği, yapısı konusunda yeterli bilgiler mevcut değildir. Bu durumda da sağlıklı analizler yapılamamakta ve gerekli çözümler sunulamamaktadır (Türk ve nl, 2016: 102).

Türkiye'de yoksullukla mücadele konusunda başarılı olabilmek için geçerli olan standart yöntemler yerine her bölgeye ve kesime ait yoksulluk profiline ve ihtiyaçlarına yönelik önlemler alabilen esnek yoksullukla mücadele politikaları gerekmektedir. Bir başka ifade ile farklı bölge ve kesimlerdeki yoksulluk sebepleri dikkate alınmalı ve buna yönelik esnek politikalar tasarlanmalıdır. Böylelikle hangi bölge için gıda, eğitim, sağlık, yakacak gibi aynı/nakdi yardımlar gerekli hangi bölge için de mikrokredi gibi programlara ihtiyaç duyuluyor kararı kolaylıkla verilebilecektir. Ayrıca yoksullukla mücadelede doğrudan yardım olarak daha fazla kaynak ayrılması yerine işsizlik oranını azaltma yönünde politikaların uygulanması daha etkili sonuçlar meydana getirecektir (Karakoyun, 2013: 26).

SONUÇ

Yoksulluğun üzerinde görüş birliğine varılmış net bir tanımından bahsetmek mümkün değildir. Yoksulluğu sadece yeterli gıda ürünlerine sahip olamamak olarak tanımlamak oldukça yanlıştır. Çünkü insan gıda ihtiyacının yanı sıra giyinme, sağlık, barınma, eğitim ve benzer ihtiyaçları

olan bir varlıktır. Bu sebeple yoksulluk, maddi imkânsızlıklar sebebiyle asgari yaşam düzeyine erişememe durumudur şeklinde tanımlanabilmektedir.

Türkiye’de yoksulluk incelendiğinde cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yoksulluğun olduğu, 1929 kriziyle daha da arttığı, 1980’li yıllarda ülkenin bir dönüşüm sürecine girdiği, 1990’lı yıllarda art arda yaşanan ekonomik krizlerin ve 2001’de yaşanan ekonomik krizin etkisiyle yoksulluğun ciddi boyutlara ulaştığı söylenebilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan %50 eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk verilerine göre Türkiye’de 2016 yılı yoksulluk oranının %14,3 olduğu, hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluğun arttığı, eğitim seviyesi arttıkça yoksulluğun azaldığı, kentlerde yaşayanlarda yoksulluk oranlarının kırlarda yaşayanlara göre daha az olduğu tespit edilmiştir.

Dünyada yoksulluk verileri incelendiğinde ise yoksulluğun oldukça derin olduğu söylenebilir. Yoksulluk hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin ortak bir sorunu olarak görülmektedir. Fakat yoksulluğun az gelişmiş ülkelerde daha kronik ve derin bir hal aldığı ifade edilebilir. Bugün gelişmiş ülkeler olan Fransa, İngiltere ve Almanya’da yoksulluk oranlarının Türkiye’ye göre oldukça düşük seviyelerde olduğu, fakat Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika gibi gelişmekte olan ülkelerde de yoksulluk oranlarının Türkiye’nin yoksulluk oranlarına göre daha yüksek seviyelerde olduğu söylenebilir.

Yoksullukla mücadele etmek amacıyla doğrudan ve dolaylı yöntemler geliştirilmiştir. Eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin kapasitesini artırmak ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmak amacıyla büyümeyi hızlandırma yoksullukla mücadelede dolaylı yöntemi oluşturmaktadır. Yoksul hanehalklarının yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla yapılan transferler, yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı artırmaya yönelik çalışmalar, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programları da doğrudan önlemler arasında yer almaktadır.

Türkiye’de yoksullukla mücadelede son yıllara kadar dolaylı yöntemler hâkim olmuştur. Fakat dolaylı yöntemlerin yoksulluk sorununu çözemeyeceği anlaşılmış ve böylece doğrudan mücadele yöntemlerinin de uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır böylelikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur. Bunun yanı sıra 1992 yılında Sağlık Bakanlığı’nın başlattığı Yeşil Kart uygulaması, 2001 krizinden sonra benimsenen mikrokredi projeleri, sivil toplum örgütlerinin sağladıkları yardımlar da doğrudan mücadele yöntemleri arasında gösterilmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen faaliyetler, yoksulların tespiti ve mükerrer yardımları önlemek amacıyla kurulan SOYBİS, yerel yönetimler bazında belediyelerin faaliyetleri, dernekler ve vakıflar tarafından uygulanan gıda bankacılığı, köyden kente göçü önleyici politikalar ve göçü önlemek amacıyla kurulan ancak kısa bir süre önce faaliyeti sona eren KASDEP Türkiye’de yoksullukla mücadele konusunda gerçekleştirilen uygulamalardandır.

Türkiye’deki yoksullukla mücadele programlarına yönelik birtakım eleştiriler söz konusudur. Bu eleştirilerden bir kısmı, bu programların uzun vadeli ekonomik ve sosyal politikaların bir parçası

olarak ele alınmaması ve ihtiyaç sahibi kişilere yapılan yiyecek, giyecek, yakacak gibi temel ihtiyaç yardımlarıyla sınırlı kalması yönündedir. Ayrıca yoksullukla mücadelede kapsamlı bir çalışmanın olmadığı da yapılan eleştirilerden biridir. Yoksullukla mücadelede başarılı olabilmek için de her bölgenin özelliklerine uygun esnek politikaların uygulanması önerilmektedir.

Türkiye’de yoksullukla mücadele konusunda gelir dağılımını iyileştirmeye, istihdamı artırmaya yönelik yapısal reformlar yapılması gerekmektedir. İşgücünün yerinde istihdamını sağlayabilmek amacıyla kırsal alanlarda kalkınma gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla kırsal kesimde eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerine daha fazla yatırım yapılmalıdır. Böylelikle bir yandan tarımsal verimliliğin artması sağlanacak bir yandan da kırsal kesimde yaşayan nüfusun tarım dışı sektörlerde de faaliyet göstermesi mümkün olacaktır. Ayrıca i göçler nedeniyle kentlerde meydana gelen yoksulluğu giderebilmek için kırdan kente göç edenler ile yoksulluk riski taşıyan kadınlar, çocuklar ve yaşlılar gibi dezavantajlı kesime yönelik de eğitim, sağlık ve kùltür alanlarına yönelik yatırımların artırılması oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra göçün etkisiyle kentsel alanlarda artan barınma sorununun giderilebilmesi için ev sahibi olabilme imkânını artırabilmek amacıyla ucuz kredi imkânı sağlanmalı veya konutlar belediyeler tarafından alınıp kiralık sosyal konut olarak ihtiyaç sahiplerinin kullanımına sunulmalıdır. Yoksullukla mücadelede STK’lar oldukça önemlidir. Bu sebeple STK’lar arasında koordinasyonu sağlayıcı uygulamalar yapılmalıdır. Kamu hizmetlerinde kaliteyi artırabilmek amacıyla kaynak savurganlığını önleyecek, kamunun etkili ve verimli hizmet sunabilmesini sağlayacak sistemler oluşturulmalı, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında kaynak dağılımının en etkili şekilde yapılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Aktan, C.C. ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri, C.C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla mücadele stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünya’da ve Türkiye’de yoksulluğun analizi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2).

Aydın, M. ve Türgay, T. (2011). Yoksullukla mücadelede vergi politikası ve Türkiye, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 249-274.

Banazılı, A.M. ve Ozan, M.S. (2019). Türkiye’de yoksullukla mücadele politikaları kapsamında sivil toplum kuruluşları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (33), 396-412.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2009). Kentsel yoksulluk, göç ve sosyal politikalar komisyonu raporu, *Kentleşme Şurası*, Ankara, http://www.kentges.gov.tr/_dosyalar/sura_raporlari/kitap7.pdf, Erişim Tarihi:09.12.2015.

Bayraktutan, Y. ve Akatay, M. (2012). Kentsel yoksulluk ve mikro finansman: Kocaeli örneği, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 1-34.

Bhagwati, J. N. (1988). Poverty and public policy, *World Development*, 16 (5).

Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ceyhan, T. (2016). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Yoksulluk Sorunu*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Devlet Planlama Teşkilatı (2001). Gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele, *Özel ihtisas komisyonu raporu, sekizinci beş yıllık kalkınma planı*, Yayın No: DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı (2007). Gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele, *Özel ihtisas komisyonu raporu, dokuzuncu kalkınma planı 2007-2013*, Yayın No: DPT: 2742-ÖİK:691, Ankara.

Drewnowski, J. (1977). Poverty: It’s meaning and measurement, *Development and change*, 8 (2).

Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye’deki boyutları*, Uzmanlık tezi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:DPT:2449.

Edwards, M. (2004). *Civil society*, Polity, London.

Fields, S.G. (1994). Poverty and income distribution data for measuring poverty and inequality changes in the developing countries, *Journal of development economics*, 44, 87-102.

Gündoğan, N. (2003). Yoksullukla mücadelede istihdam politikalarının rolü ve önemi, A.E. Bilgil, İ. Altan (Ed.), *Yoksulluk I. Cilt*, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.

Gündoğan, N. (2008). *Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele*, Ankara Sanayi Odası, Ocak-Şubat.

Güneş, F. (2009). Kentsel yoksulluk/dışlanma(Mı), göç ve istihdam: Eskişehir’de belediyeden yardım alan haneler, *Sosyal ve Araştırmalar Dergisi Selçuk Üniversitesi İİBF*, 9 (18).

Gürer, A. (2010). *Dünya’da ve Türkiye’de küreselleşme ve yoksulluk süreci*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yönetim ve Çalışma Bilim Dalı, İstanbul.

Gürses, D. (2007). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1).

İncedal, S. (2013). *Türkiye’de yoksulluğun boyutları: Mücadele politikaları ve müdahale araçları*, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kan, A. (2012). *Kırsal alanda tarım işletmelerinde yoksulluk ve yoksulluğun toplumsal cinsiyet çerçevesinde değerlendirilmesi: Konya ili Hadim ilçesi örneği*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karakoyun, İ.(2013). Sosyal yardımlar ve yoksulluk, *Karacadağ Bölgesel Kalkınma*, 3 (4), 23-26.

Lipton, M. (1997). Poverty: Are there holes in the consensus?, *World Development*, 25 (2)

McNicoll, G. (1997). Population and poverty: A review and restatement, *United Nations Population Fund*, No:105.

Morawetz, D. (1977). Twenty five years of economic development 1950 to 1975, *The World Bank*, Report No:10098, Washington.

Önder, H. ve Şenses, F. (2005). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluk düşüncesi, B. Ülman, İ. Akça (Ed), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*, İstanbul: Bağlam.

Özdoğan, F. (2009). *Yoksulluk kültürü yaklaşımına eleştirel bir bakış*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, TC. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara

Öztornacı, B. ve Demirdöğen, A. (2015). Farklı Eşdeğerlik Ölçeklerine Göre Temel Yoksulluk Göstergelerinin Değişimi: Türkiye Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21 (1), 7-15.

Öztürk, M. ve Çetin, B. I.(2009). Dünya’da ve Türkiye’de yoksulluk ve kadınlar, *Journal of Yasar University*, 3 (11).

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye’nin 200 yıllık iktisadi tarihi* (4. Basım), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sipahi, E. B. (2004). Yoksulluğun küreselleşmesi ve kentsel yoksulluk: Ekonomik ve sosyal boyutlarıyla Konya örneğinde yoksulluk, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 173-189.

Şenses, F. (2003). Yoksullukla mücadelenin neresindeyiz: gözlemler ve öneriler, A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan (Ed.), *İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin öteki yüzü: yoksulluk* (5. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Taş, Y. ve Özcan, S. (2012). Türkiye’de ve Dünyada yoksulluk üzerine bir araştırma, SESSION 3D: Büyüme ve Gelişme III, *International Conference on Eurasian Economies*.

Topçu, N. ve Kaya, A. (2010). Gıda bankacılığı ve muhasebesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (3), 257-266.

Türk, T. ve Ünlü, H. (2016). Yoksullukla mücadele politikaları: 2000 sonrası Türkiye örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7 (14), 92-104.

Üzümcü, A. ve Korkat, M. (2014). Türkiye’de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullukla mücadelede sosyal yardımların gelişimi (2003-2012), *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (8), 135-166.

World Bank Development Report (2000). *World Bank Development Report 2000/2001 Attacking Poverty*, World Bank Oxford University Press.

Yücel, D. (2007). *Gelir dağılımı teorileri ve politikaları: Türkiye’de gelir dağılımı-yoksulluk sorunu*, (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Yücel Batmaz, N., (2016). Kentsel yoksullukla mücadelede belediyelerin rolü “Keçiören Belediyesi örneği”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 37-50.

www.ailevecalisma.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/istihdam-yardimlari/, Erişim Tarihi: 07.04.2019

<https://sosyalyardimlar.ailevecalisma.gov.tr/soybis>, Erişim Tarihi: 08.04.2019

www.ocakmedya.com/ekonomi/2017/09/20/aile-bakani-acikladi-yesil-kartli-sayisi-8-milyon-983-bin-853/, Erişim Tarihi: 02.01.2018

www.kedv.org.tr/maya/mayanin-hedef-kitlesi/, Erişim Tarihi:04.01.2018

www.medikalakademi.com.tr/ulkemizde-yesil-kart-gerceg-ve-guncel-uygulamalarla-degerlendirme, Erişim Tarihi: 02.01.2018

www.sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakkimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismani-tesvik-fonu/sydtf-gorevler, Erişim Tarihi: 02.01.2018

www.tgmp.net/tr/sayfa/sunumlar/118/0, Erişim Tarihi: 24.01.2018

www.tuik.gov.tr

www.worldbank.org

YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN TÜRKİYE İMAJİ: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

ERDEM ÖZLÜK¹

FAZLI DOĞAN²

ZEYNEP ERGEN İŞIKLAR³

DUYGU ÖZLÜK⁴

ÖZ

Bu çalışma, yükseköğretimdeki uluslararasılaşma ve uluslararası öğrenci sayısı ile ülkenin dünyadaki imajı arasında doğrudan bir ilişki olduğu gerçeğinden hareketle, Selçuk Üniversitesi örneği üzerinden Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarındaki lisans ve lisansüstü düzeydeki uluslararası öğrencilerin Türkiye imajını ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmada toplamda 30 sorudan oluşan 222 katılımcının yer aldığı bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve uluslararası öğrencilerin Türkiye imajı, "eğitim, sosyal imkânlar, sosyal çevre/şehir hayatı ve Türkiye algısı" olmak üzere toplamda 2 kategori ve 2. kategorinin altında yer alan 4 alt kategori üzerinden ölçülmüştür. Anket uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önceki ve geldikten sonraki Türkiye algısını da ölçecek şekilde tasarlanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda uluslararası öğrencilerin Türkiye hakkında yüksek düzeyde olumlu imaja sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin yükseköğretim alanında son dönemde yaptığı reformlarla bünyesine çektiği uluslararası öğrenci sayısının artmış olması ve uluslararası öğrenciler üzerinden daha fazla sayıda bölge ve ülkeye ulaşmaya başlanmış olması bu konuda kapsayıcı ve uzun dönemli bir politika üretilmesini de zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, Uluslararasılaşma, Uluslararası Öğrenci, Türkiye İmajı, Selçuk Üniversitesi

Jel Kodları: F50, I23

* Bu çalışma Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiş 17401104 numaralı araştırma projesinden üretilmiştir.

¹ Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, eozluk@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6267-3820>

² Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, fdogan@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3221-7944>

³ Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, ergen_zeynep@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0001-6223-2227>

⁴ Dr. Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, duyguozluk@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9818-2671>
Makalenin Gönderim Tarihi: 20.03.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 28.10.2019

TURKEY’S IMAGE AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN HIGHER EDUCATION: SELCUK UNIVERSITY CASE

ABSTRACT

This study aims to measure Turkey’s image among international undergraduate and graduate students, studying at Turkish higher education institutions, by taking into consideration that there is a direct linkage between any country’s image in the world arena and internationalization level and number of international students of higher education institutions in that country. Turkey’s image among international students has measured by the survey which was conducted in Selcuk University with 222 respondents. The survey is divided into two sections. First section includes demographic characteristics of the respondents, second section is also divided into four sub-categories as follows: “education, social opportunities, social environment and life in the city, and perceptions on Turkey”. Additionally, the survey is designed to understand the international students’ perceptions regarding Turkey before they come to Turkey. This study concludes that significant amount of international students in Turkey claim to have a positive opinion of Turkey. This study also shows that it is required that Turkey has to build a long term and integrated approach or policy in the field of internationalization of higher education, considering the growing number of international students coming to Turkey due to the new steps and reforms in the higher education area, and Turkey’s foreign policy aim to reach more countries and regions through the international students.

Keywords: Higher Education, Internationalization, International Student, Image of Turkey, Selcuk University

JEL Codes: F50, I23

GİRİŞ

Bu alıŐma, Selçuk niversitesi rneği üzerinden Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarındaki lisans ve lisansüstü düzeydeki uluslararası ğrencilerin Türkiye imajını ölçmeyi amaçlamaktadır. Türkiye, yükseköğretim alanında yapmış olduğu reformlarla öncelikle nicelik olarak büyümeye önem vermiş bugnse nitelik olarak yükseköğretim süreçlerini sürekli iyileŐtiren önlemleri hayata geçirmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmelerin bir çıktısı olarak da yükseköğretimin uluslararasılaşması en temel hedeflerden biri olarak benimsenmiştir.

Yükseköğretimin uluslararasılaşması temelde iki açıdan hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Birincisi Türkiye’deki eğitim ve ğretim faaliyetlerinin parçası olan aktörleri Türkiye’ye dışına göndermek; ikincisiyse yerinde uluslararasılaşma yaklaŐımıyla konuyu ele almaktır. Özellikle ikinci yaklaşım bağlamında Türkiye son dönemde yükseköğretim alanında önemli bir cazibe merkezi haline dnmeye başlamıştır. 2018 yılının verileriyle Türkiye’de yaklaşık 120.000 uluslararası ğrenci eğitim görmektedir. Bu çalışmada örnek olarak seçilen Türkiye’deki yükseköğretimin tarihi açısından önemli misyonlar yüklenmiş Selçuk niversitesi bünyesinde de hâlihazırda dünyanın 103 farklı ülkesinden yaklaşık 2.000 uluslararası ğrenci eğitim görmektedir.

Türkiye’nin yükseköğretim alanında son dönemde yaptığı reformlarla bünyesine çektiği uluslararası ğrenci sayısının artmış olması ve uluslararası öğrenciler üzerinden daha fazla sayıda bölge ve ülkeye ulaşmaya başlanmış olması bu konuda kapsayıcı ve uzun dönemli bir politika üretilmesini de bir anlamda zorunlu kılmaktadır. 2015 yılında Kalkınma Bakanlığı’nın yürüttüğü “Yükseköğretimin Uluslararasılaşması erevesinde Türk niversitelerinin Uluslararası ğrenciler İçin ekim Merkezi Haline Getirilmesi Araştırma Projesi” gibi alıŐmalar Türkiye’nin bu konuya verdiği önemin göstergelerinden biridir (Kalkınma Bakanlığı, 2015).

Yükseköğretim Kurulu da (YK) 2017 yılında yayınladığı “Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi 2018-2022” adlı belgede üç ana temaya vurgu yapmaktadır. Bu temalar uluslararası ğrenci ve ğretim elemanlarının Türk yükseköğretim sistemine dâhil olmalarını kolaylaştıracak politikaların geliştirilmesi (yükseköğretime erişim), kalitenin artırılması ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi temalarıdır. YK tarafından 2022 yılına kadar temel politika olarak benimsenen bu ana temalar iki stratejik amaç altında toplanmıştır; Bunlardan ilki Türkiye’nin yükseköğretim alanında çekim merkezi haline gelmesini sağlamak, ikincisi ise uluslararasılaŐmada kurumsal kapasitesini artırmaktır. Bu stratejik amaçları gerçekleştirebilmek için belirlenen hedefler arasında ne çıkan noktalar Şu Őekildedir: değişim programından yararlanan ğrenci ve ğretim elemanı sayılarının artırılması, pilot devlet üniversitelerin belirlenmesi, dünyada ilk 500’deki Türk niversitesi sayısının artırılması, yabancı dilde eğitim veren programların sayısının artırılması, hedef/odak ülkelerin belirlenmesi, uluslararası işbirliği antlaşması sayısının artırılması, uluslararası öğrenciler için ayrılan barınma kapasitesinin artırılması, burs imknlarının çeŐitlendirilmesi (YK, 2017).

Türkiye'nin yükseköğretim alanında sahip olduğu kapasitenin öğrenci çekebilmek açısından bir cazibe unsuru olduğu açıktır. Ancak lisans ve lisansüstü düzeyde (ortalama en az iki yıl en fazla altı yıl) Türkiye'de bulunan uluslararası öğrencilere yönelik politikaların belirlenmesi Türkiye'nin orta ve uzun dönemli hedefleri açısından öncelik arz etmektedir.

Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi örneği üzerinden bu politikaların şekillendirilmesi sürecine katkı yapmayı da amaçlamaktadır. Çalışmanın ana konusunu oluşturan “öğrencilerdeki Türkiye imajı”, öğrencilerin mezuniyet sonrası kendi ülkelerine döndükleri zaman Türkiye ile bağlarının nasıl devam edeceğini de etkilemektedir. Uluslararası ölçekte Türkiye imajını sarsmaya yönelik girişimlerle mücadele açısından da öğrencilerin Türkiye imajını ölçmek konuyla ilgili yeni politikaların belirlenmesine katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın amacı yükseköğretimdeki uluslararasılaşma ve uluslararası öğrenci sayısı ile bir ülkenin dünyadaki imajı arasında doğrudan bir ilişki olduğu gerçeğinden hareketle, Türkiye'deki yükseköğretime dâhil olan uluslararası öğrencilerin Türkiye imajını ölçmektir. Bu çalışmada ilk olarak uluslararası öğrencilerin Türkiye imajını ölçmek için Selçuk Üniversitesi özelinde bir anket çalışması yürütülmüştür. Selçuk Üniversitesi öğrenci sayısı açısından Türkiye'nin en büyük yükseköğretim kurumlarından biri olduğu ve yaklaşık 2.000 civarında uluslararası öğrenciye ev sahipliği yaptığı için örnek olarak seçilmiştir. Toplamda 30 sorudan oluşan anket çalışmasında uluslararası öğrencilerin Türkiye imajı, “eğitim, sosyal imkânlar, şehir hayatı ve Türkiye algısı” olmak üzere toplamda 2 kategori ve 2. kategorinin altında yer alan 4 alt kategori üzerinden ölçülmüştür. Anket çalışması uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önceki ve geldikten sonraki Türkiye algısını da ölçecek şekilde tasarlanmıştır. Aynı şekilde uluslararası öğrencilerin mezuniyet sonrası ülkelere döndüklerinde Türkiye ile bağlarını hangi oranda koruma arzusuna sahip oldukları da bu anket bağlamında ortaya konmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

2000'li yıllarda dünyada artan uluslararası öğrenci sayısı, eş zamanlı olarak Türkiye'ye gelen uluslararası öğrenci sayısının da artmasına yol açmıştır. Bununla birlikte küresel ölçekteki bu eğilimin dışında Türkiye, özellikle çeşitli politika ve araçlarla uluslararası öğrenci sayısını artırmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Tüm bu çalışmalar son dönemde öğrenci sayısında hatırı sayılır bir artışı beraberinde getirmiştir. Bir önceki döneme oranla giderek sayıları artan bu uluslararası öğrencilerin eğitim süreçleri boyunca Türkiye'yi nasıl gördükleri, Türkiye imajını nasıl şekillendirdikleri konusunda literatürde yeterli düzeyde çalışma bulunmamaktadır. Dünyada uluslararası öğrencilerin buldukları ülkelere uyum süreçleri ve karşılaştıkları sosyal-ekonomik sorunlar gibi konular başta olmak üzere öğrenciler hakkında farklı açılardan araştırmalar yapılmaktadır. Türkiye'de de benzer araştırmalar daha çok uluslararası öğrencilerin uyum sorunları gibi konular üzerinden yapılmaktadır (Usta, vd., 2017. Günay, 2014. Ercan, 2012. Ertürk, vd., 2017). Aslında çeşitli boyutları ile çalışmalar yapıyor olsa da uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih nedenleri ve Türkiye'deki sosyal ve

akademik deneyimlerinden duydukları memnuniyet hakkında ve uluslararası öğrencilerin Türkiye algısı üzerine yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Türkiye, yükseköğretimde bir cazibe merkezi olmak için imkânlarını geliştirme yoluna gitmiş ve son dönemlerde özellikle de niceliksel olarak yavaş yavaş bunun karşılığını almaya başlamıştır (Özer, 2012: 10-13). 2000’li yıllar öncesinde sadece gelişmiş Batı ülkelerinin cazibe merkezi olduğu bu alanda Türkiye de 2000 sonrası dönemde önemli bir yer edinmeye başlamıştır (DEİK, 2012: 10). Selçuk Üniversitesi de Türk yükseköğretimin uluslararasılaşması bağlamında 2017 yılı itibarıyla 103 farklı ülkeden 1.961 uluslararası öğrenciyi misafir etmektedir (SÜ, 2017).

Yükseköğretimde daha fazla uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmak ve bu durumu dış politikada bir yumuşak güç aracı olarak kullanmak, yükseköğretim süreçlerinde İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD’nin liderliğini üstlendiği yaygın bir eğilim halini almıştır. Küresel eğilimler de 2000’li yıllarla birlikte nicelik olarak bu görüşü destekler niteliktedir (Özoğlu vd., 2012: 15-20). Son yıllarda dünyadaki uluslararası öğrenci sayısı 5 milyonun üzerine çıkmıştır (Çetiner vd., 2017). En çok öğrenci gönderen ülkeler Çin başta olmak üzere Asya ülkeleri iken en çok uluslararası öğrenci kabul eden ülkeler ise ABD ve İngiltere’nin başını çektiği gelişmiş ülkelerdir. Yurtdışında eğitim alacak öğrenciler gidecekleri ülkenin refah ve güvenlik seviyesi, saygınlığı, maliyeti, burs ve barınma olanakları, diploma denkliği, ülkede konuşulan dil, sosyal-ekonomik koşullar (DEİK, 2013: 23. Ak vd., 2016: 14. Cevher, 2016) gibi birçok değişkeni temel kıstas olarak belirlemektedir.

Yükseköğretim için tercih edilen ülkenin talep edenler açısından bir cazibe merkezi olması gerekmekte ve Türkiye de bu konuda son dönemde önemli gelişmeler kaydetmektedir (Çetinkaya vd., 2009). Nihayetinde “cazibe”, en kısa şekliyle tanımlamak gerekirse, bir devletin yumuşak gücü anlamına gelir. Joseph S. Nye, yumuşak gücü, cazibe (*attraction*) olarak tanımlamakta ve bu cazibeyi de aktörlerin kontrol ettiğini ileri sürmektedir. Ona göre bir devletin *yumuşak gücü* üç temel kaynağa dayanır: kültürüne (diğerleri için cazibe merkezidir), politik değerlerine ve dış politikasına. Ekonomik kaynaklar cazibe kaynağı olabileceği gibi zorlama aracı olarak da kullanılabilir. Aynı ekonomik kapasite gibi askeri kapasite de, kaba kuvvet (*hard-power*) kaynağı olarak kabul edilse de, yumuşak güç davranışı üretebilir (Nye, 2007: 162). Yumuşak güç, sadece *etkileme* olarak da değerlendirilemez. Zira *etki* askeri ve ekonomik gücün de “havuç ve sopa” (*carrot and stick*) şeklindeki çıktıları olabilirken yumuşak gücün kaynağı cazibedir. Yumuşak güç tartışma yoluyla insanları ikna etme veya onları harekete geçirmeden daha fazlasıdır (Nye, 2004: 6).

Mattern (2007: 99), yumuşak gücün gerçekte yumuşak olmadığını *kaba kuvvet* unsurlarına dayandığını ileri sürer. Ona göre yumuşak güç bir aktörün sahip olduğu cazibe ile ikna gücünü ifade eder. Bu cazibe de en nihayetinde *kaba kuvvete* dayanır. Ancak burada kaba kuvvet, temsili bir güç haline gelir ve sosyal-dilsel inşa ve gerçekliğin sözel çatışma ile rakibin alternatifleri veya seçeneklerinin olmadığına ikna edilmesi için çalışır. Cazibenin baskıya dayandığı bu anlayışta,

yumuşak güç ve kaba kuvvet arasında ayrım öngören mantık sürdürülemez hale gelir. Bu bakımdan, cazibeyi yaratan baskı fiziksel unsurlardan ziyade sosyal-dilsel bir süreçle oluşur.

Nye, gücün tanımını, öz olarak bir aktörün diğerlerine, üç metot ile istediğini yaptırma yetisi olarak tanımlamaktadır. Bu üç etkileme yolundan birincisi tehdit kullanma, ikincisi ona bedelini ödemektir ki, bu ikisi bir nevi “havuç ve sopa” ile açıklanabilir. Üçüncü seçenek ise yumuşak güç denen yöntemdir (Nye, tedGlobal 2010). Bu bakımdan *yumuşak güç* temelde bir yöntem olarak da değerlendirilebilir. Yumuşak gücün kaynağını oluşturan cazibenin zayıf aktörlerde olması beklenmez. Yumuşak güce sahip olmak için büyük güçlerden birisi olmak gerekir ki diğerleri için bir cazibe merkezi olmak mümkün olsun (Lebow, 2007: 133).

Nye’ a (2004: 255) göre, yumuşak güç, istediklerinizi zor kullanma veya bedelini ödeme yerine cazibe vasıtasıyla elde etme yeteneğidir. İstedikleriniz şeyleri diğerlerinin de istediği şey haline getirdiğinizde, diğerlerini istediğiniz şekilde hareket etmeleri için havuç veya sopa kullanmak zorunda kalmazsınız. Nye (1990: 181), bir aktörün politikalarının diğerlerinin gözünde meşru olarak görüldüğü takdirde yumuşak gücünün artacağını ileri sürmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının inançlarını ve tercihlerini şekillendirdiklerinde onların üzerinde aktif kontrol çabasından daha uzun süreli ve daha büyük bir güce sahip olmaları gibi, cazibeye sahip olmak da, bir bakıma, diğerlerinin tercihlerini belirleme ya da politik gündemi şekillendirme yeteneği olarak da karşımıza çıkar. Bir aktörün diğerlerin tercihlerini şekillendirme ya da onların gündemlerini belirleme sürecinde kullanabileceği araçlardan biri de şüphesiz eğitimidir. Başka bir ifadeyle yumuşak güce sahip olunup olunmadığının kriterlerinden biri de cazibe merkezi olmanın bir yansıması uluslararası öğrenciler için tercih edilen bir ülke olabilmektir (Yağmurlu, 2007; Köksoy, 2014; Purtaş, 2013; Yıldırım, 2015; Melissen, 2005; Snow ve Taylor, 2009).

Türkiye son çeyrek asırdır yükseköğretimde bir cazibe merkezi olabilmek adına çeşitli adımlar atmakta ve bu süreçleri ABD ve İngiltere gibi öncelikle daha çok ekonomik bir katma değer olarak görmek yerine akademik gelişimi artırmak, farklılıkları zenginleştirmek ve küresel ölçekte tercih edilebilir bir durak olmak gibi motivasyonlarla yürütmektedir (Gök ve Gümüş, 2018: 246). Diğer ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarıyla stratejik iş birliğini geliştirmek, araştırma imkânlarını çeşitlendirmek, eğitim süreçlerindeki kaliteyi artırmak, ilgili kurumun uluslararası alandaki prestijini artırmak da diğer tetikleyici unsurları oluşturmaktadır (Kireççi vd., 2016: 6). Yükseköğretimin uluslararasılaşması süreci olarak adlandırılan bu süreç aslında Knight’ın (2003:2) tabiriyle uluslararası, kültürlerarası ve küresel boyutun yükseköğretimin amacına, işlevlerine ve yürütülme süreçlerine entegrasyonudur. Eğitim süreçlerinin entegrasyonu bütün aktörlerin içinde yer aldığı, akademik iş birliğinden bilgi transferine, fiziksel hareketlilikten yeni yaklaşımların geliştirilmesine kadar uzanan geniş bir yelpazedeki etkileşim sürecidir (Fındık, 2016: 296). Bu aktörlerin en önemlilerinden biri de öğrencilerdir.

Uluslararası öğrencilerin buldukları ülkelere uyum süreçleri ve karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunlar gibi konular başta olmak üzere farklı açılardan araştırmalar yapılmaktadır. Türkiye’de de benzer araştırmalar daha çok uluslararası öğrencilerin uyum süreçleri/sorunları (Musaoğlu, 2016: 12-24. Snoubar, 2015) gibi konular üzerinden yapılmaktadır. Aslında çeşitli boyutlarıyla çalışmalar yapılıyor olsa da uluslararası öğrencilerin Türkiye’yi tercih nedenleri ve Türkiye’deki sosyal ve akademik deneyimlerinden duydukları memnuniyet ya da memnuniyetsizliğin ülke imajı üzerindeki etkileri hakkında yeterli çalışma bulunmamaktadır (Kondakçı vd., 2016: 389). Uluslararası öğrencilerin Türkiye’ye entegrasyonları bağlamında (Çetinkaya-Yıldız vd, 2011: 334; Bayraktaroğlu ve Mustafayeva, 2010; Ünal, 2017) çeşitli ölçüm çalışmalarına rağmen Türkiye’de uluslararası öğrencilerin Türkiye algısı üzerine yeterli çalışma yoktur (Demirhan, 2017). Bu çalışma öncelikle uluslararası öğrencilerin Türkiye’yi nasıl gördüklerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Uluslararası öğrencilerin Türkiye’nin imajı hakkındaki görüşlerini ve aldıkları eğitimden memnuniyetini ölçmek amacıyla Selçuk Üniversitesi’nde 2018 yılında iki ana bölümden oluşan bir anket çalışması yapılmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcıları tanımaya yönelik demografik bilgileri içeren 9 soru, ikinci bölümünde ise katılımcıların Türkiye imajıyla ilgili algı ve görüşlerini ölçüp belirlemeye yönelik 21 ifade yer almaktadır. Demografik bölümde katılımcıların yaşı, cinsiyeti, uyruğu, eğitim durumu, bölümü, burs durumu, Türkiye’de kalma süresi, konaklama ve dil hazırlığı alma durumuna ilişkin sorulara yer verilmiştir. Algının ölçüldüğü ikinci bölümde ise fiziksel imkânlar, eğitim ile ilgili imkânlar, sosyal hayat ile ilgili imkânlar ve aidiyet duygusu başlıkları altında öğrencilerin “Türkiye İmajı” ve “Eğitim Memnuniyetine” yönelik değerlendirmeleri alınmıştır. Anketin ikinci bölümündeki sorular belirlenirken literatür araştırmaları ile uluslararası ilişkiler ve eğitim konusu özelinde çalışan akademisyenlerin görüş ve önerileri dikkate alınmıştır.

Araştırma evrenini Selçuk Üniversitesi’nde lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır. Selçuk Üniversitesi’nde -anket çalışmasını kapsayan dönemde- uluslararası öğrenci sayısı 1.691’dir. Bu öğrencilerden eğitim kalitesi ve memnuniyetin daha objektif değerlendirilebilmesi için Türkçe dil hazırlık eğitimini tamamlamamış öğrencilere anket uygulanmaya karar verilmiştir. Bu kapsamda dil hazırlığını bitirip bölümündeki eğitimine devam 222 öğrenciye anket uygulanmış ve veriler toplanmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50) tarafından geliştirilen örneklem büyüklüğü tablosuna göre bu örneklem sayısı yeterlidir. Çalışma kapsamında toplanılan veriler SPSS 22 paket programıyla analiz edilmiş ve sonuçlar değerlendirilerek öneriler geliştirilmiştir.

3. TEMEL BULGULAR VE ANALİZ

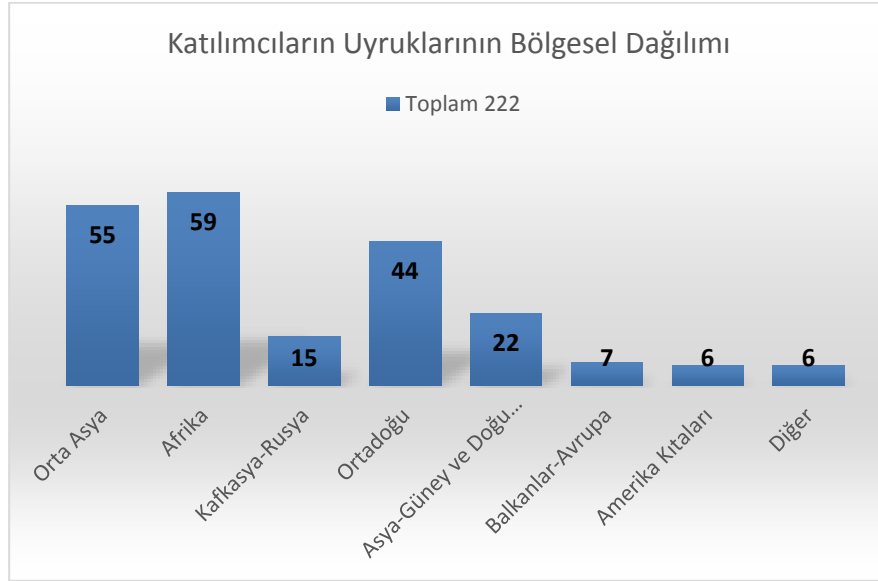
Tablo-1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Yaşınız?	Frekans	Yüzde
18-22 arası	126	56,8
23-26 arası	70	31,5
27-30 arası	18	8,1
30 ve üzeri	8	3,6
Toplam	222	100
Cinsiyetiniz?	Frekans	Yüzde
Kadın	93	41,9
Erkek	129	58,1
Toplam	222	100
Uyruğunuz?	Frekans	Yüzde
Orta Asya	55	24,8
Afrika	59	26,6
Kafkasya-Rusya	15	6,8
Ortadoğu	44	19,8
Asya-Güney ve Doğu Asya	22	9,9
Balkanlar-Avrupa	7	3,2
Amerika Kıtası	6	2,7
Diğer	14	6,3
Toplam	222	100
Eğitim düzeyiniz (hangi tür eğitimi alıyorsunuz)?	Frekans	Yüzde
Lisans	162	73
Yüksek Lisans	44	19,8
Doktora	16	7,2
Toplam	222	100
Dil hazırlığını aldınız mı?	Frekans	Yüzde
Evet	195	87,8
Hayır	27	12,2
Toplam	222	100
Bölümünüz?	Frekans	Yüzde
İİBF	56	25,2
Edebiyat Fakültesi	14	6,3

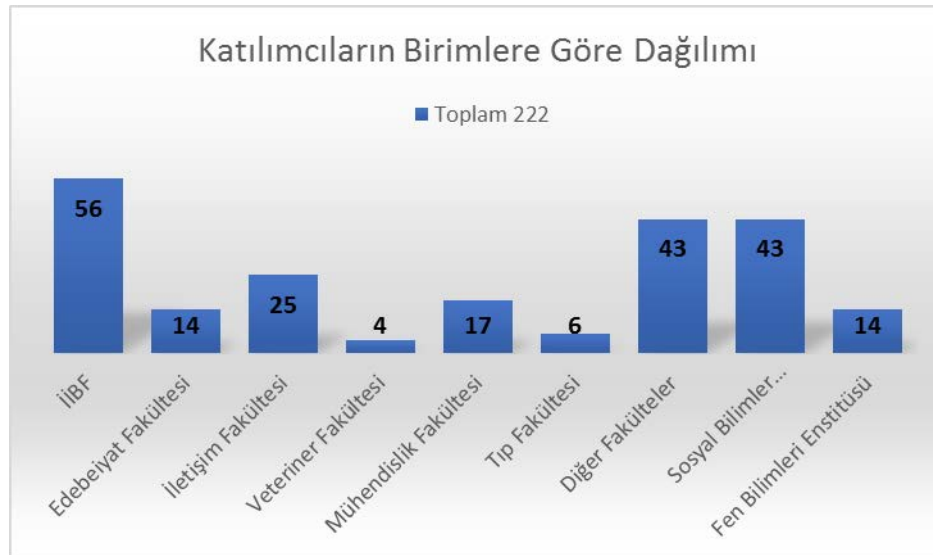
İletişim Fakóltesi	25	11,3
Mühendislik Fakóltesi	17	7,7
Tıp Fakóltesi	6	2,7
Veteriner Fakóltesi	4	1,8
Diğer	43	19,4
Sosyal Bilimler Enstitüsü	43	19,4
Fen Bilimleri Enstitüsü	14	6,3
Toplam	222	100
Burs durumunuz?	Frekans	Yüzde
YTB burslusu	189	85,1
Diğer	33	14,9
Toplam	222	100
Kaç yıldır Türkiye’desiniz	Frekans	Yüzde
1 yıl	50	22,5
2 yıl	55	24,8
3 yıl	54	24,3
4 yıl	30	13,5
4 ve üzeri	33	14,9
Toplam	222	100
Nerede kalıyorsunuz?	Frekans	Yüzde
Ev	32	14,4
Özel Yurt	59	26,6
Devlet yurdu	131	59
Toplam	222	100

Anket katılımcılarının demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1 de gösterilmektedir. Tablo 1’deki sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Katılımcıların %56,8’i 18-22 yaş, %31,5’inin 23-26 yaş arasında olduğu görölmektedir.
- Katılımcıların %58,1’i erkek ve %41,9’u kız öğrencilerden oluşmaktadır.

- Ankete katılan öğrencilerin uyrukları incelendiğinde ankete en çok %26,6 oranla Afrika kıtasından gelen, %24,8 oranla Orta Asya bölgesinden gelen ve %19,8 oranla Ortadoğu ülkelerinden gelen öğrenciler katılmışlardır.
- Katılımcıların büyük çoğunluğu (%73) lisans öğrencisidir. Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin de büyük bölümü lisans düzeyinde eğitim görmektedir.
- Katılımcılar çok büyük oranda (%87,8) Türkçe dil hazırlık eğitimini Türkiye'de almışlardır.

- Çalışmaya en çok %25,2 oranla İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) ve %19,4 oranla Sosyal Bilimler Enstitüsünden öğrenciler katılmıştır.
- Katılımcıların %85,1'i Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı tarafından yürütülen Türkiye Bursları kapsamında burs almaktadır.

- Katılımcıların %24,8'i 2 yıldır, %24,3'ü 3 yıldır %22,5'i 1 yıldır Türkiye'de yaşamaktadır.
- Katılımcıların %59'u devlet yurdunda, %26,6'sını özel yurttan ve %14,4'ü ise kendi imkânlarıyla kiradıkları evlerde kalmaktadır.

Katılımcıların Türkiye İmajına Yönelik Değerlendirmeleri

Katılımcıların fiziksel imkânlar, eğitim ile ilgili imkânlar, sosyal hayat ile ilgili imkânlar ve aidiyet duygusu başlıkları altında incelenen Türkiye imajına yönelik değerlendirmeleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo-2: Katılımcıların Genel Değerlendirmeleri

	Ort.	S.S.
Kaldığım ev/yurt ortamından memnunum	3,41	1,24
Üniversitenin sağladığı sosyal imkânlardan memnunum	3,32	1,00
Kaldığım yerde yemek konusunda sıkıntı yaşıyorum	3,02	1,37
Aldığım burs bana yetmektedir	2,86	1,36
Ulaşım sorunları yaşıyorum	2,37	1,33
Fiziksel İmaj	2,99	0,65
Notlar:(i) n=222, (ii) ölçekte 1=kesinlikle katılmıyorum ve 5=kesinlikle katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2=73,249$; $p=0,00<0,05$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.		
	Ort.	S.S.
Burada aldığım eğitimin mezuniyet sonrası katkısının büyük olacağını düşünüyorum	3,74	1,09
Aldığım eğitimden memnunum	3,61	1,08
YTB'nin hizmetlerinden memnunum	3,33	1,25
Eğitim için başka ülke seçeneğim olsaydı bile Türkiye'yi tercih ederdim	3,26	1,22
Üniversitedeki (YTB) koordinatörlüğün hizmetlerinden memnunum	3,10	1,21
Derslerde dil (Türkçe) konusunda sıkıntı yaşıyorum	2,83	1,32
Eğitime Yönelik İmaj	3,31	0,72
Notlar:(i) n=222, (ii) ölçekte 1=kesinlikle katılmıyorum ve 5=kesinlikle katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2=85,022$; $p=0,00<0,05$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.		
	Ort.	S.S.
Türkiye'de sosyal yaşamda kendimi güvende hissediyorum	3,71	0,98
İnsanlar bana dostça davranıyor	3,64	1,04
Türkiye'deki (Emniyet gibi) resmi kurumlar ile ilişkilerimden memnunum	3,62	0,95
Çok sayıda Türk arkadaşım var	3,48	1,20

Türkiye’de/Konya’da kendimi yalnız hissediyorum	2,46	1,27
Sosyal Hayat İmajı	3,38	0,61
Notlar:(i) n=222, (ii) ölçekte 1=kesinlikle katılmıyorum ve 5=kesinlikle katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2=147,652$; $p=0,00<0,05$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.		
	Ort.	S.S.
Mezun olduktan sonra da Türkiye ile ilişkilerim devam edecek	3,95	1,10
Türkiye’de kendimi güvende hissediyorum	3,78	0,94
Memleketimde yurt dışında okumak isteyen arkadaşlarıma veya yakınlarıma Türkiye’yi tavsiye ederim	3,77	1,10
Türkiye hayatımı olumlu yönde değiştirdi	3,72	0,94
Eğitimime tekrar başlama şansım olsaydı yine Türkiye’yi seçerdim	3,42	1,16
Aidiyet İmajı	3,73	0,79
Notlar:(i) n=222, (ii) ölçekte 1=kesinlikle katılmıyorum ve 5=kesinlikle katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2=54,523$; $p=0,00<0,05$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.		
TÜRKİYE İMAJI	3,35	0,55

Tablo 2’deki sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Katılımcıların Türkiye’de eğitim gördükleri süreçte birincil düzeyde karşılaştıkları (konaklama, ulaşım, yemek, burs durumu) hususları içeren “Fiziksel Koşullar” ile ilgili olarak genelde memnun olduklarını ancak burs miktarının yeterliliği ve yemekler konusunda görece daha düşük seviyede memnuniyet belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların Türkiye’nin “Eğitim Koşullarıyla” ilgili tüm ifadelerine katıldıkları görülmektedir. Buna göre öğrenciler eğitimle ilgili olarak en çok aldıkları eğitimin mezuniyet sonrası kariyer imkânları açısından büyük katkısı olacağını düşünürken, derslerde dil (Türkçe) konusunda sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle dil sorunu yaşamamış olmaları öğrencilere verilen desteğin başarısı açısından önemlidir. Ancak öğretim üyeleriyle yapılan yüz yüze görüşmelerde anketteki sonucun tersine öğretim üyeleri öğrencilerin dil konusunda önemli sorunlar yaşadıklarını not etmiştir.

Katılımcıların Türkiye’de “Sosyal Hayat” ile ilgili olarak en çok Türkiye’de sosyal yaşantılarında kendilerini güvende hissederken, Konya’da/Türkiye’de kendilerini yalnız hissetmediklerini belirtmişlerdir. İnsanların kendilerine yönelik yaklaşımı ve arkadaş edinme anlamında sorun yaşayan öğrenci sayısının sınırlı düzeyde olması, öğrencilerin entegrasyon sorunu yaşamadıklarını göstermektedir.

Katılımcıların “Türkiye’ye aidiyet duygularıyla” ilgili bütün ifadelere katıldıkları görölmektedir. Buna göre öğrenciler en çok mezun olduktan sonra da Türkiye ile ilişkilerini devam ettirmek istediklerini belirtmekle birlikte eğitime tekrar başlama şansı olsa yine Türkiye’yi seçmek isteyen öğrenci sayısı görece düşük seviyede kalmıştır.

Katılımcıların Türkiye ile ilgili değerlendirmelerine toplu olarak bakılırsa fiziksel imaj, eğitsel imaj, sosyal hayat imajı ve aidiyet imajı konusunda olumlu görüşlere sahip oldukları görölmektedir. Uluslararası öğrenciler genel olarak Türkiye’nin imajı ile ilgili olumlu görüşlere sahiptirler.

Anket çalışması esnasında ve ayrıca öğrencilerle yapılan yüz yüze görüşmelerde de bazı hususlar tespit edilmiştir. Öncelikle Türkiye Bursları kapsamındaki öğrenciler bursun zamanlaması konusunda bazen aksamaların yaşandığına dikkat çekmişlerdir. Yine Türkiye Bursları çağrı merkezi çalışanlarının öğrencilerle iyi iletişim kuramaması; mezun duruma gelmiş öğrencilerin diploma alma tarihinin göz önünde bulundurulmaması nedeniyle öğrencilerin yurtlarından diplomayı almadan önce çıkarılması önemli bir sorun olarak tespit edilmiştir. Eğitimin düzeyinin bir aşamasını başarıyla tamamlayan başarılı öğrencilere burs için bir sonraki eğitim düzeyinde yeterince imkânın sağlanmaması da bir eksiklik olarak dile getirilmiştir.

SONUÇ

Türkiye, 1992 yılında hayata geçirilen “Büyük Öğrenci Projesi” ile birlikte uluslararası öğrencilere yönelik burs programları uygulamaya çalışsa da, 2012 yılında hayata geçirilen YTB’nin çatısı altındaki Türkiye Bursları programı bu süreçte önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. 2018 yılında 150 farklı ülkeden 135 binin üzerinde başvuru alacak noktaya ulaşarak, bazı bölgeler açısından hala yeterli düzeyde bir talep doğuramamış olsa bile, küresel bir markaya dönüşmektedir. Türkiye Bursları kapsamında 2012’ten itibaren eğitime başlayıp Türkiye’de mezun olan öğrenci sayısı 20 binin üzerindeyken 2023 hedefi olarak 25 bin öğrenci öngörülmektedir (turkiyeburslari.gov.tr).

Türkiye’nin yükseköğretimin uluslararasılaşması konusundaki politikalarının sağlıklı şekilde yürütülmesi, Türkiye’nin yükseköğretim alanında bir cazibe merkezine dönüştürülebilmesi için proje kapsamındaki anketten elde edilen bulgulara ve öğrencilerle yüz yüze yapılan görüşmelere dayalı olarak aşağıdaki hususların politika yapımı sürecinde dikkate alınması önerilmektedir.

Öğretim üyeleri ile yüz yüze yapılan görüşmelerde dil düzeyi konusunda –anketteki sonucun aksine- uluslararası öğrencilerin sorun yaşadığı tespit edilmiştir. Özellikle öğrencilerin kendi bölümlerindeki akademik Türkçe konusunda yetersiz olduğu görülmüştür. Dil eğitimi veren TÖMER gibi kurumların bu konuda bir çalışma yapması faydalı olabilir. Üniversite bünyesinde seçmeli ders havuzlarına öğrencilerin dil sorununu giderecek dersler eklenip uluslararası öğrencilerin bu dersleri almaları teşvik edilebilir. Hazırlık sürecinin son bir iki ayında öğrencilerin gidecekleri bölümün terminolojisi üzerine çalışmalar yapılabilir. Öğrencilerin, bazı yurtlarda, kaldıkları ortamdan memnun olmadıkları veya şikâyetçi oldukları görülmüştür. Öğrenciler YTB ile ilişkilerde iletişim kurmakta ve

sorunlarına çözüm bulmakta zorlandıklarını belirtmiştir. YTB'nin bu konuda iyileştirme yapması önerilmektedir.

Türkiye Bursları özelinde niceliğe daha çok yatırım yapıldığı kabulünden hareketle niteliğe öncelik verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bunun pratikteki yansıması örneğin üstün başarılı öğrencilerin ödüllendirilmesi olabilir. Türkiye'de YTB bursu ile lisans eğitimlerini tamamlamış öğrencilerin yüksek lisans bursunu kazanması çok düşük bir olasılık haline gelmiştir. Oysa üstün başarılı öğrencilere yüksek lisans veya doktora burslarında da öncelik verilirse bursun verilmiş amacına uygun çıktılar elde edilebilir. Bilinmeyene yatırım yapmaktan ziyade biline ve başarılı olmuş olana öncelik verilmesi hem lisans öğrencilerini başarılı olmaya itecek hem de yüksek lisans ve doktoranın kalitesini arttıracaktır. Çünkü yüz yüze yapılan görüşmelerde öğretim üyelerinin önemli bölümü uluslararası öğrencilerin seçimi sürecinde daha başarılı öğrencilerin tercih edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu nedenle uluslararası öğrencilerin, kabulü ve eğitim süreçleriyle ilgili yasal düzenlemeler yapılmalı ve yükseköğretimin uluslararasılaşması konusunda çalışan kurum ve kuruluşların ortak söylem ve strateji çerçevesinde hareket etmeleri gerekmektedir (ÜAK, 2016).

2016 yılında kurulan ve Mart 2019 itibarıyla 34 farklı ülkede eğitim ve öğretim faaliyetleri yürüten ve yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti adına Milli Eğitim Bakanlığı dışında doğrudan eğitim kurumu açma yetkisine sahip tek kuruluş olan Türkiye Maarif Vakfı bu süreçte etkin bir rol oynayabilir (Maarif Vakfı, 2019). Yine aynı şekilde 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü de hâlihazırda faaliyet gösteren 58 kültür merkeziyle önemli bir paydaş olarak öğrenci sayısının artırılmasında belirleyici olabilir (Yunus Emre Enstitüsü, 2019). Aynı zamanda iş dünyası ve sivil toplum kuruluşları da Türkiye'nin uluslararası öğrenci sayısı açısından dünyadaki önemli aktörlerden biri olması konusundaki çalışmaları desteklemelidir (Levent ve Karaevli, 2013: 114).

Lisansüstü düzeydeki uluslararası öğrenci sayısının artırılması, nitelikli öğrenci sayısının da artmasını beraberinde getirecektir (Özer, 2016: 61). Lisansüstü öğrencilere verilecek öncelik yükseköğretim kurumlarının araştırma kapasitesinin artmasına da katkıda bulunacaktır. Merkezinde uluslararası öğrencilerin olduğu bütün bu süreçleri yürütürken uluslararasılaşma anlamındaki diğer aktörleri de dikkate almak gerekir. Nitekim dünyanın pek çok gelişmiş ülkesine oranla Türkiye'de uluslararası öğretim elemanı sayısı da oldukça düşüktür (Erdoğan, 2014: 14). Bu oranın artırılması da yükseköğretimin uluslararasılaşması ve Türkiye'nin bir cazibe merkezi olması açısından büyük önem arz etmektedir.

Sonuç olarak Türkiye yükseköğretim alanında dünyanın önemli güçlerinden biri olma hedefini gerçekleştirmek için uluslararasılaşma süreçlerinin bütün boyutlarını kapsayıcı ve bütünlük bir politika uygulamalıdır. Politika yapımında ve uygulamasında yer alan yükseköğretimin bütün paydaşları bir eşgüdüm ve koordinasyon sorunu olmaksızın bu politikayla uyumlu stratejiler üretmelidir. Çünkü bu alanda atılacak tüm adımlar karşılıklı olarak hem yükseköğretimin

uluslararasılaşmasına hem de Türkiye'nin yumuşak gücüne olumlu yansiyacak ve Türkiye küresel yükseköğretim önemli aktörlerinden biri konumuna ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

DEİK/Eğitim Ekonomisi İş Konseyi (EEİK) (2013). *Uluslararası yüksek öğretim ve Türkiye'nin KONUMU*. İstanbul: DEİK Yayınları.

DEİK/Eğitim Ekonomisi İş Konseyi (EEİK) (2012). *Uluslararası öğrenci temini çalıştırma sonuç raporu*. İstanbul: DEİK Yayınları: 783-2012/6-c2.

Kalkınma Bakanlığı (2015). *Yükseköğretimin uluslararasılaşması çerçevesinde Türk üniversitelerinin uluslararası öğrenciler için çekim merkezi haline getirilmesi araştırma projesi raporu*. Ankara: Kalkınma Araştırma Merkezi.

Selçuk Üniversitesi iç değerlendirme raporu. Erişim Tarihi: 13.03.2017, <http://kalite.selcuk.edu.tr/Kalite/IcDegerlendirmeRaporu>

Türkiye Maarif Vakfı. *Dünyada Türkiye Maarif Vakfı*, <https://turkiyemaarif.org/page/553-dunyada-maarif-16>

Kurul, Ü. A. (2016). *Türkiye'de yükseköğretim ve uluslararasılaşma raporu*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.

YÖK (2017), *Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi 2018-2022*, Ankara.

Bayraktaroğlu S. ve Lale M., (2017). "Türk yüksek öğretim sistemi ve Türk Dünyası ilişkileri: Sakarya Üniversitesinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler örneği", Erişim Tarihi: 20.03.2017. <http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/22.pdf>

Cevher E. (2016). Yükseköğretimde uluslararası öğrenci hareketliliği ve memnuniyeti. *IJOESS*, 7(22).

Çetiner B. G. (2017). International universities as role models for internationalization of higher education in Turkey", Erişim Tarihi: 23.03.2017, http://drctetiner.org/makaleler/International_Universities_as_Role_Models_for_Internationalization_of_Higher_Education_in_Turkey.pdf

Çetinkaya, E., Çakır, S. G. ve Kondakçı, Y. (2017). What attracts foreign students to study in Turkey? an analysis of inbound student mobility in Turkey", Erişim Tarihi: 25.03.2017, <http://www.eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/2/contribution/2552/>.

Cetinkaya-Yildiz, E., Cakir, S. G., ve Kondakci, Y. (2011). Psychological distress among international students in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(5), 534-539.

Demirhan, K. (2017). Ulusal Alanyazında Uluslararası Öğrenciler ve Uluslararası Öğrencileri Siyasal Açından Düşünmek. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 547-562.

Ercan Mehmet S. (2012). *Uluslararası öğrencilerin uyum sorunlarının incelenmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik beklentilerin araştırılması*. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Erdoğan A. (2014). Türkiye'de yükseköğretimin gündemi için politika önerisi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1).

Ertürk E., Filizöz B. ve Erdiren Çelebi M. (2017). Yabancı uyruklu öğrencilerin intibak sorunları: Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Cumhuriyet Üniversitesinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler üzerine bir araştırma. *Researcher: Social Science Studies*, 5(8).

Fındık L. Y. (2016). Is higher education internationalizing in Turkey??. *European Scientific Journal*, 12(13).

Gök E. ve Gümüş S. (2018). International student recruitment efforts of Turkish universities: rationales, strategies, Alexander W. Wiseman (Ed.), *Annual Review of Comparative and International Education 2017*. London: Emerald.

Günay B. (Ed.) (2014). *Türkiye’de uluslararası okuyan Öğrencilerin sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları.

Kireççi, M. A., Bacanlı, H., Erişen, Y., Karadağ, E., Çeliköz, N., Dombaycı, M., Toprak, M. ve Şahin, M. (2016). The internationalization of higher education in Turkey: creating an index. *education and science*.

Knıght J. (2003). Updating the definition of internationalization. *International Higher Education*, Cilt 33.

Kondakçı, Y., Demir, C., Ertem, H. Y., ve Oldaç, Y. İ. (2016). Uluslararası öğrencilerin Türkiye’deki akademik ve sosyal yaşam doyumları. *11. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi*, Kuşadası.

Köksoy, E. (2014). Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler ilişkisi: Kuramsal bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, (22), 211-231.

Lebow R. N. (2007). The power of persuasion. Felix Berenskoetter & M. J. Williams (Ed.), *Power in World Politics*, New York: Routledge.

Levent, F., ve Karaevli, Ö. (2013). Uluslararası öğrencilerin eğitime yönelik politikalar ve Türkiye için öneriler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38(38), 97-118

Mattern J. B. (2007). Why ‘soft power’ isn’t so soft: representational force and attraction in world politics. Felix Berenskoetter & M. J. Williams (Ed.). *Power in World Politics*. New York: Routledge.

Melissen J. (2005). *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.

Musaoğlu B. N. (2016). Türkiye’de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin entegrasyon süreci. *Türk Dünyası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1).

Nye J. S. (2007). Notes for a soft-power reserch agenda. Felix Berenskoetter & M. J. Williams (Ed.). *Power in World Politics*, New York: Routledge, 2007.

Nye J. S. (2004b). Soft power and American foreign policy. *Political Science Quarterly*, 119(2).

Nye J. S. (1990). The changing nature of world power. *Political Science Quarterly*, 105(2).

Nye J. S. (2004a). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.

Nye J. (2017). On global power shifts, Erişim Tarihi 17.10.2017, http://www.ted.com/talks/lang/eng/joseph_nye_on_global_power_shifts.html

Özer M. (2016). The internationalization of higher education in Turkey: realities, motivations and opportunities. *Insight Turkey*, 18(4).

Özer M. (2012). Türkiye’de uluslararası öğrenciler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1).

Özoğlu, M., Gur, B. S. ve Coşkun, İ. (2012). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: SETA Yayınları.

Purtaş F. (2013). Türk dış politikasının yükselen değeri: kültürel diplomasi. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13).

Snoubar Y. (2015). *Türkiye’de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin sorunları ve sosyal hizmet gereksinimleri*. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Snow N. ve Taylor P. M. (2009). *Routledge handbook of public diplomacy*. New York: Routledge.

Usta, S., Sayın, Y., ve Güzelipek, Y. A. (2017). Yabancı uyruklu öğrencilerin kente ve üniversiteye uyumu: Karaman ili örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3).

Ünal S. (2017). The new actors of international migration: a comparative analysis of foreign students’ experiences in a medium-sized city in Turkey”, Erişim Tarihi 20.03.2017, <http://dx.doi.org/10.5772/67004>.

Yağmurlu A. (2007). Halkla ilişkiler yöntemi olarak kamu diplomasisi, *İletişim Araştırmaları*, 5(1).

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldırım G. (2015). *Uluslararası halkla ilişkiler perspektifinden kamu diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

<https://www.turkiyeburslari.gov.tr>

<https://www.yee.org.tr/>

ELEKTRONİK ÖĞRENMEDE ÖĞRENCİ TUTUM VE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE İLGİ VE HEYECANIN ARACILIK ROLÜ¹

Mehmet ETLİOĞLU²

Mahmut TEKİN³

ÖZ

Günümüz eğitim sisteminde birçok program ve dersler elektronik ortamda sunulmaktadır. Kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi hem geleneksel eğitimin hem de elektronik öğrenme için önemli bir konudur. Elektronik öğrenmenin çeşitli avantajlar sunmasının yanı sıra öğretmen ve öğrencinin fiziki bir ortamda bulunmaması ve teknoloji boyutu çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bireysel başarının artırılmasında en önemli faktör öğrenci bireysel farklılıklarına uygun etkili öğrenme sistemleri tasarlamaktır. Öğrencinin duyuşsal özelliklerine uygun tasarlanmış öğrenme ortamı kalıcı öğrenme ve başarıya katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı, elektronik öğrenmede öğrenci tutumu ile akademik başarı arasındaki ilişkide öğrenci ilgi ve heyecanının aracılık etkisini incelemektir. Çalışma en az bir dersi elektronik ortamda almış 756 önlisans, lisans ve lisansüstü öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik ilgi ve heyecanının öğrenci tutumu ve başarı arasındaki nedensel ve aracı ilişkileri ortaya konmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular, öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik ilgisinin tutum ile e-ders başarısı arasındaki ilişkisinde tam aracılık rolüne sahip olduğu, heyecan algısının ise kısmi aracılık rolüne sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Duyuşsal Özellikler, Akademik Başarı, Elektronik Öğrenme

Jel Kodları: C91, I21, D83

¹ Bu çalışma, ‘‘E-öğrenmede Öğrenci Duyuşsal Faktörlerinin Öğrenci Tutumu ve Akademik Başarı Açısından İncelenmesi’’ başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

²Dr., mehmetetlioglu@gmail.com ORCID: 0000-0001-5341-5777

³Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, mahtekins@gmail.com ORCID: 0000-0001-2345-6789

Makalenin Gönderim Tarihi: 17.05.2019. Makalenin Kabul Tarihi: 09.10.2019

THE MEDIATING ROLE OF INTEREST AND EXCITEMENT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN STUDENT ATTITUDE AND ACADEMIC SUCCESS IN ELECTRONIC LEARNING

ABSTRACT

Many programs and courses are provided in electronic environment in today's education system. Permanent learning is an important issue for both traditional education and electronic learning. In addition to the advantages of electronic learning, the lack of teachers and students in a physical environment and technology dimension raise various problems. The most important factor in increasing individual success is to design effective and appropriate learning systems for students' individual differences. A learning environment designed in accordance with the student's affective characteristics will contribute permanent learning and success. The aim of this study is to examining the mediating effect of student's interest and excitement on the relationship between student attitude and academic achievement in electronic learning. The study was conducted with 756 associate, undergraduate and post-graduate students who had taken at least one course by electronic learning. The causal and mediating relationships between the students' interest and excitement towards e-learning were revealed in this study. Findings of this study showed that students' interest in e-learning had a full mediator role on the relationship between attitude and academic achievement and also excitement perception had a partial mediator role.

Keywords: Affective Characteristics, Academic Achievement, Electronic Learning.

JEL Codes: C91, I21, D83

GİRİŞ

Bilgi iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve internetin yaygınlaşması günümüz eğitim sisteminin de elektronik ortama taşınmasına neden olmuştur. Günümüzde hem birey hem de organizasyonlar tamamen bir ağ yapılanması ile elektronik öğrenmenin içerisindeyler. Öğrenmelerin kalıcı hale gelmesi ve dolayısıyla başarının elde edilmesinin önündeki engellerin bilinmesi, ortadan kaldırılması ve bunlara yönelik eğitim ortamlarının hazırlanması önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin öğrenme alanlarını oluşturan ve her birey için farklı olan bilişsel, duyuşsal ve psikomotor özellikler çeşitli yönlerden farklı olan bireylere farklı öğrenme yöntemlerinin kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Farklı özelliklere sahip bireylere aynı öğrenme yöntemleriyle eğitim yerine, bireylerin farklılıklarına göre öğrenme stillerinin belirlenmesi ve eğitim ortamlarının düzenlenmesi akademik başarıya katkı sağlayacaktır (Karamustafaoğlu vd., 2016). Bilişsel giriş özelliklerinin % 50 oranında, duyuşsal giriş özelliklerinin ise % 25 oranında başarıyı yordama gücüne sahip olması, bilişsel ve duyuşsal özelliklerin önemini ortaya koymaktadır. Literatür incelendiğinde bilişsel özellikler ile çok fazla çalışmanın olduğu görülmektedir. Ancak duyuşsal alanla ilgili kavram ve ifadelerin tanımlanması, net ve açık ifadelerin olmaması, duyuşsal özelliklerin ölçülmesinin zorluğu, karmaşık ve çok dallı olması gibi birçok kısıtlar nedeniyle yeterince çalışmanın olmadığı görülmektedir.

Duyuşsal özelliklerin dörtte bir oranında başarıyı açıklama gücüne sahip olması öğrenmede duyuşsal özelliklerin önemini ortaya koymaktadır (Özçelik, 1998). Bu bağlamda, ilgi, istek, beklenti, tutum, merak, akademik benlik, heyecan, kaygı, motivasyon ve özyeterlik gibi duyuşsal faktörler öğrenmenin gerçekteşmesi ve kalıcı hale gelmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Kısacası, öğrencilerin e-öğrenmede kullanılan sistem, program, ders ve ilgili materyallere yönelik gösterdikleri duyuşsal tepkiler kalıcı öğrenmenin gerçekteşmesi dolayısıyla da akademik başarı açısından önem taşımaktadır. Öğrencilerin duyuşsal özelliklerine yönelik bireyselleŐtirilmiş ders materyalleri ile destek ve geri bildirimlerin gerçekteşmesi, iletişim ve etkileşimin ortamının yaratılması, sınıf topluluğu hissini oluşması ve uzaklık hissini minimize edilmesi sağlanacaktır. Bu durum dersi yarım bırakma ve birçok olumsuz durumu ortadan kaldırarak kalıcı öğrenmelerin gerçekteşmesi ve dolayısıyla da akademik başarıya katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

1. ELEKTRONİK ÖĞRENME

Bilginin iletilmesi ve dağıtılmasında kullanılan teknolojiler, eğitim-öğretim süreçlerinde etkin olarak kullanılması nedeniyle eğitim faaliyetleri elektronik temelli bir yapıya dönuŐmüŐtür. Yüzyıllardır belirli zaman dilimleri ve belirli yaŐlar için oluşturulmuş eğitim sistemi artık bu geleneği terk etmekte, yaş, zaman ve mekân kısıtlamalarının dışına çıkmaktadır (Yamaç, 2009). Bilginin her alanda üretilebilmesi ve yayılma hızının artması, bu bilgiye her zaman, her yerde ulaŐılabilir olması, bireylerin aktif olarak eğitim faaliyetlerinde yer almaya başlaması kısacası öğrenen merkezli eğitim anlayıŐının oluşması ile eğitim alanında da bir dönuŐüm meydana getirmiştir. E-öğrenme de bu

dönüşüm sonucu ortaya çıkmıştır. WEB 2.0 teknolojisi e-öğrenmenin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. WEB 2.0 teknolojileri ile internet üzerindeki tek yönlü ve sunucu temelli iletişimin yerine kullanıcıların sözel, görsel, yazılı vb. her türlü bilgiyi paylaşarak birbirleriyle etkileşim içerisine girmelerine olanak sağlayan çift yönlü bir iletişim imkanı sağlanmıştır. Böylece, internet kullanıcıları, dosya paylaşım siteleri, sosyal etkileşim siteleri, ortaklaşa bloglar (WEB günlüğü), vikiler vb. sistemler oluşturmaktalar ve içeriğini değiştirebilmektedirler (O'Reilly, 2007).

Gülbahar (2012)'ye göre e-öğrenme, bilgi ve iletişim teknolojileri yardımı ve internet/intranet gibi yerel ve geniş alan ağları aracılığı ile zaman ve mekândan bağımsız olarak bilgiye erişimi ve çoklu ortam uygulamaları ile etkileşim sağlanarak, öğretim etkinliklerinin elektronik öğrenme ortamlarında yürütülmesidir. E-öğrenme ile geleneksel öğrenme arasındaki en temel farklılığı eğitimin aktarıldığı ortam oluşturmaktadır. E-öğrenmede, öğretmen ile öğrenci siber uzay tarafından ayrılmıştır. Zaman ve mekân bağımsızlığı ile birlikte transfer, hızlı ve etkin öğrenme, öğrenme ortamı, esneklik, etkinlik, yararlanma ve işletme yönlerinden oluşan birçok farklılık mevcuttur (Tablo 1). E-öğrenme, geleneksel sınıf ortamından farklı olarak bilgi iletişim teknolojileri ve internet vasıtasıyla öğrencilere, esneklik, hız, zaman tasarrufu, maliyetlerin azalması ve etkileşim gibi e-öğrenme ortamlarını çekici kılan birçok avantaj sağlar (Bates, 1997). Geleneksel eğitim süreçleri, genellikle eğitmen ve katılımcıların aynı zaman ve aynı yerde olmasını gerektiren bir sınıf ortamı gerektirdiğinden bu durum çoğu zaman işlevsiz bulunmakta ve eleştirilmektedir (Oiry, 2009).

Tablo-1: Geleneksel Öğretim ve E-Öğrenim

Faktör	Geleneksel öğretim	E-öğrenim
Zaman	Bağımlı, süreli	Bağımsız, yaşam boyu
Mekan	Bağımlı, kısıtlı	Bağımsız, teorik sınırsız
Transfer	Teknolojiye bağımlı değil	Teknolojiye bağımlı
Hız	Yavaş	Hızlı
Öğrenim ortamı	Kontrol altında, kurallı, yüz-yüze, süre sınırlı	Kontrolsüz, kuralsız, öğrenci öğreticiden uzakta, süre sınırsız
Yetenek-kalite	Öğretmenin öğretim yeteneği, bilgi ve beceri düzeyine; öğrencinin öğrenme hızına bağımlı	Öğretim ve öğrenim yeteneğine bağımlı değil, en değerli materyal herkese sağlanabilir
Esneklik	Esnek değil, yeniden yapılandırılmaz	Esnek, kişiye, zamana, amaca bağlı olarak yeniden yapılandırılabilir.
Etkinlik	Durum ve koşula bağlı	Durum ve koşula bağlı
Ölçeklendirme	Çoğunlukla hayır	Evet, 1-1000 arasında fark yok
Yararlanma	Kısıtlı, belirli sayıda öğrenci	Teorik olarak sonsuz, yaygın
Yatırım	Pahalı (binalar, maaşlar, yönetim)	Göreceli ucuz (çalışma yapmalı)
İşletim	Pahalı/Ucuz	Ucuz (30 öğrenci/öğretim elemanı)

Kaynak: Altıparmak vd. (2011)

2. DUYUŞSAL ÖZELLİKLER VE AKADEMİK BAŞARI

2.1. Duyuşsal Özellikler

Bilişsel öğrenmelere yapılacak duyuşsal takviye bilişsel öğrenmelerin kalıcılığını arttırmaktadır. Duygularla öğrenme arasında belirgin bir ilişki olduğundan öğrenme gerçekleşirken

duygular ve birey duyuşsal özelliklerinin ihmal edilmemesi gerekmektedir. Öğrenmenin kalıcılığı için duygular öğrenmenin içine çekilmeli ve öğrenme birimi ile öğrenen arasında olumlu bir duygusal bağın kurulması için çaba gösterilmelidir (Gömleksiz ve Kan, 2012). Duyuşsal öğrenmeler, bir nesne, bir olay ya da bir konuya karşı ilgi, tavır, tutum ve duygu gibi davranış eğilimlerini içerir (tercih, hoşlanma ya da hoşlanmama, yaklaşma ya da kaçınma eğilimleri gibi). Krathwohl vd. (1973)'e göre duyuşsal alan, duygular, değerler, beğenme, heyecanlar, motivasyon ve tutumlar gibi şeylerle duygusal olarak nasıl başa çıkacağımızı içerir. Malmivuori (2001)'e göre duyuşsal alan, insanın sahip olduğu olumlu ve olumsuz duyguları; duyguların şekillendirdiği tutumları, ilgileri, ahlaki, değerleri, karakteri, kişisel ve sosyal muhakeme yapabilme gücünü içinde barındırmaktadır. Duyuşsal davranışlar, kişilerin ilişkileri ve kişilik özelliklerinden toplumsal tutumlarına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Öğrencinin derse karşı ilgisi, tutum, sevgisi, korkusu, endişesi, önyargısı ve kendine güveni duyuşsal alan özellikleridir.

İlgi, bireyin bir derse ya da konuya yönelik olarak; farkında olma, almaya açık olma, dikkatini yöneltme, uysal davranma, karşılık verme isteği gösterme, karşılık vermekten tatmin duyma, kabullenme ve taraftar olma davranışlarını göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Thurstone (1928) tutumu, bireyin belirli bir konuya yönelik eğilimlerinin, duygularının, önyargılarının, yanlılıklarının, peşin hükümlerinin, fikirlerinin, korkularının, sağlam ve samimi inançlarının toplamı olarak tanımlamıştır. Bir derse ve konuya yönelik olarak ilgi ve tutumun ayrı kavramlar olmasına karşın sınırlarını çizmenin kolay olmadığını, tutum söz konusu olduğunda; karşılık verme isteği gösterme, karşılık vermekten tatmin duyma, kabullenme ve taraftar olma davranışları ile birlikte adanma ve değerleriyle uyumlaştırma şeklindeki davranışları da katmak gerekmektedir (Özçelik, 1998:108-109).

İlgi, tutum, öz-yeterlik, benlik saygısı, kaygı ve güdü gibi duyuşsal özellikler, öğrenmeyi olumlu ya da olumsuz etkileyebilirler. Öğrenmede duyuşsal boyut ile ilgili öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Duyuşsal öğrenmenin gerçekleşmesi için öğretmenler, öğrencilerini çok iyi tanımalı, bilişsel ve duyuşsal öğrenmeler arasında köprüler kurabilmeli, öğrencilerine olumlu model olurken; öğrenme ortamını da etkili biçimde kullanabilmelidir. Ancak, duyuşsal alan özelliklerin ölçülmesinin zorluğu ve kazandırılmasının çok zor olması nedeniyle çok fazla çalışma bulunmamaktadır (Senemoğlu, 2005). Bu zorluk, eğitim kurumlarının bilişsel alan öğrenmelerine daha fazla önem vermelerine duyuşsal alana ilişkin öğrenmelerin ise ihmal edilmesine neden olmaktadır (Gömleksiz ve Kan, 2012).

2.2. Akademik Başarı

Başarı, istenilen bir sonuca ulaşma yönünde bir ilerlemedir (Wolman, 1973). Başarı kişinin ussal ve düşünsel yetenekleriyle olduğu kadar bu yeteneklerin geliştirilmesine ilişkin ortam ve koşullarla da yakından ilgilidir. Bu ortam kişiye yetenekleri konusunda özgüven, başarı güdüsü ve ilgisi ve nihayet bunu gerçekleştirme kanallarının sağlanmasını içerir. Carter ve Good (1973) akademik başarıyı, "bir eğitim-öğretim kurumunda, okutulan derslerde geliştirilen ve öğreticiler

tarafından takdir edilen notlarla ya da her ikisi ile belirlenen beceriler veya kazanılan bilgiler” olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda akademik başarı, eğitim programlarının etkinliğine karar verme kriteri olarak ifade edilebilir (Abolmaali vd., 2014). Eğitimde başarı ile genellikle okulda okutulan derslerle ilgili yapılan sınav sonucu notlarla, test puanlarıyla ya da her ikisiyle birlikte belirlenen beceriler veya kazanılan bilgilerin ifadesi olan “akademik başarı” kastedilmektedir.

2.3. İlgi, Tutum ve Heyecan ile Akademik Başarı İlişkisi ile İlgili Literatür Çalışmaları

Öğrenci duyuşsal özellikleri olan ilgi, tutum ve heyecan ile akademik başarı arasındaki ilişkileri inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Farklı kademe ve ders içeriğini kapsayan yüzlerce araştırmada öğrencilerin tutumu ile akademik başarı arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur (Evans 2007; Zan ve Martino, 2008; Mohamed ve Waheed, 2011; Ogunniyi, 2015). Ayrıca e-öğrenmede öğrenci tutumu ve akademik başarısını inceleyen araştırmacılar, öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının, e-öğrenmeden en üst düzeyde yararlanmanın yanı sıra, başarılarını etkilemede güçlü bir yordayıcı olduğunu tespit etmiştir (Akbari, Egtesad & Simons, 2012; Çinkara ve Bağçeci, 2013). Evans (2007)’ye göre, başlangıç seviyesindeki üniversite kolej istatistiklerinin birçoğunda öğrencilerin tutumları ile başarıları arasında oldukça yüksek bir ilişki vardır. Üniversitede ortaya çıkan başarıdaki değişimde tutumun önemli bir etkisi vardır. Ogunniyi (2015)’e göre, faktör olarak tutum, öğrencinin derse, içeriğine, okula veya sürece yönelik yaşantı ve eğiliminin toplamı olarak görülebilir. Bu yönüyle öğrencinin akademik süreçlerinde önemli bir yeri söz konusudur. Nicolaidou ve Philippou (2003), öğrencilerin derse karşı olumlu tutumları olduğunda, tutumlar ve performans arasındaki anlamlı ilişkiyi yansıtan daha iyi bir başarı elde edeceğini ileri sürmektedir. Mohamed ve Waheed (2011)’e göre tutumların bilişsel (inançlar, düşünceler, nitelik), duygusal (duygular) ve davranışsal bilgiler (geçmiş olaylar ve deneyimler) olarak bileşenleri olumlu olduğunda öğrencilerin öğrenme sürecindeki performans ve akademik başarılarında önemli düzeyde artışlar görülmektedir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Eğitim materyallerinin çoğunun elektronik ortama taşındığı bir dönemde, öğrencinin e-öğrenmeye olan algısı yönüyle duyuşsal özellikler daha da öne çıkmaktadır. E-öğrenme ortam tasarımlarında öğrenci duyuşsal özelliklerinin belirlenerek tasarlanması akademik başarı ve kurumun hedefleri açısından oldukça önemlidir. Öğrenci duyuşsal özelliklerine uygun tasarlanmış bir öğretim ortamı, iletişim ve etkileşimin (öğrenci-öğretmen-arayüz) artırılmasına, okuldan ayrılmaların en aza indirilmesine, esnek yapısı nedeniyle aidiyet ve uzaklık hissinin minimize edilmesine, ön öğrenmelerin gerçekleşmesine ve kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesiyle akademik başarıya katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışma, öğrenci duyuşsal özelliklerinin öğrenci tutumu ve akademik başarı arasındaki ilişkisini tespit ederek, öğrenci duyuşsal özelliklerinin önemine vurgu yapmak ve bu özelliklere yönelik öğrenme ortamlarının tasarlanmasını sağlamak ve bir model geliştirmek amacıyla yapılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Anket online ve yüz yüze Selçuk Üniversitesi, Necmettin ERBAKAN Üniversitesi ve KTO Karatay Üniversitesi en az bir dersini e-öğrenme ile almış 756 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı 2018-2019 döneminde; Selçuk Üniversitesi’nde sadece lisansüstü düzeyde “Uzaktan İşletme Tezsiz Yüksek Lisans” bölümünde mevcut 680 öğrenci, Necmettin Erbakan Üniversitesi ön lisans ve lisans düzeyinde 14.935 öğrenci ve KTO Karatay Üniversitesi’nde önlisans ve lisans düzeyinde 4.319 öğrenci ile toplam 19.934 öğrenci çalışmanın evrenini temsil etmektedir. Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve KTO Karatay Üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilerden rastgele ve en az 377 kişinin seçilmesi gerekmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2014: 60). Bu araştırmada, veri toplama sırasında kayıpların olabileceği de göz önüne alınarak rastgele seçilen 756 öğrenciye anket uygulaması yapılmış ve gerekli örneklem sayısı fazlası ile karşılanmıştır.

3.3. Ölçümler

3.3.1. Ders ve Etkinliklere Yönelik İlg

Öğrenme uygulamalarına katılan öğrencilerin ders ve etkinliklere yönelik ilgilerini ölçme amacıyla Mazer (2013) tarafından geliştirilmiş ve Akın ve Uğur (2015)’in uyarlama çalışmasıyla Türkçe’ye adapte edilmiş duyuşsal ve bilişsel ilgi boyutlarından oluşan 16 maddelik “Ders İlgisi” ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5’li Likert tipindedir ve ölçek ifadeleri 1 (Hiç katılmıyorum) ile 5 (Tamamen katılıyorum) arasında tam sayı değerleri ile puanlanmaktadır. İlgili ölçeğinin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Elde edilen uyum değerleri ($\chi^2/sd= 4.79$, RMSEA=0.07, SRMR=0.05, CFI=0.96, TLI=0.95) iki faktörlü yapısının eldeki veriler ile genel olarak iyi düzeyde uyum gösterdiği işaret etmiştir. Ölçekte bulunan maddelerin faktör yükleri 0,67 ile 0,85 arasında değerler almıştır. Hesaplanan yol katsayılarının her birinin $p<0,001$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir.

Birleşme ve ayrışma geçerliği hesaplamaları için CR (composite reliability), AVE (average variance extracted), MSV (maximum shared variance), MaxR (H) değerleri hesaplanarak incelenmiştir. Ayrıca, ayrışma geçerliğini hesaplamak için HTMT (the heterotrait-monotrait ratio of correlations) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo-2: İlgili Ölçeği İçin Hesaplanan Temel Geçerlik Testi Sonuçları

	CR	AVE	MSV	MaxR(H)	Dİ	Bİ
Dİ	0,94	0,65	0,58	0,95	0,81	
Bİ	0,89	0,53	0,58	0,89	0,76	0,73

Dİ=Duyuşsal ilgi, Bİ=Bilişsel ilgi

Tablo 2 incelendiğinde, iç güvenilirlik kriteri $CR>0,70$ ve $AVE>0,50$ koşullarının karşılandığı görülmektedir. Uyum geçerliği koşulu $CR>AVE$ da bütünüyle karşılanmıştır. Bu durum birleşme geçerliğinin sağlandığını işaret etmiştir. Ayrışma geçerliği açısından $MSV<AVE$ koşulunun tam

olarak karşılanmadığı gözlenmiştir. Bununla birlikte HTMT yöntemi ile hesaplanan değer (HTMT değer= 0,76<0,90) ayrışma geçerliğinin sağlandığını işaret etmiştir. İlgili ölçeğinin güvenilirlik düzeyini incelemek için Cronbach Alfa katsayısı kullanılmıştır. Duyuşsal ilgi ve bilişsel ilgi faktörleri için hesaplanan Cronbach alfa katsayıları sırası ile 0,94 ve 0,89'dur. Bu değerler ölçeğin iç tutarlılığa bağlı güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğunu göstermiştir (Tavşancıl, 2005).

3.3.2. Ders ve Uygulamalara Yönelik Tutum

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin araştırma kapsamındaki ders ve uygulamalarına yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla Haznedar (2012) tarafından geliştirilmiş olan ve araştırmacı tarafından güvenilirlik ve geçerliği test edilmiş e-öğrenmeye yatkınlık ve e-öğrenmeden kaçma boyutlarından oluşan 20 maddelik "E-Öğrenmeye Yönelik Tutum" ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipindedir ve ölçek ifadeleri 1 (Hiç katılmıyorum) ile 5 (Tamamen katılıyorum) arasında tam sayı değerleri ile puanlanmaktadır. Tutum ölçeğinin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Elde edilen uyum değerleri ($\chi^2/sd= 3,00$, RMSEA=0,05, SRMR=0,05, CFI=0,95, TLI=0,94) iki faktörlü yapısının eldeki veriler ile iyi düzeyde uyum gösterdiği işaret etmiştir. Ölçekte bulunan maddelerin faktör yükleri 0,42 ile 0,78 arasında değerler almıştır. Hesaplanan yol katsayılarının her birinin $p<0,001$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir.

Birleşme ve ayrışma geçerliği hesaplamaları için CR (composite reliability), AVE (average variance extracted), MSV (maximum shared variance), MaxR(H) değerleri hesaplanarak incelenmiştir. Ayrıca, ayrışma geçerliğini hesaplamak için HTMT (the heterotrait-monotrait ratio of correlations) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo-3: Tutum Ölçeği İçin Hesaplanan Temel Geçerlik Testi Sonuçları

	CR	AVE	MSV	MaxR(H)	EY	EK
EY	0,92	0,52	0,34	0,92	0,72	
EK	0,82	0,31	0,34	0,83	-	0,56

EY= E-öğrenmeye yatkınlık, EK= E-öğrenmeden kaçma

Tablo 3 incelendiğinde, iç güvenilirlik kriteri $CR>0,70$ koşulunun karşılandığı anlaşılmaktadır. $AVE>0,50$ koşulu ise tam olarak karşılanmamıştır. Uyum geçerliği koşulu $CR>AVE$ da bütünüyle karşılanmıştır. Bu durum birleşme geçerliğinin sağlandığını işaret etmiştir. Ayrışma geçerliği açısından $MSV<AVE$ koşulunun tam olarak karşılanmadığı gözlenmiştir. Bununla birlikte HTMT yöntemi ile hesaplanan değer (0,54<0,90) ayrışma geçerliğinin sağlandığını işaret etmiştir. Tutum ölçeğinin güvenilirlik düzeyini incelemek için Cronbach Alfa katsayısı kullanılmıştır. E-öğrenmeye yatkınlık ve e-öğrenmeden kaçınma faktörleri için hesaplanan Cronbach alfa katsayıları sırası ile 0,92 ve 0,82'dir. Bu değerler ölçeğin iç tutarlılığa bağlı güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğunu göstermiştir (Tavşancıl, 2005).

3.3.3. Derse Yönelik Heyecan Algısı

Literatürde e-öğrenmeye yönelik heyecan algısını belirlemeyi amaçlayan bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu doğrultuda, araştırmaya katılan öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik heyecan algılarını belirlemek için "E-öğrenme sizin için ne derece heyecan vericidir" sorusuna 1 ile 10 arasında verdikleri puanlar dikkate alınmıştır. Yüksek puanlar heyecan algısının yüksek olduğunu işaret etmektedir.

3.3.4. Akademik Başarı

Öğrencinin almış olduğu e-ders dönem notu ortalaması akademik başarı olarak değerlendirilmiştir.

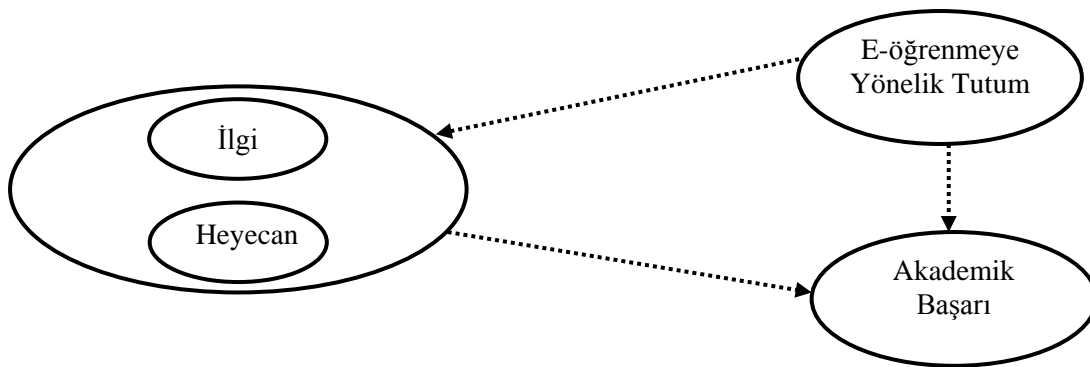
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada e-öğrenmeye yönelik öğrenci tutumu ve akademik başarı ilişkisinde öğrenci ilgisi ve heyecanının aracılık ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmanın evrenini Konya üniversiteleri oluşturmaktadır. Ancak Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi'nin uzaktan eğitim yöntemiyle ders verilmediğinden araştırmaya Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, KTO Karatay Üniversitesi ön lisans, lisans ve lisansüstü uzaktan eğitim öğrencileri dahil edilmiştir. Ayrıca birey duyuşsal özellikleri sadece ilgi, heyecan ve tutum boyutlarıyla ele alınmıştır.

3.5. Teorik Model ve Hipotezler

Bu araştırma modeli e-öğrenmede öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik ilgi ve heyecanının öğrenci tutumu ile akademik başarı arasındaki ilişkisine odaklanmıştır (Şekil 1). Bu bağlamda öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik ilgi ve heyecan gibi duyuşsal faktörlerinin öğrenci tutumu ve akademik başarı arasındaki ilişkileri yapısal eşitlik modeli ile incelenmiş ve aşağıda belirtilen üç hipotez oluşturulmuştur.

Şekil-1: Araştırma Modeli

H₁: Öğrencinin E-öğrenmeye yönelik olumlu tutumu akademik başarısını pozitif yönde etkilemektedir.

H₂: Öğrencinin E-öğrenmeye yönelik tutumu ile akademik başarısı arasındaki ilişkide ilginin aracılık rolü bulunmaktadır.

H₃: Öğrencinin E-öğrenmeye yönelik tutumu ile akademik başarısı arasındaki ilişkide heyecan algısının aracılık rolü bulunmaktadır.

3.6. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçlarının yapı geçerliğini belirlemek için ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, gözlenen ve gizli değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye olanak veren bir yapısal eşitlik modeli türüdür. Bu analiz, ölçme araçlarının yapı geçerliğinin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Doğrulayıcı faktör analizi ölçme aracının faktör yapısının eldeki veriler ile ne derece uyumlu olduğu hakkında bilgi vermektedir (Kline, 2011). Doğrulayıcı faktör analizinde test edilen modelin uyum düzeyini belirlemek için χ^2/sd ,

RMSEA, SRMR, CFI, TLI, GFI ve AGFI uyum değerleri hesaplanmıştır. χ^2/sd değerinin 3 veya 3'ten küçük olması iyi uyumu, 4-5 aralığında bulunması ise kabul edilebilir uyumu göstermektedir (Carmines ve McIver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985). RMSEA ve SRMR değerlerinin 0,05 veya daha küçük olması iyi uyumu, 0,06-0,08 aralığında bulunması ise kabul edilebilir uyumu işaret etmektedir (Browne ve Cudeck, 1993). CFI ve TLI değerlerinin 0,95 veya daha büyük olması iyi uyumu, 0,94-0,90 aralığında yer laması ise kabul edilebilir uyumu göstermektedir (McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990; Bentler ve Bonett, 1980). GFI değerinin 0,90 veya daha büyük olması iyi uyumu, 0,89-0,85 aralığında bulunması ise kabul edilebilir uyumu işaret etmektedir (Tanaka ve Huba, 1985). Son olarak AGFI değerinin 0,90 veya daha büyük olması iyi uyumu, 0,89-0,80 aralığında bulunması ise kabul edilebilir uyumu göstermektedir (Jöreskog ve Sörbom, 1984).

Birleşme ve ayrışma geçerliği hesaplamaları için CR (composite reliability), AVE (average variance extracted), MSV (maximum shared variance), MaxR(H) değerleri hesaplanarak incelenmiştir (Hu ve Bentler, 1999). Ayrıca, ayrışma geçerliğini hesaplamak için HTMT (the heterotrait-monotrait ratio of correlations) yöntemi kullanılmıştır (Henseler, Ringle ve Sarstedt, 2015). Doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli analizi işlemleri için AMOS 24.0 kullanılmıştır.

Yapısal eşitlik modeli analizi uygulanmadan önce bazı varsayımlar kontrol edilmiştir. Bu doğrultuda, çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanarak ölçme araçlarından elde edilen puanların incelenmiştir. Bu katsayıların ± 2 aralığında bulunması normal dağılım için yeterli görülmektedir (George ve Mallery, 2010). Hesaplanan değerlerin belirtilen aralıkta yer aldığı ($-0,27 < \text{çarpıklık} < 1,24$ ve $-0,74 < \text{basıklık} < 0,77$) normal dağılım varsayımının karşılandığı anlaşılmıştır. Çok değişkenli normal dağılım varsayımını incelemek için Mardia çok değişkenli basıklık değeri hesaplanarak incelenmiştir. Bu değer 8'den küçük olması çok değişkenli normal dağılım varsayımının karşılandığını göstermektedir (Kline, 2011). Araştırma kapsamında hesaplanan değer (Mardia çok değişkenli basıklık değeri = 7,28) 8'den küçük olduğu ve çok değişkenli normal dağılım varsayımının karşılandığı anlaşılmıştır. Bir sonraki adımda, varyans artış faktörleri (VIF) ve tolerans değerleri (TV) incelenerek, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. $VIF \geq 10$ ve $TV \leq 0,10$ olması durumunda çoklu bağlantı probleminin

varlığından söz edilebilir (Çokluk vd., 2010). Hesaplanan; VIF değerleri 1,46 ile 4,26 arasında, TV değerleri 0,24 ile 0,69 arasında değerler almıştır. Elde edilen bu değerler, değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığını göstermiştir. Sonuç olarak, araştırmada kullanılan verilerin çok değişkenli analizler için gerekli varsayımları karşıladığı anlaşılmıştır.

Araştırma kapsamında aracılık etkisini test etmek için Preacher & Hayes (2004, 2008) tarafından önerilen Bootstrap yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre aracılık etkisinin oluşması için şu durumların karşılanması gerekmektedir (Hair ve ark., 2014);

- 1- Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki doğrudan etkisi istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır,
- 2- Aracılık modelinde oluşan dolaylı etki istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır,
- 3- VAF (Variance Accounted For= dolaylı etki/ toplam etki* 100) değeri %80'den büyük ise tam aracılık durumu, %20 ile %80 arasında ise kısmi aracılık durumu ve %20'den küçük ise aracı olmama durumu ortaya çıkmaktadır. VAF değeri bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Betimsel Bulgular

Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin %6,7'si Selçuk Üniversitesi, %45,6'sı Necmettin Erbakan Üniversitesi ve %47,5'i ise KTO Karatay Üniversitesinde öğrenim görmektedir. Öğrencilerin %45,1'i erkek, %54,9'u ise kadındır. Öğrencilerin %36,6'sının 17-20, %55,2'sinin 21-25 ve %8,2'sinin ise 26 ve üzeri yaş grubunda bulunduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %9,1'i 0-7 saat, %23,1'i 8-21 saat, %28,4'ü 22-35 saat ve %39,3'ü 36 saatten fazla haftalık internet kullanım süresine sahiptir. Öğrencilerin büyük bir oranı (%56,7) 7 yıldan daha fazla bilgisayar kullandığını ifade etmiştir.

Tablo-4: Araştırmada Yer Alan Değişkenler Arasındaki İlişkilere Ait Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Heyecan algısı	1					
2. Akademik başarı	,365**	1				
3. İlgî (duyuşsal ilgî)	,695**	,304**	1			
4. İlgî (bilişsel ilgî)	,510**	,353**	,698**	1		
5. Tutum (e-öğrenmeye yatkınlık)	,597**	,291**	,687**	,617**	1	
6. Tutum (e-öğrenmeden kaçınma)	-,385**	-,254**	-,369**	-,333**	-,470**	1
\bar{X}	2,86	74,34	2,16	2,94	2,59	2,99
Ss	2,32	11,24	0,97	0,98	0,93	0,84

**p<0,01

Tablo 4 incelendiğinde, e-ders başarısı ile e-öğrenmeye yönelik heyecan algısı (r=0,365; p<0,01), ilgî (duyuşsal ilgî) (r=0,304; p<0,01), ilgî (bilişsel ilgî) (r=0,353; p<0,01), tutum (e-öğrenmeye yatkınlık) (r=0,291; p<0,01), tutum (e-öğrenmeden kaçınma) (r=-0,254; p<0,01) arasında düşük ve orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin

e-öğrenmeye yönelik heyecan algısı, duyuşsal ilgi, bilişsel ilgi ve e-öğrenmeye yatkınlık puanları arttıkça e-ders başarılarının arttığı, e-öğrenmeden kaçınma puanları arttıkça e-ders başarılarının azaldığı gözlenmiştir.

4.2. Hipotezlerin Test Edilmesi ile Elde Edilen Bulgular

Çalışma kapsamında öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik ilgi ve heyecanlarının tutum ve akademik başarı arasındaki aracılık ilişkisini tespit etmek amacıyla oluşturulan hipotezlere ait bulgular, sonuç ve öneriler sunulmuştur.

H₁: Öğrencinin E-öğrenmeye yönelik olumlu tutumu akademik başarısını pozitif yönde etkilemektedir.

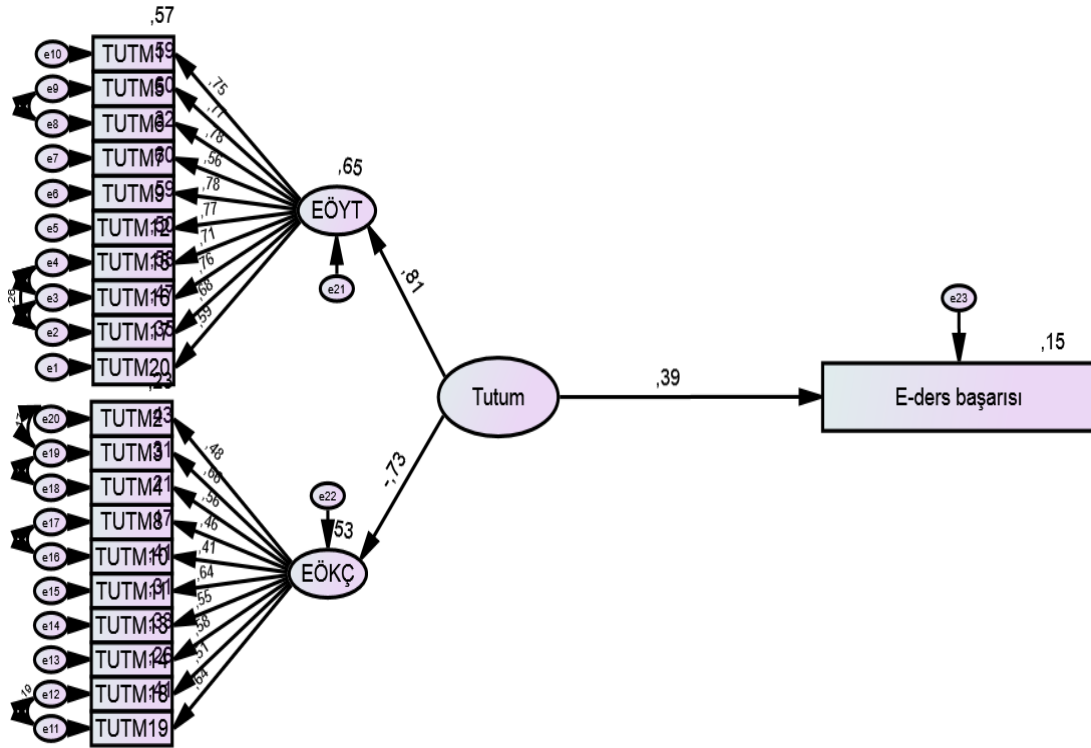
Şekil 2’de yer alan modelde, tutum değişkeni bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bu değişken; e-öğrenmeye yatkınlık ve e-öğrenmeden kaçınma değişkenlerinden oluşan bir yapıdır. Modelde, e-ders başarısı bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Tutum değişkeninin e-ders başarısı üzerindeki doğrudan etkisinin test edildiği Şekil 2’de ki modele ait uyum değerleri Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo-5. Tutumun E-ders Başarısı Üzerindeki Doğrudan Etkisinin Test Edildiği Modele Ait Uyum Değerleri

χ^2/sd	RMSEA	SRMR	CFI	TLI	GFI	AGFI
2,89	0,05	0,05	0,95	0,94	0,94	0,92

Tablo 5 incelendiğinde, Şekil 2’de ki modelin test edilmesi ile hesaplanan, standardize edilmiş tahmin sonuçlarına göre, modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve modele ait değerlerin uyum kriterlerini karşıladığı anlaşılmıştır. Test edilen model toplanan veriler ile genel olarak iyi düzeyde uyum göstermiştir (Carmines ve McIver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985; Browne ve Cudeck, 1993; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990; Bentler ve Bonett, 1980; Tanaka and Huba, 1985; Jöreskog ve Sörbom, 1984).

Şekil-2: E-öğrenmeye Yönelik Tutumun E-ders Başarısı Üzerindeki Etkisini Belirlemek Amacı ile Test Edilen Yapısal Eşitlik Modeli, $\chi^2=526,47$; $sd= 182$; $p< 0,001$

Tablo 6 incelendiğinde, tutumun e-ders başarısı üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır ($\beta= 0,39$; $p<0,001$). Tutum, e-ders başarısındaki değişimin yaklaşık %15'ini açıklamaktadır. Bu sonuç, aracılık etkisinin test edilebilmesi için birinci durumun karşılandığını göstermiştir. H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo-6: Tutumun E-ders Başarısı Üzerindeki Etkisini Belirlemek İçin Test Edilen Yapısal Eşitlik Modelinde Yer Alan Yol Katsayısı ile İlgili Değerler

Bağımlı Değişken		Bağımsız Değişken	Standardize Yol Katsayısı (β)	Kritik Oran (t)	p	Bootstrap %95 güven aralığı	
						Alt	Üst
Akademik Başarı	---	Tutum	0,39	6,75	***	0,30	0,47

*** $p<0,001$

H_2 : Öğrencinin E-öğrenmeye yönelik tutumu ile akademik başarısı arasındaki ilişkide ilginin aracılık rolü bulunmaktadır.

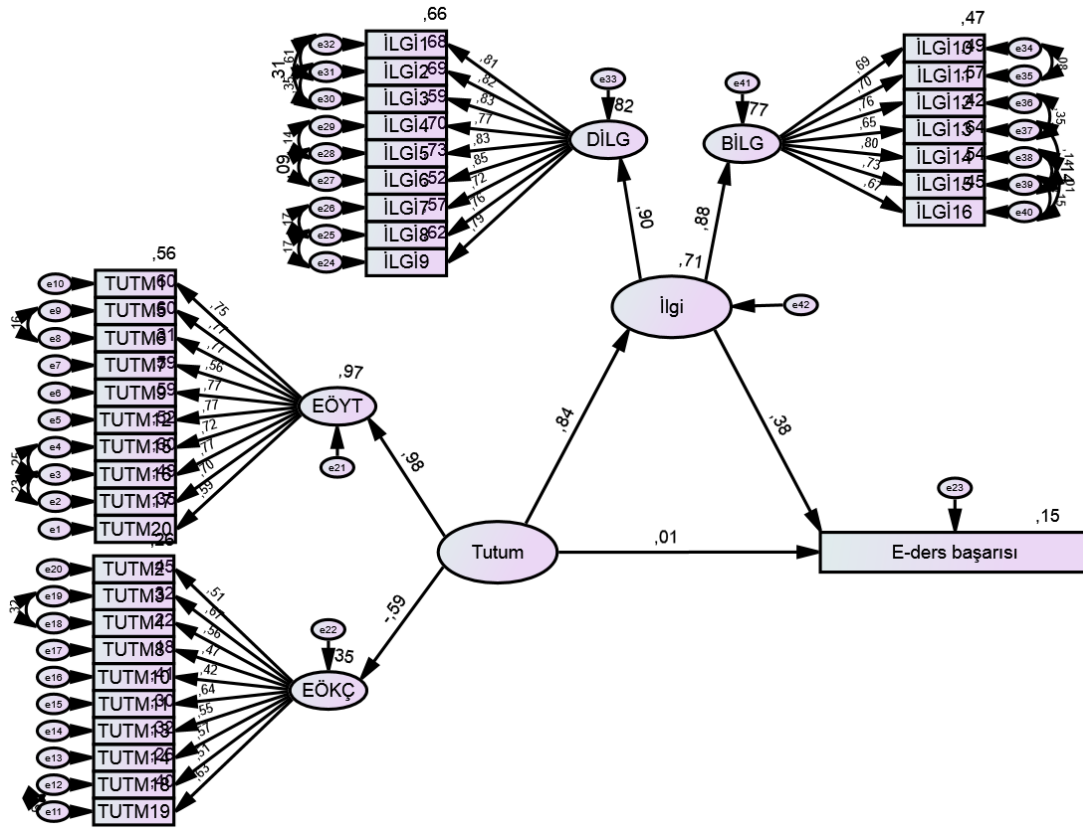
Şekil 3'deki modelde, tutum bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bu değişken; e-öğrenmeye yatkınlık ve e-öğrenmeden kaçınma değişkenlerinden oluşan bir yapıyı temsil etmektedir. Modelde, e-ders başarısı bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Modelde, ilgi aracı değişken olarak yer almaktadır. Bu değişken, bilişsel ilgi ve duyuşsal ilgi değişkenlerinden oluşan bir yapıyı temsil etmektedir. Tutum ile e-ders başarısı arasındaki ilişkide ilginin aracılık etkisinin test edildiği Şekil 3'deki modele ait uyum değerleri Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo-7: Tutum ile E-ders Başarısı Arasındaki İlişkide İlginin Aracılık Etkisinin Test Edildiği Modele Ait Uyum Değerleri

χ^2/sd	RMSEA	SRMR	CFI	TLI	GFI	AGFI
2,29	0,04	0,05	0,95	0,95	0,91	0,89

Tablo 7 incelendiğinde, Şekil 3’deki modelin test edilmesi ile hesaplanan, standardize edilmiş tahmin sonuçlarına g6re, modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve modele ait değerlerin uyum kriterlerini karşıladığı anlaşılmıştır. Test edilen model toplanan veriler ile genel olarak iyi düzeyde uyum g6stermiŐtir (Carmines ve McIver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985; Browne ve Cudeck, 1993; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990; Bentler ve Bonett, 1980; Tanaka and Huba, 1985; J6reskog ve S6rbom, 1984).

Şekil-3: E-6đrenmeye Y6nelik Tutum ile E-ders Başarısı Arasındaki İlişkide İlginin Aracılık Rol6n6 Belirlemek İ6in Test Edilen Yapısal EŞitlik Modeli, $\chi^2=1384,13$; $sd= 605$; $p< 0,001$

Tablo 8 incelendiğinde, tutumun E-ders başarısı 6zerindeki dolaylı etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta= 0,32$; $p<0,01$). Bu sonu6, aracılık testi i6in ikinci durumun karşılandığını g6stermiŐtir. VAF değerleri %82 olarak hesaplanmıştır ($VAF\geq\%80$). Bu sonu6, e-6đrenmeye y6nelik ilginin tutum ile e-ders başarısı arasındaki ilişkide tam aracılık rol6ne sahip olduğunu g6stermiŐtir. H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo-8: Tutum ile E-ders Başarısı Arasındaki İlişkide İlginin Aracılık Rolünü Belirlemek İçin Test Edilen Yapısal Eşitlik Modelinde Yer Alan Yol Katsayısı ile İlgili Değerler

Etki	Yol			Yol Katsayısı (β)	Kritik Oran (t)	VAF ^a	p	Bootstrap %95 güven	
								Alt	Üst
Direk etki	İlgi	<---	Tutum	0,84	11,65	-	***	0,77	0,90
Direk etki	Başarı	<---	İlgi	0,38	4,09	-	***	0,17	0,57
Direk etki (Aracı olmadan)	Başarı	<---	Tutum	0,39	6,75	-	***	0,30	0,47
Direk etki (Aracı ile birlikte)	Başarı	<---	Tutum	0,01	0,08	-	0,941	-0,18	0,22
Dolaylı etki	Başarı	<---	Tutum	0,32	-	%82	**	0,15	0,49

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; ^a VAF= dolaylı etki/ toplam etki* 100

H₃: Öğrencinin E-öğrenmeye yönelik tutumu ile akademik başarısı arasındaki ilişkide e-öğrenmeye yönelik heyecan algısının aracılık rolü bulunmaktadır.

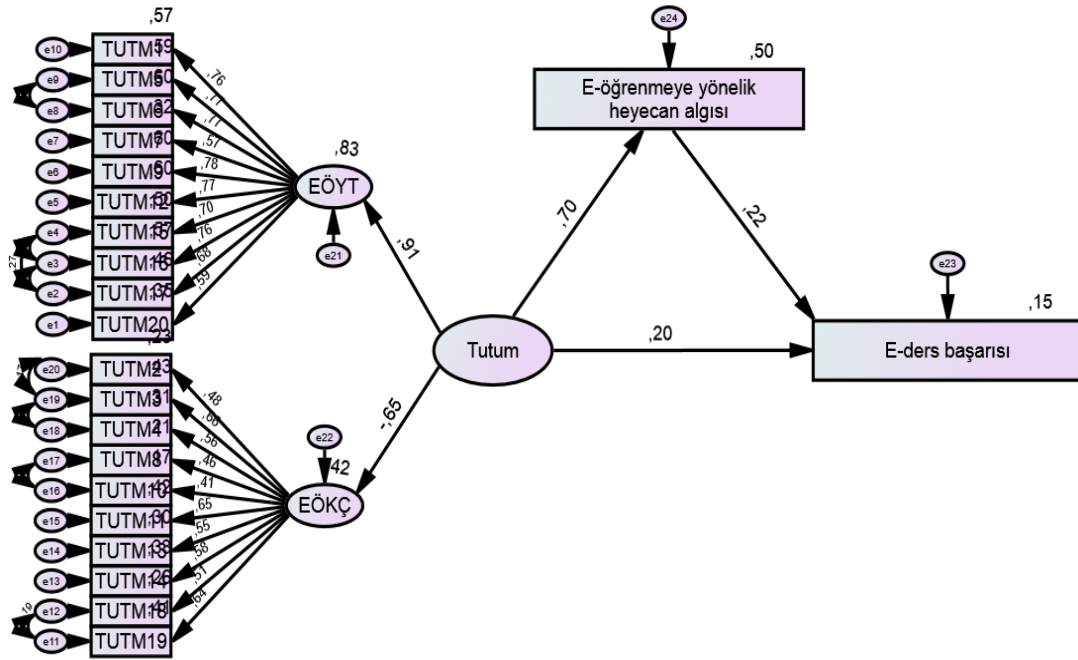
Tutum ile e-ders başarısı arasındaki ilişkide e-öğrenmeye yönelik heyecan algısının aracılık etkisinin test edildiği Şekil 4'deki modele ait uyum değerleri Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo-9: Tutum ile E-ders Başarısı Arasındaki İlişkide E-öğrenmeye Yönelik Heyecan Algısının Aracılık Etkisinin Test Edildiği Modele Ait Uyum Değerleri

χ^2/sd	RMSEA	SRMR	CFI	TLI	GFI	AGFI
2,53	0,05	0,05	0,96	0,95	0,94	0,93

Tablo 9 incelendiğinde, Şekil 4'deki modelin test edilmesi ile hesaplanan, standardize edilmiş tahmin sonuçlarına göre, modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve modele ait değerlerin uyum kriterlerini karşıladığı anlaşılmıştır. Test edilen model toplanan veriler ile genel olarak iyi düzeyde uyum göstermiştir (Carmines ve McIver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985; Browne ve Cudeck, 1993; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990; Bentler ve Bonett, 1980; Tanaka and Huba, 1985; Jöreskog ve Sörbom, 1984).

Şekil-4: E-öğrenmeye Yönelik Tutum ile E-ders Başarısı Arasındaki İlişkide E-öğrenmeye Yönelik Heyecan Algısının Aracılık Rolünü Belirlemek İçin Test Edilen Yapısal Eşitlik Modeli, $\chi^2=500,10$; $sd= 198$; $p< 0,001$

Tablo 10 incelendiğinde, tutumun e-ders başarısı üzerindeki dolaylı etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta= 0,16$; $p<0,01$). Bu sonuç, aracılık testi için ikinci durumun karşılandığını göstermiştir. VAF değeri %41 olarak hesaplanmıştır ($20 \leq VAF \leq \%80$). Bu sonuç, e-öğrenmeye yönelik heyecan algısının tutum ile e-ders başarısı arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolüne sahip olduğunu göstermiştir. H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo-10: Tutum ile E-ders Başarısı Arasındaki İlişkide E-öğrenmeye Yönelik Heyecan Algısının Aracılık Rolünü Belirlemek İçin Test Edilen Yapısal Eşitlik Modelinde Yer Alan Yol Katsayısı ile İlgili Değerler

Etki	Yol		Yol Katsayısı (β)	Kritik Oran (t)	VAF ^a	p	Bootstrap	
	Yol	Yol					Alt	Üst
Direk etki	Heyecan	<-- Tutum	0,70	11,32	-	***	0,65	0,76
Direk etki	Başarı	<-- Heyecan	0,22	4,03	-	***	0,13	0,35
Direk etki (Aracı olmadan)	Başarı	<-- Tutum	0,39	6,75	-	***	0,30	0,47
Direk etki (Aracı ile birlikte)	Başarı	<-- Tutum	0,20	3,17	-	***	0,06	0,35
Dolaylı etki	Başarı	<-- Tutum	0,16	-	%41	**	0,10	0,26

*** $p<0,001$; ** $p<0,01$; ^a VAF= dolaylı etki/ toplam etki* 100

SONUÇ VE ÖNERİLER

Analizlere göre öğrenci tutumlarının e-ders başarısı üzerinde pozitif yönlü, yüksek ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik olumlu tutumları akademik

başarıyı artırmıştır, olumsuz tutumlarında ise akademik başarı dūřmüřtür. Gerek literatürdeki araştırmaların sonuçları gerekse de bu çalışmada ulaşılan bulguları araştırmanın öğrencinin E-öğrenmeye yönelik tutumu ile akademik başarısı arasında anlamlı bir ilişkisini olduğunu göstermektedir. Analizlere göre e-öğrenmeye yönelik ilginin, tutum ile e-ders başarısı arasındaki ilişkide tam aracılık rolüne sahip olduğu görölmüştür. Bu denklemde hem bilişsel hem de duyuşsal ilginin tutum başarı ilgisinde oldukça yüksek bir aracılık etkisi vardır. Tutumun başarı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik ilgileri arttığında e-derslerde daha yüksek başarı elde etme olasılıkları da artmaktadır. Renninger ve Bachrach (2015)'e göre, sınıftaki ilginin sadece öğrencilerin motivasyon ve tutumlarını iyileştirmeyeceği, aynı zamanda öğrenme performanslarını ve öğrenme süreçlerine katılımlarını da teşvik edebileceğini ifade etmiştir. Siklander vd., (2017)'e göre öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin ilgileri onların duyuşsal ve bilişsel öğrenme ürünlerini (tutum ve başarı) olumlu veya olumsuz yönde derinden değiştirebilir ve etkileyebilir. Tutum ve başarı ilişkisinde e-öğrenmeye yönelik heyecan duygusunun mediatör analizinde üniversite öğrencilerinin e-öğrenmeye yönelik heyecanları, tutum ile e-ders başarısı arasındaki ilişkide orta düzeyde ve kısmi aracılık rolü üstlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin e-öğrenme derslerine yönelik heyecanlarının yüksek olması onların tutum ve başarılarını artırmış; buna karşın heyecanlarının düşük olması ise onların tutum ve başarılarını anlamlı düzeyde düşürmüştür. Öđrencilerin e-öğrenmede karşılaştıkları sorunlar ve e-öğrenme sürecindeki etkileri konusunda öğrenci görüşlerini tespit etmeye yönelik olan 2 adet açık uçlu soruların değerlendirilmesi sonucu öğrencilerin e-öğrenmeyi yüz yüze eğitim kadar etkili bulmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, bağlantı ve teknik sorunlar, ders içerik yetersizliği, iletişim ve etkileşimin yetersizliği, zamanında geri bildirim olmaması gibi konularda sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Öđrencilerin e-öğrenmeye yönelik heyecan algı puan ortalamalarının 2.86 olarak düşük düzeyde olması yukarıda açıklanan durumu destekler nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

E-öğrenmenin birçok avantajının yanı sıra yüz yüze iletişim ve etkileşim ortamının olmaması bazı sorunları da ortaya çıkarmaktadır. E-öğrenmede öğrenci iletişim, etkileşim, uzaklık hissi, sınıf topluluğu hissi, destek ve geri bildirim gibi birtakım olumsuz algı ve durumlarla karşılaşabilmektedir. Günümüzde üniversiteler birçok program ve dersleri uzaktan eğitim şeklinde vermeye başlamışlar ve sayıları da gün geçtikçe artmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak ta başarı beklenmektedir. E-öğrenmede başarının elde edilmesi ve eğitim kurumlarının hedeflerini gerçekteştirmesinde öğrenci özellikleri olan duyuşsal alan daha önem kazanmaktadır. Bu bağlamda öğrenci duyuşsal özelliklerine göre program ve derslerin tasarlanması durumu ortaya çıkmaktadır. Eğitim kurumları öğrencilerin kendi duyuşsal özelliklerini keşfetmelerine yardımcı olmaları, e-öğrenme faaliyetleri bu özelliklere göre planlamaları ve buna yönelik duyuşsal stratejiler geliştirmeleri son derece önemlidir. Böylece, öğrencinin e-derslerden başarısız olma ve dersi yarım bırakma gibi olumsuz durumların önüne geçilecektir. Ayrıca bu durum zaman ve maliyet avantajı sağlayacaktır.

Duyuşsal özelliklerin öğrencilerin öğrenme-öğretme süreçlerinde ve gelişiminde önemli bir yönü olduğuna dair oldukça güçlü kanıtlar vardır. Bu kapsamda öğretim süreçlerinde öğrencilerin duyuşsal özelliklerini ve becerilerini arttırmayı diğer yandan kaygılarını azaltmayı amaçlayan girişimler planlanmalıdır. Öğrencilerin olumlu duyuşsal özelliklerini geliştirmeleri, strateji oluşturmaları ve güçlendirmeleri diğer taraftan kaygılarını ve kaçınma davranışlarını azaltmaları için üniversite rehberlik servisleri ve akademisyenler tarafından rehberlik hizmeti sağlanmalıdır. Bu konuda ilgili birimler için rehberlik programları geliştirilmelidir. Ayrıca, öğrencilerin e-öğrenme ortamlarında duyuşsal özelliklerinin akademik başarıları üzerindeki etkilerini test etmek için deneysel araştırmalar ve öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin mesleklerindeki performanslarıyla ilişkisini inceleyen boylamsal araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Abolmaali, K., Rashedi, M. ve Ajilchi, B. (2014). Explanation of academic achievement based on personality characteristics psycho-social climate of the classroom and students' academic engagement in mathematics. *Open Journal of Applied Sciences*, 4, 225-233.

Akbari, E., Eghtesad, S., ve Simons, R. J. (2012). Students' attitudes towards the use of social networks for learning the English language. Erişim Tarihi: 15.05.2019. [https://pdfs.semanticscholar.org/297f/51bea79e1f40f9a91078ecf8b8ff8d311d88 .pdf](https://pdfs.semanticscholar.org/297f/51bea79e1f40f9a91078ecf8b8ff8d311d88.pdf).

Akın, A., Uğur, E. ve Akın, Ü. (2015). Derse ilgi ölçeğinin türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (4), 1471-1480.

Altıparmak, M., Kurt, G. D. ve Kapıdere, M. (2011). E-Öğrenme ve uzaktan eğitimde açık kaynak kodlu öğrenme yönetim sistemleri *Akademik Bilişim " 11 - XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Bates, T. (1997). *Restructuring the university for technological change*. London: The University of British Columbia.

Bentler, P. M. ve Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88 (3), 588.

Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107 (2), 238.

Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Sage Focus Editions*, 154, 136-136.

Carmines, E. G. ve McIver, J.P. (1981). Analyzing models with unobserved variables: Analysis of covariance structures. *Social Measurement: Current Issues*, Newbury Park, CA: Sage.

Carter, V. ve Good, E. (1973). *Dictionary of education*. (4th ed.). New York: McGraw Hill Book.

Çinkara, E. ve Bağceci, B. (2013). Learner's attitudes towards online language learning; and corresponding success rates. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 14 (2), 118-130.

Çokluk, O., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Evans, B. (2007). Student attitudes, conceptions and achievement in introductory undergraduate college statistics. *The Mathematics Educator*, 17 (2), 22-24.

George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10a ed.) Boston: Pearson.

Gömlüksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2012). Eğitimde duyuşsal boyut ve duyuşsal öğrenme. *Turkish Studies*, 7 (1), 1160-1177.

Gülbahar, Y. (2012). *E-öğrenme* (2. ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., ve Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling*. Thousand Oaks: Sage.

Haznedar, Ö. (2012). *Üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinin ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the academy of marketing science*, 43 (1), 115-135.

Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6 (1), 1-55.

Jöreskog, G. ve Sörbom, D. (1984). Lisrel VI: Analysis of linear structural relationships by the method of maximum likelihood: User's guide. *Moorestville, IN: Scientific Software*.

Karamustafaoğlu, O., Şeker, Ş., Şahin, H. ve Denizli, Z. (2016). Ortaokul öğrencilerinin öğrenme stillerinin farklı değişkenlerle incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi.*, 2 (1), 51-68.

Kline, R. B. (2011). *Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling*. In M. Williams ve W. P. Vogt (Eds.), *Handbook of Methodological Innovation*, 562–589, Thousand Oaks, CA: Sage.

Krathwohl, D. R., Bloom, B. S. ve Masia, B. B. (1973). *Taxonomy of educational objectives, the classification of educational goals. handbook II: Affective domain*. New York: David McKay Co. Inc.

Malmivuori, M. L. (2001). *The Dynamics of affect, cognition and social environment in the regulation of personal learning processes: The Case of mathematics*. University. Helsinki University Press.

Marsh, H. W. ve Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept, first and higher order factor models and invariance across groups. *Psychological Bulletin*, 97, 562-582.

Mazer, J., P. (2013). Validity of the student interest and engagement scales: Associations with student learning outcomes. *Communication Studies*, 64, 125-140.

Mcdonald, R. P. ve Marsh, H. W. (1990). Choosing a multivariate model: Noncentrality and goodness of fit. *Psychological bulletin*, 107 (2), 247.

Mohamed, L. ve Waheed, H. (2011). Secondary students' attitude towards mathematics in a selected school of maldives. *International Journal of Humanities and Social Science*, 15, 277-278.

Nicolaidou, M. ve Philippou, G. (2003). *Attitudes towards mathematics, Self- efficacy and achievement in problem solving*. In european research in mathematics education III, M. A. Mariotti, Ed., 1–11, University of Pisa, Italy.

O'Reilly, T. (2007). What is Web 2.0: *Design patterns and business models for the next generation of software*. Communications & Strategies, 22-24.

Oiry, E. (2009). Electronic human resource management: organizational responses to role conflicts created by e-learning. *International Journal of Training and Development*, 13.

Ogunniyi, S. O. (2015). Resource utilisation, teaching methods, *Time allocation and attitude as correlates of undergraduates' academic achievement in cataloguing in library schools in southern nigeria*. Ph.D Thesis, Department of Library, Archival and Information Studies. University of Ibadan.

Özçelik, D. A. (1998). *Eğitim programları ve öğretim (Genel öğretim yöntemi)* (4 ed.): ÖSYM Yayınları.

Renninger, K. A. ve Bachrach, J. E. (2015). Studying triggers for interest and engagement using observational methods. *Educational Psychologist*, 50 (1), 58–69.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. (12. Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.

Siklander, P., Kangas, M., Ruhalahti, S. ve Korva, S. (2017). *Exploring triggers for arousing interest in the online learning*. Proceedings of INTED 2017 Conference 6–8 Mart 2017, Valencia, İspanya. 9081–9089. INTED 2017 Conference.

Tanaka, J. S. ve Huba, G. J. (1985). A fit index for covariance structure models under arbitrary gls estimation. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 38 (2), 197-201.

Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Thurstone, L. L. (1928). Attitudes can be measured. *American Journal of Sociology*, 33, 529-554.

Wolman, B. (1973). *Dictionary of behavioral science*. New York: Van Nostrand Company.

Yamaç, K. (2009). *Bilgi toplumu ve üniversiteler*. Eflatun Yayınevi: Ankara.

Zan, R. ve Martino, P. (2008). *Attitude toward mathematics: Overcoming the positive/negative dichotomy. in beliefs and mathematics*, B. Sriraman, Ed., The montana mathematics enthusiast: monograph series in mathematics education, 197–214, Age Publishing & The Montana Council of Teachers of Mathematics, Charlotte, NC, USA.

Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, and Computers*, 36, 717-731.

Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and re-sampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40, 879-89.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

TÜRKİYE-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASI ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ*

Zeynep KÖSE¹

Gözde MERAL²

ÖZ

Ülkelerin bilimsel faaliyetlere yöneliminin beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler, küreselleşmenin de etkisi ile ülkeleri yoğun bir rekabet ortamına maruz bırakmaktadır. Gelişim sürecinin bir sonucu olarak ekonomik büyümenin belirleyicileri, ticaretin şekli, ticarete konu olan malların yapısı ve izlenen politikaların içeriği değişime uğramaktadır. Ülkelerin rekabet gücünü koruması ise bu değişime ayak uydurabilmesi neticesinde sağlanmaktadır. Ülkelerin küresel piyasalarda rekabet gücünü koruması ise daha ziyade dış ticaret aracılığı ile olmaktadır. Dış ticaret yalnızca niceliksel olarak değil aynı zamanda şekli ve ticarete konu mallar açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmada stratejik bir öneme sahip olan demir- çelik endüstrisindeki endüstri içi ticaretin (EİT) ve EİT ile döviz kuru arasındaki ilişkinin analiz edilmiştir. Bu çalışmanın amacı Türkiye ile ABD arasında 1990- 2017 yılları arasında SITC 67 demir ve çelik endüstrisinde gerçekleşen endüstri içi ticaret ile döviz kuru arasındaki ilişkinin analiz edilmesidir. Elde edilen analiz sonucuna göre Türkiye- ABD demir çelik endüstrisi endüstri içi ticareti ile döviz kuru arasında tek yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri içi ticaret, döviz kuru, demir çelik

Jel Kodları: FO, F1, F6

¹Doktor Öğretim Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, zeynep.kose@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9494-3098

²Araştırma Görevlisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, gözde.tugan@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1918-1249

*Bu çalışma 18-20 Nisan 2019 tarihinde 6. Uluslararası Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Makalenin Gönderim Tarihi:22.05.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 07.10.2019

THE RELATIONSHIP OF INTRA INDUSTRY TRADE AND EXCHANGE RATE BETWEEN TURKEY-UNITED STATES**ABSTRACT**

Countries are turning to scientific activities. This situation creates technological developments. With the impact of globalization, it exposes countries to intense competition. As a result of the development process, the determinants of economic growth, the form of trade, the structure of goods subject to trade and the content of the policies followed have changed. However, the countries that can keep up with this change will maintain their competitiveness. It is through foreign trade that countries maintain their competitiveness in global markets. Foreign trade is important not only quantitatively, but also in terms of its shape and commodities. This study analyzes the intra-industry trade (EIT) and the relationship between EIT and exchange rate in the iron and steel industry, which is of strategic importance. The purpose of this study to analyze the relationship between trade and exchange rates in Turkey between the years 1990- 2017 occurred in the US domestic industry iron and steel industry is According to the results of the analysis, a one-way relationship was found between the intra-industry trade and exchange rate in the iron and steel industry of the two countries.

Keywords: Intra-industry trade, exchange rate, iron steel

JEL Codes: FO, F1, F6

GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşamının önemli bir parçası olan demir cevheri zaman içinde de önemli gelişmeler kaydetmiştir Aynı zamanda insanlığın gelişmesinde de önemli görevler üstlenmiş olan demirin birçok kullanım alanı mevcuttur. Başta inşaat sektörü olmak üzere, otomotiv, teknolojik ve ulaşım araçları, mutfak gereçleri gibi birçok sektörde yoğun olarak kullanılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra insanlık tarihinde önemli bir kilometre taşı olan sanayi devriminin yaşanmasında da itici bir güce sahiptir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de her geçen gün demir çelik tüketimi artmaktadır.

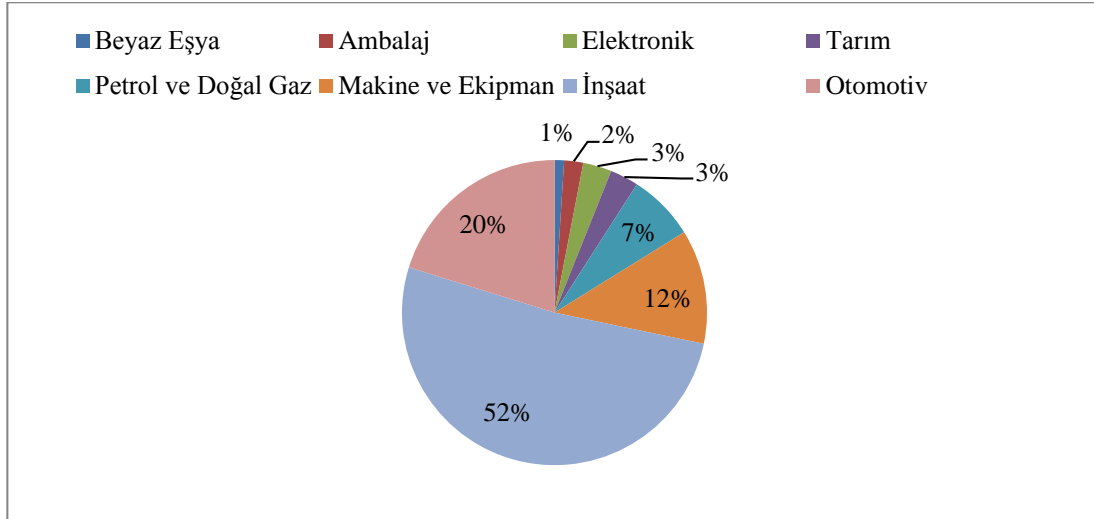
2000 yılından itibaren demir çelik sektöründe tüm dünya genelinde önemli bir artış görülmektedir. Demir çelik sektörü kullanım alanları göz önünde bulundurulduğunda özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesinde lokomotif görevindedir Kumbaracı (2018) tarafından hazırlanana rapora göre Türkiye demir çelik üretim ve tüketimde ilk sırada yer almaktadır. 2017 yılındaki 36 milyonluk çelik tüketimi ile 8. sırada yer almaktadır. 2018 yılında da çelik tüketimi ile üretimi birbirini karşıladığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı ülkelerin gelişmesinde önemli bir görevi olan demir çelik sektöründeki EİT hacmi ile döviz kuru ilişkisinin incelenmesidir. Bu bağlamda öncelikle dünyadaki ve Türkiye’deki sektöründe genel durumu tablolar ve grafiklerle genel durumu özetlenmiştir. Çalışmada EİT değişkeni ve ABD doları cinsinden alınan döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Türkiye ile ABD arasında 1990-2017 yılları arasındaki EİT hacmi COMTRADE veri tabanından alınan ihracat ve ithalat değerleri Grubel-Llyod endeksi ile hesaplanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki nedensellik analizi ile test edilmiştir.

1. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DEMİR ÇELİK ENDÜSTRİSİNİN GENEL DURUMU

Demir cevherinin entegre tesislerde veya elektrikli ark ocaklarında ergitilmesi ile elde edilen yassı ve uzun şeklinde iki grupta toplanan çelik ürünleri, başta inşaat malzemeleri olmak üzere gemi, uçak, vagon, demiryolu, otomobil gibi taşımacılık sektörü unsurlarına sağladığı girdi temini ile ülkelerin sanayileşme ve kalkınma sürecine ciddi düzeyde katkı sunmaktadır. Bahsi geçen alanlar dışında neredeyse tüm endüstriyel dallara üretim sürecinde hammadde ve/veya ara girdi sunan endüstri ihracat potansiyeli sayesinde de ülke ekonomileri açısından önemini korumaktadır (Öztürk ve Fındık, 2012: 1261; Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2018: 2; Ersöz vd., 2015: 76).

Bir dizi endüstriyel alan ile bağlantısı bulunan demir çelik sektöründe meydana gelen gelişmeler toplumun sosyoekonomik yapısının değişim ve gelişim sürecinde son derece önemli bir role sahip olmaktadır. İlgili sektör bilgi toplumuna geçişle birlikte geleneksel sanayinin yanı sıra teknoloji temelli endüstrilerde de varlığını hissettirmiştir (Ersöz vd., 2015: 76). Grafik 1. küresel ölçekte demir çelik tüketiminin %50’den fazlasının inşaat sektöründe, %20’sinin otomotiv sektöründe olduğunu göstermektedir. Akabinde makine ve ekipman sektörü %12’lik pay ile sektörel tüketim bazında üçüncü sırada yer alırken; beyaz eşya, ambalaj, elektronik, tarım ve petrol ve doğal sektörleri de doğrudan demir çelik endüstri ile ilişkili olarak üretim yapmaktadır.

Şekil-1: Küresel Çelik Tüketiminin Sektörlere Göre Dağılımı

Kaynak: Çevik, B. 2017:17

1980li yıllarda yaşanan liberalleşme hareketiyle birlikte çelik endüstrisi serbest piyasa ekonomisine entegre olmuş, özel sektörün çelik üretimine yönelimiyle birlikte sektöre yönelik teşvikler artmaya başlamıştır (TOBB, 2016: 3). Türkiye ekonomisi açısından ise Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı esnasında ulusal demir çelik endüstrisine duyulan ihtiyaç ve bu ihtiyacın ithalat ile karşılanma zorunluluğu ilgili dönemlerde sektörde faaliyet gösteren tesislere duyulan gerekliliği hissettirmiştir (Yaşar, 2009: 45). Modern anlamda demir çelik sektörüne yönelik ilk girişimler Kırıkkale’de 1930’lu yıllarda kurulan tesisle ortaya çıkmıştır. Akabinde entegre bir tesis olarak kurulan Karabük Demir Çelik Fabrikaları faaliyete geçmiştir. Devlet girişimi olarak faaliyette bulunan ilgili tesislere ilave olarak 1960 yılında ise Metaş özel sektör girişimi olarak üretimine başlamıştır. Daha sonra sırasıyla Erdemir, İskenderun Demir Çelik Fabrikaları üretimine başlamıştır (DPT, 2010: 1). Tablo 1. üzerinden Türkiye’de çelik sektöründe faaliyete geçen tesisleri yıllara göre görmek mümkündür.

Tablo-1: Türkiye’de Çelik Sektöründe Faaliyet Gösteren Tesislerin Kuruluş Yılları

MKEK	1928	Habaş	1987	Ede	2010
Kardemir	1937	İDÇ	1987	Platinum	2010
Erdemir	1965	Çebitaş	1989	Tosçelik	2010
Çolakoğlu	1969	Ekinciler	1989	Özkan	2010
Kroman	1969	Sidemir	1992	Baştuğ Metalurji	2010
İçdaş	1970	Yazıcı	1994	MMK Metalurji	2011
Çemtaş	1972	Yeşilyurt	1997	Koç Metalurji	2013
İsdemir	1977	Kaptan	2002	Egemen Metalurji	2014
Asil Çelik	1979	Nursan	2005	Ege Demir	2015

Ege Çelik	1982	Sider	2006	Sıddık Kardeşler	2016
Diler	1984	Bilecik D.Ç.	2009		

Kaynak: TOBB, 2016:3.

Çeliğin yukarıda bahsi geçen sektörlerle girdi temininde bulunması dünya çelik üretimini artırmıştır. 2008-2017 yıllarını kapsayan dönem için üretim düzeyi en yüksek on ülkenin dünya ham çelik üretimi Tablo 2.'de sunulmuştur. Teknolojik açıdan gelişmiş olan ülkeler demir çelik üretimlerinde niceliksel bir artıştan ziyade nitelik yönünden katma değeri yüksek yassı, vasıflı, paslanmaz, kaplanmış veya daha özel çelik ürünlerinin üretimine ağırlık vermektedir. Türkiye'nin de dâhil olduğu gelişmekte olan ülkeler grubunda ise niceliksel olarak fazla üretim yapma eğilimi göze çarpmaktadır (Ersöz vd., 2015: 79). İlgili yıllarda dünya ham çelik üretim kapasitesi artmış olmasına karşın; küresel krizin etkisi ile 2008-2009 yıllarında kendi ortalamalarının altında bir seyir izlemiştir. Türkiye ise dünya sıralamasında dokuzuncu sırada yer almaktadır. Özellikle gelişen inşaat ve üretim sektörlerinin ham çelik talebi artarken; bu durum beraberinde sektörde kapasite artışını zorunlu kılmıştır. Ancak üretim kapasitesinde izlenen olumlu gelişmelere rağmen son dönemlerde yaşanan korumacılık önlemlerinin, talepte görülen gerilemenin ve hammadde fiyatlarındaki dalgalanmaların sektörün genel seyrini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir (Ersöz vd., 2015: 76; Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, 2018: 1-9).

Tablo-2: Ülkeler Bazında Dünya Ham Çelik Üretimi, 2008-2017

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Çin	512.3	577.1	638.7	701.9	731.1	822.0	822.3	803.8	807.6	831.7
Japonya	118.7	87.5	109.5	107.60	107.2	110.5	110.6	105.1	104.7	104.6
ABD	91.8	59.3	80.4	86.3	88.6	86.8	88.1	78.8	78.4	81.6
Hindistan	57.7	63.5	68.9	73.4	77.26	81.2	87.2	89.02	95.4	101.4
Rusya	68.5	60.1	66.94	68.8	70.2	69.0	71.4	70.8	70.4	71.4
G. Kore	53.6	48.5	58.9	68.5	69.07	66.0	71.5	69.6	68.5	71.03
Almanya	45.8	32.6	43.8	44.28	42.6	42.6	42.9	42.6	42.08	43.2
Brezilya	33.7	26.5	32.9	35.22	34.5	34.1	33.8	33.2	31.2	34.3
Türkiye	26.8	25.3	29.1	34.1	35.8	34.6	34.03	31.5	33.1	37.5
Ukrayna	37.2	29.8	33.4	35.3	32.9	32.7	27.1	22.9	24.2	21.3

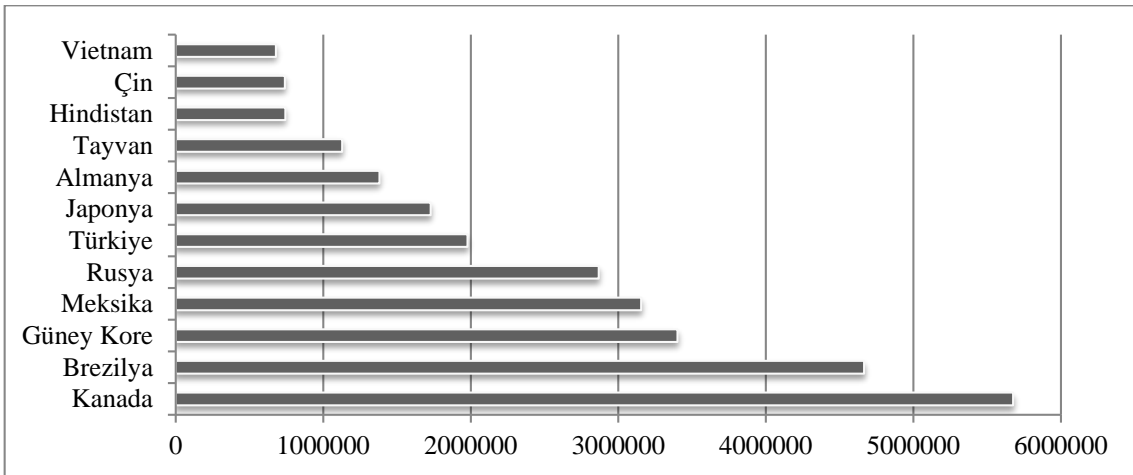
Kaynak: World Steel, 2018:2.

Ham çelik üretimin ekonomik önemini yanı sıra, kişi başına ham çelik tüketimi de ülkelerin gelişmişlik düzeyi açısından gösterge niteliği taşımaktadır. Ham çelik tüketimini toplumların kalkınmışlık düzeyinin ölçüsü olarak kabul eden uluslararası standartlar, son dönemlerde vasıflı çelik tüketiminin gelişmişlik ölçütü olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerde 400-500 kg bandında dalgalanan bu düzey Türkiye ekonomisi açısından 2010 yılsonu itibarıyla 341 kg olarak tespit edilmiştir. Ancak sanayi üretiminde yaşanan artışa ve ürün çeşitliliğine bağlı olarak Türkiye'nin gelişmiş ülkeler düzeyine erişebileceği ifade edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2014). Demir çelik

endüstrisinde üretim ve tüketim düzeylerinin ekonomik öneminin yanı sıra ihracat potansiyeli de ilgili ülkenin dünya ekonomileri açısından rekabet gücünü ve kalkınmışlık düzeyini ortaya koymaktadır. Sektörün bu denli stratejik değere sahip olması aynı zamanda sektörü dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelere de bir o kadar açık hale getirmektedir (Ersöz vd., 2015: 79). Özellikle 2012-2015 yılları arasında Çin ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin sektöre yönelik olarak yürürlüğe koymuş oldukları ihracat teşvikleri ve dumping uygulamaları ile Türkiye'nin avantajlı konumuna karşı tehdit oluşturmuştur. 2015 yılı itibari ile Türkiye dünya çelik üretiminde dokuz, çelik tüketiminde sekiz, çelik ihracatında dokuz, çelik ithalatında beş ve net çelik ithalatında on dördüncü sırayı almıştır. Devlettten doğrudan ve dolaylı yardım almayan Türkiye demir çelik endüstrisinin özellikle yukarıda bahsi geçen ülkelerle rekabete zorlanması Tablo 3'te görüldüğü üzere sektörün ihracat performansını olumsuz yönde etkilemiştir (TOBB, 2016: 62).

Ek olarak 2018 Ağustos ayında Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında yaşanan diplomatik kriz, ABD Başkanı Donald Trump'ın Türkiye'den satın alınan çelik ve alüminyumda gümrük vergisinin iki katına çıkarılmasına yönelik talimatla, oranların sırasıyla %50 ve %20 düzeyine ulaşması Türkiye'nin ABD'ye olan çelik ihracatında ciddi bir düşüşe yol açacağı yönündeki beklentileri de beraberinde getirmiştir (Euronews, 2018). 2017 yılı için dünya çelik ithalatında birinci sırada yer alan ABD'nin, ticaret ortakları Grafik 2. üzerinde sunulmuştur. ABD çelik ihracatında 6. sırada yer alan Türkiye'nin ilgili uygulamalara rağmen üretim kalitesi ve zamanında teslimata verilen önem sebebiyle ABD pazarının önemli ölçüde korunduğuna dikkat çekilmiştir (Bloomberght, 2018).

Şekil-2: Ülkelerin ABD'ye Çelik İhracatı, 2017

Kaynak: Euronews, 2018

Tablo 4 ve Tablo 5 'te Türkiye'nin ülkelere göre demir çelik ihracatı ve ithalatı (İlk 10 Ülke, Milyon \$) sunulmuştur. Endüstrinin ilgili yıllarda en önemli ihracat pazarını Avrupa Birliği temsil etmekte iken en büyük paya sahip ithalatçısının Rusya Federasyonu olduğu görülmektedir. ABD ise demir çelik ihracatı yapılan ilk on ülke içerisinde görece olarak önemli bir paya sahip iken, ithalat bağlamında Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Çin'den sonra gelmektedir.

Tablo-4: Türkiye'nin Ülkelere Göre Demir Çelik İhracatı (İlk 10 Ülke, Milyon \$)

	2015	2016	2017	2018 (Ocak-Mayıs)
İtalya	337	338	765	323
Almanya	590	621	786	264
ABD	1246	1160	1184	266
İsrail	406	493	660	222
İngiltere	514	504	675	192
İspanya	211	258	509	190
Romanya	375	412	617	191
Belçika	104	116	244	171
Hollanda	206	253	339	128
Yemen	348	246	154	136
İlk On Ülke	4337	4451	5933	2083
Liste Toplamı	12022	11145	13829	6906

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2018: 5

Tablo-5: Türkiye'nin Ülkelere Göre Demir Çelik İthalatı (İlk 10 Ülke, Milyon \$)

	2015	2016	2017	2018 (Ocak-Mayıs)
Rusya Fed.	2753	2247	3880	1452
ABD	1194	863	1331	549
Almanya	994	1024	1271	546
İngiltere	1196	797	1198	511
Ukrayna	1642	1162	1220	505
Belçika	638	710	914	425
Hollanda	472	683	1010	363
Çin	2121	1589	1236	361
Fransa	651	657	949	324
Güney Kore	1029	1001	990	308
İlk On Ülke	12690	10733	13499	5344
Liste Toplamı	17517	15558	19720	9649

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2018: 6.

2. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET KAVRAMI

Ekonomik büyüme her ülkenin her dönemde üzerinde durduğu önemli bir konudur. Bu nedenle ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler de ayrı bir merak konusu olmuştur. Küreselleşme, bilim ve teknolojinin artması gibi bir takım sebeplerden kaynaklı olarak dış ticaret ekonomik büyümenin hızlandırılması ve refahın artırılmasında önemli bir belirleyici haline gelmiştir. Dış ticareti artıran faktörler aynı zamanda küresel rekabetin de artmasına neden olmuştur. Sonuç olarak dış ticaret çetin bir

küresel rekabete maruz kalmış ve bu şartlar altında yapılmaya başlanmıştır. Böyle bir ortamda ülkelerin büyüme-yi sürdürülebilir kılması için dış ticarete de istikrarlı olması gerekmektedir. Değişen koşullar altında yapılan ticaret, ticarete konu olan mallar hepsi bu değişimden etkilenmiştir. Bunun yanı sıra ticaret teorileri, ticaret politikası araçları da farklılaşmaya başlanmıştır.

Ülkeler arasındaki ticareti açıklamak için kullanılan ticaret teorileri değişen koşullardan etkilenmiştir. Klasik ve neo klasik ticaret teorileri olarak anılan teoriler ülkelerin sahip olduğu faktör donatımlarına göre ürettiği malların ticaretini açıklamaktadır. Ticaretin tarafı olan ülkelerde farklı faktör donatımına sahiptir ve bu ülkelerde farklı özelliklerdedir. Bu şekilde farklı yapıdaki ülkeler arasında üretilen homojen malların ticareti *endüstri arası ticaret* olarak adlandırılmaktadır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 199). Endüstri arası ticaret türü açıklanırken geleneksel ticaret teorileri kullanılmaktadır. Leontief Paradoksu'nu ortaya çıkması ile birlikte 1960'lara gelindiğinde geleneksel ticaret teorilerine olan güven sarsılmaya başlamış ve yeni arayışlar içine girilmiştir (Brühlhart, 2002: 1).

Bu gelişmeleri Avrupa Ortak Pazarı'nın kurulması takip etmiştir. Benelüks ülkeleri başta olmak üzere Avrupa'daki birçok ülkenin kendi arasında homojen olmayan malların ticaretini yapmaya başlaması yeni bir ticaret türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Verdorn (1960) ve Dreeze (1961) tarafından yapılan çalışmalarda Avrupa'daki ülkelerin karşılıklı olarak benzer malların karşılıklı ticaretini yaptığı saptanmıştır (Brühlhart, 2008: 1). Geleneksel ticaret teorileri bu yeni ticareti açıklamakta yetersiz kalmaya başlamıştır. Özellikle 1970'lerden sonra bu yeni ticaret şeklini açıklamak üzere yeni ticaret teorileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Benzer yapıdaki özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki heterojen malların karşılıklı mal ticareti yapılmaya başlanmış ve endüstri içi ticaret kavramı gündeme gelmeye başlamıştır. Bu anlamda daha önce bahsedilen Verdorn (1961) ve Dreeze (1961) tarihli çalışmaları bu anlamda öncü çalışmalardır.

Endüstri içi ticaret (EİT) benzer yapıdaki ülkeler arasında üretilmiş olan farklılaştırılmış malların ticaretidir. Grubel- Llyod (1975) tarafından yapılan başka bir tanıma göre de EİT, belli bir endüstrideki üretilmiş olan bir malın ihracat değeri ile ithalat değerinin birbirini karşılamasıdır. Başka bir ifade ile bir malın eşanlı olarak ithal ve ihraç edilmesidir. EİT genellikle ölçek ekonomileri, monopolcü rekabet, farklılaştırılmış mal talebi ve mukayeseli üstünlükler teorisinden faydalanarak açıklanmaktadır. Ülkeler arasında yapılan endüstri içi ticaretin hesaplanması için birçok endeks ortaya çıkmıştır. Yaygın olarak standart Grubel- Llyod endeksi (GL) kullanılmaktadır (Handjiski vd, 2010: 15; Grubel ve Llyod, 1975: 21-2):

$$GL = \sum_{i=1}^n w_i GL_i = \sum_{i=1}^n X_i + M_i / \sum_{i=1}^n (X_i + M_i) * GL = \sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i + M_i| / \sum_{i=1}^n (X_i + M_i)$$

Bu denkleme göre GL_t , t yılında yapılan endüstri içi ticaret endeksini, w_i , t yılındaki i malının o yıl yapılan toplam ticaret hacmindeki payını, $X_i (M_i)$, ülkeler arasında yapılan i malı ihracat ve ithalatını ifade etmektedir.

Endüstri içi ticaret yatay ve dikey endüstri içi ticaret olmak üzere ikiye ayrılır. Emek yoğun mallar genellikle düşük kaliteli olup, sermaye yoğun mallar ise yüksek kalite mallar olarak bilinmektedir. Mallar kalitelerine göre dikey ve yatay olarak farklılaştırılmaktadır. Dikey farklılaştırılan mallar genellikle kalifiye emek tarafından üretilmektedir. Farklı kalitede üretilmiş farklılaştırılmış malların ticareti dikey EİT olarak; benzer ülkeler arasındaki benzer kalitedeki malların karşılıklı ticareti de yatay EİT olarak tanımlanmaktadır (Baleix ve Egado, 2005: 2).

Küreselleşmenin, teknolojik ilerlemenin ve rekabetin her geçen gün artması, tüketicilerin farklılaştırılmış mal talebinin artması gibi nedenlerden dolayı EİT hacminde son zamanlarda bir artış görülmeye başlanmıştır. Bu artışın bunların yanı sıra farklı sebepleri de mevcuttur. (Loertscher ve Wolter, 1980)'e göre, en önemli sebeplerden birisi ülkelerin gelişmişlik düzeyidir. Bunun sebebi de ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça, kişi başına düşen milli gelir de bu artışa eşlik edecektir. Bunun sonucunda da daha fazla farklılaştırılmış mal talebi olacaktır. Bu talep artışının karşılanması için ülkeler EİT yapmaya başlayacaktır. Farklı bir sebepte de ölçek ekonomilerinden faydalanmak için ülkeler EİT yapacaktır (Loertscher ve Wolter, 1980: 282). Krugman (1979) ve Lancaster (1980) ise EİT'in ortaya çıkış sebepleri şu şekilde açıklamaktadır: (a) Firmaların üretim ve tüketimde her bir malın farklı çeşitlerini üretmesi ile ürün farklılaştırması ortaya çıkmaktadır. (b) Bunun yanı sıra ülkeler arasındaki talep benzerliği de en önemli sebepler arasında yer almaktadır (Sharma, 1999: 6). Küreselleşmenin yaygınlaşması sonucu pazarlar büyümekte bu da hem mal çeşitliliğinin artması hem de talebin artmasına dolayısıyla EİT in ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yaşanan bu değişim ve dönüşüm sonucunda ülkelerin EİT yapmaya iten önemli sebepler bulunmaktadır. Öncelikle EİT sayesinde ülkeler daha büyük pazarlara erişim imkânı elde ettiği için ülkelere endüstri arası ticaretten daha fazla kazanç sağlamaktadır. Bunun yanı sıra daha önce homojen malların ticareti yapılmaktaydı fakat bu tüm tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamamaktaydı. Bunu karşılamak ancak farklılaştırılmış mallar ile mümkün olabilmektedir. Son olarak daha önce ölçeğe göre sabit getiri şartları altında üretilmekte idi, EİT yapılırken ölçeğe göre artan getiri şartları altında üretilmektedir. Bu da ülkelere ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânı sağlamaktadır (Sharma, 2000: 245; Chacholiades, 1990: 106).

EİT, tüketicilere ürün çeşitliliği sunması, firmaların ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânı sunması, firmaları aynı zamanda AR-GE ve inovasyona teşvik etmesi, firmaların ihracat performansını iyileştirmesi gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Bunların yanı sıra ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesi de EİT'in avantajlarından birisidir. Bu nedenle ülkeleri hem değişen ticaret koşullarına ayak uydurabilmesi hem de ekonomik büyümede istikrarı sağlaması için EİT hacmini artırması gerekmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye'de demir- çelik sektörünün gelişimi üzerine teorik ve ampirik bir dizi çalışma yapılmıştır. Çetintaş (2000), demir çelik sektörünün gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde olduğunu; ancak üretim maliyetlerindeki yüksekliğin, pazar fiyatlarının düşme eğilimi içerisinde oluşunun, dış pazarlarda

meydana gelen daralmanın ve bazı ülkelerin anti-damping uygulamalarının sektörün rekabet gücünü azalttığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Türk demir çelik sektörünün dünya sanayii ile bütünleşmesini ve modernizasyon yoluna gitmesini gereklilik olarak görmüştür.

Yaşar (2009), Türk demir çelik sanayinin kuruluş ve gelişim aşamalarını mercek altına almış; sanayinin ülke ekonomisi açısından avantajlı konumunu sürdürebilmesi için bir takım çözüm önerileri sunmuştur. Bu bağlamda vasıflı çelik üretiminin desteklenmesi, pazar alanlarının geliştirilerek katma değeri yüksek ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi, işletmelerin çevre standartlarına uygun yapılanmaya yönelmesi, enerji maliyetlerini yükselten vergi ve fonların hafifletilmesi, Ar-Ge çalışmalarında devlet desteğinin artırılması gereğini ortaya koymuştur.

Öztürk ve Fındık (2012) Türk demir çelik sektörünün gelişimini ele almış, sektörde yaşanacak gelişmelerin yaratacağı avantajların bir takım sorunları da beraberinde getireceği dolayısıyla bir takım strateji önerine yer vermiştir. Bu bağlamda özellikle ürün farklılaştırmasının önemine dikkat çekmiş, sektörel bütünleşmenin rekabet avantajı sağlayacağı gerekçesiyle uzun vadedeki önemine vurgu yapmıştır.

Ersöz vd. (2015), demir çelik sektörüne ait ihracat rakamları üzerinden Türkiye ve Dünya ülkeleri karşılaştırması yapmıştır. Türkiye'nin katma değeri yüksek yeni tip mamul üretimine yönelerek mevcut ihracat düzeyini artırabilecek potansiyele sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Tunçel (2018), Türkiye demir çelik sektörünün yüksek katma değerli ürünlerin üretiminde kullanılan yassı mamuller grubunda rekabet gücünün düşük olduğunu ortaya koyarken; katma değeri düşük uzun mamuller grubunda rekabet gücünün yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Çalışkan (2010), AB ile Türkiye arasındaki 1990- 2017 yılları arasında farklı sektörlerdeki EİT hacmini ölçmüş olduğu çalışmasında EİT'in sektörlere göre farklılık gösterdiği ve bu ticaret şeklinin söz konusu ülkeler arasındaki ticarete önemli bir yere sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Başkol (2009), Türkiye ile AB arasında 1969- 2010 yılları arasında EİT hacmini ölçmüş olduğu çalışmada ulaşım araçlarında, mamul mallarda ve makinelerde EİT'nin yüksek olduğu, çeşitli mamul mallarda ve kimyasal mallarda ise oranın nispeten düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Ülkelerin uygulamış oldukları döviz kuru politikaları, ekonomik büyüme üzerinde üretim ve dış ticaret performansları aracılığıyla önemli bir etki gücüne sahiptir. Özellikle sanayileşme stratejisi bağlamında sürdürülebilir ekonomik büyüme başarılı döviz kuru rejimi aracılığıyla sağlanmaktadır (Özmen, 2014: 1). Arize vd.(2012), 1973-1996 periyodunda on üç az gelişmiş ülke için reel döviz kuru ve ihracat akışı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarında, efektif döviz kurunda yaşanan dalgalanmanın bir anlamda kur belirsizliğinde yaşanan artışın kısa ve uzun vadede ihracat talebini azalttığını ortaya koymuştur (Arize vd. 2012: 10). G-7 ülkelerinde reel döviz kuru kırılganlığının ticaret akışı üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışan bir diğer çalışma ise yine kısa ve uzun dönemde kırılganlığın ticaret hacmi üzerinde negatif etkisinden söz etmiştir (Arize, 1997: 95). Ticaret hacmi ile kurlar arasındaki bu önemli

ilişkinin 2018 Ağustos ayında ABD ve Çin arasında başlayıp kısa sürede birçok ülkeyi de etkisi altına alan ticaret savaşlarının en fazla hissedildiği demir çelik endüstrisinde, EİT- döviz bağlamında nasıl sonuçlar doğuracağı sorusunun cevabını almak üzere bu çalışma hazırlanmıştır. Kurların endüstriler arası ticaret üzerindeki etkisini ortaya koyan birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte-iken EİT üzerindeki etkisi bilinmemektedir.

Bu çalışmanın amacı 1990-2017 yılları arasında Türkiye ve Amerika arasında SITC Rev 3 sınıflandırmasındaki 67 Kodlu Demir ve Çelik Endüstrisi'ndeki endüstri içi ticaret hacmi ile ABD Doları cinsinden döviz kuru arasındaki ilişki nedensellik testi ile analiz etmektir. Buna göre öncelikle belirtilen yıllar arasında Türkiye ile ABD arasındaki demir çelik endüstrisindeki ihracat ve ithalata rakamlarına COMTRADE veri tabanından erişilerek, standart Grubel – Llyod Endeksi ile endüstri içi ticaret hacmi hesaplanmıştır. Döviz kuru verisine de OECD resmi web sitesi üzerinden ulaşılmıştır. Serilerin durağanlığını ölçmek için birim kök testi uygulandıktan sonra, nedensellik analizi yapılmıştır

4.1 Ekonometrik Yöntem

Tek bir birime ait birden fazla yılı kapsayacak şekilde derlenmiş olan veri setine zaman serisi adı verilmektedir. Zaman serileri ile analiz yaparken serilerin anlamlı olup olmadıklarının test edilmesi gerekmektedir. Bu zaman serilerinin bir önceki dönemdeki değerinin içinde bulunduğu dönemi nasıl etkilediğinin belirlenmesi açısından birim kök testi uygulanmaktadır.

Kullanılan veri setindeki serilerin hem ortalaması hem de varyansının zaman içinde değişmemesi durumunda serinin durağan olduğu söylenebilir. Serilerin durağan olmaması halinde sahte regresyon problemi ortaya çıkmaktadır. Böyle bir regresyon sonucu gerçek ilişkiyi yansıtmaktan uzaktır (Gujarati, 2010: 671).

Serilerin nasıl bir süreçten geldiğinin anlaşılması, birbirini izleyen yıllardaki değerlerin birbirlerini nasıl etkilediğinin tespit edilmesi için çeşitli birim kök testleri uygulanmaktadır. Uygulanan birim kök testi ile serilerin durağanlık durumu test edilmektedir (Tari, 2011: 389). Serilerin durağan sınıması Dickey Fuller (1979:198) tarafından geliştirilmiş olan birim kök testi ile analiz edilmektedir. ADF birim kök testi aşağıdaki denklem aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

Yukarıda yer alan (1) nolu denklem kurulan $H_0: \rho=1$ hipotezi kurulur ve (2) nolu denklem için de $H_0: \delta=0$ serinin birim köklü olduğu yani durağan olmadığını göstermektedir. $H_0: \rho=1$ hipotez ile geleneksel yollarla hesaplanmış olan t istatistik değeri kullanılamaz. Bunun nedeni ise kurulan yokluk hipotezi altında t istatistiğinin tutarlılığı için serilerin durağan olma şart vardır ve t istatistiği 0 (sıfır) etrafında dağılması gerekir. Bu nedendir ki t istatistiği kullanılmamaktadır. Bunun yerine Dickey-Fuller (1979) makalesinde kullanmış olduğu τ (tau) istatistik değeri kullanılmaktadır. Analiz sonuçlarında da τ istatistik değeri mutlak değerce farklı anlamlılık düzeylerindeki Mc Kinnon değerlerinden (hepsi birden) büyükse serinin durağan olduğuna karar verilir.

Serilerin durağanlığının test edilmesinin ardından değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığının analiz edilmesi için nedensellik analizi yapılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan Granger nedensellik analizinde serilerin durağan olması gerekmektedir. Diğer nedensellik analizlerinden en önemli farkı ise aynı dereceden durağan olma gerekliliği yoktur.

Granger nedensellik analizi değişkenler arasındaki nedenselliği “Y’nin öngörüsü X’in geçmiş dönem değerleri kullanıldığı zaman, X’in geçmiş zaman değerleri kullanılmadığı zamankinden daha başarılı ise X değişkeni Y değişkeninin nedenidir” şeklinde kurmuş olduğu hipotez ile test etmektedir (Gujarati, 2010: 620). Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin test edilmesi için aşağıda verilen denklem kurulmaktadır.

$$Y_t = a_0 + \sum_{t=1}^m b_i x_{t-i} + \sum_{t=1}^m a_i Y_{t-i} + u_i \quad (3)$$

$$X_t = b_0 + \sum_{t=1}^m b_i x_{t-i} + \sum_{t=1}^m a_i Y_{t-i} + u_i$$

Nedensellik analizinden sonra da bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde yaratmış olduğu etkinin şiddetini ve işaretini test etmek için regresyon analizi uygulanmaktadır. Bir bağımlı değişken ve k-1 tane bağımsız değişken arasında var olan ve doğrusal olduğu varsayılan regresyon ilişkisi için aşağıda yer alan denklem kurulmaktadır.

$$Y_t = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + \dots + b_n X_n + u \quad (4)$$

4.2 Uygulama Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilebilmesi için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle değişkenlerin durağanlık sınaması ADF birim kök testi ile yapılmıştır. Birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo-6: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

		EİT		DÖVİZ KURU		
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(2)
Sabitli	t ist.	-3,01 (0,04)*	-6,82 (0,00)*	1-14 (0,99)*	-2,06 (0,26)*	-6,42 (0,00)*
	%1	-3,69	-3,71	-3,71	-3,71	-3,72
	%5	-2,97	-2,98	-2,98	-2,98	-2,98
	%10	-2,62	-2,62	-2,62	-2,62	-2,63
Sabitli Trendli	t ist.	-3,51 (0,05)*	-6,67 (0,00)*	-0,98 (0,92)*	-2,54 (0,30)*	-6,37 (0,00)*
	%1	-4,33	-4,35	-4,35	-4,35	-4,37
	%5	-3,58	-3,59	-3,59	-3,59	-3,60
	%10	-3,22	-3,23	-3,23	-3,23	-3,23
Sabitli trendsiz	t ist.	-1,50 (-0,12)*	-6,92 (0,00)*	-2,05 (0,92)*	-1,27 (0,18)*	-6,43 (0,00)*
	%1	-2,65	-2,65	-2,65	-2,65	-2,66
	%5	-1,95	-1,95	-1,95	-1,95	-1,95
	%10	-1,60	-1,65	-1,60	-1,60	-1,60

*Olasılık değerini ifade etmektedir.

ADF birim kök testi sonuçlarının yer aldığı tablo incelendiğinde t istatistik değerinin mutlak değerce kritik değerlerden yüksek olması durumunda H_0 : Seri birim köklüdür. Şeklinde kurulmuş olan yokluk hipotezi reddedilir. Buna göre, EİT değişkeninin düzeyde durağan olmadığı birinci dereceden bütünleşik yani I(1) ve döviz kuru değişkeninin durağanlık sınaması yapıldığında ise serinin ikinci dereceden bütünleşik yani I(2) olduğu sonucuna varılmıştır.

Birim kök testi yapılırken birçok birim kök testine başvurulmaktadır. Philips- Perron birim kök testinde Newey- West Bnadwith tahmincisi kullanıldığı için ayrıca otokorelasyon ve değişen varyans sorununun varlığını test etmeye gerek duyulmamaktadır. Bu sebeple yapılan PP birim kök test sonucu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-7: Philips Perron Birim Kök Testi Sonucu

		EİT		DÖVİZ KURU		
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(2)
Sabitli	t ist.	-3,00 (0,0475)*	-7,68 (0,00) *	-1,57 (0,99) *	-2,06 (0,26) *	-6,63 (0,00) *
	% 1	-3,69	-3,71	-3,69	-3,71	-3,72
	% 5	-2,97	-2,98	-2,97	-2,98	-2,98
	% 10	-2,62	-2,62	-2,62	-2,62	-2,63
Sabitli Tendli	t ist.	-3,52 (0,0568) *	-7,47 (0,00) *	-0,82 (0,92) *	-2,48(0,33) *	-6,75 (0,00) *
	% 1	-4,33	-4,35	-4,35	-4,35	-4,37
	% 5	-3,58	-3,59	-3,58	-3,59	-3,60
	% 10	-3,22	-3,23	-3,22	-3,23	-3,23

Yapılan PP birim kök testi sonuçları ABD birim kök testi sonuçları ile uyumludur. PP birim kök testi sonucunda da EİT değişkeninin düzeyde durağan olduğu I(0); DÖVİZ KURU değişkeninin ise ikinci dereceden bütünleşik I(2) olduğu sonucuna varılmıştır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilebilmesi için Granger Nedensellik Testi' ne başvurulmuştur. Bu testin VAR modeline dayalı bir test olması nedeni ile öncelikle değişkenlere VAR modelinin uygulanması gerekmektedir. Kurulan VAR modeli neticesinde bulunan uygun gecikme uzunlukları da aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo-8: Uygun Gecikme Uzunluğunun Bulunması

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-13.43803	NA	0.011789	1.235042	1.332552	1.262088
1	28.77281	74.29108*	0.000556*	-1.821825*	-1.529295*	-1.740690*
2	31.85648	4.933867	0.000603	-1.748518	-1.260968	-1.613293
3	34.44861	3.732663	0.000689	-1.635889	-0.953318	-1.446572

Uygun Gecikme uzunluğu belirlenirken farklı bilgi kriterlerine başvurulmaktadır. Genellikle Ancak yaygın olan AIC (Akaike) ve SC (Shwarz) bilgi kriterleri esas alınarak uygun gecikme uzunluğu bulunmaktadır. Tablo 8 incelendiğinde AIC ve SC kriterine göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo-7: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

İstatistikler	Değişken(ler)	
	Kur - EİT	EİT- Kur
χ^2	8,85	7,75
Olasılık Değeri	0,0120	0,0054

H_0 : Döviz kuru endüstri içi ticaretin nedeni değildir.

H_1 : Döviz kuru endüstri içi ticaretin nedenidir.

Serilerin durağanlığı test edildikten sonra nedensellik analizi yapılmıştır ve sonuçlar yukarıdaki tabloda özetlenmiştir. Buna göre %95 güven düzeyinde hem Kur- EİT yönünde hem de EİT- Kur yönünde olasılık değerleri 0,05'ten küçük olduğu için karşılıklı ilişki olduğu görölmektedir. Bu noktada ‘‘Döviz kuru endüstri içi ticaretin nedeni değildir’’ şeklinde kurulmuş olan yokluk hipotezi reddedilmektedir. Aynı şekilde kurulacak olan ‘‘Endüstri içi ticaret döviz kurunun nedeni değildir’’ şeklinde kurulan hipotez de reddedilir. Özetle değişkenler arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Demir elik endüstrisi birçok alanda kullanılması, katma değeri yüksek mal üretimini mümkün kılması nedeni ile önemli bir sektördür. Ayrıca demir elik neredeyse tüm endüstriyel alanlarında üretim sürecinde hammadde ve/veya ara girdi sunmaktadır. Bu nedenle söz konusu endüstri ihracat potansiyeli sayesinde ülke ekonomileri açısından da büyük önem arz etmektedir. Dış ticaret ülkelere önemli kazançlar sağlarken, endüstri içi ticaret ilave kazanç elde etmek imkânı vermektedir. Türkiye ile ABD arasındaki demir elik endüstrisinde gerçekleşen endüstri içi ticaret ile döviz kuru arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada endüstri içi ticaret ile döviz kuru arasında karşılıklı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Nisan 2018’de demir elik ithalatına ABD tarafında yüksek gümrük vergilerinin konulmasıyla başlayan ABD- Çin ticaret savaşları Ağustos itibariyle Türkiye’yi de etkilemiştir. Yüksek gümrük vergileri ile başlayan ticaret savaşı neticesinde 12 Ağustos 2018 tarihinde 1 Dolar 7.02 olmuştur. Bu gelişmelerden hareket edilerek hazırlanan bu çalışmada kilit sektör olan demir elik endüstrisinde kurlarla EİT arasında karşılıklı ilişki tespit edilmiştir.

Kurların, müdahalesiz piyasalarda arz ve talep koşulları altında gerçekleştiği dikkate alındığında demir elik ihracatının artırılması için diğer faktörlere odaklanmakta yarar görölmektedir. Buna göre; yüksek katma değerli mal üretiminin artırılması, bunun için gerekli AR-GE çalışmalarının hızlandırılması,

ticaret ortağı ülkelerin iyi seçilmesi ve ilişkilerin sabit düzeyde tutulması gibi ekonomik ve politik stratejiler geliştirilmesi mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Arize, A. C., Osang, T. ve Slottje, D. J. (2012). Exchange-Rate Volatility and Foreign Trade: Evidence From Thirteen LDC's. *Journal of Business & Economic Statistics*, 18 (1), 10-17
- Arize, A.C.(1997). Foreign Trade and Exchange-Rate Risk in the G-7 Countries: Cointegration and Error-Correction Models. *Review of Financial Economics*, 6 (1), 95-112.
- Baleix, J., M. Ve Egido, M. (2005). Intra-Industry Trade With Emergent Countries: What Can We Learn From Spanish Data? *Economics Bulletin*, 6 (12), 2- 21.
- Başkol, M.O. (2009). Türkiye'nin Endüstri-İçi Ticaretinin Analizi, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 1-24. Erişim Tarihi: 26.06.2018, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935871.pdf>
- Bloomberght. (2018). Çelik sektörünün toplam ihracatı % 34 arttı. Erişim Tarihi: 16.04.2019, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2136127-celik-sektorunun-toplam-ihracati-34-artti>
- Brühlhart, M. (2002). Marginal Intra-Industry Trade: Towards a Measure of Non- Disruptive Trade Expansion. P. J. Lloyd ve H-H. Lee (Eds). *Frontiers of Research on Intra-Industry Trade* (1-26). London: Palgrave - Macmillan. Erişim Tarihi: 14.04.2017, <http://www.hec.unil.ch/mbrulhar/papers/gll27.pdf>.
- Brühlhart, M. (2008). An Account of Global Intra-Industry Trade, 1962-2006, *Research Paper 2008/08*, 1-50.
- Chacholiades, M. (1990). *International Economics*. New York: McGraw-Hill Publishing Company.
- Çalışkan, Ö. (2010). Türkiye-AB Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaret Olgusu, 1990-2007, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 1-45. Erişim Tarihi: 25.06.2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/300966>
- Çetintaş, H. (2000). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Rekabet Politikası ve Rekabet Gücü: Demir-Çelik Sektörünün Rekabet Gücü Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çevik, B. (2017). Demir Çelik Sektörü, *Türkiye İş Bankası: İktisadi Araştırmalar Bölümü*. Erişim Tarihi: 27.03.2019, https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/sr201703_demircelik.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2000), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Demir-Çelik Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Erişim Tarihi: 15.04.2019, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_DemirCelikSanayii.pdf
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Econometrica*, 49, 4, 1057-1072.

Ersöz, T., Düğenci, M., Ünver, M. ve Eyiöl, B. (2015). Demir Çelik Sektörüne Genel Bir Bakış ve Beş Milyon Ton Üstü Demir Çelik İhracatı Yapan Ülkelerin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4 (2), 75-90. Erişim Tarihi: 26.03.2019, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/184803>

Euronews, (2018), ABD Türkiye'den ne kadar çelik ithal ediyor? Erişim Tarihi: 16.04.2019, <https://tr.euronews.com/2018/08/10/trumpin-turkiye-ye-ek-vergi-karari-celik-ihracatini-nasil-etkileyecek->

Grubel, H. ve Llyod, P., J. (1975). *Intra-Industry Trade The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. New York: A Halsted Press Book. John Wiley&Sons

Gujarati, D. N. (2010). *Temel Ekonometri*. Çev. U. Şenesen ve G.G. Şenesen, Literatür Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul.

Handjiski, B., Lucas, R. M., Philip ve Guerin, S. (2010). *Enhancing Regional Trade Integration in Southeast Europe*, World Bank Publications, 185, 1-135.

Kumbaracı, A.(2018). *Demir Çelik Sektör Raporu*. İş Yatırım Bülteni.

Loertscher, R. ve Frank, W. (1980). Determinants of Intra- Industry Trade: Among Countries and Across Industries, *Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*, 116 (2), 281-293.

Özmen, E. (2014). Reel Döviz Kuru ve Türkiye Dış Ticaret Dinamikleri. ERC Working Papers in Economics, 1-146.

Öztürk, R. ve Fındık, M. (2012). “Türkiye’de Demir Çelik Sektörünün Yapısal Analizi.”, International Iron & Steel Symposium, 02-04 April, Karabük, Türkiye. Erişim Tarihi: 16.04.2019, [file:///C:/Users/g%C3%B6zde/Downloads/TrkiyedeDemirelikSektornnYapsalAnalizi%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/g%C3%B6zde/Downloads/TrkiyedeDemirelikSektornnYapsalAnalizi%20(1).pdf)

Sharma, . (2000). The Pattern and determinants of intra-industry trade in Australian Manufacturing”. *The Australian Economic Review*, 33 (3), 245-255.

Tarı, R. (2010). *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları. Bursa.

Tunçel, A. (2018). *Türkiye Demir Çelik Sektörü Uluslararası Rekabet Gücünün Ampirik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, (2014), *Demir Çelik, Demir Çelik Eşya*. Erişim Tarihi: 16.04.2019, <http://www.ttso.org.tr/dosyalar/demir-celik-sektoru-raporu.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, (2018), *Demir-Çelik, Demir-Çelikten Eşya Sektör Raporu*. Erişim Tarihi: 26.03.2019, https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Demi_Celik_Demir_Celikten_Esya.pdf

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2016), *Türkiye Demir ve Demir dışı Metaller Meclisi Raporu*. Erişim Tarihi: 15.04.2019, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2017/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20DEM%C4%B0R%2>

OVE%20DEM%C4%B0R%20DI%C5%9EI%20METALLER%20MECL%C4%B0S%C4%B0%20SEK
T%C3%96R%20RAPORU%202016_e-kitap/files/assets/common/downloads/publication.pdf

Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, (2018), *Sektörel Görünüm: Demir Çelik*. Erişim Tarihi:26.03.2019, <http://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/sektorel-demir-celik.pdf> .

World Steel Association, (2018), *Steel Statistical Yearbook 2018*. Erişim Tarihi:27.03.2019, https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:e5a8eda5-4b46-4892-856b-00908b5ab492/SSY_2018.pdf

Yaşar, O. (2009). Türk İmalat Sanayinde Lokomotif Bir Sektör: Demir Çelik Sanayi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 20, 42-78. Erişim Tarihi: 16.04.2019, <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/2566/612-1181-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35 (17), 199-206.

KÜRESEL KENTE ALTERNATİF OLARAK SAKİN ŞEHİR: TÜRKİYE SAKİN ŞEHİRLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME

Enes YALÇIN¹

ÖZ

Küreselleşme, sanayi devrimi sonrası şekillenen ve iktisadi, siyasi, kültürel boyutlarıyla tüm dünyayı etkisi altına alan bir olgudur. Uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu işbirliği organizasyonları ile ulus devletin aşınmasına sebep olan küreselleşmenin, neoliberal doktrine koşut olarak, toplumların her birinin, bir şekilde, birbirine benzer hale gelmesine yol açtığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, dünya nüfusunun % 55'ini bünyesinde barındıran kentler de, sermayenin yeniden üretildiği ve gerek iktisadi, gerekse kültürel metanın dolaşıma sokulduğu merkezler ve aktarım alanları olmaları noktasında önem taşımaktadırlar. Mekânsal ayrışma, sosyal sınıf kutuplaşması gibi kentsel çelişkilere imkân tanıyan küresel kentler, hem nüfus birikiminin hem de sermaye yoğunlaşmasının odağı haline gelmişlerdir. Küresel kentler, tektipleştirici, hegemonik bir aktarım aracı olarak görülmüş ve yerele ait olan maddi / manevi değerleri yozlaştırdığı ileri sürülerek eleştirilmiştir. Bu bağlamda, küresel kentlere alternatif olarak yeni kentsel yaşam formlarının oluşturulma çabalarına şahit olunmaktadır. Sakin Şehirler de, yerelin ve yerele ait olanın yaşanılabilir kılınması noktasında öne çıkan alternatiflerden birisidir. Bu çalışmada, Sakin Şehirlerin, küreselleşme olgusuna karşı bir oluşum mu yoksa yerel değerlerin küresel pazarda sunumuna olanak tanıyan bir küresel platform mu olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin ilk beş sakin şehri çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışma konusuna ilişkin kavramsal kabullerin aktarılmasının ardından, söz konusu şehirlere ilişkin yapılan çalışmaları temel alan literatür taraması ve bu şehirlerin tanıtım faaliyetlerine dayalı içerik değerlendirmesi yoluyla birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur. İncelenen beş şehir özelinde, Sakin Şehirlerin, ulusal piyasaya yönelik birtakım iktisadi faaliyetlerinin bulunmasına rağmen, bunun, küresel eksene henüz ulaşmadığı ve bu şehirlerin hâlihazırda yereli ve yerele ait olanı kalkındırmayı öncelikledikleri gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sakin Şehir, Küresellik, Yerellik, Kent Pazarlama.

Jel Kodları: R10

¹Araştırma Görevlisi, T.C. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, enesyalcin@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1086-6313.

SLOW CITY AS AN ALTERNATIVE TO GLOBAL CITY: AN EVALUATION THROUGH THE SLOW CITIES OF TURKEY

ABSTRACT

Globalization is a phenomenon, which has been shaped after the industrial revolution and takes the world under its influence in economic, political and cultural dimensions. It is thought that -together with international organizations and multinational cooperation organizations- globalization, which causes the erosion of the nation state, leads each of the societies become similar to each other, in some ways, in parallel with the neoliberal doctrine. In this context, the cities that contain 55% of the world population are important in terms of being the centers and transferring areas, where the capital is reproduced and the economic and cultural commodities are circulated. Global cities, which enable urban contradictions such as spatial segregation and social class polarization, have become the focus of both population accumulation and capital concentration. Global cities have been seen as a heterogeneous, hegemonic transmission tools and have been criticized for allegedly corrupting the material / spiritual values that belong to the local. In this context, efforts are being made to create new urban life forms as an alternative to global cities. Slow Cities are one of the prominent alternatives in terms of making the local and the local one livable. In this study, it is aimed to find out whether Slow Cities is a phenomenon opposing globalization, or a global platform that allows local values to be presented in the global market. In accordance with this purpose, the first five slow cities in Turkey are involved in the study. After addressing the conceptual assumptions on the subject of study, a number of inferences have been made through the literature review based on the studies on those cities and content evaluation based on the promotional activities of those cities. Specifically, for the five cities observed, it was seen that Slow Cities that had not yet reached the global axis and that those cities had already prioritized the development of the local and that belonging to the local; although they have some economic activities for the national market.

Keywords: Slow City, Globalization, Locality, Urban Marketing.

JEL Codes: R10

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada, toplumlara ve / veya bireylere ait olan somut ve soyut birçok değer olanca hızıyla metalaşmaktadır. Değerlerin ürün haline getirilip pazarlanmasında kentler, öncelikli ihtiyaç duyulan küresel sahalar haline gelmiştir. Kentleşmenin başlı başına, söz konusu metalaştırma ve pazarlama işlevlerini gerçekleştirme enstrümanı olarak kullanılmasının yanı sıra, kentleşme kavramı, kentte yer alanların, kentin bilhassa ekonomik imkânlarını ne denli fırsata dönüştürüp kullanabildiklerinin ölçüsünü ifade etmektedir. Küresel düzeyde hızlı bir güncel hayat, hemen herkesin farklı coğrafyalarda da olsa, birbirinin aynı mekânlara gidip birbirinin aynı ürünleri kullandığı, aynı tarzda yeme alışkanlıklarını içselleştirdiği, tektipleştirilen yaşam formu, kanıksanır hâle gelmiştir.

Bu bağlamda, küreselleşmenin kente yansıyan olumsuz etkilerini bertaraf etmeyi amaçlayan ve yerel farklılıklara vurgu yaparak yerel yaşamın niteliğini arttırmaya çalışan sosyo-ekoloji temelli birtakım kentsel yönetim modelleri oluşturulmuştur. Söz konusu yaşam teklifleri, uluslararası ölçekte, yayılcı ve dönüştürücü faaliyetler geliştirme biçiminde kendini ifade eden kurumsal yapılara dönüşmeyi başarmışlardır. Yavaş Yemek Hareketi'nin devamı niteliğinde olan Sakin Şehir (cittáslow) kavramı da, tektipçi anlayışa tepki gösterir biçimde, yerel farklılıklara vurgu yapma, insanların daha sakin ve kendilerine yaraşır şekilde daha doğal, hayattan keyif almalarını temin etme amaçlı oluşturulmuştur.

Bu noktada merak edilen, sakin şehirlerin, oluşturuluş amacında ortaya konduğu gibi, küreselleşmenin birtakım dolaylı ve / veya doğrudan dayatmalarına karşı yereli koruma faaliyetleri mi gerçekleştirdiği yoksa yerel farklılıkları küresel piyasalara sunma gayreti içine mi girdiğidir. Sakin şehirlerin ele aldıkları ve gerçekleştirmeyi planladıkları uygulamaları ile tanıtım faaliyetleri, meraklarını gidermek isteyenler için yol gösterici nitelikte olacaktır.

1. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KENTE ÖZGÜ ALTERNATİF ARAYIŞLAR

Çok boyutlu bir olgu olarak insanların ilgi alanlarına, ekonomik, siyasal ve kültürel yönleriyle dâhil olan küreselleşme, içinde, değerlerin, düşüncelerin ve bilginin ayrıştığı, farklılaştığı, öznellediği ve de standartlaştığı bir dünyayı çağrıştıran oldukça geniş ve tartışmalı bir kavrama karşılık gelmektedir (Özer, 2015: 234). Küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte dünyayı bir 'küresel köy' şekline dönüştürecek denli, coğrafyalar ve kültürler arası ilişki kurmanın bir vasıtası haline gelmiştir. Giddens'in (1994: 78) olguyu, "... geç modern dönem koşullarının yaşandığı, uzak mekanların birbirleri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır" şeklinde tanımlaması da bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Yeldan (2007: 341-342), küreselleşmeyi neoliberal ideolojinin hegemonik söylemi olarak değerlendirmektedir. İktisadi açıdan küreselleşmenin, dünya ekonomisini oluşturan iktisadi ve sosyal parçaların giderek birbirleriyle ve dünya piyasasıyla eklemelenmekte olma anlamına geldiğini belirtmektedir. Bütüncül bir açıdan yaklaştığında ise olgunun, sosyal, siyasi ve iktisadi tüm alanları kapsayan bir öneriler reçetesi olarak ele alındığına işaret etmektedir. Küreselleşmenin, gelişmiş ülkelerden birindeki sıradan bir ev halkının günlük yaşamına olan etkisi söz konusu durumu onaylar niteliktedir.

Örneğın basit bir kahvaltı menüsü, farklı kıtalarında yer alan ülkelerden çeşitli ürünler içerebilir hale gelmiştir: Kanada buğdayından yapılmış ekmek, İsviçre peyniri, Kosta Rika muzı, Yeni Zelanda yapımı meyve suyu ve Hindistan çayı gibi (Gupta ve Choudhry, 1997: 1).

Esneklik, yoğunluk, hız ve etki öğelerini barındıran küreselleşme, dünyanın bir bölgesinde alınan kararların, gerçekleşen hadiselerin, kürenin bir başka bölgesinde etkili sonuçlar doğurmasıyla ilişkili bir olgudur. Bu bağlamda küreselleşme, sınırlar arası ilişkinin rastlantısal olmaktan ziyade, düzenlenmiş bir seyirde ilerlediğine vurgu yapmaktadır (Sarıtaş, 2009: 402). Küreselleşme, uluslararası karşılıklı bağımlılığı arttıran yapısıyla ve dünya ölçeğinde oluşan birtakım yönetsel organizasyonların işlerliğine olanak tanınmasıyla, ulus devlet yapılarının varlığını tehdit eder nitelik taşımaktadır.

Küreselleşmeyi 'kaotik bir kavram' olarak niteleyen Jessop (2005: 268),

belirli olay ve olguları, bir küreselleşme sürecine bağlı olarak açıklamayı yanıltıcı, herhangi bir şeyi veya her şeyi küreselleşme şemsiyesi altında toplamayı anlamsız ve herhangi bir şeyi veya her şeyi, sanki küreselleşme başlığı diğer başlıklardan her hâlükârda daha çok açıklayıcılık taşımış gibi, küreselleşme ile ilişkilendirmeyi

yararsız bulmaktadır. Ona göre, küresel olarak nitelendirilen şirketlerin dahi sayısı gerçekte çok azdır. Birçoğu, küresel olarak değerlendirilebilecek düzeyde olan nitel açıdan farklı bir aşamaya geçmiş değildir. Bunlar olsa olsa, şirket faaliyetlerini uluslararasılaştırmış konumdadırlar. Küreselleşme ile uluslararasılaşmanın kıyaslanması söz konusu olduğunda, şirketlerin gerçek mekânsal sınırlılıkları ile uzamsal ve zamansal eylem ufuklarının ayırt edilmesi gerekmektedir. Savran (2008: 21-23) da küreselleşme sözcüğünün rastgele kullanımına karşı çıkmış, küreselleşmenin özgül bir anlamı olduğunu ifade etmiştir. Küreselleşme olgusunun, ulus devlet yapısının çözülmesi ile birlikte varlığını yansıtır hale geldiğini ileri sürmüştür. Anlaşılan o ki, küreselleşme, içermiş olduğu farklı boyutları, birtakım eylemler doğrultusunda görünür kılan bir felsefeye sahip olmak durumundadır.

1.1. Küreselleşmenin İktisadi Boyutu

İktisadi küreselleşme, temelde, ülke ekonomilerinin, dünya ekonomileri ile entegrasyonu, dünyanın tek bir pazar şeklinde iktisadi faaliyet yürütmesi anlamına gelmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve yaygın kullanımı ile beraber, ülkeler arası mal, sermaye ve emek akışkanlığı artmış, uluslararası iktisadi ilişkilerin gelişimine paralel biçimde, ülkeler birbirlerine yaklaşmışlardır (Çelik, 2012: 68). Piyasalar, küreselleşme sürecinde, yaygınlıklarını arttırarak, ülkeler arasında iktisadi işlem hacminin artışına sebep olmuşlardır. Yine şirketler aracılığıyla tesis edilen modern ticari organizasyonlar uluslararası boyutta faaliyet yürüte gelmişlerdir.

Yaşanılan çağda, üretim faaliyetleri de, çok uluslu şirketlerin geniş yelpazede sürdürdüğü faaliyetler doğrultusunda, küresel ölçekte gerçekleştirilmekte ve üretimin farklı aşamaları, farklı coğrafyalarda tamamlanmaktadır (Bayar, 2008: 28). Bu durum, dünya çapında iktisadi örgütlenmelerin hız kazanmasına, uluslararası ticaret hacminin genişlemesine, sermaye hareketlerinin olağanüstü biçimde serbestleşmesine olanak tanımaktadır.

1.2. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu

Küreselleşmenin siyasi boyutu genellikle, ulus devlet yapısı üzerine etkisi bağlamında ele alınmaktadır. Küreselleşme, ulus devletin sonunu getirme tezi üzerine kurulmuştur. Bunu da, ulusal ekonominin çözülüşü, çokuluslu şirketlerin gelişimiyle sermayenin ulusal karakterini yitirmesi, liberal dünya ekonomisinde devletlerin münhasır ekonomi politikalarının kalmaması, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) oluşturduğu bloklar gibi ekonomik küresel yapıların yükselişi olmak üzere dört temel argümana dayandırmıştır (Savran, 2008: 28). Küreselleşme, ulus devletler üzerinde, bir yandan, uluslararası organizasyonlar ve Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel örgütlenmeler vasıtası ile yukarıdan bir baskı unsuru oluştururken, öte yandan, âdemi-merkeziyetçilik eğilimlerini, azınlık ve etnik kimliklerin açığa çıkmasını teşvik ederek aşağıdan bir zorlamaya neden olmaktadır. Söz konusu bu durum, bir açıdan klasik ulus devlet yapısını tehdit ederken, başka bir açıdan korumacı yaklaşımlara kapı aralamaktadır. Ulus devlet yapısını korumak isteyenler de, küresel sisteme dâhil olmak isteyenler gibi küresel araçları daha çok kullanır hale gelmektedirler. Uluslararası göç, küresel terörizm, sınır aşan kimliksel ortaklıklar vs., küreselleşmeyi hızlandırdığı gibi küreselleşme karşıtlığına da sebebiyet vermektedir (Dedeoğlu, 2011: 94).

Küresel siyaset, ulus devlet, devletler-üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir (Bayar, 2008: 28). Yerel yönetimlerin de, küresel faaliyetlerin içinde yer alıyor oluşu, bir bakıma 'küresel düşün yerel hareket et' söyleminin geçerli kılındığına işaret etmektedir. Küresel yönetim kavramı da bu doğrultuda, karar alma süreçlerinin seyrinde ve icra işlevinin gerçekleştirilmesi noktasında çok aktörlü bir yapıyı tesis eder niteliktedir. Ayrıca küreselleşme vasıtasıyla bilgi, medya, basın ve diğer iletişim sistemleri kanalıyla tüm dünyaya, propagandayı da içerecek şekilde yayılmakta ve diğer ülkelerin taklit etmelerinin istendiği ideal bir politik sistem imajı sunulmaktadır (Farazmand, 2000: 251).

1.3. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

Küresel kitle iletişim araçlarının hızlı gelişimi ve yaygın kullanım olanağı bulması, yerel kültürlerin, evrensel kültür doğrultusunda dönüşüme uğramalarını kaçınılmaz kılmıştır. Kültürel küreselleşme, yalnızca Batı dışı ülkeler tarafından değil, Kıta Avrupası ülkeleri tarafından da kültür emperyalizmine sebep olduğu için eleştirilmektedir. Oluşturulan hegemonya, İngilizce'nin dünya genelinde yaygın kullanımı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) teknolojik güce sahip olması nedeniyle Anglosakson karakterdedir (Köse, 2003: 12-13).

Mc Donaldlaştırma olarak adlandırılan hızlı ve tek düze yaşamla karakterize bir homojenize hayat tarzı, günlük olağan yaşamın her anında, insanın karşısına çıkmaktadır. Beslenme biçimlerinden, kıyafet seçimine, ev dekorasyonundan, çocuk yetiştirme eğitimine kadar hemen her alanda küreselleşmenin tektipleştirici etkisine rastlanmaktadır. Kentler de gerek mekânsal, gerek plansal, gerekse kentsel hayatın seyri noktasında küreselleşmenin kültürel boyutunun çarpıcı biçimde gerçekleştiği bir yönetsel ve yaşamsal ölçeği oluşturmaktadırlar. Az gelişmiş bir kısmı hariç tutulursa, dünyanın hemen her kenti, hem işlevsel

hem de görsel açıdan birbirinin neredeyse aynı olan yapılarla (Alışveriş merkezleri, plazalar, gökdelenler vs.) doludur. Farklı ÷lkelerdeki kentler arasında seyahat eden birisi, ÷lke hatta şehir dışına dahi çıktığını anlayamayacak denli birbirinin aynı görüntüleri görmek durumundadır.

Küresel kültür oluşturulurken, yerelin dışlanmadığı ve yerel değerlerin yarıştırılarak, metalaştırılıp sahiplenildiği gözlenmektedir. Küresel kültür endüstrileri, tüketici davranışlarını sürekli yerele pompalayan bütünleyici bir işlev görmektedirler. Bu, bir bakıma kültürel küreselleşmenin, homojenleştirici ve standartlaştırıcı özellikleri de içeriyor olduğunu göstermektedir (Kocalar, 2013: 260).

1.4. Küresel Kent ve Kente Özgü Alternatif Arayışlar

Dünya ölçeğinde uygulamaya konan neoliberal politikalarla, ulus devletin, toplumsal adalet ve kalkınmaya ilişkin vazifelerinden sıyrılması, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması açısından dönüm noktası olmuştur. Kentler ve beraberinde yerel yönetimler, yeni yapılanmada önem arz etmektedirler. Ulus devletin çözümlenmesi ile küresel sermaye doğrudan kentlere ulaşabilmiştir (şengöl, 2007: 90). Gelişmiş ÷lkelerin büyük kentlerinde yığılma göstermiş olan sermaye, yaşanan iletişim ve ulaşım gelişmeleri doğrultusunda, mikro ölçekten makro ölçeğe, sınırlı olandan küresele doğru yayılım göstermiştir. Bu değişim, kentler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Kentler, bu bağlamda, sadece bir aktarım aracı olarak işlev görmemiş, aynı zamanda, toplumsal yapıda farklılaşma oluşturdukları gibi kendi içyapılarında da değişikliklere uğramışlardır (Yaylı, 2012: 338). Friedmann (1986: 70-77), ‘dünya kenti’ olarak adlandırdığı küresel kentte gözlenen yapısal özellikleri şu şekilde maddelendirmiştir:

1. Dünya kentleri, küresel sermaye tarafından mekânsal organizasyonda ve üretim odakları ile pazarların eklenmesinde “kilit nokta” kabul edilirler. Ortaya çıkan bağlantılar dünya şehirlerini karmaşık bir mekânsal hiyerarşi içinde düzenlemeyi mümkün kılmaktadır.

2. Dünya kentinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesinin şekli ile kapsamı ve oluşan yeni mekânsal iş bölümünde, kente tahsis edilen fonksiyonlar, kent yapısında meydana gelen değişiklikler için belirleyici olacaktır.

3. Dünya kentleri, hem i göç hem de uluslararası göç bağlamında odak noktası konumuna gelmektedirler.

4. Dünya kentleri, mekânsal kutuplaşma, sosyal sınıf kutuplaşması gibi sanayi kapitalizminin sebep olduğu kentsel çelişkilere ev sahipliği yapmaktadırlar.

5. Dünya kenti, devletin mali kapasitesinin üzerinde bir sosyal maliyet oluşturmaktadır.

6. Dünya kentlerinin küresel kontrol işlevleri, doğrudan, kendi üretim sektörlerinin yapısı ve dinamikleri ile istihdamına yansıtılmaktadır.

7. Dünya kentleri, uluslararası sermayenin toplanması ve yoğunlaşması açısından önemli yerlerdir. Sassen’e göreysi, küresel bir kenti kentsel hiyerarşinin en üstüne koyan şey, küresel ekonomiyi kontrol eden çokuluslu firmaların genel merkezlerinin konumu değil; aksine, söz konusu kentlerin, ticari ve finansal hizmetler üretme kapasitesidir (Ancien, 2011: 2476).

Kentin küresel hale gelmesini, küreselleşmenin, değerler tahribatına sebep olduğunu, her biri, bir diğerine benzer, kimliksiz kentlerin türemesine meydan verdiğini düşündükleri için olumsuz bulanlar mevcuttur. Küreselleşmenin ayrıca, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliği arttırdığı, zengin ve yoksul arasındaki uçurumu derinleştirdiği düşünülmektedir. Kent topraklarının bir rant dağıtım aracı haline geldiği, üretim tesislerinin yerlerini, tüketim yönelimli alışveriş merkezlerine ve konut sitelerine bıraktığı eleştirisi getirilmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle, kent yöneticilerinin, kentliye hizmetten ziyade, yöresine çekeceği yatırımın karlılığını öncelikle, yayaları göz ardı eden otomobil öncelikli trafik oluşumuna gidildiğine dikkat çekilmektedir (Kiper, 2007: 79-81).

Küreselleşmenin kent üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için birtakım sosyo-ekoloji temelli felsefeyi bünyesinde barındıran yönetim modelleri oluşturulmuştur. Yeni Şehircilik Akımı (New Urbanizm), Akıllı Büyüme (Smart Growth), Yaşanabilir Topluluklar (Livable Communities), Çevresel Adalet (Environmental Justice) ve Manzara Ekolojisi (Landscape Ecology) bunlardan başlıcalarıdır. Söz konusu hareketlerin tamamı, daha çevreci, sosyal ve ekonomik anlamda daha sürdürülebilir toplum oluşturmayı hedef edinmişlerdir (Panait, 2013: 10). Yeni Şehircilik Akımı 1980'lerin başında popüler olan ve etkinliğini halen sürdüren bir bütüncül kentsel planlama hareketidir. Bu akım ile yürünebilir uzaklıkta birbirine yakın semtler planlanmakta, iş yerleri ile konut alanlarının arasındaki mesafeyi kısa tutmaya önem verilmektedir. Böylelikle, insanların trafikte kaybedecekleri zamanın önüne geçilmesi hedeflenmektedir. 1990 yılında Amerikan Planlama Birliğince ortaya atılan Akıllı Büyüme kavramı ile kent planlamasına alternatif, fiziksel ve metodolojik yaklaşımlar ortaya konması, planlamanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ilişki kurulması amaçlanmıştır. Sürdürülebilir gelişimi destekleyen bir yaklaşım olarak öne çıkmıştır. Topluluğun sahip olduğu fiziksel karakterin, kişisel özgürlüklerin belirlenmesi noktasında temel role sahip olduğunu belirten Yaşanabilir Topluluklar teorisyenleri ise, yayalar için güvenilir olan, dükkânlara ulaşımın kolaylıkla temin edildiği, eğlence tesisleri ve sağlık merkezlerine yakın olan farklı konut tiplerinin bir arada bulunduğu bir kent çevresi düşlemişlerdir (Kihl vd., 2005: 2). 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında ortaya çıkan ve kökeni, düşük gelirli ve siyahilerin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki adaletsiz çevresel alan paylaşımına dayanan bir diğer akım olan Çevresel Adalet Hareketi, etnik ayrımcılığa vurgu yapmaktadır. Söz konusu hareket, özellikle, çevresel tehlikelere (hava kirliliği, toksik atık, sızıntı vs.) maruz kalma noktasında ve çevresel politikalar belirlenirken azınlık grupların karar alma süreçlerinden dışlanması hususunda birtakım olumsuzluklara dikkat çekmektedir. Tüm insanların, adil bir anlayışla örtüşecek biçimde, çevreyi etkin kullanımı amaçlanmaktadır. Bu bağlamda 'çevre' kavramı geleneksel anlamının dışında insanların yaşadığı, çalıştığı ve eğlendikleri yaşam alanlarını karşılayacak biçimde kullanılmaktadır (Finger ve Zorzi, 2013: 222). Toplumların doğal ortamlarını, nasıl kültürel ortamlara dönüştürdüklerini inceleyen Manzara Ekolojisi ise, doğayı ve insanı göz önünde bulunduran etkin bir planlama içerir. Mozaiksel yapı içeren alanları, bir uçak penceresinden veya hava fotoğrafından görülebilecek geniş heterojen alanları, bölgeleri, anlamaya ve analiz etmeye odaklanmıştır. Sahip olduğu temel prensipler, kentten ormana, tarım arazisinden çöle, her alanda geçerlidir (Forman, 2008: 16-17).

Zikredilen, kente özgü alternatif hareketlerin ortak amaçları, evre dostu, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir toplumlar oluşturma ktır.

Küreselleşmenin kentte oluşturduğu olumsuzluklara çözüm olarak geliştirilen yönetsel modellerden biri de Sakin Şehir (Cittá Slow) oluşumudur. Küreselleşme bağlamında yerel farklılıklara vurgu yapan ve yerel yaşamın niteliğini arttırmaya alışan Sakin Şehirler hem bir sosyal hareket hem de alternatif bir kalkınma modeli içeren kent yönetim yapılanması rneėi olarak ortaya çıkmaktadır. Sakin Şehirler'i meydana getiren temel felsefeyi ele almak, konunun derinleştirilmesi ve anlaşılır kılınması bağlamında önem taşımaktadır.

2. YAVAŞ FELSEFESİ, YAVAŞ YEMEK HAREKETİ (SLOW FOOD) VE SAKİN ŞEHİRLER (CITTÁ SLOW)

Sakin Şehirler'in oluşumunda etkili olan Yavaş Yemek Hareketi'nin ve dolayısıyla Sakin Şehirler'in, ortaya çıkışı, yavaş felsefesinin Şekillendirdiği ereve bağlamında değerlendirilmelidir. Yavaş Felsefesi, hızın gündelik hayat üzerindeki olumsuz etkisine cevap niteliğinde olan ve özünde, sürdürülebilir, anlamlı ve zevkli bir yaşam sürme idealini barındıran bir anlayış üzerine inşa edilmiştir (Sağır, 2017: 51). İçinde bulunulan çağda, tek tipleşmeye yol açan değişim ve bu değişimin süratle gerçekleşmesi, aile yaşantısından yeme alışkanlıklarına, seyahat tercihlerinden Şehir planlamasına, giyim tarzından cinsel yaşama kadar pek çok sahaya tesir etmiştir. Bu ve bunun gibi değişikliklerin eskiye oranla çok daha hızlı gerçekleşmiş olması, birçok kültürel değerin ve geleneklerin de terk edilmesine yol açmıştır (zmen vd., 2016: 40, Panait, 2013: 10). Yavaş Felsefesi, kişinin, kendi hayatının ritmini kontrol ederek bir direniş ve beraberinde değişim gerçekleştirebileceği inancını taşımaktadır. Bu felsefe, hızlı, küresel, doğadan kopuk, tüketim odaklı yaşam biçiminin kalıplarını eleştirel bir biçimde değiştirmeyi hedefleyen bir harekete kapı aralamaktadır (nal ve Zavalısız, 2016: 894).

Sakin Şehirler'in oluşumunda önemli rolü olan Yavaş Yemek Hareketi ise, 1986 yılında, İtalya'da Piazza di Spagna (İşpanyol Merdivenleri) olarak bilinen yerde Mc Donald's açılmasını protesto eden Carlo Petrini önderliğindeki bir grup tarafından meydana getirilmiştir. Protestocular, İtalya'nın geleneksel duruşunu yansıtan böyle bir muhite, küresel bir fast food zinciri Őubesinin açılmasını istemediklerini belirtmişlerdir. Faaliyetlerini, anlık bir protesto ile sınırlandırmayan aktivistler 09 Kasım 1989 tarihinde, kamuoyuna bir manifesto sunarak Yavaş Yemek Hareketi'ni resmen hayata geçirmişlerdir. Manifestoda, sanayileşmeyle birlikte yoğunlaşan makineleşmenin yaşam biçimi olarak modellenmiş olmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişler, hızın, kendileri için bir pranga haline geldiğini belirtmişlerdir. Hızlı yaşamın çevreyi ve kentleri tehdit ettiğini, fast food anlayışının da zararlı ve sıkıcı olduğunu öne sürerek, yavaş yemek (slow food) ile yerel mutfakların zengin çeşitliliğini kullanacaklarını iddia etmişlerdir. Bu doğrultuda, uluslararası değişim programları vasıtasıyla yerel kültürlere sahip çıkararak, tat almayı teşvik etmeyi ve geliştirmeyi hedeflemişlerdir (slowfood.com, 2017). Küreselleşme ile beslenen hızlı hayatın, gelenekselin her yönünü, özellikle yiyecek sistemini ve tüketim davranışını bozduğunu vurgulamışlar ve fast food'un homojenleştirici etkisini azaltmayı temel felsefe edinerek, kazanılacak yemek zevkleri ile

yöresel yaşamı, gastronomik kültürü, eğitim sağlayarak tarımsal çeşitliliği ve risk altındaki yiyecekleri korumayı amaçları arasına almışlardır (Sağır, 2017: 53). Ayrıca biyoçeşitliliğin muhafaza edilmesi ve küçük ölçekli üreticiler ve tüketiciler arasında bağ kurulması, Yavaş Yemek Hareketi'nin temel eylem alanlarından biridir.

Bu bağlamda, Sakin Şehirler de, yavaş yaşam felsefesini benimser biçimde, yerel mirasa sahip çıkarak, yöre halkının daha insancıl ve yaşamdan keyif alarak ömür sürdüğü beldeler oluşturulması düşüncesiyle meydana gelmiştir. Bugünün sağladığı ve geleceğin de temin edeceği imkânlar sayesinde, geçmişin bilgi birikiminden ve kültürel mirasından yararlanmayı ifade eden, Rönesans Devri'nden kalma 'Yavaşça acele et' (Festina lente) söylevi, Sakin Şehirler için önem taşımaktadır (Sezgin ve Ünüvar, 2011:133). Yavaş Yemek Hareketi, nasıl, küreselleşmenin getirdiği homojenleşmenin geleneksel beslenme alışkanlıklarına vurduğu darbeye bir tepki olarak ortaya çıkmışsa, Sakin Şehirler de, şehirlerin tek tipleştirilmesine yanıt olarak hayata geçirilmişlerdir (Nilsson vd., 2010: 376). Sakin Şehirler olgusunu, Yavaş Yemek Hareketi'nden ayıran birtakım farklılıklar da mevcuttur. Sakin Şehirler Birliği Genel Sekreteri Pier Giorgio Olivetti, Sakin Şehir kavramının, Yavaş Yemek Hareketi'nin kapsadığı alandan daha geniş bir sahada, daha kuşatıcı bir anlayışla hizmet etme amaçlı oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Sakin Şehirler Bilim Kurulu Üyesi Ezio Manzini de, Yavaş Yemek Hareketi ile sınırların iyi tespit edildiğini ve üretim ile tüketim ilişkisi kalite değerlendirmesinin rahatlıkla gerçekleştirilebileceğini ama Sakin Şehirler için aynı şeyin söylenemeyeceğini, birçok unsur söz konusu olduğu için değerlendirme ölçütleri oluşturmanın zor olduğunu ifade etmiştir (Servon ve Pink, 2015: 329).

Oldukça yeni sayılabilecek bir kentsel hareket olmasına rağmen, Sakin Şehirler, sosyal eşitlik, çevresel koruma ve ekonomik kalkınma ile karakterize olan alternatif kentsel yönetim modelleri arasında, yaşayabilir ve dönüştürücü bir özellik sergilemektedir. Sürdürülebilirliğin ve kentsel kalkınmanın gerçekleşmesine olanak tanıyan kaliteli kent yaşamına ait prensiplerin hayata geçirilmesi noktasında Sakin Şehirler, yalnızca küçük şehirlere içkin değil büyük şehirler ve semtleri de içine alacak şekilde faaliyet alanına hitap edebilecek vaziyettedir. Ayrıca, Sakin Şehirler'i farklı kılan, kentsel mekânı yıkıp yeniden üretiyor olmaları değil, kent plancılarının son dönemlerde yoğunlaştıkları üzere, kentsel mekânı sürdürülebilir kılmalarıdır. Şehirlerin yerel kimliklerinin ve tarihi miraslarının muhafazasına yol açması, bu durumu dikkate değer hale getirmektedir. Böylelikle, küreselleşmenin etkisiyle gerçekleşen ve gün geçtikçe görünürlüğü artan tek tip kentsel mekânlaşmalara /yapılaşmalara karşı bir direnç şekillenmiş olacaktır (Panait, 2013: 11, Radstorm, 2011: 107-112).

Tablo-1: Küresel Şehirlerin ve Sakin Şehirlerin Karakteristik Özelliklerinin Karşılaştırılması

KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLER	KÜRESEL ŞEHİR	SAKİN ŞEHİR
	Homojenize	Nevi Şahsına Münhasır
	Eşitsizlikçi	Eşitlikçi
	Endüstriyel	Sanatsal
	Standardize	Standartlara bağlı kalmayan
	Kurum Kaynaklı	Halk Temelli
	Sürdürülebilir olmayan	Sürdürülebilir
	Eşine rastlanır	Otantik
	Düşük kalite içerir.	Yüksek kalite içerir.
	Yinelenebilir	Değer Odaklı
	Yerel Tarih ve Yerel Kültüre Duyarsız	Yerel Tarih ve Yerel Kültüre Duyarlı
	Hızlı	Yavaş

Kaynak: Grzelak- Kostulska vd., 2011: 187.

Küresel şehre karşı girişilen alternatif hareketlerden biri olarak değerlendirilen Sakin Şehir, Tablo 1’de görüldüğü üzere, küresel şehrin karakteristik özelliklerine karşıt temel birtakım özelliklere sahiptir. Sakin Şehir, belirli standartlarla kısıtlı olmayan, nevi şahsına münhasır, eşitlikçi, otantik ve sanatsal mahiyettedir. Halk temelli oluşturulan, özünde yavaşlık ve sürdürülebilir yüksek kaliteli yaşamı inşa arzusu içeren bu şehirler, değer odaklı tesis edilmiştir ve yerel tarih / yerel kültüre duyarlıdır.

Karakteristik özellikleri aktarılan Sakin Şehirler’in, dünya çapında eşgüdümlü bir şekilde faaliyet göstermesi amacıyla oluşturulan Sakin Şehirler Birliği, 1999 yılında, İtalya’nın Toscana bölgesinin küçük bir beldesi olan Greve in Chianti’nin belediye başkanı Paolo Saturnini’nin öncülüğünde, Bra, Orvieto ve Positano belde belediye başkanları ve Yavaş Yemek Hareketi öncüsü Carlo Petrini’nin katkılarıyla kurulmuştur (cittaslow.net, 2017). Tablo 2’de görüldüğü üzere, Sakin Şehirler, 30 ülke ve bölgesel yönetim biriminde, 252 şehirde, 20 ulusal sakin şehir ağı² oluşturur biçimde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Sakin Şehir olgusunun kurucu ülkesi konumunda bulunan İtalya, hâlihazırda 84 Sakin Şehir’e sahip olarak, Sakin Şehir sayısında diğer ülkelerin açık ara önünde yer almaktadır. Güney Amerika ve Afrika ise kıta genelinde yalnızca birer Sakin Şehir’e sahip vaziyettedirler. Sakin Şehirler’in yönetimleri, kuruluş aşamasında, daha az kirletilmiş bir çevre, yerel kültürel değerlerin ve zanaatların korunup geliştirilmesi, yerel mutfakın sürdürülebilir kılınıp yerel üretime sahip çıkılmasını hedeflemişlerdir. Ayrıca kurucular, daha sağlıklı bir çevre oluşturmak için teknolojiyi kullanacaklarını, vatandaşları, sakin yaşama ilişkin bilinçli kılıp bu yönde gerekli idari uygulamaları gerçekleştireceklerini taahhüt etmişlerdir. Temel amaçları; sağlıklı bir doğal

² Ulusal sakin şehir ağı, bir ülkede en az üç sakin şehir kurulmasıyla oluşturulmaktadır.

yaşam, sürdürülebilir bir ekonomi, toplumun geleneksel yaşam ritmine uyumlu karakterize canlılığa sahip yerlerin geliştirilmesini teşvik etmektedir (Knox, 2005: 6).

Tablo- 2: Kıtalar ve Ülkeler Bazında Sakin Şehir Sayılarının Dağılımı

Avrupa (18 Ülkede 191 Şehir)	Okyanusya (2 Ülkede 4 Şehir)	Kuzey Amerika (2 Ülkede 6 Şehir)	Güney Amerika (1 Ülkede 1 Şehir)	Asya (6 Ülkede 49 Şehir)	Afrika (1 Ülkede 1 Şehir)
Avusturya (3) Belçika (6) Danimarka (2) Finlandiya (1) Fransa (9) Almanya (19) Birleşik Krallık (5) Macaristan (1) İzlanda (1) İrlanda (1) İtalya (84) Hollanda (11) Norveç (4) Polonya (28) Portekiz (4) İspanya (10) İsveç (1) İsviçre (1)	Avustralya (3) Yeni Zelanda (1)	Kanada (4) Amerika Birleşik Devletleri (2)	Kolombiya (1)	Çin (9) Japonya (2) Güney Kore (15) Tayvan (4) Türkiye (15) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (4)	Güney Afrika (1)

Kaynak: cittaslow.net, 2019, Sohn vd., 2015: 25.

Sohn, Jang ve Jung'a göre (2015: 24), sakin şehirler, insanların büyük çoğunluğunu, hız temelli bir yaşamdan, yavaşlamaya yönelik bir hayat sürmeye yönlendirme amacı taşımamaktadır. Hız; üretkenlik, harekete geçiricilik özelliklerini bünyesinde barındıran güç oluşturucu bir unsurdur. Hız içeren yaşam tarzını benimsemeselerdi Hong Kong, Güney Kore³ gibi özerk yönetim birimleri veya ülkeler bugünkü gelişmişlik seviyelerini yakalayamazlardı. Yazarların ileri sürdükleri üzere, buradaki problem, zamanı geriye çevirmek değil, yaşamın niteliği ile niceliği, kırsal ve kentsel hayat, yerel ile küresel, analog ile dijital ve neticede yavaş yaşama ile hızlı yaşama arasında bir harmoni oluşturabilme meselesidir. Özünde sakin şehirler, hız ve teknolojik unsurlardan, temel prensiplerine hizmet ettikleri ölçüde yararlanmayı tercih etmişlerdir. Farklı kültürlerle ve yerel niteliklere sahip şehirlerin, birbirleriyle ilişki kurabilmeleri ve bilinirliklerini arttırmaları da büyük ölçüde teknolojinin kullanımı sayesinde gerçekleşecektir. Hâlihazırda, geçmişten kalan korunmaya değer kültürel, doğal, tarihsel ve mimari miras ileri teknolojiden yararlanılarak korunmaktadır. İlk sakin şehirlerden olan Orvieto'da sadece yayaların geçişine izin veren elektronik kapıların kullanılması, Pisa'da parkmetrenin süresi dolduğunda otomatik olarak ceza kesilmesi gibi uygulamalar, söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir (Polat, 2011: 55).

³ Adı geçen yazarların, çalışmalarının ilerleyen satırlarında yer alan sakin şehirlere sahip olan ülkeler kısmında da Kore demekle Güney Kore'yi kastettikleri için, bu çalışmada, "Güney Kore" olarak kullanılması tercih edilmiştir.

2.1. Sakin Şehir Kabul Edilme Kriterleri

Sakin Şehirler Birliği, nufusu 50.000'in altındaki Şehirlerin üye olabildiği bir uluslararası kuruluřtur⁴. Birliğe dâhil olabilmek için, birliğin belirlediği kriterler çerçevesinde, projeler oluşturulması ve uygulamalar gerçekteştirilmesi gerekmektedir. Birlik tarafından, “enerji ve çevre politikaları”, “altyapı politikaları”, “kentsel yaşam kalitesine ilişkin politikalar”, “tarımsal, turistik ve esnafa ilişkin politikalar”, “misafirperverlik, bilinçlendirme ve eğitim politikaları”, “sosyal uyum ve ortaklıklar” ögelerinden oluşan 7 ana başlık altında 72 kriter tespit edilmiştir. Uluslararası Bilim Komitesince yeni kriterler saptanıp teklif edilmekte, Birlik tarafından söz konusu yeni kriterlerin kabulü halinde de bunlar, 1 yıllık bir deneme sürecine tabi olmaktadır (cittaslowturkiye.org, 2017, cittaslow.net, 2017).

2.2. Sakin Şehirlik Başvuru Süreci

Sakin Şehir olmak isteyen bir Şehrin şu aşamalardan geçmek durumunda olduğu belirtilmelidir: Söz konusu Şehir öncelikle, belirlenmiş olan kriterler bakımından kendisini değerlendirme ve puanlandırma yoluna gider. Tamamlaması gereken puanların en az % 50'sini toplayan Şehir yönetimi, üyelik başvurusunun değerlendirilmesi için, sakin Şehir olma niyetini gerekçeleriyle beraber bulunduğu ülkenin Sakin Şehirler Birliği Temsilciliği'ne iletir. Başvurunun olumlu değerlendirilmesi halinde, Ulusal Sakin Şehirler Birliği Temsilciliği'nce, başvuran Şehre adaylık değerlendirme ziyaretinde bulunulur ve Adaylık Değerlendirme Raporu hazırlanır. Bu raporun olumlu sonuç vermesi halinde Şehir, Aday Şehir statüsüne erişir. Şehrin sakin Şehir kriterlerine ilişkin eksikliklerini içeren bir Hazırlık Raporu oluşturulur. Şehre, Şehrin gerçekteştirmesi gereken kriterler bakımından eksikliklerini gidermesi için 1 yıl süre tanınır. Eksiklikleri giderdiği tespit edilen kent, Ulusal Sakin Şehirler Birliği Temsilciliği'nce tekrar ziyaret edilir. Değerlendirmenin olumlu sonlanması halinde Şehir, Başvuru Dosyası hazırlayarak, İtalya'da yer alan Sakin Şehirler Genel Merkezi'ne üyelik başvurusunda bulunur. Genel Merkez'in olumlu değerlendirmesi sonucunda aday Şehir Sakin Şehir üyeliğine kabul edilir (Sırım, 2012: 124, cittaslowturkiye.org, 2017). Sakin Şehir olarak varlığını devam ettirmek isteyen Şehrin, Şehir yönetimi, gerçekteştirilmesi beklenen kriterleri sürdürülebilir kılmakla mükelleftir.

2.3. Sakin Şehir: Yerel mi? Küresel mi?

Uluslararası Sakin Şehirler Birliği, Sakin Şehir simgesi olarak, kabuğu üzerinde geleneksel ve modern mimari örneklerini barındıran salyangozu kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü salyangoz, evini beraberinde taşıyan oldukça yavaş hareket eden, sakin bir canlı türüdür. Dingin yaşamının yanı sıra, hayat sürmesi için gerekli olan nüveleri içinde barındıran, uzun süre kendi kendine yeter biçimde varlığını sürdüren bir yapıya sahiptir. Bu noktada şu sorunun sorulması önem taşımaktadır: Sakin Şehir olma arzusundaki bir Şehir, kendine yeter bir durumda, öz değerlerini muhafaza ederek varlığını devam ettirmeyi

⁴ Servon ve Pink 'in aktarımına göre (2015: 328), sakin Şehirlerin tamamının ortalama nüfusu 14000 civarındadır.

mi amaçlamakta, yoksa Sakin Şehirlik payesini, kendini dışarıya pazarlamak için bir ambalaj olarak mı sunmaktadır?

Öncelikle, Sakin Şehirler Birliği'nin kurulmasına ilham veren, iyi, temiz ve adil yemek teminini esas alan Yavaş Yemek Hareketi'nin, yerel unsurlarla üretimi destekliyor olsa da küreselleşme karşıtı olmadığı, erdemli bir küreselleşmeyi vurguladığı ifade edilmelidir. Geleneksel değerlerin, denizaşırı ülkelere ulaştırılabilirliği ve bilinirliğinin artırılması için, ileri teknolojiye ihtiyaç duyulması, küresel pazarlarda yer edinilmesi gerekmektedir (Mutdoğan, 2010: 3). Sakin şehirlerin de benzer güdülerle hareket ettikleri söylenebilir. Trakya Kalkınma Ajansı adına hazırlanan raporda (2012: 3), Sakin Şehir kavramından yeni bir marka ve kalkınma modeli olarak söz edilmesi ve yine söz konusu raporda, Sakin Şehirler Birliği'nin, "küreselleşmenin yarattığı homojen mekânlardan biri olmak istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünya sahnesinde yer almak isteyen kasabaların ve kentlerin katıldığı bir birlik" olarak tanımlanması, küreselleşme ve kapitalizmin hız kazandırdığı rekabetin, sakin şehirlerce, aynılaşarak değil farklılaşarak yaşandığına dikkat çekilmektedir.

Sakin Şehirler ağına katılmak, bir bakıma, nüfusu az olan küçük şehirlerin, uluslararası ağlara dâhil olup kurulan bağlardan yarar temin etmelerine olanak tanımaktadır. Sakin şehirlik payesini elde eden şehirler, doğrudan turistik faaliyetler gerçekleştirmeyi hedeflememiş olsalar da misafirperverlik ilkesini benimseyerek yerel ekonomiye katkı sağlamayı amaçlarken, ulusal ve küresel tanınırlıklarını artırma ihtiyacı duymaktadırlar. Sakin Şehirler Birliği'ne dâhil olmak, Sakin Şehir logosunu kullanmak, bu anlamda, söz konusu şehirlerin görünürlüğünün artmasına sebep olacak ve bir açıdan, yerel ekonomik / kültürel değerlerin, o şehirde, ön plana alındığının işareti olarak kabul edilecektir (Bekar vd., 2015: 56). Bu açıdan, Güney Kore'nin Jangheung kenti ilginç olduğu düşünülen bir örnek teşkil etmektedir. 1454 yılından beri, çam ağaçlarının tepesinde yetiştirilen dünyaca ünlü Pyogo mantarına sahip olan bu şehir, önceden pek tanınmamasına rağmen 2007 yılında Sakin Şehir olmasından itibaren geniş bir tanınırlığa sahip olmuştur. UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından Doğal Dünya Mirası kabul edilen bu şehir, çekilen diziler ve tanıtım programlarıyla uluslararası bir üne kavuşmuştur (eba.gov.tr, 2017).

Sakin Şehirler'i, küresellik – yerellik bağlamında değerlendiren araştırmacılardan biri olan Radstorm (2011: 105), sakin şehirlerin küreselleşmeyi, kendilerine avantaj sağlayacak şekilde kullandıklarını ileri sürmektedir. Bu, daha evvel değinildiği üzere, bir bakıma erdemli bir küreselleşme olarak değerlendirilmektedir. Bu erdemli küreselleşme, küresel ölçekteki piyasalara yönelmiş bir yerellik biçimi olarak düşünülmektedir. Bu vesile ile birçok eşsiz yerel ürünün, uluslararası piyasalar vasıtasıyla yüksek talep aldığı ifade edilmiştir. Eğer küreselleşme eğilimi, yerel kimliğin geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi için kullanılırsa, her bir yerel yerleşim birimi, bu bağlantıdan gerçekten yarar temin edebilirse, bu durum, şehrin yerel kimliğini sürdürebilmesi adına atmış olduğu en etkin adım olacaktır.

Sakin Şehir felsefesine göre, sakin şehir için esas önem teşkil eden unsur turist değil, yöre sakinidir. Sakin Şehirler'i, turizm destinasyonu olup olmama durumları açısından ele alan Nilsson ve arkadaşlarına göre (2011: 384), sakin şehirler hızlı bir gelişme ve kitlesel genişleme yerine yavaş,

sürdürülebilir bir kalkınmayı tercih etmektedirler. Ünal da (2016: 22), Sakin Şehirler'in, ekonomik beklenti odaklı oluşumlardan olmadığını düşünenlerdendir. Ona göre Sakin Şehirler, çok büyük turizm tesisleri oluşturma, yeni hizmet sahaları ve istihdam alanları üretme, dolayısıyla nüfuslarını arttırma gibi amaçlara yönelmemektedirler. Yine de, söz konusu yörelerde yaşam süren insanların, ekonomik kazançlarını arttırmaya yönelik birtakım faaliyetler içerisinde girecekleri de göz ardı edilmemelidir. İlk aşamada yerel düzeyde belirlenen kalkınma hedeflerinin, ilerleyen süreçte bölgesel ve ulusal ölçekte ele alınması muhtemeldir.

Grzelak- Kostulska vd. (2011: 187) ise, Sakin Şehirler Birliği'nin, sürdürülebilir kalkınma prensiplerini, şehirlerde yaygınlaştırmaya çalıştığını, tektipleştirici etkileri bakımından küreselleşmenin negatif yansımalarını sınırlandırmaya çalıştığını ileri sürmektedirler. Sakin Şehir Hareketi'nin, bir ekoturizm uygulaması örneği olarak yerel kalkınmaya katkı sunduğu düşüncesi de mevcuttur (Hekimci, 2014). Bu düşünceye göre, çevresel değerlere saygılı ve yerel kazanımlarını koruyup güçlendirme arzusu içerisinde olan bir şehir hareketi, insanlar için cazip bir turistik seçeneğin mimarı olacaktır.

Sakin Şehirler'i de içerisinde alacak şekilde, genel olarak Yavaş Hareketi'nin, salt bir küreselleşme karşıtı hareket olarak nitelendirilmemesine rağmen, küreselleşmenin, özellikle ekonomik, kültürel, ekolojik olumsuz etkilerine karşı mücadele yürüten oluşumlar olarak değerlendirildiği de görülmektedir. Fakat alanda çalışma yürüten araştırmacılara göre, söz edilen Yavaş Hareketi, söylem / eylem doğrultusunda bir kısım çelişkileri de içerisinde barındırmaktadır. Örneğin, küreselleşmenin, zenginle yoksul arasındaki makası açtığı düşüncesinden yola çıktığı ileri sürülen hareketin sunduğu yavaş yemeğe, zenginin mi yoksa yoksulun mu ulaşabilir olduğu tartışma konusudur. Ayrıca, küreselleşmenin kapsayıcılığı, küreselleşme karşıtı olduğu iddia edilen hareketlerin küreselleşmesi paradoksuna da yol açabilecektir. Sakin Şehirler'i de kapsayan yavaş hareketlerin, küreselleşmenin doğrudan çıktıkları olan teknoloji ve kitle iletişim araçları vasıtası ile dünya çapında kabul görmeleri, kendilerinin de küreselleşmiş olarak değerlendirilebilmesi sonucunu ortaya çıkarabilecektir (Ünal ve Zavalı, 2016: 909-910).

Görüldüğü üzere, genel kabul, sakin şehirlerin, küreselleşmenin olumsuz etkilerini ortadan kaldırır biçimde, yereli ön plana çıkarma hedefi doğrultusunda meydana gelmiş olmalarıdır. Yer kürenin tamamına hâkim olan hızlı yaşam olgusuna karşı bir tepkiyi içinde barındıran söz konusu organizasyon, insanların, bilhassa bahse konu yörelerin sakinlerinin yaşamdan keyif alarak dingin bir yaşam sürmelerini öncelemektedir. Literatürde yer alan çeşitli görüşlerin dışında, pratikte, işlerin nasıl ilerlediği tartışmaya açık bir konudur. Bu bağlamda, çalışma alanını oluşturan Türkiye'deki ilk beş Sakin Şehir faaliyetlerine ve tanıtımlarına yakından bakmanın fayda temin edeceği umulmaktadır.

3. TÜRKİYE'DEKİ SAKİN ŞEHİRLER KÜRESELLEŞME ARACI MI? KÜRESEL KENTE ALTERNATİF MODEL Mİ?

Türkiye'de Sakin Şehir hareketi, 28 Kasım 2009 tarihinde, İzmir'e bağlı Seferihisar'ın, Uluslararası Sakin Şehirler Birliği (Cittaslow) üyeliğine kabul edilmesiyle başlamıştır. Böylelikle Seferihisar, Türkiye'nin ilk, dünyanın ise 129. Sakin şehri olmuştur. 24 Haziran 2011 tarihinde, Polonya'nın Lidzbark

Warminski şehrinde gerçekleştirilen Sakin Şehirler Genel Kurulu'nda, Sakarya'nın Taraklı, Aydın'ın Yenipazar, Çanakkale'nin Gökçeada ve Muğla'nın Akyaka beldelerinin, Sakin Şehir statüsü kazanmalarıyla birlikte Türkiye'de Sakin Şehir sayısı beşe çıkmıştır ve Türkiye'de Sakin Şehir Ulusal Ağı kurulmuştur. Böylelikle, Seferihisar da Sakin Şehirler İcra Kurulu'na 16. Üye olarak dâhil olmuştur (Sırım, 2012: 126).

İlerleyen süreçte, Türkiye'nin farklı şehirleri de, sakin şehir olma arzularını ortaya koymuşlar ve peyderpey, Uluslararası Sakin Şehirler Birliği'ne katılma hakkı kazanmışlardır. Bu doğrultuda, Tablo 3'de görüldüğü üzere, Perşembe, Vize ve Yalvaç, 2012'de, İtalya'nın Novellara kentinde, Halfeti 2013'te, Finlandiya'nın Kiristenstad kentinde, Şavşat 2015'te, İtalya'nın Abbiategrosso kentinde, Uzundere 2016'da, İtalya'nın Greve in Chianti kentinde ve son olarak Eğirdir, Gerze ve Göynük şehirleri 2017'de, Artvin Şavşat'ta gerçekleştirilen Cittáslow Genel Kurul toplantılarında birliğe kabul edilmişlerdir. Son olarak Mudurnu, 17 Mart 2018'de, Belçika'nın Maaseik kentinde gerçekleştirilen Cittáslow Uluslararası Komite Toplantısı'nda Sakin Şehir payesi kazanmıştır.

Tablo-3: Türkiye'deki Sakin Şehirler ve Uluslararası Sakin Şehirler Birliği'ne Katılım Yılları

	Sakin Şehirler	Katılım Yılı
1	Seferihisar / <i>İzmir</i>	2009
2	Taraklı / <i>Sakarya</i>	2011
3	Yenipazar / <i>Aydın</i>	2011
4	Gökçeada / <i>Çanakkale</i>	2011
5	Akyaka / <i>Muğla</i>	2011
6	Perşembe / <i>Ordu</i>	2012
7	Vize / <i>Kırklareli</i>	2012
8	Yalvaç / <i>Isparta</i>	2012
9	Halfeti / <i>Şanlıurfa</i>	2013
10	Şavşat / <i>Artvin</i>	2015
11	Uzundere / <i>Erzurum</i>	2016
12	Eğirdir / <i>Isparta</i>	2017
13	Gerze / <i>Sinop</i>	2017
14	Göynük / <i>Bolu</i>	2017
15	Mudurnu / <i>Bolu</i>	2018

Türkiye'de, Sakin Şehir olarak en uzun geçmişe sahip olan ilk beş şehire yakından bakmanın, ele alınan çalışma konusu bağlamında sağlıklı bir değerlendirme gerçekleştirebilmek için önem arz ettiği düşünülmektedir.

3.1. Seferihisar: Türkiye'nin Sakin Şehir Başkenti

2009 yılında Sakin Şehir olan Seferihisar'da, belediye, Yavaş Felsefesi'ni benimsemekte ve bu doğrultuda projeler geliştirmektedir. Bazıları Tablo 4'de görüldüğü üzere, karbon salınımının hesaplanması, kompost tesisi, peyzajda yöresel aromatik bitkilerin kullanılması, güneş enerjili sokak aydınlatma elemanları ve güneş enerji santrali yapımı, üretici pazarlarının kurulması, ihtiyaç sahibi

vatandaşlara yönelik oluşturulan seferikart uygulaması, geleneksel hale getirilen Seferihisarlılar buluşması, doğa okulu projesi, Sığacık Kaleiçi sokak sağlıklaştırma projesi, e-belediye sisteminin kurulması, tohum takas şenliğinin geręekleřtirilmesi, Can Yücel Tohum Merkezi'nin kurulması, mandalina üreticisini desteklemeye yönelik faaliyetler, görünümlü kirliliğinin azaltılması, Teos Antik Kenti kazısı, Sığacık peyzaj projesi, organik tarımın geliştirilmesi, Kadın Emeği Evleri'nin kurulması, sürdürülebilir balıkçılığın geliştirilmesi projesi, yavaş yeme felsefesine uygun biçimde, yöresel lezzetlerin ön plana çıkarıldığı Sefertası Lokantası'nın oluşturulması, okul bahçelerinin kurulması ve bisiklet garajlarının tesisi, söz konusu projelerden bazılarıdır.

Tablo-4: Bazı Sakin şehir Kriterlerine Göre Seferihisar'da Geręekleřtirilen Faaliyetler

	SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YAPILI ÇEVRE	YÖNETİşİM VE HİZMETLER
GÖZLENE NİTELİKLER	75 yaş ve üzerindeki vatandaşlara yöresel yemek tariflerinin kullandığı akşam yemeği organizasyonu	Yerel Ürün Üretimi (Mandalina Reçeli)	Atatürk Bulvarı'nda Fotovoltaik Pili Aydınlatma Kullanımı	Bisiklet Yollarının İnşası	Vatandaşların Katılımı İçin Bilgilendirme Masası Oluşturulması
	Tohum Takas şenliği	Yerel Ürünlerin Online Satışı	Atıkların Ayrıştırılması ve Kompost Tesisi	Bazı Caddelerin Belirli Vakitlerde Araç Trafikine Kapatılması	Önemli Bilgilerin Online Paylaşımı
	Sakin şehir Bilgilendirme Toplantısı	Kültürel Turizm	Jeotermal Enerji Çalışmalarının Geręekleřtirilmesi	Altyapı ve Restorasyon Çalışmalarının Üniversiteler Ortaklığı ile Geręekleřtirilmesi	Seferikart Uygulamasının Başlatılması
	Kadın Emeği Evleri	Yılda 100.000 Turist		Atatürk Bulvarı'ndaki Binaların Restorasyonu	İZSU Tarafından 50000 Kişi Kapasiteli Su Arıtma Tesisinin Kurulması
		Yöresel Ürünlere İlişkin Sefertası Lokantası		Otobüs Durakları İçin şehir Mobilyaları	
			Teos'ta Arkeolojik Kazı Çalışmalarının Başlatılması		
			Sığacık Kentsel Koruma Alanı Planı'nın Geręekleřtirilmesi		
			şehir Merkezine Ücretsiz İnternet Erişiminin Açılması		

Kaynak: cittaslowturkiye.org, 2018, Mutdoğan, 2015: 155-159.

Söz edilen faaliyetlerin büyük bir kısmının, yerel değerlerin korunmasına yönelik olması dikkat çekicidir. Seferihisar'ın Sakin şehir olmasında ve Sakin şehir kavramının Türkiye'ye tanıtılmasında öncü rol üstlenen Seferihisar Belediye Başkanı Tunç SOYER de, vermiş olduğu bir mülakatta, Seferihisar'ın Sakin şehir olmasında, yerel olan değerleri, lezzetleri, alışkanlıkları, gelenekleri, yaşam tarzlarını koruma güdüsünün etkin olduğunu ifade etmiştir (eba.gov.tr, 2016: 90). Ayrıca, atıkların ayrıştırılması ve kompost tesis kurulması, alternatif enerji kaynaklarının kullanımı; çevre dostu, sürdürülebilir uygulama örnekleridir.

Sakin şehir Felsefesi'nin önemli bir boyutunu oluşturan yerel değerlere sahip çıkma gayreti, küreselleşmenin getirdiği olumsuzlukları giderme çabası ile örtüştüğü ölçüde önem kazanacaktır. Peki, Seferihisar için hâlihazırdaki durum irdelendiğinde, yerelliği önceleyen sakin şehir hareketinin, kimi araştırmacıların (Ergüven, 2011: 208, Bekar vd., 2015: 56) ileri sürdüğü üzere, küreselliğin aktarım aracına dönüşmesi söz konusu mudur?

Doğan ve arkadaşlarının (2014: 9-10), yöre sakinleri üzerinden gerçekleştirmiş oldukları araştırma neticesine göre, Seferihisar'ın sakin şehir olmasının birtakım olumsuzluklara yol açtığını düşünen katılımcılar, bu olumsuzlukları, imar sınırlarının genişlemesi, yapılaşmanın artması, büyük otellerin inşası ve aşırı talebe bağlı kalabalık olarak aktarmışlardır. Katılımcıların ele aldıkları olumlu etkiler ise, şehrin tanınırlığının artması, turistik talepteki / turist sayısındaki artış⁵ ve buna bağlı olarak iş / istihdam artışı şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, katılımcıların çoğunun, Seferihisar'ın Sakin Şehir olmasının şehre, Çeşme, Alaçatı, Özdere, Kuşadası gibi turistik şehirler karşısında rekabet avantajı sağladığını düşünmeleri dikkat çekicidir.

Sakin Şehirlik payesini elde etmek, şehre bir marka kazandırmak ve turizm endüstrisinden artan miktarda getiri temin etme noktasında önem kazanmıştır. Burada üzerinde durulmak istenen husus, maddi getiri uğruna, tüketici taleplerinin mi yoksa yerel halkın memnuniyetinin mi önemsendiğidir. Bu bağlamda Coşar'ın, 2014 yılında yayımlanan Seferihisar örneğinde gerçekleştirdiği 'Yavaş Şehir Olgusunun Kentsel Yaşam Üzerindeki Algılanan Etkisi' başlıklı çalışması kimi noktalara ışık tutar niteliktedir. Araştırmada, Seferihisar'da yaşayan 22 kişiyle, ilçede işletmeci ya da yönetici konumunda olan 24 kişiyle ve Seferihisar Belediye Başkanı Tunç SOYER'le görüşme gerçekleştirilmiş, sorulan sorulara alınan yanıtlar neticesinde değerlendirmeye gidilmiştir. Katılımcılardan 11'i, diğer şehirlerden göç eden nüfus ve gelen ziyaretçilerle birlikte yaşanan nüfus artışını, kalabalığın beraberinde getirdiği gürültü ve trafik sorununu, yörenin değer kazanmaya başlamasıyla yapılaşmanın artmasını, arsa fiyatlarındaki artışı, yaz dönemlerinde özellikle günübirlikçi sayısında gözlemlenen önemli artışı, doğal yaşamın özelliğini kaybetmeye yüz tutmasını, tabela isimlerinde yabancı kelimelerin kullanımındaki ve yöre dışından gelen girişimci sayısındaki artışı, Sakin Şehir olmaktan kaynaklanan olumsuzluklar olarak değerlendirmişlerdir. Hatta şehrin daha önce sakin bir şehir olduğu, sonrasında hızlı bir yapıya büründüğünü ifade eden katılımcılar dahi mevcuttur. Bu görüşmecilerce, Sakin Şehir adaylık sürecinde, 'Sakin Şehir olunca müsaade edilmez' düşüncesi ile inşaat yapımının arttığı ileri sürülmüştür. Olumlu katkıları değerlendirenlerin ise öne çıkardıkları nokta, şehrin yaşanabilir ve tatil yapılabilir bir marka şehir haline gelmiş olmasıdır. Şehrin, edinmiş olduğu uluslararası konum nedeni ile pazarlanmaya başlandığı görüşleri mevcuttur. Katılımcılar genel itibarıyla, Sakin Şehir olmakla beraber şehrin geliştiğini, fakat bu gelişimin Sakin Şehir ölçütlerine uygun olup olmadığını tartışılır olduğunu ifade etmişlerdir. Seferihisar Belediye Başkanı ise, nasıl ki organik olmayan bir tarım ürünü ile organik bir tarım ürününün piyasa fiyatları farklılık içeriyorsa, birbirine benzer, kentleşmiş, kalabalık turizm bölgeleri ile sakin şehir unvanına sahip, kültürel değerlerine sahip çıkan, doğası korunmuş bir turizm bölgesinin fiyatlarının bir olamayacağını vurgulamıştır. Ona göre amaç, Sakin Şehir olgusunu sağladığı imaj farkı ile Seferihisar'da bu ayrıcalığı ortaya koyabilmektir.

⁵ Söz konusu araştırmada, katılımcıların gözlemlediklerini ileri sürdükleri turistik talepteki / turist sayısındaki artış, Çerçi'nin (2013: 105), Turizm Bakanlığı verilerinden yararlandığı çalışmasında doğrulanmıştır.

Seferihisar halkının, Sakin Şehir kavramına ilişkin metaforik algılarını test eden Yağcı ve Avcıkurt (2017: 296) birtakım çıkarımlara ulaşmışlardır. Şöyle ki, yöre sakinleri, Sakin Şehir kavramına ilişkin 83 metafor geliştirmişler ve bunların içerisinde ilk sırayı % 12,7'lik oranla 'Seferihisar gibi değildir' metaforuna vermişlerdir. 2. sırayı % 8.5'lük yüzde ile 'Huzur' metaforu elde ederken, 3. sırada ise % 4,9 ile 'Eski Seferihisar' metaforu yer almaktadır. Böylelikle yerel halkta, Seferihisar'ın Sakin Şehir olmadan evvel daha sakin bir şehir olduğu düşüncesinin mevcut olduğu görülmektedir.

Genel itibariyle, Sakin Şehir Seferihisar, Sakin Şehir Felsefesi'ni benimsiyor olmanın yanısıra, Tunçer ve Olgun'un (2017: 67) da çalışmalarında üzerinde durdukları bir husus olarak küresel yönelimlere özgü birtakım tehditlerle karşı karşıyadır. Şehrin kendine özgü yerel dokusunun ortadan kaldırılarak betonarme ve düzensiz yapılaşmaya gidilmesi, eski mimari yapıların yıkılarak yerlerine modern, tektipleştirici konstrüksiyonların yerleştirilmesi, şehrin doğasına ve dokusuna uygun turizm faaliyetlerinin terk edilerek kitle turizmine kapı açılması ihtimalleri, söz konusu tehditlerden bazılarıdır.

3.2. Sakin Şehir Taraklı

Sakarya'ya bağlı bir ilçe olan Taraklı, 2011 yılında Sakin Şehir olan dört şehirden birisidir. 2013 yılında ise, şehir, Avrupa Komisyonu tarafından 'Erişebilir Turizm' tema başlığında Avrupalı Seçkin Destinasyon (European Destination of Excellence) seçilmiştir. Taraklı ilçesi, Sakarya'dan daha eski bir yerleşim yeridir ve zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. Önceleri İpekyolu üzerinde önemli bir merkez olan şehir, yeni ulaşım yollarının gelişimi ile beraber ulaşım güzergâhının dışında kalmış ve sanayisi gelişim gösterememiştir. Yakın zamana dek, ilçe ekonomisi, tarımsal ürünlere dayalı küçük imalathaneler üzerinden işlemişse de, olumsuz iklim koşullarından ötürü tarımsal verimliliğin düşmesiyle beraber şehir, büyük oranda turizm faaliyetlerine dayalı bir iktisadi yaşama yönelmiştir. Buna bağlı olarak, teknolojik gelişmeler karşısında giderek güç kaybeden ve kaybolmaya yüz tutan geleneksel el sanatları da turistik ürünler imal etme noktasında hız kazanmıştır (Öztaş, 2006: 85).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde yer verdiği, tarihi dokusu bozulmamış bir Osmanlı kasabası görünümündeki Taraklı, ünlü bir iletişim firmasının reklam filmlerine, 'Mümkünlü Kasabası' adı altında ev sahipliği yaparak, farklı bölgelerden birçok insanın şehre ilgisini uyandırmıştır. Karakteristik mimari yapısı ile dikkat çeken tarihi ahşap konaklara, geleneksel el sanatlarına (şimşir kaşık, tarak yapımı, el dokuması ürünler vs.), yöresel lezzetlere (uğdut tatlısı, köpük helvası, nohutlu mantı vs.), doğal güzelliklere sahip şehir, sakin şehir olmasının ardından tanıtım faaliyetlerini arttırarak, yöresine turist çekebilmenin gayreti içerisinde girmiştir. Ayrıca Taraklı, bu süreçte, ulusal kanallarda yer alan dizi filmlere ev sahipliği yapmıştır. Dizi filmler ilçe tanıtımı için önemli katkı sağlarken yöre halkı için de gelir kaynağı olmuştur.

Taraklı örneğine yakından bakıldığında, şehrin bulunduğu coğrafi konumun, sayfiye şehirlerine nispetle elverişsiz olduğu ve şehrin üzerine yerleştiği toprak genişliğinin darlığı, yaklaşık 7000 civarı bir nüfusu barındırdığı fark edilmekte ve Taraklı'nın, dar ölçekte faaliyet gösteren butik bir konuma sahip olduğu gözlenmektedir. Buna rağmen, yerel ürünler, Sakin Şehir logosu ve markası altında pazarlanmakta, Seferihisar başta olmak üzere farklı şehirlerde düzenlenen 'Cittáslow Yemek Günleri' etkinliklerinde yer

edinmeye çaba gösterilmektedir. Ayrıca ilçede, jeotermal turizm alanında faaliyet gösteren, devre mülk tarzında satış işlemi gerçekleştiren iki adet tesis yer almaktadır. Fakat söz konusu faaliyetlere rağmen, Çoban ve Harman'ın (2016: 247) da işaret ettiği üzere, Taraklı Belediyesi'nin internet sitesinde, Sakin Şehir olmalarının üzerinden yedi yıl geçmiş olmasına rağmen, Sakin Şehirliklerinden en ufak bir bahsin yer almaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Tablo-5: Bazı Sakin Şehir Kriterlerine Göre Taraklı'da Gerçekleştirilen Faaliyetler

	SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YAPILI ÇEVRE	YÖNETİŞİM VE HİZMETLER
GÖZLENEN NİTELİKLER	Taraklı Kamp ve Karavan Festivali Sakin Şehir Hakkında Bilgilendirme Toplantısı	Termal, Yamaç Paraşütü, Doğa Turizmi Yılda 60000 Turist	Projeler henüz başlamamıştır.	Bisiklet Yollarının İnşası Geleneksel Osmanlı Mimari Örneklerinin Restorasyonu Mimar Sinan Tarafından İnşa Edilen Kurşunlu Cami'nin Koruma Altına Alınması	Vatandaşların Katılımını Sağlama Amaçlı Çağrı Merkezi Kurulması Önemli Bilgilerin Online Paylaşımı Yeni Çöp Teknolojilerinin Temini

Kaynak: Mutdoğan, 2015: 155-159.

Tablo 5'de aktarıldığı üzere, sosyal, kültürel ve ekonomik sürdürülebilirlik bağlamında Taraklı'da gerçekleştirilen faaliyetler, genel olarak, şehrin doğasına uygun niteliktedir. Doğa turizmi teşvik edilerek şehre olabildiğince turist çekmek hedeflenmektedir. Şehirde yer alan, mimari eserler restore edilerek ve koruma altına alınarak yöreye has tarihi görünümün muhafazası arzulanmaktadır. Çevresel sürdürülebilirliğin temini hususunda ise hâlihazırda gerçekleştirilmekte olan bir projeye rastlanmamaktadır.

3.3. Sakin Şehir Yenipazar

Aydın'ın Yenipazar ilçesi, Taraklı gibi, 2011 yılında Sakin Şehir unvanı alan şehirlerden birisidir. Yenipazar'ın ilk yerleşim yeri tarihi M.Ö. 2000'li yıllara dayanan Orthosia antik kenti civarındadır. 17. yüzyıl sonlarında Cihanoğulları adında bir aşiretin reisinin etrafında toplananlar, bugünkü mevkide yeni bir yerleşim yeri meydana getirmişlerdir. Bu yerleşim yeri, haftada bir gün küçük çapta kurulan, çevredeki insanların da gelip ürünlerini sattıkları bir pazar yerinin ev sahipliğini gerçekleştirdiğinden dolayı, Yenipazar ismini edinmiştir (cittaslowturkiye.org, 2018).

Batı Anadolu'nun kültür mirası olan Geleneksel Yörük Şenlikleri'nin otuz bir yıldır ev sahipliğini üstlenen Yenipazar'ın, Sakin Şehir seçilmesi, yerel kalkınma modelinin lokomotifini oluşturmuştur. Bu çerçevede, ilçede, sivil mimari örnekleri koruma altına alınmış, bisiklet istasyonları projelendirilmiş, yaya kullanım alanları arttırılmış, aracısız köy pazarı ve kadın kooperatifleri kurulmuştur. Yenipazar'ın, yerel mutfağını temsil eden önemli yavaş yemek kaynakları olarak Yenipazar Pidesi, cızdırma, yavru kavurması, pırasalı ekmek ve hurma ön plana çıkarılmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir bir şehir yaşamı temin edebilmek amaçlı, her yıl bisiklet şenlikleri düzenlenmekte ve alternatif bir ulaşım aracı olarak bisikletin, şehirde daha görünür kılınmasına yönelik çaba harcanmaktadır (Bilgi, 2013: 55).

Sakin Şehir olmasının ardından Yenipazar'da da tanıtım faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu noktada, her Şehrin marka oluşturabilecek kendine özđü ürünlerini ya da doğal değerlerini ileri sürdükleri gözlenmektedir. Yenipazar da, pidesi ile bu sahnede kendisine yer edinme gayretindedir. Yenipazar eski Belediye Başkanı Yürün ERDEN'in bu husustaki ifadeleri dikkat çekicidir:

Yörük Ali Efe Evi Müzesini ziyaret edenlerin sayısı, yılda ortalama on bin kişiydi. Şimdi kırk bin kişi. Dört kat arttı. İlçede en az ciro yapan pideci esnafının, kullandığı un çuvalı miktarı iki kat arttı. Ama sadece pideci esnafını ya da ne bileyim, büfecileri falan filan, gelen giden yabancıların, yani ilçemizi ziyaret eden misafirlerin sayısında bir artış var. Bunda sakın Şehir sıfatını almamızın mutlaka bir etkisi var. Fakat bizim sadece pideyle, müzeyle bu işi götüremeyeceğimiz çok açık. Biz bütün bunları neden yapıyoruz? Bir kere bütün bunlar ne için yapılıyor? Bütün bunlar bir, bu ilçede yaşayan insanların, bu bölgede yaşayan insanların bir kere sağlıklı bir ortamda, kaliteli ve konforlu bir ortamda yaşaması için, yani biz yerel yöneticilerin görevi bu. Ama aynı zamanda da hane halkı gelirlerini de arttırmayı hedefliyoruz tabi (Çıtak, 2016: 2701).

Erden'in görüşlerinden, Şehrin, sakın Şehir felsefesini benimseyerek sakın Şehir ilkelerini hayata geçirdiği ölçüde hem sağlıklı bir yerel yaşama kavuşacağı hem de etkin tanıtımın etkisi ile yöre ekonomisine katkı sağlanacağı düşünmesine sahip olunduğu anlaşılmaktadır.

Sakin Şehirler, faaliyetlerini genel itibariyle, belediyeler eliyle yürütmektedirler. Yerel seçimler neticesinde belediye başkanları değiştikçe, sakın Şehir yönetim politikalarında da değişikliklere rastlanmaktadır. Çıtak'ın (2016: 2699) aktarımına göre, Yenipazar'ın yeni belediye başkanı, eski başkanın gerçekeştirmeye çalıştığı yerel mirası koruma çalışmalarında değişikliğe gitmiştir. Böylelikle, eski belediye başkanının yaptığı kent müzesi bir kuruma kiralanmış, müzede sergilenen, Yenipazar'ın gündelik yaşamına ilişkin örnekler teşkil eden yerel halktan temin edilen sergi ürünleri depoya kaldırılmıştır. Yenipazar'ın yeni belediye başkanı Zafer SAVCI'nın, "bence Yenipazar Sakın Şehir değil, üreten Şehir olmalıdır" (yeniasir.com.tr, 2014) ifadesi, idareciler arasındaki görüş ve yaklaşım farkını net biçimde özetler niteliktedir. Sakın Şehir Yenipazar'ın, turizme ilişkin temel aktiviteleri gastronomi üzerinden Őekillenmeye başlamıştır. 2014 yılından bu yana Şehirde, dört gün boyunca devam eden Yenipazar Pide Festivali düzenlenmektedir.

Doğan ve Aktan'ın (2017: 440) gerçekeştirmiş oldukları araştırma sonuçlarına göre: Sakın Şehir olmak, Yenipazar'ın tanıtım ve pazarlamasına olumlu katkı sağlamıştır. Yenipazar gastronomisi, bölge ve ülke genelinde daha çok duyulmaya ve tanınmaya başlamıştır. Yerel, doğal ürünlere ilgi artmış, yöre üreticisi ve esnafı güç kazanmıştır. Sakın Şehirler'e ve bu Şehirlerin ürünlerine yönelik ülke genelinde azımsanmayacak derecede ilgi yoğunluğu mevcuttur. Sakın Şehir kavramı, Şehirlerin ve yöre gastronomisinin markalaşmasını sağlayacaktır.

Tablo-6: Bazı Sakin Şehir Kriterlerine Göre Yenipazar’da Gerçekleştirilen Faaliyetler

	SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YAPILI ÇEVRE	YÖNETİŞİM VE HİZMETLER
GÖZLENEN NİTELİKLER	Geleneksel Bisiklet Festivali Tohum Takas Şenliği Deve Güreşi Festivali Geleneksel Karaçakal Yörük Kültürü Festivali Sakin Şehir Bilgilendirme Seminerleri	Yenipazar Pidesi Gibi Ünlü Yerel Gastronomi Ürünlerinin Korunması Yerel Ürünlerin Online Satışı	Projeler henüz başlamamıştır.	Bisiklet Yollarının İnşası Tarihi Alhan Türk Hamamı'nın Restorasyonu Yel değirmeni İnşası Yörük Ali Efe Müzesi'nin Hizmete Açılması	Önemli Bilgilerin Online Paylaşımı

Kaynak: Mutdoğan, 2015: 155-159.

Tablo 6’ da belirtildiği üzere, Yenipazar’da, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik noktasında gerçekleştirilen Deve Güreşi ve Karaçakal Yörük Kültürü Festivalleri yerel kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması noktasında önem taşımaktadır. Yine Tohum Takas Şenliği olarak sürdürülen etkinlik, küresel düzlemde yaygınlaşan hibrit tohumların varlığına bir tepki içerircesine yerli tohumların gelişimini ve sık kullanımını içermektedir. Geleneksel Bisiklet Festivali ise, Yeni Şehircilik Akımı ve Yaşanabilir Topluluklar Hareketi’nin içerdiği biçimde şehir içinde sürdürülebilir bir ulaşımın temin edilmesine katkı sağlamaktadır. Yenipazar pidesi gibi yerel ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması ile ise, şehrin marka değerinin artırılması ve yerel üreticilere kazanç temin edilmesi yoluna gidilmektedir. Şehre ait geleneksel yapıların muhafazası da, şehrin doğal dokusunun, gelecek nesillere taşınmasına olanak tanıyacaktır.

3.4. Gökçeada: Dünyanın Tek Sakin Adası

2011 yılında Sakin Şehir unvanı alan bir diğer şehir olan, Türkiye’nin en batı noktasında yer alan ve ülkenin en büyük adası olan Gökçeada, dünyanın ilk ve tek sakin adasıdır. Lozan Antlaşması neticesinde 22 Eylül 1923’te Türkiye Cumhuriyeti Devleti topraklarına fiilen katılan adanın İmroz olan ismi, 1970 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Gökçeada olarak değiştirilmiştir. Adada 2002 yılından bu yana organik tarım uygulamaları gerçekleştirilmekte, 2008’den beri de tarım turizmi faaliyetleri sürmektedir. Bursa, İzmir, İstanbul gibi metropollere olan yakınlığı, adanın ilgi odağı haline gelmesinde önem taşımaktadır (cittaslowturkiye.org, 2018).

Şehir yöneticileri ve yöre sakinlerince bir ‘organik ada’ konumuna kavuşturulmak istenen, Türkiye’nin ilk ve tek sualtı milli parkına da sahip olan Gökçeada, çok yönlü sosyokültürel faaliyetlere ve birçok kültürel mirasa ev sahipliği yapan geniş bir yönelim havzasına sahiptir. Örneğin, Zeytinli Köyü’nde, adaya özgü Dibek Kahvesi, Eşelek Köyü’nde tarım ve hayvancılık ürünlerinin çardaklarda satılması, organik tarım ürünlerinin üretimi ve ticareti, Rum vatandaşların ikamet ettiği Tepeköy’de yaz aylarında gerçekleştirilen Meryem Ana etkinlikleri, Gökçeada sörf okulu bunlardan birkaçıdır (Atak vd., 2014: 697).

Bozulmamış doğası, organik tarımın merkezi olması, eko-gastronomik özellikleri ve çok kültürlü yapısı ile sakin şehir olan Gökçeada, yerel ürünlere ve yerel üreticilere özgü bir doğal ürün pazarı

görünümünde olan Yeryüzü Pazarı'nın (Earth Market), Şile ve Foça ile birlikte, Türkiye'deki üç üyesinden birisidir. Dünya genelinde toplam 68 şehrin katılım gösterdiği Yeryüzü Pazarı'nın kurallarından birisi, satılan ürünlerin halkın ortak kültürünü yansıtması ve Yeryüzü Pazarı'ndan en fazla 40 km uzaklıktan gelmesidir. Yönetim komitesinin gözetiminde, tanıtım amaçlı olmak ve pazarın %10'undan az olmak koşuluyla yerel olmayan fakat iyi, temiz, adil prensibine uygun ürünlerin satışına izin verilebilir (Eşitti ve Harputluoğlu, 2015: 66). Böylelikle, yöresel ürünlerin, üretildiği yerde, geleneksel yapılarının ve kazanımlarının korunarak halka ulaştırılması arzulanmaktadır. Gökçeada da, bu yavaş yemek konsorsiyumunun önemli bir parçasını teşkil ederek söz konusu felsefeyi benimsediğini göstermiştir.

Gökçeada ayrıca, 2014 ve 2015 yıllarında, yöresel kalkınmayı ve yerel lezzetlere ulaşmayı teşvik etmeyi amaçlayan Türkiye Eko-Gastronomi Kongreleri düzenleyerek bu alanda da öncü konuma yerleşmiştir. İlgili çalışmalar, geleneksel üretim tekniklerinin ve mesleklerin gelecek nesillere ulaştırılması bakımından da değer taşımaktadır. Adada, zeytinyağı, peynir ve şarap yapımı üzerindeki Rum kültürünün etkisi, bu açıdan önem teşkil etmektedir. Ayrıca, yerel yönetim ve yükseköğretim işbirliği ile adadaki restoranlarda yerel ürünlerin satışına yönelik bireylere de yerel ürünler hakkında farkındalık sağlamaya ilişkin birtakım eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir. Gökçeada'ya has yerel ürünler, ulusal pazarlarda da rağbet görmektedir. El yapımı imalatın yanısıra çeşitli yöresel ürünlerin değer bulması, verimli tarımsal alanların muhafaza edilmesi bakımından da dikkate değerdir (Özdemir ve Ayhan, 2017: 179-181).

Özdemir ve Ayhan (2017: 182), Gökçeada özelinde gerçekleştirdikleri araştırma neticesinde, Sakin Şehir unvanının, Gökçeada etiketli tarımsal ürünlere yeterli ticaret alanı açmadığı verisine ulaşmışlardır. Ayrıca, bazı yöresel ürünlerinin satışının, gıda güvenliğine ilişkin mevzuatla çelişir durumda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu çıkmazın, Sakin Şehirler'in, Türkiye genelinde yasal bir çerçeveye oturtularak aşılabileceğini ifade eden araştırmacılar, böylelikle Sakin Şehirler'in bilinirliğinin artacağını ve bu tanınır olma halinin, yerel ve salyangoz etiketli ürünlere olan talebi beraberinde getireceğini iddia etmişlerdir. Son olarak araştırmacılar, Sakin Şehir kavramının dünya genelinde bir pazarlama gücü oluşturduğunu kabul etmekte, fakat Gökçeada özelinde, yöresel ürünler noktasında bunun, bir pazarlama aracı olarak kullanılmadığını düşünmektedirler.

Tablo-7: Bazı Sakin Şehir Kriterlerine Göre Gökçeada'da Gerçekleştirilen Faaliyetler

	SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YAPILI ÇEVRE	YÖNETİŞİM VE HİZMETLER
GÖZLENE NİTELİKLER	Avrupa Birliği Projesi Olan "Ada'da Organik Yaşamı Öğrenme"nin Organizasyonu Gastronomi Konferansı Sakin Şehir Hakkında Bilgilendirme Konferansları	Organik Tarımın Başlatılması Yerel Ürünlerin Online Satışı Sörf Turizmi Yılda 350000 Turist	Cumhuriyet Bulvarı'nda Fotovoltaik Pili Aydınlatma Kullanımı Rüzgar Türbini Kurulumu	Bisiklet Yollarının Yapımı Bazı Caddelerin Belirli Vakitlerde Araç Trafikine Kapatılması Altyapı ve Restorasyon Çalışmalarının Yapılması Geleneksel Türk ve Yunan Evlerinin Koruma Altına Alınması	Vatandaşların Katılımı İçin "Beyaz Masa" Uygulamasının Başlatılması Önemli Bilgilerin Online Olarak Sunulması

Kaynak: Mutdoğan, 2015: 155-159.

Gökçeada'da adanın doğal yapısının korunmasına ve ada sakinlerinin çevresel duyarlılığının artırılmasına yönelik faaliyetler yürütüldüğü Tablo 7'de gözlenmektedir. Bu doğrultuda, adada organik tarımın başlatılması, vatandaşların organik yaşamı öğrenmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmesi, bisiklet yollarının oluşturulması, alternatif enerji kaynaklarının kullanımı, enerji tasarrufunun temini, bazı caddelerin belirli vakitlerde araç trafiğine kapatılması göze çarpmaktadır. Geleneksel Türk ve Yunan evlerinin koruma altına alınmasının kültürel mirasın devamına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, adanın coğrafi konumu, yerel gastronomi ürünleri ve sörf turizmi ön plana alınarak yılda 350.000 turistin adaya ziyaretçi gelmeleri, Gökçeada Belediyesi yönetimince beklenmektedir.

3.5. Akyaka: Dünyanın Tek Sakin Mahallesi

Muğla'nın Ula ilçesine bağlı olan Akyaka, 2011 yılında Sakin Şehir olmaya hak kazanmıştır. 1992 yılında belde belediyesi olmuş olan Akyaka, 6360 sayılı kanun sonrası, 2014 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerle beraber Muğla'nın Büyükşehir Belediyesi olmasının ardından mahalle haline gelmiştir. Böylelikle, Akyaka hâlihazırda dünyanın tek 'sakin mahalle'si konumunu elde etmiştir.

Gökova Körfezi ağzında yer alan Akyaka, günümüzde Akdeniz ve Ege kıyılarında gözlenen plansız, yayılcı yapılaşma faaliyetlerinden uzak kalmaya çalışan bir tür örnek şehir denemesine çalışma alanı teşkil etmektedir. Özel Çevre Koruma Statüsü'nün yanı sıra doğal SİT Alanı içinde olması, doğusunda Kadın ve Akçapınar azmakları, azmaklar arasında uzanan verimli ova ve Gökova Körfezi'ne açılan ıssız koylar, kuzeyinde 1000 metreye yükselen Sakar Dağı, Nail ÇAKIRHAN tarafından tipik Muğla-Ula mimarisinin stilize edildiği, geleneksel çizgiler taşıyan ahşap evleri Akyaka coğrafyasını özel bir mevkiye yerleştirmektedir (Bilgi. 2013: 55). Yoğun bir ormanlık alana sahip olan Akyaka, uzun yıllardan beri balıkçılık faaliyetlerinin de sürdürüldüğü bir bölgedir. Akdeniz bitki örtüsü ile tarımsal ürünlerinin tamamının görüldüğü bu nadir yöre 1989 yılında Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmiştir. Kışın 1500 civarında bir nüfusa sahip olan Akyaka mahallesinin yaz nüfusu 3-4 binlere ulaşmaktadır. 1970'li yıllara kadar sakin bir balıkçı köyü konumunda olan Akyaka, civardaki bataklıkların kurutulması ve turizmin gelişmesi ile beraber nüfus ve yapılaşma yoğunluğunun arttığı bir kıyı alanı görünümüne bürünmüştür. 1980'li yıllardan itibaren turist sayısının artması ile beraber sadece gündelik ihtiyaçları karşılamak için oluşturulmuş konut yapısı, birçok irili ufaklı turistik tesislerle zenginleştirilmiştir (Ferek, 2016: 42-43).

O zamanki haliyle Akyaka Belediyesi bir ilke başvurmuş ve Sakin Şehir üyeliğini yöre halkının oyuna sunmuştur. Gerçekleştirilen referanduma 911 kişi katılmıştır ve üyelik başvurusu, % 95 oranında halk desteği bulmuştur (cittaslowturkiye.org, 2015). Sakin Şehirlik başvurusu sürecinde dönemin Akyaka Belde Belediye Başkanı Ahmet ÇALCA, "Seferihisar Belediye Başkanlığı ülkemizde yavaş kentler birliği adına tek temsilci. Biz başvurumuzu oraya yaptık 600 Avro gibi bir başvuru ücreti verdik. Bu süreç olumlu sonuçlanırsa, Akyaka'ya gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerin daha kaliteli hizmet almasını, beldenin daha çağdaş belde olma yönünde uluslararası bir standart kazanacağını düşünüyorum. Bölgeye gelen ziyaretçilerimize ekolojik tarımla elde edilen ürünlerin sunumunun yapılması şart. Beldenin kendine has

mimari yapısının korunması, geleneksel yemek türlerinin gelen ziyaretçilere sunumunun yapılması gereklidir. Beldede yaşayan insanların daha kaliteli yaşamları, geçmişten gelen değerleri koruması ve teknolojiyi kullanarak yenilenebilir enerji kaynakları ile belde halkına hizmet edilmesi, Sakin Şehir'in öncelikli politikaları" (ntv.com.tr, 2011) ifadeleriyle, Sakin Şehir olmanın Akyaka'nın, turizm potansiyeline katkıda bulunacağını öngörmüştür.

Sakin Şehir olmasının ardından Akyaka, çevre ve gürültü kirliliğine yol açmayacak olan doğa sporlarını teşvik yoluna gitmiştir. Yörede bu alanda profesyonel hizmet veren işletmeciler bulunmaktadır. Uçurtma sörfü, rüzgâr sörfü, deniz ve nehir kanosu, yelken, kaya tırmanışı, yamaç paraşütü, bisiklet turları, söz konusu doğa sporlarından (Ünal ve Zavalı, 2016: 905-906). Amaçlanan, doğaya zarar vermeden turizm kapasitesini arttırmaktır. Dönemin Belediye Başkanı Ahmet ÇALCA ve Dönemin Kent Konseyi Başkanı Çağlar BOZKURT'a göre, Akyaka'nın Sakin Şehir olması, yöreye gelen turist sayısında % 30'luk bir artışa sebep olmuştur. Bunda, Akyaka'nın, ulusal ve uluslararası basında kendine yer bulması, önemli bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Bekar ve arkadaşlarının (2015: 60), Akyaka özelinde gerçekleştirdikleri çalışmaya göre, Akyaka'daki yerel yöneticiler, Sakin Şehir üyeliğini, şehre turist çekme noktasında çok ön plana çıkarma eğiliminde değillerdir. Çağlar Bozkurt ise araştırmacılara, 'diğer turizm destinasyonları ile kıyaslandığında Akyaka'nın denize daha yakın bir yöre olduğunu ve bundan ötürü Sakin Şehir olmasının ardından, dezavantajlarını avantaja çevirmeyi bildiğini, Sakin Şehir olmanın Akyaka'ya bir bayrak, bir marka ve yörenin kendisini ifade edebilmesi için bir platform oluşturduğunu' belirtmiştir.

Tablo 8. Bazı Sakin Şehir Kriterlerine Göre Akyaka'da Gerçekleştirilen Faaliyetler

	SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	YAPILI ÇEVRE	YÖNETİŞİM VE HİZMETLER
GÖZLENEBİLİRLİKLER	Cumhuriyet Bayramı Konseri	Bal ve Bal Kökenli Ürünlerin Üretimi	Geri Dönüşüm Projesi	Bisiklet Yollarının Yapımı	Su Arıtma Hususunda Yeni Çalışmalar Başlatılması
	Sakin Şehir Sempozyumu	Sörf, Kano, Yamaç Paraşütü, Yelkencilik Turizmi	Kullanılmış Pil ve Plastik Atıkların Muhafazası	Geleneksel Mimari Örneklerinin Korunması	Önemli Bilgilerin Online Olarak Sunulması
	"Haydi Problemlerimizi Görelim" Temalı Fotoğraf Sergisi	Yılda 80000 Turist		Akyaka Belediye Müzesi ve Han Dizayn Projesi	Toplu Taşıma Alanında Yeni Projeler Geliştirilmesi
	Sakin Şehir Hakkında Bilgilendirme Seminerleri			Kaldırım Taşları ve Peyzaj Yenilemesi	
				Çınar Piknik Alanı Projesi	

Kaynak: Mutdoğan, 2015: 155-159.

Akyaka'da Tablo 8'de ifade edildiği üzere, şehrin çevresel, sosyokültürel yapısını korumak ve ekonomik sürdürülebilirliği tesis etmek amaçlı birtakım faaliyetler yürütülmektedir. Bu bağlamda, atıkların geri dönüşümü, su arıtma ve toplu taşıma hususlarında projelerin başlatılması, bisiklet yollarının inşası önem taşımaktadır. Geleneksel mimari örnekler korunarak şehrin kültürel mirası muhafaza edilmek istenmiştir. Şehrin ekonomisinde önemli bir yer tutan balın ve bal kökenli ürünlerin üretimi desteklenmiş ve böylelikle yerel üreticilere de katkı sağlanmıştır. Şehrin coğrafi konumunun elverdiği, sörf, kano, yamaç paraşütü ve yelkencilik gibi doğa sporlarının ön plana çıkarılmasıyla, şehre turist çekerek şehrin turizm gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir.

SONUÇ YERİNE

Küreselleşme, farklı alt tiplerden müteşekkil olmakla birlikte, temelde, insanın üretimi olan ve insan için var olan şeylerin yayılmasının önündeki engellerin ortadan kaldırılması ile tanımlanmaktadır. Küreselleşme, bilhassa gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelere, tek yönlü, meta, algı, kültür, ideoloji vs. ihracı şeklinde gerçekleştiğinden dolayı tepkisel yaklaşımlar doğurmuştur. Söz konusu tepkilerin başında, küreselleşmenin bir nevi hegemonya aygıtı haline geldiği ve yerele ait olanı tahrip edici türde tektipleştirici bir mekanizmaya büründüğü söylemi yer almaktadır. Sakin Şehir kavramı da, bu doğrultuda duyulan ihtiyaca binaen, kentsel düzlemde, küresel kente alternatif diğer kentsel yönetim modelleri gibi ortaya çıkıp işlerlik kazanmıştır.

Çalışmada, küreselleşme dinamiklerinin karşısına yereli önceleyerek çıkan Sakin Şehirler'in, söz konusu çıkış noktalarına ne derece sadık kaldıklarının araştırılması arzulanmıştır. Ele alınan Sakin Şehirler'in, piyasaya yönelik birtakım faaliyetlere odaklanmış oldukları gözlenmişse de esas itibarıyla bu durumun gelinen aşamada, yereli muhafazayı ve yerel kalkınmayı gerçekleştirme arzusunun çok da ötesinde bir gayeye yönelik olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin ilk Sakin Şehir olan Seferihisar'ın, markalaşma ve tanıtım faaliyetlerinde, diğer sakin şehirlere nazaran daha önde olduğu gözlenmekte, bilhassa kıyı şehirlerinin Sakin Şehir etiketini, turizm faaliyetlerinde, kendilerini daha görünür kılmak için kullandıkları dikkat çekmektedir. Şehirlerin ait oldukları coğrafyanın, sahip oldukları iklimsel özelliklerin, bünyelerinde barındırdıkları nüfus miktarının, kendilerine tanıdıkları olanaklar ölçüsünde sosyo-ekonomik etkinlik gösterebildikleri gerçeği, hâlihazırdaki çalışma ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, denize kıyısı bulunmayan Taraklı ve Yenipazar şehirlerinin, çalışma alanını oluşturan diğer sakin şehirlere nispetle daha dar bir çeşitlilik içerisinde yerel kalkınmaya yönelik faaliyetler sürdürme gayretinde oldukları değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin ilk beş sakin şehri çalışma alanı olarak tespit edildiğinden, elde edilen neticelerin genelleyici olduğu iddia edilemeyecektir. Fakat her ne kadar, en erkeni on yıllık bir Sakin Şehirlik geçmişine sahip şehirlerin, bilhassa ekonomik aktivite alanlarını genişletmeleri hele hele küresel düzleme taşımaları belirli bir zaman alacaksa da, çalışmanın, ele alınan şehirlerin gelişim adımlarını izleme adına önem taşımaya özen gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmet, S. (2012). *Kırkırelili İçin Turizmde Yeni Bir Marka ve Kalkınma Modeli Cittaslow Sakin Şehir Vize*, Trakya Kalkınma Ajansı Kırklareli Yatırım Destek Ofisi, Kırklareli.

Akyaka, “sakin şehir”. (b.t). Erişim Tarihi: 31.01.2018. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/akyaka-sakin-sehir,ti0VXxp470GjNAcQdeSojA>.

Ancien, D. (2011). Global City Theory and the New Urban Politics Twenty Years On The Case for a Geohistorical Materialist Approach to the (New) Urban Politics of Global Cities. *Urban Studies*, 48 (12), 2473-2493.

Atak Ş., Tan S. ve Şengül Ü. (2014). *Türkiye’de Tarım Politikalarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü: Gökçeada Örneği*, Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı Bildiri Kitabı, Üsküp, Makedonya, 695-698.

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.

Bekar, A., Yozukmaz, N., Sürücü, Ç. ve Gövce, A.M. (2015). The Concept of Cittaslow as a Marketing Tool for Destination Development: The Case of Muğla, Turkey, *American International Journal of Social Science*, 4(3), 54-64.

Benli, S. (2013). *Ekoturizm ve Yavaş Şehir Hareketi*, 2. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu Bildiri Kitabı, Adana, 76-82.

Bilgi, M. G. (2013). Türkiye’nin Sakin Şehirlerinde Permakültürel Koruma, Planlama, Yönetim ve Eğitim Pratikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 45-59.

Cittaslow. (b.t.). Erişim Tarihi: 20.11.2017. <http://www.cittaslow.net/content/association>.

Cittaslow. (b.t.). Erişim Tarihi: 29.11.2017. <http://www.cittaslow.net/content/how-become>.

Cittaslow.(b.t.).EriřimTarihi:16.01.2019.http://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_list_december_2018.pdf

Cittaslow. (b.t.). Erişim Tarihi: 30.01.2018. <http://cittaslowturkiye.org/akyaka-anketi/>.

Cittaslow. (b.t.). Erişim Tarihi: 29.01.2018. <http://cittaslowturkiye.org/cittaslow-gokceada/>

Cittaslow. (b.t.). Erişim Tarihi: 22.01.2018. <http://cittaslowturkiye.org/cittaslow-seferihisar/>.

Cittaslow. (b.t.). Erişim Tarihi: 25.01.2018. <http://cittaslowturkiye.org/cittaslow-yenipazar/>.

Cittaslow. (b.t.). Erişim Tarihi: 29.11.2017. <http://cittaslowturkiye.org/uyelik-sureci-ve-kriterler/>.

Coşar, Y. (2014). Yavaş Şehir Olgusunun Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Algılanan Etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 226-240.

elik, M.Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 57-73.

eri, A. (2013). *Destinasyon Markalama ve Yavaş Şehir Seferihisar’ın Destinasyon Marka İmajı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çıtak, Ş.Ö. (2016). Sakin Şehirler Hızlı Turistler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2692-2706.

Çoban Ö. ve Harman S. (2016). Yavaş Şehir (Cittaslow) Türkiye Ağı'na Üye Olan Şehirlerin İnternet Sitelerinde Yavaş Şehir Temasının Görünürlüğü Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 17(2), 235-253

Dedeoğlu, B. (2011). Türkiye'de AB Karşılıklı-Küreselleşme Karşılıklı İlişkisi, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(28), 85-109.

Doğan, H. ve Aktan, V. (2017). *Sakin Şehir, Gastronomi ve Cezaevi Turizmi Üçgeninde Yenipazar: Bir Ünlünün Plansız Turizm Pazarlaması*. VI. Ulusal II. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu Bildiri Kitabı, 432-442.

Doğan, M., Aksu, M., Çelik, Ö. ve Kaymak, H. (2014). Cittaslow Markasının Turizme Etkisi: Seferihisar'daki Konaklama İşletmeleri Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4(2), 6-11.

Ergüven, M. H. (2011). Cittaslow – Yaşamaya Değer Şehirlerin Uluslararası Birliği: Vize Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 201-210.

Eşitti, B. ve Harputluoğlu, D. D. (2015). Citta Slow Şehirlerde Yerel Halkın Earth Markete Yaklaşımı: Gökçeada Destinasyonu Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(1), 64-71.

Farazmand, A. (2000). Küreselleşme ve Kamu Yönetimi, (Çeviren. Kaygalak S.), *Mülkiye Dergisi*, 25(229), 245-278.

Ferek, E. (2016). *Kıyı Alanlarının Planlanmasında Kentsel Tasarım Rehberinin Rolü: Muğla-Akyaka Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Finger, M. D. ve Zorzi, F.B. (2012). Environmental Justice, *UFRGS Model United Nations Journal*, 1, 222-243.

Forman, R.T.T. (2008). *Urban Regions Ecology and Planning Beyond the City*. New York: Cambridge University Press.

Friedmann, J. (1986). The World City Hypothesis, *Development and Change*, 17(1), 69-83.

Giddens, A. (1994). *The Transformation of Intimacy*, Oxford: Basil Blackwell

Grzelak-Kostulska, E., Holowiecka, B. ve Kwiatkowski, G. (2011). Cittaslow International Network: An Example of A Globalization Idea? *In the Scale of Globalization: Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century* 186–192, Czech Republic: University of Ostrava.

Gupta, S. D. ve Choudhry, N. K. (1997). *Dynamics of Globalization And Development: An Introduction. Recent Economic Thought Series*, 59. Boston: Springer.

Hekimci, F. (2014). Sürdürülebilir Bir Yerel Kalkınma Modeli :“Yavaş Şehirler” ve Ekoturizm, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, Erişim Tarihi:

16.12.2017, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/surdurulebilir-bir-yerel-kalkinma-modeli-yavas-sehirler-ve-ekoturizm/1772>.

Karataş, İ. (2014). Yenipazarlılar 'sakin şehri' sevmeydi Erişim Tarihi: 25.01.2018. <https://www.yeniasir.com.tr/yerepolitika/2014/04/03/yenipazarlılar-sakin-sehri-sevmeydi>,

Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Kureselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kihl, M., Brennan, D., Gabhawala, N., List, J ve Mittal, P. (2005). *Livable Communities: An Evaluation Guide*. Washington DC: AARP Public Policy Institute.

Kiper, P. (2007). *Kureselleşme Sürecinde Değişen Kentler – Yitirilen Değerler*. Kent ve Politika – Antik Kentten Dünya Kentine. Ankara: İmge Kitabevi.

Knox, P. L. (2005). Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World. *Journal of Urban Design*, 10:1, 1-11.

Köse, Ö. (2003). Kureselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, 49, 3-46.

Kocalar, A.C. (2013). *Kureselleşmenin Mekâna Etkileri: Kentsel Dönüşüm*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı I, 253-274.

Mutdoğan, S. (2010). *Seferihisar Örneğinde Sakin şehir Hareketi*. GreenAge Symposium, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakóltesi, İstanbul.

Mutdoğan, S. (2015). *Cittaslow Movement as a Tool for Sustainable Communities in Turkey. Identity, Culture and the Politics of Community Development*. Cambridge Scholars Publishing.

Nilsson J. H., Svård A. C., Widarsson, Å. ve Wirell, T. (2011) 'Cittaslow' Eco-Gastronomic Heritage as a Tool For Destination Development, *Current Issues in Tourism*, 14(4), 373-386.

Özdemir, E. ve Ayhan, Ç. K. (2017). *Sürdürülebilir Turizm Çerçevesinde Gökçeada'nın Sakin şehir Statüsünün Gökçeada Tarımına Etkisi*. 4. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı, 172-184.

Özer, M. A. (2015). *Yeni Kamu Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özmen, ř.Y., Birsen, H. ve Birsen, Ö. (2016). "Yavaş Hareketi": Çevreden Kültüre Hayatın Her Alanında Kureselleřmeye Başkaldır. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakóltesi Elektronik Dergisi*, 1(2), 38-49.

Öztaş, E. B. (2006). *Sakarya'nın Taraklı İlçesinde Bulunan Tarihi Evlerin Tespiti ve İlçenin Sosyo-Kültürel Yapısındaki Değişimin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pajo, A. ve Uğurlu, K. (2015). Cittaslow Kentleri İçin Slow Food Çalışmalarının Önemi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 65-73.

Panait, A.I. (2013). *From Futurama to Cittaslow – Slowing Down in A Fast World*. Master Thesis of MSc, Landscape Architecture and Planning, Wageningen University, Netherlands.

Polat, E. (2011). Ağır Ağır Çıkacaksın Bu Merdivenlerden: Cittaslow – Yavaş Kentler Hareketi. *Mimarlık Dergisi*, 359, 53-57.

Radstrom, S. (2011). A Place Sustaining Framework for Local Urban Identity: An Introduction and History of Cittaslow. *Italian Journal of Planning Practice*, 1(1), 90-113.

Sağır, G. (2017). Küreselleşmeden Geleneksele Dönüşte Slow Food ve Cittaslow Hareketi. *The Journal of Social Science*, 1(2), 50-59.

Sarıtaş, İ. (2009). *Küreselleşme. Feodaliteden Küreselleşmeye – Temel Kavram ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme- 21.Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.

Servon, L.J. ve Pink, S. (2015). Cittaslow: Going Glocal In Spain. *Journal of Urban Affairs*, 37(3), 327-340.

Sezgin, M. ve Ünüvar, Ş. (2011). *Sürdürülebilirlik ve Şehir Pazarlaması Ekseninde Yavaş Şehir*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Slow food manifesto. (b.t) Erişim Tarihi: 20.11.2017.
http://slowfood.com/filemanager/Convivium%20Leader%20Area/Manifesto_ENG.pdf.

Sırım, V. (2012). Çevreyle Bütünleşmiş Bir Yerel Yönetim Örneği Olarak “Sakin Şehir” Hareketi ve Türkiye’nin Potansiyeli. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(4), Özel Sayı, 119-131.

Sohn, D., Jang, J.H. ve Jung, T. (2015). *Go Slow and Curvy – Understanding the Philosophy of the Cittaslowcity Phenomenon*. Springer: Switzerland.

Sürdürülebilir Kentsel Yaşam Modeli Perspektifinde Anamur İlçesinin Cittaslow (Yavaş Şehir) Olmasına Yönelik Değerlendirme Erişim Tarihi: 22.01.2018.
<http://eba.gov.tr/.../8335f8e631c7292e345259036065482d12f09d9664002.pdf>.

Şengül, M. (2007). *Kentleşen Dünya, “Küreselleşme” ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış*. Kent ve Politika – Antik Kentten Dünya Kentine, Ankara: İmge Kitabevi.

Tunçer, M. ve Olgun, A. (2017). Seferihisar’ın Ekonomik ve Mali Yapısı Üzerinden Sakin Şehir Uygulamalarına İlişkin Bir İnceleme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1), 47-72.

Ünal, Ç. (2016). Turizm Coğrafyasında Yeni Kavramlar ‘Yavaş Şehirler ve Yavaş Turizm’. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(36), 13-28.

Ünal, M. ve Zavalı, S.Y. (2016). Küreselleşme Karşıtı Bir Hareket: Yavaş Hareketi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 889-912.

Yağcı, P. ve Avcıkurt, C. (2017). Seferihisar Halkının Sakin Şehir Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı (3), 290-307.

Yaylı, H. (2012). Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: “İstanbul Örneği”. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24, 331-356.

Yeldan, E. (2007). *Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme*. Korkut Boratav’a Armağan, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları.

DİASPORA GİRİŞİMCİLİK: SURIYELİ GİRİŞİMCİLERİN DİASPORA GİRİŞİM SAHİPLİĞİ MODELİNE BAĞLI DEĞERLENDİRMESİ

Mehmet KAPLAN¹

Aykut BEDÜK²

ÖZ

İnsanlar geçmişten günümüze sürekli olarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerin özünde hep kazanma tutkusu yer almıştır. Kazanma tutkusu girişimciliğin özünde yer alarak bireylerin olan ve olası fırsatları değerlendirerek işletme kurmaya yönelmesini üretmektedir. Bu üretme faaliyeti içerisinde üretim faktörlerini barındırmakta ve üretim faktörlerine ulaşma ve bu faktörleri yenileyerek güçlendirme kazanma tutkusunu artırmaktadır. Bu tutkunun ortaya çıkması, sürekliliği ve artması gönüllü ya da zorunlu nedenlerle girişimciler göç etseler bile devam etmiştir/etmektedir. İnsanlar göç ettikleri yerlerde de girişimcilik faaliyetlerine devam etmişlerdir. İşte insanların göç ettikleri yerlerde girişimcilik faaliyetleri geliştirmeleri diaspora girişimcilik faaliyeti olarak adlandırılmıştır. Başka bir ifade tarzıyla diaspora girişimcilik diasporaların ve/veya diaspora olarak değerlendirilen bireylerin kurdukları, işletmesini üstlendikleri ve sürdürülebilir kıldıkları girişimcilik türü olarak değerlendirilmektedir. Aslında diaspora girişimcilik diaspora olarak kabul edilebilecek topluluklara mensup bireyler tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet olmakta ve her türlü girişimcilik faaliyetlerini içine almaktadır. Bu çalışma, ülkemizde yer alan Suriyelilerin diaspora girişimcilik faaliyetlerini diaspora girişimcilik sahipliği modeline bağlı olarak değerlendirmektedir. Çalışma, Türkiye'nin diaspora stratejilerine ve Suriyeli diasporaların iş/uygulama pratiğine yönelik öncü çalışma olmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Diaspora Girişimcilik, Suriyeli Girişimciler, Diaspora Girişim Sahipliği Modeli.

Jel Kodları: M12, M14, M39.

¹ Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Şarkikaraağaç MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mehmetkaplan@sdu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1359-1028

² Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, aykutbeduk@selcuk.edu.tr ORCID: 0000-0002-0845-8978

DIASPORA ENTREPRENEURSHIP: THE EVALUATION OF SYRIAN ENTREPRENEURS BASED ON DIASPORA INITIATIVE OWNERSHIP MODEL

ABSTRACT

People have been engaged in entrepreneurship activities from past to present. The core of these activities has always been the passion for winning. The passion of winning is at the core of entrepreneurship and produces individuals' inclination to start a business by evaluating existing and potential opportunities. This production activity includes production factors and increases the passion to reach production factors and gain strength by renewing these factors. The emergence, continuity and increase of this passion has continued / continues even if entrepreneurs migrate for voluntary or compulsory reasons. People continued their entrepreneurship activities where they emigrated. It is called diaspora entrepreneurship activity where people develop entrepreneurship activities where they migrate. In other words, diaspora entrepreneurship is considered as the type of entrepreneurship established by diasporas and / or individuals considered as diasporas, undertaking their business and making it sustainable. In fact, diaspora entrepreneurship is an activity carried out by individuals belonging to communities that can be considered as diasporas and includes all kinds of entrepreneurship activities. This study evaluates the diaspora entrepreneurship activities of Syrians in our country depending on the diaspora entrepreneurship ownership model. The study, Turkey's Syrian diaspora, the diaspora strategies and work / study for practical application aims to be a pioneer.

Keywords: Diaspora, Diaspora Entrepreneurship, Syrian Entrepreneurs, Diaspora Initiative Ownership Model.

Jel Codes: M12, M14, M39.

GİRİŞ

Girişimcilik ve girişimci kavramları ÷lkelerin ekonomik kalkınmalarının ve sürdürülebilirliğinin temel dinamiği olan kavramlardır. Girişimcilerin yarattıkları iş fikirlerini uygulamalarıyla girişimcilik gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır. Yaşadığımız zaman diliminde özellikle toplumların kozmopolit konumlarının değişmesine bağlı olarak yeni girişimcilik türleri ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri de sosyoloji, ekonomi, coğrafya ve yönetim bilimlerinin ilgi alanında olan diaspora girişimciliğidir. Diaspora girişimcilik ev sahibi ÷lkeye olan göçten sonra, o ÷lkede ortak köke sahip olduğu kimselerle olan bağlantıların kullanılarak kendi işini kurma ve sürdürme faaliyeti olarak değerlendirilmektedir (Kayalar ve Yıldız, 2017: 55-58).

Bu çalışma Türkiye'ye göç eden ve yerleşen birinci düzey iş alanlarında çalışma olanağı bulamayan Suriyelilerin girişimcilik deneyimlerini "Diaspora girişimcilik sahipliği modeline" bağlı olarak değerlendirmektedir. Çalışma, Suriyeli girişimcilerin iş/uygulama pratiğine yönelik bir çalışma olmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla çalışma öncelikle girişimcilik kavramı ve önemini ele alacak, sonrasında diaspora girişimcilik kavramını değerlendirecektir. Diaspora girişimcilik kavramını değerlendirirken diaspora kavramına bağlı olarak diaspora girişimciliğin anlamı, özellikleri, süreci ve önemi ele alınacaktır. Son olarak da Suriyeli girişimcilerin "Diaspora girişimcilik sahipliği modeline" bağlı olarak değerlendirmesi yapılacaktır. Bu değerlendirmenin sonucunda varılmak istenen nokta Suriyeli girişimcilerin ilgi odağını bulma ve bu ilgi odağına göre kavramsal bir değerlendirmeye bağlı olarak uygulamalı çalışmalara bir referans olma olarak ifade edilebilir.

1. GİRİŞİMCİLİK VE ÖNEMİ

Girişimcilik kavramı ÷lkelerin sosyal yapısıyla ilgili yönetim kuramlarının ve girişimcilik/girişimci kavramlarının rolünün ve öneminin yeniden belirlendiği ve toplumların gelişmesinde pekiştirici etkinliği olan bir kavramdır (Papatya, 2013: 79). Girişimcilik, girişimcinin yaptığı işi ifade etme unsuru olarak ele alınırken, girişimcinin ne ile uğraştığını da anlatmaktadır (Çelik ve Akgemci, 2007: 15; İraz, 2005: 149-150). Geleneksel açıdan ele alındığında girişimcilik tüm zorlukların üstesinden gelerek, bir vizyonu başarılı bir işletme haline dönüştürmeye yönelik bireysel çabalar iken, kavramsal açıdan yeni bir işletme başlatmak ve işletmeyi sürdürmektir. Modern bir yaklaşım olarak ise girişimcilik, örgütsel bağlamda meydana gelen tutumsal ve davranışsal unsurları içinde barındıran bir süreçtir (Böyükaslan, 2017: 14-15). Böylelikle girişimcilik kavramına yönelik bütünsel bir değerlendirme onu stratejik olarak değerlendirmekle mümkündür. Girişimcilik bütünsel olarak; ekonomik hedeflere ulaşma ve/veya yeni bir iş başlatmak için ek bir çabayı, elde edilen bir geliri, geliştirilen bir yeteneği ifade etmektedir (Papatya, 2017: 268).

Girişimcilik toplumların/÷lkelerin gelişmesindeki dinamik aktör olarak önemini/gerekliliğini sürekli güncel tutmaktadır (Kaplan ve Çelik, 2017: 222). Girişimcilik bir toplumun/÷lkenin genel alt yapısını kurmaya ve sürdürmeye yönelik bir biçim üretmektedir. Ülkenin ekonomik ve teknolojik alt yapısı ve buna bağlı olarak gelişen ekonomik gelişme yeni kurulan/geliştirilen işletmelerle mümkün olmaktadır. Yeni kurulan işletmelerin artması ve etkinlikleri girişimci(lik) alt yapısını da üretmektedir.

Buna bağılı olarak girişimcilik alt yapısında insan kaynakları, finans, yasal düzenlemeler, sosyal-kültürel-politik alt yapı ve teşvik/destek sistemleri önemli olmaktadır (TÜSİAD, 2017).

2. DİASPORA GİRİŞİMCİLİK

Etimolojik açıdan incelendiğinde diasporanın Yunanca kökenli olarak “ile” ya da “sonucunda” anlamına gelen “dia” sözcüğü ile “dağılma” anlamına gelen “speiro” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu görülmektedir (DEİK-DTİK, 2011: 8). Türk Dil Kurumu’nun sözcüğünde ise diaspora “herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer” ya da “herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2017). Diaspora kavramı “anavatanın sınırları dışındaki bir veya birden fazla ülkeye dağılmış insan topluluğu; insanlar ve anavatanları arasındaki toplumsal bir bağ” olarak tanımlanmaktadır (DEİK-DTİK, 2011: 8). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) diasporayı daha geniş bir anlatımla “vatanından ayrılmış, fakat bağlarını sürdüren, etnik ve ulusal toplum üyeleri olarak” ifade etmektedir. Aslında diaspora kavramı anavatanın dışında yaşayan ancak ilişkilerini sürdüren “orada/burada anlayışını” devam ettiren insanları anlatmaktadır (Ionescu, 2006). Ülkeler diasporayı ifade etmek için farklı terimler kullanmışlardır; yurt dışındaki vatandaşlar, kalıcı göçmenler, yerleşik olmayan vatandaşlar, göçmenler ve uluslararası vatandaşlar bunlardan bazılarıdır. Diaspora konusunda “Dünyada Diaspora Stratejileri Türk Diasporası İçin Öneriler” adlı çalışmayı yayınlayan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve Dünya Türk İş Konseyi (DTİK) diasporanın kategorize edilmesi için aşağıdaki tabloda ifade edilen ayrımları kullanmışlardır.

Tablo -1: Diaspora Kavramının Kategorize Edilmesi

Kategori	Açıklama
Sürelî Diasporalar	Anavatanında doğan ancak kalıcı veya yerleşik olarak geçici bir süreliğine yurt dışında yerleşik bulunan bireylerdir. Sözelimi, profesyonel yöneticiler, araştırma amaçlı yurt dışında bulunan akademisyenler, girişimciler vb. bu kategori de yer almaktadırlar.
Tarihsel (Atadan Kalma) Diasporalar	Anavatanlarıyla atalarından gelen/tarihten bir bağa sahip olan bireylerdir. Sözelimi, ikinci ya da üçüncü nesil aile üyeleri, azınlık statüsünde yer alan bireyler vb. bu kategori de yer almaktadırlar.
Gelecek Nesil Diasporaları	Genellikle 35 yaş altında yer alan, güncel diaspora stratejilerinin sürdürülebilirliği için önem taşıyan genç diaspora üyeleri bu kategori de yer almaktadır.
Geriye Dönüş Diasporası	Yurt dışında yaşamış ve anavatanında yerleşik bulunan diaspora üyelerinden oluşmaktadır. Sözelimi, geriye dönen iş arayan/çalışan diaspora üyeleri, emekliler vb. bu kategori de yer almaktadırlar.
Yakınlık Diasporası	Anavatanında okumuş ya da yaşamış, ancak tekrar göç etmiş diaspora üyeleridir. Sözelimi, Türkiye’de okuyan yabancı öğrenciler, Türkiye dostları vb. bu kategori de yer almaktadırlar.

Kaynak: DEİK-DTİK, 2011: 9’den tablolaştırılmıştır.

Diaspora kavramının kategorize edildiği yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere diasporalar çeşitlilik göstermektedir. Diaspora üyeleri farklı motivasyonlar ve farklı amaçlara bağılı olarak kategorize edilmektedir. Aslında buradan diasporalardan girişimcilik deneyimlerinin elde edilmesi için ülkelerin strateji üretmeleri gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Diaspora girişimcilik ise diasporaların ve/veya diaspora olarak değerlendirilen bireylerin kurdukları ve devam ettirdikleri girişimcilik türü olarak anlatılmaktadır (Kayalar ve Yıldız, 2017: 57-58). Harima (2014: 67) ise diaspora girişimciliği “diaspora olarak kabul edilebilecek topluluklara mensup bireyler tarafından gerçekleştirilen girişimcilik faaliyetleri” olarak ifade etmektedir. Aslında diaspora girişimcilik diasporaların her türlü girişimcilik faaliyetlerini içine almaktadır. Dolayısıyla ister azınlık, ister göçmen istersek etnik kavramlarını kullanalım diaspora girişimcilik bir ortaklığı/iç-içeliği anlatmaktadır (Kayalar ve Yıldız, 2017: 58).

Diaspora girişimcilik üzerine yazındaki ilk araştırmaların ABD’de 1880’li yıllardan itibaren diasporaların küçük işlerde çalışmaya başlamalarından dolayı yapıldığı görülmektedir.-Avrupa’da ise sanayi işletmelerinin işgücüne duydukları gereksinime bağlı olarak diasporaları kabul etmeleri önceleri vasıfsız işgücü olarak gelen bireylerin daha sonra yavaş yavaş yerleşmeye ve sayılarının artmaya başlamasıyla girişimcilik için uygun ortam ve fırsatların oluştuğu görülmektedir (Volery, 2007: 31). Aslında diaspora girişimcilik diasporaların göçlerinin bir parçası olarak gelişmekte ve anlam bulmaktadır (Barrett vd., 1996: 783).

Diaspora girişimcilik çalışmalarına yönelik yazında tam olarak ifade edilmese de aslında Osmanlı İmparatorluğu gibi çok diasporalı bir imparatorlukta özellikle Ortodoks Rumların ve Sefardik Yahudi gibi gayri-müslimlerin girişimcilik faaliyetlerinin olduğu görülmektedir. Bu faaliyetlerde diaspora girişimcilik uygulamaları olduğu görülmekle birlikte diasporanın iktisadi ilişkileri geliştirilmesinde kolaylaştırıcı rol üstlendiği de ifade edilmektedir (Ağır, 2016: 30).

Diaspora girişimciliğe yönelik değişik düzeylerde ele alınan ve geliştirilen farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar kültürel yaklaşım, yapısal yönlü yaklaşım, etkileşim modeli yaklaşımı ve karma yerleşiklik yaklaşımıdır. Bu yaklaşımlar aşağıdaki Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo-2: Diaspora Girişimcilik Yaklaşımları

Diaspora Girişimcilik Yaklaşımı	Yaklaşımın Açıklaması
Kültürel Yaklaşım	Bu yaklaşım arz yönlü yaklaşım ya da aracı yaklaşım olarak da bilinmektedir. Yaklaşım genel olarak diaspora kaynaklara odaklanmaktadır. Burada diasporalar kaynaklara odaklanmakta kültürel unsurları da içine alan bir girişimcilik özellikleri sergilemekte ve kendi ülkelerinden taşıdıkları özellikleri girişimcilik faaliyetlerinde kullanabilmektedirler.
Yapısal Yönlü Yaklaşım	Yapısal yönlü yaklaşım talep yönlülük olarak da ele alınmaktadır. Yaklaşım kültürel yaklaşımın sunduğu kültürel girişimcilik faaliyetlerinin önemli olmakla birlikte yetersiz olduğunu ve diaspora girişimcilik faaliyetlerinin sürdürülmesinde güç oluşturamayacağını ifade etmektedir. Mevcut ülkedeki sosyal, ekonomik ve politik faktörlerinde diaspora girişimcilik faaliyetlerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.
Etkileşim Modeli Yaklaşımı	Etkileşim modeli yaklaşımında kültürel ve yapısal yaklaşım bir araya getirilerek birbirlerini etkileyecekleri savunulmuştur. Etkileşim modeli üç temel özelliğe

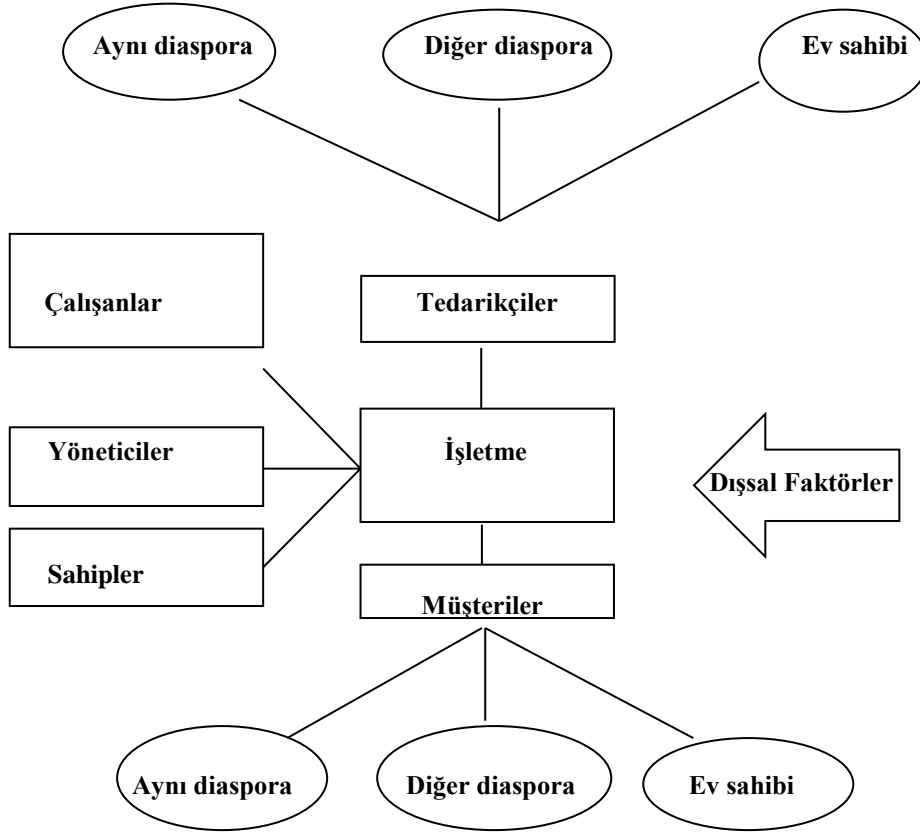
	sahiptir. Bu özellikler diasporaların göç öncesi sahip oldukları karakteristikler, göç şekli ve göç sonrası karakteristikler olarak modeli şekillendirmekte ve diaspora girişimcilik faaliyetlerini etkilemektedir.
Karma Yerleşiklik Yaklaşımı	Karma yerleşiklik yaklaşımı ise etkileşim modeli yaklaşımından da ileri giderek diaspora girişimcilik ile mevcut ülkedeki kurumsal, siyasi ve sosyo-ekonomik arka plan arasındaki karşılıklı etkileşime odaklanmaktadır.

Kaynak: Boz, 2007: 13-20'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Diaspora girişimcilik yaklaşımları tablosundan anlaşıldığı üzere diasporaların girişimcilik faaliyetleri farklı yaklaşımlar etrafında şekillenebilmektedir. Bu yaklaşımlarla beraber diaspora girişimcilik süreci birbirine bağlı dörtlü süreçten oluşmaktadır. Bu süreçlerden birincisi pazara ilk giriş sürecidir. Bu süreçte diaspora yoğunlaşmaya bağlı olarak pazara girilmektedir. Bu aşamada girişimcilik anlamında bir uzmanlaşmanın olduğundan bahsedilmemektedir. Sürecin ikinci aşaması diaspora niş olarak ifade edilmektedir. Diaspora niş aşamasında bir ya da birkaç girişimcilik pazarı söz konusudur. Burada yoğunlaşma diaspora üzerinde olmakta ve diaspora girişimcileri yerel rekabetten korumaktadır. Üçüncü aşama aracı pazarlarında etnik nişlerdir. Bu aşamada diaspora ürünler aracılıyla büyük pazarlara ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Dördüncü ve son aşama ise girişimsel/ekonomik özümseme aşamasıdır. Burada da artık bu özümseme daha büyük müşteri kitlesine ulaşmak için hareket etmektedir ve bu “çemberi yarma” olarak ifade edilmektedir. Çemberi yarma aynı diasporadan olmayan müşteri gruplarını da içine alarak pazarı genişletmektir. Böylelikle diaspora girişimci diasporasından da sıyrılarak pazarını en üst noktaya çıkarmıştır (Strüder, 2003: 7-9).

3. SURIYELİ GİRİŞİMCİLERİN DIASPORA GİRİŞİMCİLİK MODELİNE BAĞLI DEĞERLENDİRMESİ

Küresel anlamda yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlerin yaşandığı günümüzde insanlar başka coğrafyalara göç etmeye hem zorlanmakta hem de teşvik edilmektedir. Mart 2011 tarihinden itibaren ülkemize gelen Suriyeli diasporaların ülkemizde gerçekleştirdikleri girişimcilik faaliyetleri her geçen gün artmaktadır. Buna bağlı olarak Suriyeli diasporaların girişimcilik faaliyetleri Strüder (2003) tarafından geliştirilen Diaspora Girişim Modeline bağlı olarak değerlendirilecektir. Bu modelin seçilmesinin en önemli nedeni ilgili modelin yazında benzer çalışmalarda kullanılması ve özgün değer üretmesidir. Aşağıdaki şekilde diaspora girişimcilik modelinin yapısı ortaya konmuştur.

Şekil -1: Diaspora Girişimcilik Modeli

Kaynak: Strüder, 2003: 6'dan alınmıştır.

Diaspora girişimcilik modeline göre Suriyeli girişimcilerin aynı diaspora, diğer diaspora ve ev sahibi ülkeden olmak üzere değişik düzeyde girişimcilik faaliyetleriyle işletmelerine tedarik sağlayacakları ve yine aynı gruba ürün sunacakları görülmektedir. Ülkemizde kurulan Suriyeli diaspora girişimcilerin çalışanları aynı diasporadan ya da diğer diasporalardan oluşmaktadır. Ancak diasporaların yönetici ve işletme sahipliğinin/ortakların aynı diasporadan oluştuğu görülmektedir. Modele bağlı olarak Suriyeli diasporaları etkileyen dışsal faktörlerin sürekli azaldığı ve girişimsel özümsemenin arttığı görülmektedir.

Türkiye'nin Suriye'den yoğun göç aldığı şehirlerinde, ekonomi içerisinde homojen olmayan yeni üretim kolları, farklı beceri setine sahip yeni bir insan sermayesi ve yeni ilişkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Diaspora ile gelenler daha önce Suriye'de yer aldıkları üretim sürecine özgü becerilerini ülkemize taşımakta ve girişimci rolüne dahil olmaktadır (Özpinar vd., 2015: 2). Dahası Suriyeli diaspora girişimci sayısı sürekli artmakta 2016 yılında yabancı sermaye ile kurulan anonim şirketlerde Alman girişimcilerden sonra Suriyeli diasporalar yer almakta ve yine limited şirket bazında Suriyeli girişimcilerin sayısının 2016 verilerine göre 1711 olduğu ifade edilmektedir. Ancak TOBB'un

son verilerine göre bu sayının oldukça yükseldiği de belirtilmekte ve Türkiye’de kurulan her 40 işletmeden birinin Suriyeli diasporalar tarafından kurulduğu ortaya konmaktadır (Sak, 2015).

Suriyeli diasporaların genellikle KOBİ niteliğinde işletmelere sahip oldukları ve genellikle çalışanların yine Suriyelilerden oluştuğu değerlendirilmektedir. Gıda ve bazı ihtiyaç maddelerinin satıldığı bakkal, lokanta, fırın, kahvehane gibi işletmeler başta olmak üzere, yine küçük ölçekte giysi satan mağazaların açıldığı görülmektedir. İşyeri açmak için gerekli belgelerin tamamlanması, izinlerin alınması bir dizi prosedürü gerektirdiğinden kamu makamları açılan işyerlerine kolaylık göstermekte, bazen hiç belge istemeyebilmektedirler. Suriye’den gelenlerin iş kurma taleplerindeki artış sonrasında istenen belgelerin Suriyelilerden de alınması yoluna gidilmiş, ancak büyük zorluklarla karşılaşılarak konunun çözümü kısa sürede aciliyet kazanmıştır. Bundan dolayı, yerel idari makamların sorunu nasıl çözeceklerine ilişkin yaptıkları başvuru üzerine Maliye Bakanlığı özetle “evrak-belge taleplerinin mümkün olduğunca azaltılması, işlemlerin muadil belgelerle yürütülmesi ve işlemlerin kolaylaştırılması” yolunda görüş bildirmiştir (Gelirler Genel Müdürlüğü’nün 26.08.2013 tarih ve 80391 sayılı yazısı).

Suriyelilerin diaspora girişimcilik uygulamalarının yoğun olarak yaşadığı illerde olduğu görülmektedir. 2014 yılında Türkiye’de açılan toplam şirket sayısı 1.257 iken, bu sayının 1.181’i Suriyelilerin en fazla yaşadığı 10 kentte toplanmıştır. Bir başka anlatımla, 2014 yılında açılan şirketlerin % 94’ü bu 10 kentte açılmıştır. Bu veriler, yeni işyerlerinin çok büyük ölçüde Suriyelilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla açıldığını göstermektedir. Suriyeliler bu işyerlerinden dil sorunu olmadan alışveriş yapabilmekte, kendi gelenek ve ihtiyaçlarına uygun yiyecek ve giysi gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Suriyeli diasporaların sırayla Şanlıurfa, İstanbul, Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin, Kilis, Bursa, Mardin ve İzmir’de yoğun olarak girişimcilik faaliyetlerinde buldukları belirtilmektedir (Kaygısız, 2017).

Türkiye’de yatırım yapan Suriyeli girişimcilerde çeşitli sorunlar yaşamaktadır. ILO’nun yaptığı çalıştay da ortaya çıkan sonuçlara göre Suriyeli girişimcilerin karşılaştıkları sorunlar ve istemleri ana başlıklarıyla şöyledir: Suriyeli iş adamları yurtdışına çıkamamakta, hatta Türkiye içinde de seyahat kısıtlamaları yaşamaktadır. Vize alamadıkları için çeşitli ülkelerdeki müşterilerini Türkiye’ye davet edememektedirler. Suriyeli iş adamları ve girişimciler, her sene vize almak yerine vize sürelerinin Türkiye’de kalma sürelerinin uzatılmasına bağlı olarak uzatılmasının ve çalışma izin sürelerinin de aynı şekilde uzatılmasının daha faydalı olabileceğini düşünmektedirler. Suriyeli iş adamlarının ve yatırımcıların karşılaştığı bir diğer sorun ise Türkiye’deki yasal düzenlemelerin uygulanmasında karşılaşılan farklılıklardır. Düzenlemelere dair mevzuatın yeterince bilinmemesi ve bu konuda rehberlik eden kurumların hizmetlerinin sınırlı kalması sıkıntılara yol açmaktadır. Suriyelilerin mülkiyet hakkının olmaması yeni yatırımları engellemektedir. Türkiye’de inşaat yatırımları yapan Suriyeliler geçici de olsa mülkiyet hakkına sahip olmak istemektedir (Kaygısız, 2017).

Gerekli yasal düzenlemeye rağmen bankalarda hesap amada sorun yaşanmaktadır. Diploma denkliği için Suriyelilerden Suriye’de mezun oldukları niversitenin onayı istenmekte ve iletişim sağlanamadığı için bu süreç aksamaktadır. Diplomalara denklik sağlanması için uzmanlardan oluşan heyetler oluşturulmalı ve bu heyetler aracılığıyla Suriyelilerin mesleki becerileri ve eğitimi belgelendirilmelidir. İşlerin etkin yrtlmesi için kamu kurumlarında Arapça bilen memur alıştırılmasına ihtiyaç vardır (Kaygısız, 2017).

SONUÇ

Günümüzde küresel anlamda yaşanan ekonomik, sosyal, siyasi değişimlerin ve gelişmelerin neden olduğu savaş, i çatışma ve siyasi istikrarsızlıklar sonucu insanlar g etmek zorunda kalmışlardır. İnsanların mekânsal yer değiştirmeleri sonunda geçimlerini sağlamak, ayakta kalabilmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Türkiye’nin uyguladığı açık kapı politikası sonucunda 2011 yılından itibaren ülkemize gelen Suriyeli sığınmacıların kurdukları işletme sayısı her geçen gün artmaktadır.

Diaspora girişimcilik genelinde Suriyeli girişimcilerin özelinde bu konuya akademik ilgi düzeyinin yetersiz olduğu yazından anlaşılmaktadır. Aslında hem yazında hem pratikte bu konuya önem verilmesi ülkemiz açısından oldukça önemlidir. Nitekim girişimciliği geliştirme ve etkinleştirme ülkemiz açısından oldukça stratejik bir konudur. Dolayısıyla Suriyeli girişimcilerin girişimsel potansiyellerinin ekonomiye kazandırılması, engellerin ortaya konması ve tartışmaya açılması ve teşvik sistemlerinin oluşturulması hayati bir şekilde ele alınmalı ve ivedilikle yapılmalıdır. Bu bağlamda çalışmanın nerisi iki ana bağlamda ele alınabilir. Birinci bağlamda yazın değerini üretmesine yönelik diaspora girişimcilik konusunda yapılan çalışmaların artması gerekmektedir. Bu artışta özellikle çalışmaların kavramsal çalışmalardan öteye gidilmeli ve görgül çalışmalar üretilmelidir. Üretilen görgül çalışmaların sonuçlarına bağlı olarak farklı düzeylerde yeni tartışmalar içeren çalışmaların yapılması bu konudaki akademik üretkenliği artıracak ve yazın değerini üretimi geliştirilecektir. İkinci bağlamda ise Suriyeli girişimcilerin mevcut sorunlarının keşfine yönelik bir yapısal üretim gerçekleştirilmelidir. Bu yapısal üretim çalışmasının içerisinde kamu-sivil toplum ve girişimciler yer almalı ve ortak fikir üretmeden hareketle bir eylem planı oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Ağır, S. (2016). İşletmecilik tarihi açısından Osmanlı iktisat tarihi birikimine bakış. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(Özel Sayı), 26-39.

Barret, G., T. Jones and D. McEvoy (1996). Ethnic minority business: theoretical discourse in Britain and North America. *Urban Studies*, 33(4–5), 783–809.

Boz, H. (2007). *Etnik girişimcilik: Almanya’da faaliyet gösteren Türk kökenli girişimciler üzerine bir araştırma*. Akdeniz Üniversitesi SBE İşletme ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya.

Böyükaslan, H. D. (2017). Girişimcilik. Erdoğan Kaygın, (Ed.), *Girişimcilik Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular*, 13-30, İstanbul: Cinius.

Çelik, A. ve Akgemci, T. (2007). *Girişimcilik kültürü ve KOBİ’ler*. Ankara: Gazi.

DEİK-DTİK Dünyada Diaspora Stratejileri Türk Diasporası İçin Öneriler Raporu, 2011.

Harima, A. (2014). Network dynamics of descending diaspora entrepreneurship: multiple case studies with japanese entrepreneurs in emerging economies. *Entrepreneurship and Performance of Firms*, 10(4), 65-92.

Ionescu, D. (2006). *Engaging Diaspora as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers* (IOM Göç Araştırma Serisi, Rapor No: 26). Uluslararası Göç Örgütü.

İraz, R. (2005). Yaratıcılık ve yenilik bağlamında girişimcilik ve KOBİ’ler. Konya: Çizgi.

Kaplan, M. ve Çelik, A. (2017). Girişimciliğin Annelik Perspektifinden Görünüşü: Anne Girişimciliği-Arka Plan, Kavram, Yazın ve Öneri. Esra Gökçen Kaygısız ve Reyhan Ayşen Wolff (Edi.), *Yönetim ve Organizasyon Makaleleri: Kadın Akademisyenlere Armağan Kitabı*, 221-229, Giresun: Eğitim.

Kayalar, M., ve Yıldız, S. (2017). Uluslararası göç sonrası ortaya çıkan girişimcilik türleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*. 22(1), 55-62.

Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*. Friedrich-Ebert-Stiftung Yayınları.

Özpinar, E., Başahoş, S. ve Kulaksız, A. (2015). *TEPAV (Türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı) değerlendirme notu*. 1-7.

Papatya, G. (2015). Temel işletmecilik bilgisi teorik düzenlemeler, entelektüel birikim ve notlar. Isparta: Beyazıt.

Papatya, G. (2017). Girişimciliğin Zihin Kökleri ve Zihniyet Haritaları Zihniyet Tarihi ve Zihniyet Araştırmalarına Çözümleyici Bir Yaklaşım. Erdoğan Kaygın, (Ed.), *Girişimcilik Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular*, 253-297, İstanbul: Cinius.

Papatya, N. (2013). Güç ve Otorite Şemsiyesi Altında Hangi Kadın Girişimci?: Bilgikuramsal Kaygılar Üzerinden Özgürlük Seslenişleri. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven, (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik*, 79-91, İstanbul: Veritasakademi.

Sak, G. (2015). Türkiye’de Her Yeni Kurulan 40 Őirketten 1’i Artık Suriyeli. *Dünya Gazetesi*. 26. 10. 2015.

Strüder, I. R. (2003). Do concepts of ethnic economies explain existing minority enterprises?: the Turkish speaking economies in London. *London School of Economics and Political Science Department of Geography & Environment*.

TDK, Erişim Tarihi: 26.11.2017.
.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a1aa87fac0234.38481300.

TÜSİAD 2017 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi Raporu. Ekonomik Araştırmalar Bölümü. İstanbul: TÜSİAD.

Volery, T. (2007). Ethnic entrepreneurship: a theoretical framework. *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship*. 1. 30-41.

KAMU-ÖZEL ORTAKLIKLARI: FARKLI KURUMSAL İŞLEYİŞ VE HEDEFLER VARLIĞINDA YÖNETİŞİM BECERİLERİ

İsmail TULUKCU¹

ÖZ

Bu çalışmada, son yıllarda özellikle sağlık alanındaki oldukça fazla sayıda uygulama örneğiyle adını duyduğumuz Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) projelerinin genel çerçevesine değinilerek; bu projelerden beklenen faydanın elde edilebilmesi için, bu işbirliğinin kurucu tarafı olan kamu otoritelerinin kurulum ve işletim aşamasında sahip olması gereken yönetim becerileri ile bu yönetişimin gerektirdiği ulusal yapılar incelenecektir. KÖİ projelerinde kamu otoritelerinin sahip olduğu yönetim becerilerini geliştirmesi, bu projelerdeki şeffaflığı, hesap verilebilirliği ve verimliliği artırarak, kamu hizmetlerinde özel sektöre yetki devrine rağmen kamu yararının korunmasını ve özel sektörün sadece kendi çıkarlarına odaklanarak kamu hilafına hareketlerde bulunmasını önleyecektir. Diğer taraftan, Ulusal bazda bir KÖİ birimi, ülkenin farklı sektörlerde üstlendiği KÖİ projelerinin bir merkezden yönetim, denetim ve bütçeleme yoluyla kaynak etkinliğini sağlarken; bu projelerden elde edilen tecrübelerin, gelecek projelere aktarımını kolaylaştıracaktır. Büyük kamu yatırımlarını gerçekleştirmede yaygın şekilde kullanılmaya başlayan bu model için Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası örgütler tarafından birçok ülkenin tecrübeleri dikkate alınarak hazırlanmış uygulama rehberleri makalenin temel referansı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Özel Ortaklığı, Sağlık Yatırımları, Yönetişim, Yönetişim Becerileri, Merkezi KÖİ Birimleri

Jel Kodları: I18

¹ Ticaret Uzmanı, Ticaret Bakanlığı, tulucui@ticaret.gov.tr ORCID: 0000-0003-0293-7481
Makalenin Gönderim Tarihi: 25.01.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 27.09.2019

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: GOVERNANCE SKILLS IN DIFFERENT INSTITUTIONAL OPERATIONS AND PURPOSES

ABSTRACT

In this article, touching upon general frame of PPPs (Public Private Partnerships) which earned reputation in recent years through the massive use in health sector, governance skills and national institutions which are required by governments in PPP establishment and execution are examined in order to get requested benefits of PPPs. Progress in authorities' governance skills in PPP projects will increase transparency, accountability and efficiency in these projects which provide the protection of public interest in public services despite the transfer of these services' management to the private sector and also limit private sector's motive and capacity for circumventing PPP deals. A PPP institution that will be founded at a national base will provide a central institution with a capability of management, supervision and budgeting on many different projects, which will prevent repeat of same transactions through different tendering institutions and thus waste of public resources and also will secure the transfer of a broader experience to future PPP projects. Guidelines on PPPs prepared by International Organizations like United Nations, World Bank and OECD will be foundation of the article.

Keywords: Public Private Partnerships (PPPs), Health Investments, Governance, Governance Skills, Central PPP Units

Jel Codes: I18

GİRİŞ

Devletler, vatandaşlık bağıyla kendi sorumluluğu altında bulunan insanların sağlık hizmetlerine erişimi konusunda yükümlülük sahibi olup, günümüzde bu yükümlülüğü doğrudan kendisi, doğrudan özel sektör ya da çalışmamız konusu olan kamu-özel sektör ortaklıkları eliyle karşılamaktadır. Birçok ülke tarafından uzun bir süre sağlık hizmeti kamu ve özel sektör eliyle ayrı ayrı yürütülen bir alan olarak görülmüştür ancak özel sektörün sağlık hizmeti alanlar için yüksek maliyeti ve kamunun gerekli yatırımları yapma ve işletim konusunda bütçe ve bürokrasiden kaynaklanan kısıtları, yönetimleri bu hizmetin sunumunda yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bu çerçevede, özel sektörün kamunun tabi olduğu finansal sınırlamaları daha kolay aşabilmesi ve kamuya göre inşaat ve işletimdeki yüksek verimliliği, kamu otoritelerini sağlık hizmetinin sunumunda özel sektörle beraber çalışmaya yönlendirmiştir.

Temel güdüsü kâr elde etmek olan ve hızlı karar verip hızlı hareket etme prensibinde işleyen özel sektör ile temel güdüsü vatandaşa en kaliteli hizmeti en düşük bedele sunmak olan ve bürokratik karar alma ile uygulama süreçlerine tabi olan kamu otoritelerinin bu işbirliği, temel güdü ve değer yargıları ile işleyiş tarzlarındaki farklılıklar dolayısıyla problem çıkarmaya namzet görünmektedir (Boateng, 2015: 6). Farklı güdüler ve çalışma usulleriyle farklı paydaşların memnuniyetine odaklanan iki ayrı yapının bir araya gelerek oluşturdukları bu ortaklıklardan azami fayda elde edilebilmesi için bu ortaklığın kurucu unsuru olan kamu otoritelerinin iyi bir yönetim göstermesi gerekmektedir (UN, 2008: 5).

İyi yönetim, yönetimlerin karar ve uygulamalarında hesap verebilirlik, şeffaflık, katılımcılık ve verimlilik gibi temel prensiplerin varlığını gerektirmekte olup; kamu ile özel sektör arasında karşılıklı güven tesisini sağlarken, orta ve uzun vadede yatırım yapmak için gerekli kurallı ve istikrarlı iş ortamlarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, kamu ve diğer paydaşlar arasında, geleneksel kontrol ve komuta yaklaşımlarının yerine esneklik, rehberlik, iletişim ve ikna yaklaşımına dayalı daha muntazam ve üretken bir etkileşime kapı aralamaktadır (OECD, 2011: 1).

Özel sektörün dinamizmi, finansmana ulaşım kolaylığı, teknolojik bilgi birikimi, etkin yönetim becerileri ve girişimci ruhu gibi avantajlarıyla, kamunun sosyal sorumluluk, çevre bilinci ve istihdam gibi konulardaki hassasiyetlerini bir araya getiren KÖİ'lerde, kamu otoritelerinin söz konusu hassasiyetler çerçevesinde özel sektörün bahse konu avantajlarını başarıyla kullanabilmesi için iyi yönetimi sağlamaya yönelik yeni kabiliyetler edinmesi önemlidir. Bu yeni kabiliyetler, projenin fikir aşamasından ihale aşamasına, inşa aşamasından işletilme aşamasına kadar farklılıklar göstermektedir. Bu çerçevede, kamu otoriteleri temel olarak, KÖİ projeleri için politik desteğin proje boyunca var olmasını sağlayacak uzun vadeli değerlendirmeler yapma; iş yapmaya ilişkin mevcut düşünce ve teamüllerini yeni iş yapma modeline adapte etme; KÖİ projeleri için uygun sektörleri belirleme; sözleşme hazırlama ve ihale organizasyonunu etkin şekilde gerçekleştirme; en uygun finansman ve risk paylaşımını sağlama; projedeki farklı paydaş gruplarının menfaatlerini dengeleme; proje performanslarının ölçümü ve benzer projelerdeki tecrübeleri koordine edip yeni projelere aktarma

konularındaki kabiliyetlerini geliştirmelidir (UNECE, 2005: 15). İyi yönetişimin sağlanmasına yönelik tüm bu kabiliyetlerin çıktısı ise şeffaf, hesap verebilir ve verimli bir KÖİ olacaktır.

Sağlık alanındaki KÖİ projeleri Türkiye’de henüz hayata geçmiş olduğundan, kamu otoritelerinin bu işbirliklerinde karşılaşılması muhtemel problemler ve bu problemlerin çözümü için gerekli yönetiş becerileri konusunda yeterli tecrübesi oluşmamıştır. Bu çalışmayla, Türkiye’den önce bu modeli kullanmaya başlayan birçok ülkenin tecrübelerinin dikkate alındığı, Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi örgütlerin KÖİ’ler için hazırladığı rehberler esas alınacaktır. Böylece Türkiye’deki kamu otoriteleri, ilerde karşılaşacakları yönetiş problemlerinin çözümüne bugünden hazırlıklı olma imkânını yakalayacaklardır.

Çalışmamız 5 bölümden teşekkül edecektir. Birinci bölümde, KÖİ uygulamalarının tarihsel gelişimine ve dünyadaki, özellikle de modelin referansı olan İngiltere’deki uygulamalarına değinilecektir. İkinci bölümde, özel olarak Türkiye’deki KÖİ uygulamalarından bahsedilecektir. Üçüncü bölümde modelin avantaj ve dezavantajları üzerinde durulacaktır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde, KÖİ’lerde hedeflenen amaçlara ulaşılması için kamu otoritelerinin sahip olması gereken yönetiş becerileri ile hükümetlerin sahip olması gereken merkezi yapılar ele alınacaktır.

1. KÖİ’LERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihin ilk çağlarından itibaren, bulunulan ülkenin ve zamanın şartlarına göre farklılıklar göstermekle beraber, KÖİ’ler var ola gelmiştir. Örneğin, antik çağlarda birçok bayındırlık hizmeti (limanlar, halk pazarları, vb.) ve müşterek altyapı hizmetlerinin (hanlar, hamamlar, vb.) yapılıp işletilmesi ülkenin kamu otoriteleri tarafından özel sektöre imtiyaz olarak verilmiştir. Buna ilişkin olarak, milattan sonra 530 yılında basılan özel ve kamu hukukunu içeren Romalılara ait kitaplarda imtiyaz hukuku ve kamu malları kullanım sözleşmelerine ayrıntılarıyla yer verilmiştir. Orta Çağ Fransa’sında, surlarla çevrilmiş yerleşim birimlerinin inşasında ve yeni yerleşim birimlerinin oluşturulmasında yerleşimcilerle yöneticiler toplu sözleşmeler yapmış ve bu sözleşmelerde yerleşimcilerin ancak buldukları bölgeleri imar etmeleri şartıyla bölgeye yerleşmelerine izin verilmiştir. 16. ve 17. yy’larda birçok Avrupa ülkesinde, çöp toplama, posta dağıtımı, sokak aydınlatması, toplu taşıma, taşkın önleme ve kanal inşası gibi bayındırlık hizmetleri o zamanki girişimcilere devredilmiştir. 19. yy’da özellikle ulaşım alanında görülen gelişmeler neticesinde tren yollarının yapım ve işletilmesine dair özel sektörle birçok imtiyaz sözleşmesi imzalanmıştır. 20. yy’de yaşanan iki dünya savaşı, savaş şartlarının getirdiği ekonomik koşullar dolayısıyla bu trendi tersine çevirse de 20.yy sonlarına doğru özellikle 80’lerdeki ağır özelleştirme hamlelerinin birçok batı ülkesi kamuoyunda yarattığı olumsuz algılar sonrası, özelleştirmenin alternatifi olarak görülen KÖİ’ler tekrar gündeme gelmiştir (UNECE, 2000). Bu çerçevede, KÖİ’leri özendirmek için ilk sistematik program 1992 yılında İngiltere’deki muhafazakâr hükümet tarafından Özel Finansman İnisyatifi (ÖFI) (*Private Finance Initiative*) adıyla yürürlüğe konulmuştur (Karahanoğulları, 2012: 100). Bu program, özelleştirme programını da uygulayan İngiliz Hazinesi tarafından, özel sektörün fiziksel, finansal ve insan kaynaklarını yönetmede kamu sektöründen daha yüksek kabiliyete sahip olduğu düşüncesiyle,

hükümetin sadece politikayı belirleyip kamu hizmetlerinin özel sektör tarafından yerine getirilmesinin vergi mükellefleri için daha iyi olacağı varsayılarak kurgulanmıştır. Bu yeni uygulama, İngiliz Hazinesi tarafından özelleştirme (*privatization*) ve dış kaynak kullanımı (*outsourcing*) yanında bir üçüncü yol olarak tanımlanmış ve özellikle yol, hapishane, hastane, okul ve bilgi teknolojilerine ilişkin kamu hizmetlerinin sunumunda faydalanılmıştır. Sağlık sektöründe 2016 yılı itibariyle değeri 13 milyar Sterlin olan 130'a yakın KÖİ projesi hayata geçirilmiştir (HM Treasury, 2016: 10). İngiliz Ulusal Denetim Ofisi (NAO) tarafından ÖFİ kullanan projelerin değerlendirilmesine ilişkin hazırlanan raporda, bu projelerin sözleşmelerde belirtilen zaman ve fiyatta tamamlanma oranının geleneksel kamu alımlarıyla karşılaştırıldığında %69 ve %65 gibi çok yüksek oranlarda olduğu tespit edilmiştir. Aynı raporda, bu projeler için yapılan 'maliyet karşılığı elde edilen değer' (value for money, VfM) analizlerinin ise yetersiz olduğu, kamunun diğer alım metodları için VfM değeri hesaplanmadan sadece ÖFİ'ler için hesaplanan VfM'lere fazla değer atfedilmemesi gerektiği; şu ana kadar da böyle karşılaştırmalı bir çalışma yapılmadığından ÖFİ'lerin geleneksel metodlara göre bir üstünlüğünden bahsedilemeyeceği bildirilmiştir (NAO, 2009: 4). Ülkemiz sağlık sektöründe KÖİ uygulamaları ise esasen 2005 yılından itibaren (03.07.2005 tarihinde yayımlanan 5396 sayılı Kanun ile) hayatımıza girmiş olup sayısı hızla artan 'Şehir Hastaneleri' yüksek hizmet kapasiteleri vasıtasıyla sağlık sistemimizin gün geçtikçe önemli bir parçası haline gelmektedir.

2. TÜRKİYE UYGULAMALARI

Ülkemizde enerji, ulaşım, sağlık, eğitim ve altyapı gibi alanlarda Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-Kirala-Devret (YKD), Yap-İşlet (Yİ) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) gibi farklı modeller çerçevesinde uygulanan KÖİ projeleri, sağlık alanında ise özellikle yap-kirala-devret modeliyle hayata geçirilmektedir (Acartürk ve Keskin 2012: 43). Türkiye'nin sağlık sektöründeki KÖİ uygulamaları İngiltere'deki ÖFİ uygulamalarına benzemektedir. Türkiye'de de İngiltere'de olduğu gibi bu uygulamalar kapsamında sağlık kuruluşlarının yapım ve işletimi özel sektöre devredilmekte, sözleşmeler uzatılmadığı takdirde sözleşme süresi sonunda bu tesislerin sahiplik ve işletimi tekrar kamuya geçmektedir. Kamu, tesislerin kullanımı için sözleşmede belirtilen süreler boyunca özel sektöre kira ödemekte, ayrıca klinik hizmetleri dışındaki hizmetleri yine özel sektörden satın almaktadır. Şu ana kadar Türkiye'de ihalesine çıkılmış ve sözleşmeleri imzalanmış 17 adet KÖİ projesi bulunmaktadır (Tablo 1). Henüz sekiz tanesi inşaat aşamasında olan bu projelerden bugün itibariyle dokuz adedi sağlık hizmeti vermeye başlamıştır. Bu yeni çalışma modeliyle kamu, Türkiye'de onlarca yılda ulaşılabilecek sağlık tesislerine oldukça kısa zamanda ulaşılmasını planlamaktadır (Acartürk ve Keskin, 2012: 33). Bu sözleşmelerde genel olarak inşa dönemi 2-3.5 yıl, işletme dönemi 25 yıl olarak belirlenmiştir. Devletin sadece çekirdek hizmet olarak tabir edilen klinik/hekimlik hizmetleri sunumunda yer aldığı bu modelde, sağlık tesislerinin inşası, lojistiği, tıbbi nitelik arz etmeyen hizmetlerin sunumu ve ticari alanların işletilmesi özel sektöre/özel amaçlı şirkete (SPV) devredilmektedir (Karasu, 2011: 217). Özel şirketler, hastanelerin mimarlığından inşaatına, medikal cihazlarından tefrişatına kadar klinik hizmetler hariç tüm

hizmetlerden sorumluyken, Sağlık Bakanlığı sadece klinik hizmetlerinden sorumlu olmaktadır². Sadece sağlık sektöründeki KÖİ projelerini değerlendirmek üzere Sağlık Bakanlığı altında ‐Kamu-Özel İşbirliği Daire Başkanlığı” kurulmuştur. Bu birim, potansiyel projeleri ortaya çıkaran, özel sektörle irtibatı kuran, yatırımlar için kaideleri belirleyen, sözleşmeleri uygulamaya koyup takibini yapan birimdir. Projelerin, özel sektör ayağında ise KÖİ modelinde finansman riskini projeye sınırlandırmak için sermaye ortaklıkları şeklinde kurulan özel amaçlı şirketler (SPV) bulunmaktadır. Böylelikle, projenin başarısızlığı durumunda, risk sadece ilgili proje ve finansman üzerinde kalmaktadır. Özel amaçlı şirketin finansman maliyeti projenin başarısızlığı durumunu ve geri ödenememesi riskini ayrıca fiyatlandırmaktadır. Bu yatırım modelinin görünürdeki en olumsuz yönlerinden biri, bu riskler sebebiyle özel sektörün borçlanma maliyetinin devletin borçlanma maliyetinden çok daha yüksek oluşudur. Ancak, bu finansman maliyetindeki artışların, özel sektörün getireceği verimlilik artışlarıyla telafi edileceği öngörülmektedir (Karahanoğulları, 2012: 103). Diğer taraftan, 2018 yılı sonu itibariyle KÖİ projelerinin sağlık sisteminde yarattığı verimlilik artışına ilişkin Sağlık Bakanlığı tarafından kamuoyuna duyurulan herhangi bir kurumsal çalışma bulunmamaktadır.

Tablo-1: Sağlık Bakanlığı Tarafından Sözleşmeleri İmzalanmış KÖİ Projeleri

PROJE	Yatırım Tutarı (Milyon USD)	Yatak Sayısı
Kayseri Entegre Sağlık Kampüsü	403,9	1583
Etlik Entegre Sağlık Kampüsü	1.105	3566
Bilkent Entegre Sağlık Kampüsü	1.086	3660
İkitelli Entegre Sağlık Kampüsü	1.232	2682
Elazığ Entegre Sağlık Kampüsü	308,7	1038
Yozgat Sağlık Yerleşkesi Projesi	155,5	475
Manisa Eğitim Araştırma Hastanesi	182,7	558
Adana Entegre Sağlık Kampüsü Projesi	680,4	1539
Mersin Entegre Sağlık Kampüsü Projesi	339,9	1253
Gaziantep Entegre Sağlık Kampüsü Projesi	840,1	1867
Ulusal Halk Sağlığı Kurumu ile İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	776,9	
FTR, Psikiyatri ve YGAP Hastaneleri Projesi	658	2400
Isparta Sağlık Yerleşkesi Projesi	263,9	755
İzmir Bayraklı Entegre Sağlık Kampüsü	758,3	2000
Kocaeli Entegre Sağlık Kampüsü Projesi	504,7	1180

² Sağlık sektöründeki KÖİ Projeleri, 5396 sayılı Kanun ile değişik 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu Ek Madde 7 ve bu maddeye dayalı ‐Sağlık Tesislerinin Kiralama Karşılığı Yaptırılması ile Tesislerdeki Tıbbi Hizmet Alanları Dışındaki Hizmet ve Alanların İşletilmesi Karşılığında Yenilenmesine Dair Yönetmelik” doğrultusunda hayata geçirilmektedir.

Konya Karatay Entegre Sağlık Kampüsü	255	838
Bursa Entegre Sağlık Kampüsü	315,9	1355
TOPLAM	9.867	26.749

Kaynaklar: 1) <http://www.bcct.org.tr/news/public-private-partnerships-and-the-turkish-healthcare-sector/15533>, 03.07.2018 2) <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-18-sehir-hastanesinde-sona-gelindi-11-681-70636.html>, 03.07.2018

3. KÖİ PROJELERİNİN FAYDA VE RİSKLERİ

Bir KÖİ projesindeki faydalar, mali, sosyal, ekonomik ve teknolojik faydalar olarak sınıflandırılabilirken; riskler, politik, sözleşmesel, teknolojik, ticari ve finansal riskler olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca mücbir sebep sayılan olaylar da KÖİ'lerin riskleri arasında yer almaktadır.

3.1. Faydalar

Projelerde özel sektör kaynakları kullanıldığı için kamu kaynaklarının kullanımına ihtiyaç kalmamakta; dolayısıyla kamu harcamalarına ilişkin bütçe kısıtlamalarına maruz kalınmamaktadır (Ramesh, 2014: 162-163). Bu çerçevede, kamunun borçlanma ihtiyacı azalmakta; dolayısıyla, kamunun uluslararası kredi reytingleri için olumlu bir faktör olmaktadır. Ayrıca, bu alanda harcanmayan kaynakların kamu yararına olacak şekilde farklı alanlarda harcanması mümkün olmaktadır. KÖİ projesiyle yaratılan iktisadi teşekküllerden elde edilen vergi gelirleri de kamu için ilave bir gelir kaynağı olmaktadır (UNECE, 2005: 8)

KÖİ'lerdeki mali baskı, projeleri daha verimli olmaya, harcamalarda tutumlu davranıp israftan kaçınmaya yönlendirmektedir. Özel sektörün bu konudaki tecrübe ve yetenekleri ile ticari yönetim becerileri, 'maliyet karşılığı elde edilen değer'in azamileştirilmesinde faydalı olmaktadır (Burger ve Hawkesworth, 2011: 1-2).

KÖİ projelerinin temel faydalarından biri de projede ortaya çıkabilecek risklerin o riski en iyi şekilde yüklenebilecek tarafın üzerine yüklenebilmesidir. Örneğin, maliyet artışları veya teslimat gecikmeleri özel sektör için üstesinden gelinmesi gereken bir riskken; uygulama standartları, hukuki düzenlemeler veya makroekonomi politikasındaki değişimler kamu otoriteleri için üstesinden gelinmesi gereken risklerdir. Özel sektörün ticari zekâsı ve tecrübesi, projenin mali riskleri üzerine çok daha etkin gidilmesini sağlarken; kamu sektörünün hukuk, denetim, makroekonomi gibi alanlardaki uzmanlığı ortaya çıkan diğer risklerin etkin şekilde bertaraf edilmesini sağlamaktadır. Bir projede inşa ve işletme aşamasında ortaya çıkabilecek her türlü mikro/makro veya mali/idari risklerin üzerine etkin şekilde gidilmesi, projenin maliyetini hem özel sektör hem de kamu için düşürmektedir (OECD, 2012: 13-14).

KÖİ'ler, ülkedeki ekonomik koşullar çerçevesinde projelerin gerçek maliyetlerinin hesaplanmasında kamu otoritelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin, belli hizmet veya mallarda kamu sektörünün maliyetleri gerçek maliyetlerin oldukça üstünde veya altında kalarak yanıltıcı olabilmektedir. Kamunun işçilik giderleri piyasayla orantılı olmayacak şekilde yüksek olabilirken; bazı mamul/yarı mamulleri veya hizmetleri birtakım kamu iktisadi teşekküllerinden piyasa fiyatının oldukça

altında veya maliyet avantajı yaratacak şekilde hızlı alabilmektedir. Ayrıca ekonomik bir kaide olarak kamunun borçlanma maliyeti, özel sektörün borçlanma maliyetinin oldukça altındadır. Kamu, özel sektöre devretmek istediği yatırımların özel sektör tarafından talep görmesini istiyorsa, piyasayı yansıtan doğru maliyet hesabıyla özel sektörün karşısına çıkmalıdır. Bu çerçevede, KÖİ'ler kamunun piyasadaki maliyetleri doğru değerlendirmesinde faydalı bir enstrüman olmaktadır. Diğer taraftan, bu doğru maliyet benzer projeler için kamunun elinde bir karşılaştırma aracı da olmaktadır. Örneğin kamu kendi gerçekleştirdiği benzer projelerde KÖİ'lerdekinden daha yüksek maliyetlerle karşılaştığında, bu maliyet farkını sorgulamaya başlamakta ve daha etkin bir yönetim gerçekleştirmeye yönelmektedir (UNECE, 2005: 9; OECD, 2012: 20)

Projelerde özel sektörün finansmanının kullanımı ve en azından böylece kamu harcamalarındaki kısıtlamalara veya yıllık bütçelere muhatap olunmaması, bu projelerin KÖİ'ler tarafından daha hızlı hayata geçirilmesini sağlamaktadır. Bu uygulama, bütçesizlik yüzünden aksamış veya hiç başlanamamış birçok projenin ivedilikle ilerlemesine dayanak oluşturmaktadır. Bu şekilde bu projelerden beklenen sosyal ve ekonomik faydaya kamu tarafından çok daha hızlı erişim sağlanmaktadır (Acartürk ve Keskin, 2012: 35).

KÖİ'ler ekonomik modernizasyonun hızlanmasına yardım etmektedirler. Piyasa ve müşteri taleplerini daha hassas takip eden özel sektörün, bu talepleri etkin bir şekilde karşılayabilmek için teknolojik ve beşeri yeni altyapıların oluşturulması, tesislerde yeni teknolojilere yer verilmesi ve yeni bilişim/iletişim ağlarının kurulması konularında ciddi bir çabası olmaktadır. Bugün ülkemizde KÖİ projeleriyle inşa edilen şehir hastanelerinin hem kullanılan müteahhitlik teknikleri, hem de teknolojik altyapılarıyla mevcut hastanelerden çok daha ileri konumda olduğu görölmektedir (AA, 2016).

KÖİ'ler tarafından gerçekleştirilen projelerin öngörölen zaman ve maliyette tamamlanmaması ihtimali çok düşüktür; çünkü bu projelerde zaman ve maliyet aşımı riskleri özel sektörün üzerindedir. Sıkı sözleşmelerle özel sektöre devredilen bu risklerden kaçınmak amacıyla özel sektör etkin bir risk yönetimi göstermektedir (UNECE, 2005: 10).

KÖİ'ler yerli yatırımcıları olduğu kadar uluslararası yatırımcıları da ülkeye çekmektedir. Yabancı yatırımı teşvik etmek isteyen ülkeler için bu şekilde yabancı yatırımın ülkeye gelmesi farklı modellerde ülkeye gelmeyi planlayan diğer yatırımlar içinde bir öncü niteliğinde olmaktadır. Bu şekilde ülkeye gelen yabancı yatırımlar, ülkenin küresel bankacılık ve sermaye piyasalarına erişimini artırırken ülkenin yatırım ortamının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu sermaye akışları ve KÖİ projelerinin karmaşık ve gelişmiş finansman ihtiyaçları ülkelerin kendi sermaye piyasalarının gelişmesi ve çeşitlenmesine de destek olmaktadır (HM Treasury, 2012: 34-35).

KÖİ'ler, mal ve hizmetlerin etkin sunumuna odaklanarak arz tarafında özel sektörün verimliliğine katkıda bulunurken, verimlilik artışı ve yeni istihdamlar vasıtasıyla ekonomik büyümeye ve ekonomideki talep çıtasının yükselmesine ortam hazırlamaktadır. Ekonomik büyüme ve yükselen talep ise tekrar KÖİ'lerin üretmiş olduğu projelere talebi arttırmaktadır. Bu şekilde, KÖİ'ler vesilesiyle birbirini tetikleyen arz ve talep, ekonomi için faydalı bir döngü oluşturmaktadır (UNECE, 2005: 11).

Büyük KÖİ projeleri, uluslararası alanda faaliyet gösteren müteahhitlik, mühendislik, danışmanlık, finansman, hukuk ve benzeri alanlarda uzmanlık sahibi kurum/kuruluş ve kişilerin dikkatini proje sahibi ülkelere çekmekte; bu kurum/kuruluş ve kişilerin uluslararası bilgi ve tecrübeleri, ülkelerin kendi içinde edinebileceği yerel bilgi ve tecrübelerin çok ötesine geçmektedir (Delmon, 2009: 265). KÖİ'ler, projelerdeki yerel personel ve yerel firmaların, uluslararası yönetim teknikleri ve ilgili sektördeki gelişmiş teknolojiler hakkında eğitilmesi için bir zemin hazırlamaktadır.

KÖİ'lerde yerli ve yabancı alanlarında lider teknik uzmanların ve deneyimli işletmecilerin, hazırlık aşamasında ve projenin ilerleyen safhalarında, örneğin projelerin fizibilite çalışmalarında maliyet ve risklere ilişkin veya ilerleyen safhalarda kaynakların daha etkin kullanımına ilişkin getireceği orjinal değerlendirme ve çözümler, diğer projelerde de kullanılabilir yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Leiringer, 2006: 1).

3.2. Riskler

KÖİ'ler kamu sektöründen özel sektöre gerçek bir risk transferini gerektirdiğinden risklerin doğru bir şekilde belirlenip taraflar arasında bölüştürülmesi KÖİ'lerde hayati öneme sahiptir. Kamu tarafından finanse edilen projelerden farklı olarak KÖİ'ler genellikle devlet garantisine sahip değildir; dolayısıyla, kamu yatırımlarına kıyasla çok daha riskli yatırımlardır. Bu sebeple, örneğin 2008 yılından itibaren yatırımcıların risk hassasiyetlerinin oldukça yükseldiği finansal kriz döneminde, krizin en çok etkilediği yatırım modellerinden biri KÖİ'ler olmuştur. Hükümetler, bu dönemde KÖİ'lerdeki olumsuz risk algısını yönetmek üzere KÖİ'lere ilişkin devlet garantilerinde esnemeye gitmiş ve daha fazla KÖİ projesini devlet garantisi altına almaya başlamıştır. Bu garantilerin farklılık göstermekle birlikte en yaygın olanları fiyat ve gelir garantileri ile borcun geri ödenme garantileri olmuştur (Karahanoğulları, 2012: 111-112). Bu şekilde, örneğin 2008 sonrası kamunun özel sektörü yatırıma ikna etmede karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri olan özel sektörün projelere ilişkin önceden tanımlanamayan veya ölçülemeyen riskleri üstlenmesi sorunu aşılmaya çalışılmıştır. Özetle, özel sektördeki yatırımcılar, risklerin büyük oranda ölçülebildiği ve şartların öngörülebilir olduğu pazarlarda yatırım yapmayı tercih etmekte; riskler arttıkça yatırım yapmak için daha büyük getiriler talep etmektedir. Dolayısıyla risklerin azaltılması hem kamu sektörünün hem de özel sektörün lehine olmaktadır. Belirsizliklerin ve risklerin düşmesi, özel sektör için daha fazla yatırım fırsatı, kamu sektörü için daha düşük maliyet ve her ikisi içinde daha güvenli bir yatırım ortamına işaret etmektedir.

KÖİ'lerdeki ideal risk paylaşımı, söz konusu risk hangi oyuncu tarafından daha iyi üstlenilip azaltılabilecekse veya bu riskin yarattığı maliyet hangi oyuncu için daha düşükse, riskin o oyuncu tarafından üstlenilmesiyle olmaktadır (Akintoye, 2008: 154). Dolayısıyla ideal risk paylaşımı, ancak projedeki risklerin ayrıntılı bir şekilde tanımlanıp analiz edilmesinden sonra mümkün olabilmektedir. Risklerin gereğinden fazla şekilde kamu sektöründen özel sektöre aktarılması, proje maliyetini çok yükselterek maliyet etkinliğini ortadan kaldırmaktadır. KÖİ'lerin maruz kaldığı riskler, politika, sözleşme, teknoloji, pazar ve finansman riskleri olarak tanımlanabilir. Ayrıca doğal felaketler gibi olağanüstü olaylarda risk teşkil etmektedir (UNECE, 2005; WB, 2007).

Politik riskler, hükümetin veya hükümet görüşlerindeki değişikliğin KÖİ yatırımları üzerinde negatif etkisi olması durumunda ortaya çıkar. Hükümet veya onun görüşlerindeki değişiklik dolayısıyla, kamunun önceden imzalanmış KÖİ sözleşmelerinde değişiklik yapmaya niyetlenmesi hem mevcut KÖİ yatırımcısını hem de potansiyel yatırımcıları menfi yönde etkiler, bu etki ülkenin uluslararası arenadaki yatırım yapılabilir imajını bile bozabilir. Özel sektördeki yatırımcının karşılaşılabileceği en büyük politik risk, kamulaştırma veya el koyma olmakla beraber hükümetin vergi veya istihdam politikasındaki küçük değişiklikler bile daha önceden makul görünen KÖİ'leri makul olmayan bir duruma getirebilir (Bing ve diğerleri, 2005: 27-28). KÖİ'lerin proje süresi ne kadar uzunsa maruz kalacağı politik riskleri o kadar artmakta, bu risklerde finansman maliyetlerine yansımaktadır.

Sözleşme Kaynaklı Riskler, sözleşme taraflarından birisinin sözleşmedeki şartlara bilerek veya bozulan iş veya ekonomik koşullar sebebiyle elinde olmadan uymaması sebebiyle ortaya çıkan risklerdir. Büyük altyapı projeleri çoğunlukla siyaseten hassas ve sonuçları büyük bir kesimi etkilediğinden, bu projelerdeki özel sektör zaman zaman siyasetçi veya kamu baskısı yüzünden sözleşme şartlarında değişikliğe zorlanabilmektedir. Bu çerçevede, KÖİ projeleri için söz konusu riske daha çok maruz kalan tarafın özel sektör olduğu söylenebilir (UNECE, 2005: 12). Diğer taraftan, kamuya yönelik büyük projelerde özel sektör üzerine düşen bazı yükümlülükleri yerine getirmese bile çoğu zaman kamu otoritelerinin, projenin yarım kalmaması için, sözleşmenin iptali yoluna gitmediği görülmektedir.

Teknolojik riskler, KÖİ projesinin yaşam döngüsü boyunca yeni ve daha iyi teknolojilerin kullanıma sokulması sebebiyle ortaya çıkmakta olup ölçülmesi oldukça zordur. Örneğın hastanelerde kullanılan medikal cihazlardaki kayda değer bir teknolojik değişim, hastanenin elindeki cihazların hızlı bir şekilde hurdaya çıkmasına sebep olabilmektedir veya bu cihazlardaki hızlı değişimin aynı hızla bu cihazları kullanacak personele aktarılamaması hastane hizmetleri için bir risk teşkil edebilmektedir. Medikal cihazlar gibi hastanelerde kullanılan bilgi teknolojilerinde de bu risk oldukça fazla görülmektedir. (UNECE, 2005: 12)

Ticari riskler, gerçekleşen gelir ve maliyetlerin bunlara ilişkin tahminlere uymamasından kaynaklanmaktadır (Grimsey, 2002: 111). KÖİ'lerin sunumunu yaptığı mal veya hizmete birçok farklı sebepten ötürü tahmin edilenden daha düşük talep olabilmektedir. Örneğın, geleceğe yönelik tahminler genellikle geçmişe ait verilere dayanılarak yapılmakta ancak bu verilere dayanarak gelecekteki müşterilerin fiyatlara karşı hassasiyetini ölçmek oldukça zor olmaktadır, dolayısıyla KÖİ'lerin fiyatlandırma politikaları gelir tahminleri açısından ciddi bir risk barındırmaktadır (UNECE, 2005: 13). Türkiye'deki sağlık sektörüne ilişkin KÖİ'lerde özel sektörün gelirinin ancak küçük bir kısmı talebe ve fiyatlara bağlı olarak değişmekte, gelirin büyük bir kısmı devlet tarafından garanti edilen kira bedelinden oluşmaktadır; dolayısıyla, gelir kısmına ilişkin ticari riskleri oldukça düşüktür. İnşaat maliyetlerindeki sapmalar ise direkt özel sektör üzerinde bir risk olup, bu maliyetteki büyük sapmalar özel sektör için makul olan bir projeyi makul olmaktan çıkarabilmektedir. İnşadan sonra ortaya çıkan işletim maliyetleri

de, örneğin enerji veya su fiyatlarında ciddi bir artış da, KÖİ'ler için ticari risk oluşturabilmektedir (UNECE, 2005: 13).

Finansal riskler, sermaye maliyetindeki değişimlerden kaynaklanmaktadır. KÖİ'lerin en fazla karşılaştığı iki önemli finansal risk, döviz kuru ve faiz hareketleridir. Proje finansmanında yabancı sermaye kullanılıyorsa döviz kuru riski oldukça yükselmekte; projenin genellikle yerli para cinsinden olan gelirleri beklentiler çerçevesinde gerçekleşse de, yerli para değer kaybettiği zaman, yabancı para cinsinden talep edilen getirilere ulaşılamamaktadır (worldbank.org, 2016). Döviz kuru riskine karşı KÖİ'lerin riskten korunma mekanizmalarını (hedging) satın alma şansı varsa da, bu mekanizmaların da ciddi maliyetleri olduğu ve riske karşı korunmak istenen yerli para, uluslararası piyasada ne kadar az kullanılıyorsa bu maliyetin o kadar yükseldiği unutulmamalıdır. Bir diğer ciddi finansal risk olan faiz oranlarındaki değişim de projelerin karlılığını doğrudan etkilemektedir (Bing ve diğerleri, 2005: 33). Faizler düşük olduğu zaman birçok proje özel sektörün talep ettiği gerekli getiri oranlarından daha fazla getiriye sahip olarak yatırım için makul olurken, faizler yükseldiğinde gerekli getiri oranları da yükselerek bu projelerin beklenen getirilerini aşmakta, dolayısıyla bu projeler makul olmaktan çıkmaktadır. KÖİ'ler borçlanmalarını sabit faizler üzerinden veya tahvil ihracı yoluyla gerçekleştirdiklerinde, maruz kalacakları faiz riski de düşmektedir (UNECE, 2005: 13). Günümüzde bu şekilde ihraç edilen tahviller için ciddi müşteri gruplarından biri emeklilik fonları olmaktadır (Karahanoğulları, 2012: 109).

Olağanüstü olay riskleri, bir projedeki paydaşların tamamen kontrolü dışında gerçekleşen, doğal afet, yangın, sel, terör olayları gibi risklerdir (worldbank.org, 2017). Eğer bu olağanüstü olaylardan daha önce öngörülebileni varsa sigorta veya ekstra güvenlik gibi tedbirlerle risk azaltılabilmektedir (UNECE, 2005: 13-14).

Bu bölümde anlatılan fayda ve riskler proje başarısının temel belirleyicileri olup bahsi geçen faydaların azamileştirilmesi ve bertaraf edilebilir risklerin ortadan kaldırılabilmesi ancak kamunun ciddi yönetim becerilerine sahip olmasıyla mümkün olabilecektir.

4. KÖİ PROJELERİNDE YÖNETİŞİM BECERİLERİ

KÖİ projeleri özel sektörün hızlı finansmanı, kaliteli hizmeti ve kamu sektörünün sağlayamadığı maliyet etkinliğinin sağlanması gibi daha önce de değinilen faydalar ile sonuçlanabileceği gibi; maliyetlerin geleneksel yöntemlere göre daha yüksek olduğu, ürün ve hizmetlerde yeterli kaliteye ulaşamadığı, kamu yararının zarar gördüğü ve rüşvet, iltimas, görevin kötüye kullanımı gibi gayri ahlaki mekanizmaların geliştiği bir yapı ile de sonuçlanabilir. Burada sonucu belirleyen en önemli etkenlerden biri süreç boyunca gösterilecek yönetişimdir. Yönetişim, hükümet etme manasındaki hiyerarşik bürokratik yapıya dayalı yönetim kavramından farklı olarak, karar alma ve yürütme süreçlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve verimlilik prensiplerini göz önünde bulundurmaya ve karardan etkilenen tüm paydaşların sürece aktif olarak katılımını gerektirir (Batal, 2010: 5-10).

KÖİ'de yönetişim kamu otoritelerinin, KÖİ projelerindeki potansiyel faydayı ne düzeyde ortaya çıkarabileceğini ve bu projelerdeki riskleri politik, ekonomik ve idari otoritenin kullanılması vasıtasıyla

ne ölçüde bertaraf edebileceğini belirleyecektir. İyi yönetim, kamudan özel sektöre yetki devrine rağmen kamu yararının korunmasını ve özel sektörün sadece kendi çıkarlarına odaklanarak kamu hilafına hareketlerde bulunmasını kısıtlayacaktır. Ayrıca, kamu otoritesinin, özel sektörün girişimci ve yenilikçi taraflarını sınırlayacak bürokratik hamlelerde bulunmasına da engel olacaktır (Baker, Justice ve Skelcher 2009: 77-82).

Kamu ve özel sektördeki yönetim becerisi ve kurumsal yapı eksiklikleri dolayısıyla, iyi yönetim gösterilememekte, dolayısıyla KÖİ'lerden beklenen azami fayda sağlanamamaktadır. Bu projelerde özellikle kurucu ve kuralları belirleyici taraf olan kamu sektörünün gerekli yönetim becerilerine ve bu projeleri yönlendiren doğru kurumsal yapılara sahip olması hayati öneme sahiptir. İhtiyaç duyulan beceri ve kurumsal yapıların anlaşılabilmesi için söz konusu projelerdeki kamunun rolü iyi anlaşılmalıdır. Bu çerçevede, projelerin farklı alanlarındaki kamunun rolü temel noktalar itibariyle aşağıda belirtilmiştir,

1) Genel KÖİ çerçevesinin oluşturulması

- Kamu ile özel sektörün işbirliğine zemin hazırlayacak hukuki altyapının oluşturulması
- Düzenleyici kurumların tanımlanması
- Projeler için uzun dönemli siyasi desteğin sağlanması
- Kamuoyuna bu modelin ve projelerin anlatılması

2) Projelerin belirlenmesi ve analiz edilmesi

- Özel sektörle işbirliği yapılabilecek projelerin tasnifi ve önceliklendirilmesi
- Proje danışmanlarının seçilmesi
- Projelerin fayda ve maliyetlerine ilişkin ön incelemelerin yapılması
- İlgili sektörlerdeki kanun ve diğer düzenleyici işlemlerin gözden geçirilmesi
- Firmalar için önseçim kriterlerinin belirlenmesi
- Projeler için zaman çizelgelerinin oluşturulması

3) Kolaylaştırıcı ve destekleyici faaliyetler

- Gerekli izin ve lisans belgelerinin verilmesi(atık lisansı, çevre izinleri gibi)
- Proje için devlet teşviklerinin belirlenmesi

4) KÖİ sözleşmelerinin hazırlanması

- Projedeki sorumlulukların dağıtılması
- Fiyatlama kurallarının ve performans hedeflerinin belirlenmesi
- Ödül ve cezaların saptanması
- Sözleşme süresinin ve sözleşmenin sona erdirilmesinin açıklanması

- Yeni şartlar veya öngörülemeyen olaylar meydana geldiğinde sözleşmeleri bu yeni durumlara adapte edecek mekanizmaların tasarlanması
- Anlaşmazlık halinde bu anlaşmazlıkları çözecek mekanizmalarının dizayn edilmesi

5) İhale süreci

- İhale şeklinin belirlenmesi (tek/çok oturum, açık/kapalı zarf, açık/kapalı müzakere...)
- Ön yeterlilik kriterleri ve listeye giren aday firmaların değerlendirilmesi
- Tekliflerin verilme ve değerlendirme usullerinin tespit edilmesi
- İhalelerin düzenlenmesi
- İhaledeki müzakerelerin yürütülmesi

6) Özerk düzenleyici kurumlar vasıtasıyla düzenleyici/denetleyici işlemlerin tatbik edilmesi

- Düzenleyici kuralların uygulanması, gerektiğinde yaptırımların kullanılması
- İzleme ve denetleme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi

Bu rollerin etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için kamu yönetiminin KÖİ projelerinin uzun dönemde desteklenmesi konusunda politik tutarlılık gösterebilme; KÖİ'ler için uygun sektörleri seçebilme ve bu sektörlerde sözleşmeler hazırlayıp ihaleler organize edebilme; projelerde optimum finansman ve risk paylaşımını gerçekleştirebilme; projelerdeki farklı paydaş çıkarlarını dengeleyebilme; projelerin performanslarını doğru ölçebilme; KÖİ'lere ilişkin bilgi ve tecrübeleri koordine edip yeni projelere aktarabilme gibi KÖİ'lerde etkin yönetişimi sağlayacak becerilere sahip olması gerekmektedir.

KÖİ'ler vasıtasıyla kamu ile özel sektör arasında, örneğin sağlık sektöründeki uygulamalarda en az 25 yıllık bir ilişki tesis edilmektedir; dolayısıyla, her iki tarafta bu işbirliğine bağlılığını ve güvenilir bir iş ortağı olduğunu bu uzun süre boyunca göstermek zorundadır. Kamu tarafına düşen bu bağlılığı politik ve siyasi olarak da uzun süre sürdüreceğini açıkça ortaya koymaktır çünkü kamu tarafında gözlemlenen siyasi istikrarsızlık veya KÖİ'ler hakkındaki politik yalpalamalar özel sektör yatırımcıları için caydırıcı olacaktır. Hükümetlerin KÖİ'lerde uzun dönem boyunca tutarlı bir tavır gösterebilmesi için bugün bir KÖİ projesini değerlendirirken bütün KÖİ'lerdeki tüm uzun dönem taahhütlerini göz önüne alması gerekmektedir, çünkü KÖİ'ler sadece bugünkü bütçeyi değil gelecek yıllar boyunca hazırlanacak birçok bütçeyi ve dolayısıyla hükümetlerin vermeyi düşündüğü diğer birçok hizmeti etkileyecektir. Kısa vadeli değerlendirmeler nedeniyle bugün siyaseten çok verimli görünen bir KÖİ yatırımının gelecek yıllarda bütçedeki sıkıntılar veya yeni nesiller için yüksek kullanım bedelleri nedeniyle istenen verimi gösterememesi durumunda, bu yatırımın kamuoyu nezdinde yarattığı olumlu etki tamamen tersine dönebilecek, buna bağlı olarak KÖİ'ler hakkındaki siyasi tutum değişebilecektir. Bu tutum değişikliği özel sektör ve dolayısıyla KÖİ'ler için çok büyük bir risk teşkil etmekte olup, bu riskin bertaraf edilebilmesi için kamunun KÖİ'lerle ilgili hesaplarını çok uzun yılları göz önünde bulundurarak yapması gerekmektedir. Kamu, başarılı KÖİ projeleri hayata geçirmek istiyorsa, KÖİ'lere

olan bağlılığını uzun yıllar boyunca muhafaza edeceğine özel sektöru inandırmalı, özel sektörle arasında ciddi bir güven ilişkisi tesis etmeyi başarmalıdır (Gasiorowski ve Moszoro, 2008: 12)

Özel sektörden daha etkin ve ekonomik verildiği gerekçesiyle geçmişte kamu tarafından üstlenilen sağlık hizmetlerinin, şimdi özel sektöre devredilebilmesi için kamunun, özel sektörün bu hizmetleri sağlamada en az kendisi kadar etkin, sözleşme hükümlerini uzun süreler boyunca yerine getirebilecek kadar donanımlı ve en az kendisi kadar finansman açısından kuvvetli olduğuna inanması gerekmektedir. Bu da Kamunun özel sektör hakkındaki düşüncelerinde yeni bir yaklaşım benimsemesiyle mümkün olacaktır.

Kamu, farklı projelerin gerçekleştirilmesinde KÖİ modelinin uygulanabilir olup olmadığını ortaya koyabilecek mekanizmalar geliştirmelidir. Bu mekanizmalar, projelerde özel sektör finansmanının kullanımını haklı kılacak şartların varlığını araştırmalı ve karşılaştırma yapmaya yönelik, örneğin aynı projelerin kamu eliyle gerçekleştirildiği simülasyonlardan elde edilen verileri elde etmeye odaklanmalıdır. Bu şekilde bir karşılaştırma bilgisinin hazırlanması, hem kamunun aynı projeyi özel sektör işbirliği olmadan ne tutarda bir maliyetle ortaya çıkarabileceğini ortaya koyacak, hem de proje için özel sektörden gelen tekliflerin çok daha sağlıklı değerlendirilmesine zemin hazırlayacaktır.

Başarılı yönetim gösteren KÖİ'ler için bir diğer beceri gerektiren alan hukuktur. Hükümetler, devlet karşısında özel sektörün çıkarları ile mülkiyet haklarını koruyabilen ve ticari sözleşmeleri her iki taraf içinde bağlayıcı kılabilen kanun ve tamamlayıcı düzenlemelerden oluşan hukuki ortamı yaratabilmelidir. Projelerin gerektirdiği izin ve lisansların hangi şartlarla hangi kurumlardan edinilebileceğine ilişkin düzenlemeler ayrıca hazırlanmalı; ihtiyaç halinde projelere özel imtiyaz kanunları çıkarılabilmelidir. KÖİ projelerindeki sözleşme sürelerinin uzunluğu sebebiyle, sözleşmenin yapıldığı tarihte sözleşmede öngörülemeyen ancak taraflar arasında uyuşmazlık yaratabilecek birçok gelişmenin yaşanabileceği göz önünde bulundurulmalı; bu uyuşmazlıkları etkin şekilde çözecek mekanizmalar daha sözleşmeler hazırlanırken tasarlanmalıdır. KÖİ'lerin meydana getirilmesindeki tüm aşamalar, özellikle de ihale süreci, daha fazla potansiyel yatırımcıyı bu projelere çekebilmek ve dolayısıyla kamu için çok daha cazip fiyat ve maliyetlere ulaşabilmek için mümkün olduğunca şeffaf, öngörülebilir ve adil olmalıdır. KÖİ aşamaları arasındaki koordinasyon hayati olup, bu aşamaların her birinin kendine özel beceri gereksinimleri olduğu bilinmelidir. Örneğin ön inceleme aşamasında ciddi bir maliyet uzmanlığı gerekirken, sözleşme hazırlık aşamasında ciddi bir hukuk uzmanlığına gereksinim vardır. Bugün için ihmal edilebilir seviyede yanlış bir maliyet/fiyat tespitinin veya sözleşmedeki hatalı bir ödüllendirme/cezalandırma mekanizmasının, sözleşmelerin uygulama sürelerinin uzunluğu göz önüne alındığında, uzun yıllar boyunca yaratacağı toplam zararın oldukça büyük olacağı unutulmamalıdır.

Sağlıklı KÖİ'lerin kurulabilmesi için kamunun, özel sektörün bu birlikteki özellikle finansman ve risk paylaşımındaki hassasiyetlerini iyi anlaması gerekmektedir. Kamu, proje risklerinin tamamını özel sektöre devretmek yerine en azından ağırlıklı olarak kendisinin kontrol edebildiği birtakım riskleri üstlenmelidir. Örneğin, vergi sistemindeki, gümrük tarifelerindeki, işgücü piyasasındaki veya KÖİ'yi

ilgilendiren herhangi bir alandaki yeni düzenlemeler gibi politik risklere karşı özel sektöre garanti verilmesi mümkündür. İlaveten, özel sektör tarafından kârlı görülmeyen bir projeyi ticari olarak kârlı hale getirebilmek için asgari kazanç veya belli müşteri sayısı gibi taahhütlerde de bulunulabilir. Örneğin, T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü (TCK), Körfez Geçişi için günlük 40 bin araç ve 35 dolar ücret ile yıllık 511 milyon dolar gelir garantisi vermiştir (Özyıldız, 2016, parag.17). Finansman konusunda ise KÖİ'nin kamuyu finansman riskinden arındırma mantığına ters olmakla beraber kamu, projedeki özel sektör firmalarının kredilerine garantör olabilmektedir. Özellikle ülkemizde gerçekleştirilen büyük KÖİ projelerinin karşılaştığı finansman sıkıntısının aşılması amacıyla özel sektör kredileri “KÖİ’ye İlişkin Borç Üstlenimi ve Mali Hususlardaki Mevzuat”³ kapsamında Hazine garantisi altına alınmıştır. Garanti altına alınan bazı projeler ile garanti tutarları aşağıdaki Tablo2’de verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi yaklaşık 20 milyar dolar değerindeki bu yedi projenin 15,4 milyar dolarlık borcu hazine garantisi altındadır. Sağlık sektöründeki özellikle şehir hastaneleri olarak bilinen KÖİ projeleri için de hazine garantileri bulunmaktadır (Yıldırım, 2016, parag.11). Ancak bu garantilerin tutarına ilişkin kamuoyuna yönelik bir bilgilendirme bulunmamaktadır.

Tablo-2: Hazine Garantisi Kapsamındaki Bazı Projeler

Proje Adı	KÖİ Modeli	Borç Üstlenim Anlaşması Tarihi	Toplam Proje Maliyeti	Kredi Tutarı (ABD \$)
Avrasya Tüneli Projesi	Yap-İşlet-Devret	11.12.2012	\$1.239.863.000	960.000.000
Kuzey Marmara Otoyolu Odayeri-Paşaköy (3. Boğaz Köprüsü Dahil) Kesimi	Yap-İşlet-Devret	13.05.2014	\$3.456.244.239	2.318.000.000
		11.03.2016		420.000.000
Gebze-Orhangazi-İzmir (İzmit Körfez Geçişi ve Bağlantı Yolları Dahil) Otoyolu	Yap-İşlet-Devret	5.06.2015	\$6.312.392.047	4.956.312.328
Kuzey Marmara Otoyolu Kınalı-Odayeri Kesimi	Yap-İşlet-Devret	22.12.2017	\$1.334.675.727	1.040.000.000
Kuzey Marmara Otoyolu Kurtköy-Akyazı Kesimi	Yap-İşlet-Devret	22.12.2017	\$2.212.342.572	1.634.000.000
Çanakkale-Malkara Otoyolu (1915 Çanakkale Köprüsü Dahil)	Yap-İşlet-Devret	16.03.2018	€ 3.159.721.036	2.799.993.000
Ankara-Niğde Otoyolu	Yap-İşlet-Devret	07.06.2018	€ 1.462.628.902	1.310.749.341
TOPLAM:				15.439.054.669

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Borç Yönetimi Raporu, No.161, Aralık 2018, sf.20

Finansmanla ilgili bir başka durumda, projenin başlangıç evresinde projenin riski en yüksek seviyede olduğundan projenin finansmanı da en yüksek maliyetle gerçekleşmekte ancak proje ilerledikçe risk azaldığından refinansman yoluyla finansman maliyeti de düşmektedir. Özel sektör,

³ “Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” (Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi : 9/4/2002 ve Sayısı : 24721), “Hazine Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilecek Borç Üstlenimi Hakkında Yönetmelik” (Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi : 19/4/2014 ve Sayısı : 28977)

maliyet hesaplarında bu ilk finansman maliyetinden yola çıkararak kamuya bir maliyet çıkarmakta; projenin ilerleyen safhalarında ise proje başlangıcında kullandıkları kredileri refinansmana tabi tutarak finansman maliyetlerini düşürmekte, böylece kendileri için çok ciddi kârlar yaratmaktadır. Kamu otoriteleri böyle bir kârın varlığını bilerek, bu kârın paylaşılmasına yönelik enstrümanlar geliştirmelidir. Örneğın İngiltere, KÖİ'ler için hazırlamış olduğu sözleşmelere 2002 yılından itibaren refinansmana ilişkin standart maddeleri koymaya başlamıştır (www.eib.org).

KÖİ projelerinin başarisında, projelere olan kamuoyu desteği önemli bir etkindir; çünkü bu projelerin nihai kullanıcısı toplum olup, toplum ancak söz konusu projelerin maliyetleri ile verilen hizmetlerin kalite ve fiyatlarından tatmin olduğunda bu projeleri destekleyip, hükümetlerin bu projelerden beklentisi olan yükselen oy oranlarını sağlayacaktır. Özellikle siyaseten hassas alanlarda KÖİ'lerin tüm topluma anlatılmasında net bir iletişim stratejisinin oluşturulması gerekmektedir. Bu iletişim ilgili KÖİ projesinin tüm varlığı boyunca devam etmelidir. Ancak bu iletişim süreci boyunca özel sektör için ticari sır niteliğindeki bilgilerin korunmasına kamu tarafınca gerekli özen gösterilmelidir. Bu iletişim stratejisinin kamu ve özel sektör tarafından ortak bir çabayla oluşturulması projeler için tutarlı ve ikna edici mesajların verilebilmesi için şarttır. Projedeki kamu ve özel sektörün, birbiriyle çatışma içinde bir görüntü vermesi bir yana kayda değer fikir ayrılıkları yaşadıkları izlenimi vermesi bile tarafların ilişkisinde çatlak olduğu ve KÖİ projesinin başarisızlıkla sonuçlanacağına dair kamuoyunda kuvvetli bir yargıya sebep olacaktır (Ridley, 2004: 4).

KÖİ projelerinde, hizmetlerden faydalananlar gibi temel paydaşlar dışında projenin aktif çalışanları gibi iç paydaşlar ile sivil toplum kuruluşları gibi diğer dış paydaşların varlığı da unutulmamalı ve bu paydaşlarla ilişkilerin yönetimi üzerine de mekanizmalar geliştirilmelidir (Osborne, 2000: 87-93). Örneğın, proje çalışanlarının motivasyonunun, projenin başarısı için hayati öneme sahip olduğu açıktır. Proje ekibi, daha projenin başlangıcında temel paydaşlara yönelik iyi kurgulanmış bir danışma programı hazırlamalıdır. Böylelikle, KÖİ projesine ilişkin tasarı, dışarıda nihai kullanıcıların ve sivil toplum örgütlerinin, içerde ise çalışanların ve diğer paydaşların ihtiyaçlarını çok daha etkin karşılayabilecek bir şekilde biçimlenecektir. Bu danışma programlarında, yenilikçi ve maliyet düşürücü birçok yeni fikir ortaya çıkabilecektir. Proje ekibinin bu danışma programlarına ek olarak bir iletişim stratejisi de olmalıdır. Bu strateji, kamu otoriteleri ile projenin paydaşları arasında çift taraflı iletişimi sağlamalı ve aşağıdaki hususları içermelidir (Ridley, 2004: 4)

- Stratejinin amacı
- Temel paydaşların tanımı ve projeye ilgileri
- Projede danışma ve iletişimin ihtiyaç olduğu önemli aşamalar
- Paydaşların bilgilendirilmesi ve onlardan geribildirim alınmasında izlenecek metotlar
- İletişim için medyanın ne şekilde kullanılacağı
- Bildirim, reklam veya anlaşmaların kamuoyuna açıklanmasındaki yasal sorumlulukların nasıl karşılanacağı

Kamu otoriteleri KÖİ projelerindeki hizmet gereksinimlerinin ve şartnamelerdeki özel şartların yerine getirilip getirilmediğini objektif bir yolla ölçebilmelidir. Bu ölçümün, özel sektörle daha önce üzerinde anlaşılan “Anahtar Performans Göstergeleri” vasıtasıyla yapılması mümkündür. Bu göstergelerin, ölçülebilir olması ve farklı yorumlara zemin hazırlayacak nitelikte olmaması gerekir. Sektörüne ve modeline bağlı olarak farklı KÖİ’ler için farklı performans göstergeleri tespit edilebilmekle birlikte, aşağıdaki göstergeler performans tespitinde kolayca kullanılabilir: (UNECE, 2005: 19)

- Kapasitenin veya hizmetin kullanımına ilişkin sayısal veriler
- Kaliteye ilişkin sayısal veriler
- Müşteri/son kullanıcı tatminine ilişkin sayısal veriler

KÖİ’lerin işlemlerinde kamu otoriteleri ile yapılan sözleşme koşullarına bağlı kaldığının doğrulanması ve bir KÖİ oluşturulmasındaki süreçlerin doğru şekilde yürütüldüğünün teyidi için bir denetim mekanizmasının oluşturulması önemlidir. Denetçiler, proje maliyetlerini ve projenin tamamlanma zamanını etkileyebilecek potansiyel problemlerin tespiti için KÖİ kurulumlarında mümkün olduğunca erken şekilde sürece dahil olmalıdır. Denetçilerin sorumluluğu,

- KÖİ’nin kurulumundaki ihale sürecinin gözden geçirilmesi,
- KÖİ’lerin muhasebe kayıtlarının ve muhasebesel yaklaşım tarzlarının denetlenmesi (örneğin, KÖİ’lerdeki varlıkların kamu bilançolarında gösterilip gösterilmemesi),
- Taraflar arasındaki menfaat çatışmalarının tanımlanıp çözüm yolları geliştirilmesi,
- Tüm KÖİ boyunca tarafların sözleşmeye bağlılığının takip edilmesi

gibi hususları kapsamalıdır (UNECE, 2005: 20).

Yönetişim becerilerini ortaya koyan tüm bu işlemlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi içinse kamunun bölge veya kurum bazlı bir organizasyonel yapılanma yerine ülkedeki yasal altyapıyı hazırlayan ve tüm KÖİ projelerinin duyuru, ihale, sözleşme, denetim, koordinasyon ve halkla ilişkilerini yapan, farklı projelere ait zengin tecrübe ve bilgi birikiminin tek bir havuzda toplandığı ulusal bazda bir yapılanmaya gitmesi faydalı olacaktır.

5. ULUSAL BAZDA KÖİ BİRİMLERİ

Bir önceki bölümden anlaşıldığı üzere, KÖİ’lerde başarılı bir yönetim gerçekleştirmek için oldukça fazla emek ile hukuk, muhasebe, finans, ekonomi, sözleşme akdi ve denetim gibi alanlarda ciddi bilgi birikimine ihtiyaç duyulmaktadır. Özel alanlardaki bu bilgi birikimlerinin tekil olarak varlığı kadar, bir KÖİ projesinde başarılı olunabilmesi için bu birikimlerin doğru bir şekilde yönetim ve koordinasyonunun gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Robinson vd., 2009: 185). Ayrıca farklı KÖİ projelerinde edinilen tecrübelerin yeni projelere aktarılması da önemlidir. Bu çerçevede, bir ülkedeki tüm KÖİ projelerini kapsayan ulusal bazda merkezi bir birimin oluşturulması faydalı olacaktır (Akintoye ve Beck, 2009: 84-86). Henüz Türkiye’de kurulmamış olsa da, kamu hizmetlerinin sağlanmasında KÖİ’lerin yoğun olarak kullanıldığı bazı ülkelerde (Avustralya, Belçika, Kanada,

Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, G. Kore, İngiltere... vb.) bu birimler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu ũlkeler, bu birimler vasıtasıyla değer ve miktar olarak sũrekli artan KÖİ projelerini ve bu projelerden kaynaklanan riskleri daha başarılı yũneteceklerine inanmaktadır (OECD, 2010: 11). Zaten, KÖİ projelerinin yũksek parasal değeri ve uzun sũresi ile proje kapsamındaki oldukça karışık ve çetrefil sũzleřmeler, KÖİ projelerinin yũrũtũlmesinde kamunun kapasitesine ciddi katkıda bulunacak bu birimleri zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bu birimlerin varlığı, devletin KÖİ projelerini yũnetmek için ihtiyaç duyulan yeteneklere sahip olduğunu gũstererek ũzel sektũr için KÖİ'leri daha cazip kılmaktadır (Ahadzi ve Bowles, 2004: 976). Merkezi KÖİ birimleri, tamamen bağımsız veya maliye bakanlığına bağlı tek bir merkezi birim olarak kurulabileceği gibi sektũrel bazda, ũrneęin sağlık sektũrũ veya enerji sektũrũ için, birden fazla olacak ũekilde de kurulabilir. Dũnya Bankası ve Kamu-Özel Altyapı Danışma İnişyatifi (Public-Private Infrastructure Advisory Facility, PPIAFF) tarafından yapılan ortak araştırmada, bu merkezi birimlerin başarılı olabilmesi için parlamenter sistemlerde maliye bakanlığına; başkanlık sitemlerinde ise başkanın ofisine bağlı olması gerektiği sonucuna varılmıştır (WB, 2007: 71). Bağımsız KÖİ birimi, bir kamu ajansı ũeklinde teřekkũl ettirilebileceği gibi kamuyla ũzel sektũrũn ortaklığında bir ticari girişim olarak da teřekkũl ettirilebilir ancak kamu-ũzel ortaklığında kurulan KÖİ birimlerinde, ũrneęin kamuyla ũzel sektũrũn potansiyel çıkar çatışmalarından kaynaklanacak, farklı yũnetiřim problemleri yaşanabilir. Tũm merkezi KÖİ birimlerini ilgilendiren bir risk ise bu birimlerin kendilerine iş çıkartmak ve varlıklarının haklılığını sorgulatmamak için her proje için her koşulda KÖİ modelini ũnermeleri olabilir. Bu riskler, birim içinde davranış kurallarının net olarak ortaya konulması, nizami işlem kalıplarının belirlenip ũikâyet mekanizmalarının işletilmesi, ũeffaflık ve profesyonel iş ahlakının desteklenmesi gibi araçlarla bertaraf edilebilir. Bu birimlerin fonksiyonları şu ũekilde tasarlanabilir:

- Ulusal mevzuat, KÖİ'ye uygun sektũrler ile uygun KÖİ modellerinin (YİD, YKD, Yİ ve İHD gibi) tespiti, proje ihaleleri ile ihale sonrası sũrelerin yũnetimi, anlaşmazlıkların halli gibi konularda politika yapıcılara rehberlik
- Projelerin ilerlemesine onay verme (Merkezi KÖİ birimleri projenin başlangıcından sũzleřmenin nihai onayına kadar birçok farklı aşamada projeyi değerlendirerek projedeki bir sonraki aşamaya geçişe onay verir)
- Proje belirleme, değerlendirme, ihale yapımı ve sũzleřme yũnetimi aşamalarında icracı kamu kurumlarına spesifik projelerde teknik destek sağlanması
- Kamu sektũrũnde çalışanların eğitilmesini de içeren kapasite geliştirme faaliyetleri
- KÖİ modeli ve spesifik KÖİ projelerinin ũzel sektũr, kamu ve uluslararası arenada tanıtım ve desteklenmesi

Sũz konusu fonksiyonların başarıyla yerine getirilebilmesi için bu birimlerin asgari olarak,

- Kamu sektörü ve potansiyel KÖİ sektörleri
- İş geliştirme
- KÖİ modelleri
- Mevzuat (özelikle ihale, sözleşme ve anlaşmazlıkların halli alanlarında)
- Finansman
- Proje yönetimi

gibi alanlarda uzmanlık sahibi olması gerekmektedir. Ülkelerin KÖİ modeli kullanımındaki yerine göre, merkezi KÖİ birimlerinin yukarıdaki fonksiyonlarından bazıları daha ağırlıklı olabilir. Örneğin, bu modeli kullanmaya yeni başlayan ülkeler için kanun ve diğer düzenleyici yapıların oluşturulması ile KÖİ modelinin kamu ve özel sektöre tanıtılması ağırlıklı fonksiyon olurken; KÖİ modelinin uzun süredir kullanıldığı ülkelerde bu birimler daha çok ‘maliyet karşılığı elde edilen değer’ in azamileştirilmesi ile ileri proje değerlendirme metotlarının geliştirilmesine ve bu projeler için siyasi desteğin uzun dönemde muhafaza edilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır (Hemming 2006: 18-19, 58-69).

Ülkemiz, KÖİ projelerinin ağırlıklı olarak kullanımına 2000’li yıllarda başlamakla beraber proje sayısı ve tutarı itibariyle bu projeleri uzun süredir kullanan gelişmiş ülkelere hızlı bir şekilde yetişmiştir. Olumlu ve olumsuz tesirleri toplumun tüm kesimlerinin günlük hayatında ve kamu bütçesinde artık hissedilmeye başlanan bu projelerin, getiri ve risklerini ölçmeye yönelik ileri hesaplama yöntemlerinin Ar-Ge’si ulusal KÖİ birimleri tarafından yapılmalı ve kamuoyuyla da paylaşılan bu yöntemler uygulamalarda standart haline getirilmelidir. Ayrıca, kamuoyu söz konusu projelerin getirileri hakkında bilgilendirildiği kadar riskleri hakkında da bilgilendirilmelidir. Ancak bu şekilde, bu projelerin kamu bütçesi ile ulusal kalkınmaya öngörülen katkılarının ortaya çıkarılması ve projelere olan kamusal dolayısıyla siyasi desteğin devamlılığın sağlanması mümkün olacaktır.

SONUÇ

KÖİ projelerinde kamu otoritelerinin sahip olduğu yönetim becerilerini geliştirmesi, bu projelerdeki şeffaflığı, hesap verilebilirliği ve verimliliği arttıracaktır.

KÖİ’lerin her aşamasında iletişim stratejileri ve paydaş yönetimi sayesinde şeffaflığın sağlanması, çok büyük meblağların söz konusu olduğu bu projelerdeki rüşvet, iltimas ve diğer tür usulsüzlükleri önlerken projelere daha fazla özel yatırımcıyı cezbedecek ve bu projelerin, kamu yararını arttıracak şekilde çok daha rekabetçi şartlarla özel sektöre devrini sağlayacaktır. Ayrıca, ihale sonrası inşaa ve işletme aşamasında, özel sektör ve kamu otoriteleri arasındaki uzun süreli ilişkinin en temel esası olan güven duygusunu pekiştirecektir. Söz konusu stratejiler ve paydaş yönetimi, kamuoyunun, projelerin faydalarıyla birlikte şimdi ve gelecekte kendisi ve kamu bütçesi için yaratacağı maliyetleri daha iyi anlamasını sağlayacaktır. Böylece, kamuoyunun bu projeleri daha fazla benimsemesinin yolu açılarak, bu projelerdeki en büyük risklerden biri olan politik risk ortadan kaldırılacaktır.

Kamunun yeni yönetişim becerilerinin hesap verebilirlik üzerindeki teşvik edici etkileri sayesinde, KÖİ projelerini hazırlayan, ihale eden ve daha sonra takibinin yapılması sırasında kamu kaynaklarını kullanan şahışlar ve kurumlar sorumluluklarını yerini getirmede çok daha hassas davranacaklardır. Özelikle performans ölçümü ve denetime ilişkin mekanizmalar sayesinde bu hassasiyet motive edilecektir. Ayrıca, KÖİ yapılacak sektörler ve uygun KÖİ modelleri belirlenirken, sözleşmeler hazırlanırken, ihaleler gerçekleştirilirken, paydaş ilişkileri düzenlenirken, performans ölçümleri ve denetim hizmetleri yürütülürken, kısaca tüm KÖİ sürecinde, takip edilecek usullerin belirlenmiş olması bu işlemleri yapan kurum ve şahışlar üzerindeki denetim sürecini kolaylaştırırken hesap verebilirliğini arttıracaktır.

Kamunun artan yönetişim becerilerinin bir diğer çıktısı ise artan verimlilik olacaktır. Merkezi KÖİ birimleri sayesinde, farklı zaman ve sektörlerde edinilen değerli tecrübelerin yeni projelere aktarılması çok daha hızlı ve masrafsız olacak, bu birimlerin iletişim stratejileri sayesinde projedeki her paydaşın görüşleri proje sürecine katkı sağlayacaktır. KÖİ projeleri için doğru sektör ve modellerin belirlenmesi ile projedeki risklerin kamu ve özel sektör arasında doğru dağıtılması ise proje maliyetlerini düşürürken proje çıktılarının arzu edilen kalite ve maliyette olmasını temin edecektir. Ayrıca, denetim faaliyetleriyle de projenin arzu edilen sonuçları yaratmasında problem teşkil eden hususlar zamanında tespit edilerek düzeltilecektir.

İyi yönetişim vasıtasıyla tüm bu göstergelerde sağlanacak bir iyileşme, bu projelerde hedeflenen, bir tarafta vatandaşlara en iyi hizmeti en hızlı ve en düşük maliyetle sunma, diğer tarafta özel sektörün varlığını idame ettirip ona yeni yatırımlar yapabilecek kapasite kazandırma gayesine hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

Acartürk, E. ve Keskin, S. (2012), Türkiye'de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 25-51.

Ahadzi, M. ve G.Bowles (2004), Public Private Partnerships and Contract Negotiations: An Empirical Study, *Construction Management and Economics*, 22, 967-978

Akintoye, A., Beck, M. ve Hardcastle C. (2008), Public-Private Partnerships: Managing Risks and Opportunities, John Wiley & Sons, ISBN: 0470680431, 9780470680438

Akintoye, A. ve Beck, M. (2009), Policy, Management and Finance of Public-Private Partnerships, John Wiley & Sons, ISBN: 1444301438, 9781444301434

Anadolu Ajansı, 2016, Şehir hastaneleri akıllı hastane olacak, http://www.ntv.com.tr/saglik/sehir-hastaneleri-akilli-hastane-olacak,o7MkTxbKJUO6vtV_DCv_Dw

Baker, K., J. Justice ve C. Skelcher (2009), The institutional design of self-governance: insights from public-private partnerships, in E. Srenson and P. Triantafillou (eds), *The Politics of Self-Governance*, Basingstoke: Palgrave

Batal, S. (2010), Yeni kamu yönetiminde yönetim kavramı ve Türkiye'de yerel yönetimler alanındaki uygulama örnekleri, *Mevzuat Dergisi*, 145

Bing, L., Akintoye A., Edwards, P.J. ve Hardcastle, C. (2005), The allocation of risk in PPP/PFI construction projects in the UK, *International Journal of Project Management*, 23, 25–35

Boateng, C., Stafford A. ve Stapleton P. (2015), The corporate governance process in UK healthcare public private strategic partnerships, *Critical Perspectives on Accounting*

Burger, P. ve Hawkesworth, I. (2011), How To Attain Value for Money: Compar -ing PPP and Traditional Infrastructure Public Procurement, *OECD Journal on Budgeting*, 2011(1)

Delmon, J. (2009), *Private Sector Investment in Infrastructure*, 2nd ed., Kluwer Law International, ISBN 978-90-411-2714-3

Gasiorowski, P. ve Moszoro, M. (2008), Optimal Capital Structure of Public-Private Partnerships, *IMF Working Papers*, ISBN: 1451913168, 9781451913163

Grimsey D. ve Lewis M.K. (2002), Evaluating the Risks of Public Private Partnerships for Infrastructure Projects, *International Journal of Project Management*, 20, 107-118

HM Treasury, Private Finance Initiative and Private Finance 2 Projects: 2016 Summary Data, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/579271/PFI_and_PF2_projects_2016_summary_data.pdf

Hemming, R. (2006), *Public-Private Partnerships, Government Guarantees, and Fiscal Risk*, International Monetary Fund, Washington DC

HM Treasury (2012), *A New Approach to Public Private Partnerships*

Karahanogulları Y.(2012), Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Mali Değerlendirmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (2), 95-125

Karasu, K. (2011), "Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinde Kamu-Özel Ortaklığı," *A.Ü. SBF Dergisi*, 66 (3), 217 – 262

Leiringer, R. (2006) Technological innovation in the context of PPPs: incentives, opportunities and actions. *Construction Management and Economics*, 24 (3), 301-308

National Audit Office, Private Finance Projects, October 2009

OECD (2010), Dedicated Public-Private Partnership Units-A Survey of Institutional and Governance Structures

OECD (2011), Policy Framework for Investment User's Toolkit, Chapter 10: Public Governance

OECD (2012), Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships

Osborne, S. (2000), Public-Private Partnerships: Theory and Practice in International Perspective, Routledge, ISBN: 1134615051, 9781134615056

Özyıldız, H. (2016). Hazine garanti verdikçe bankalar dış borç almış, Erişim Tarihi: 22.12.2018. <http://www.hakanozyildiz.com/2016/02/hazine-garanti-verdikce-bankalar-ds.html>

Ramesh G., Nagadevara V., Naik G. ve Suraj A. (2014), Public Private Partnerships, Routledge, ISBN: 1317809602, 9781317809609

Ridley, J. (2004), Talking points: Managing stake holder relations in PPP projects, *Public Infrastructure Bulletin*, 1 (3), 3

Robinson, H., Carrillo, P., Anumba, C.J. ve, Patel M., Governance and Knowledge Management for Public-Private Partnerships, John Wiley & Sons, ISBN: 1444318756, 9781444318753

Sharing the gains from a refinancing. (n.d.) Retrieved 15.11.2018, from <http://www.eib.org/epec/g2g/annex/8-refinancing/index.htm>.

United Nations Economic Commission for Europe, UN/ECE Forum On Public-Private Partnerships For Infrastructure: The Next Steps (PPPs), 4 -5 Aralık 2000

United Nations Economic Commission for Europe, Committee for Trade, Industry and Enterprise Development, Governance in Public Private Partnerships for Infrastructure Development, 2005

United Nations (2008), Guidebook on Promoting good governance in public-private partnerships, United Nations Economic Commission for Europe: New York and Geneva

World Bank ve Public-Private Infrastructure Advisory Facility (2007), Public-Private Partnership Units: Lessons for their Design and Use in Infrastructure, World Bank, Washington DC

World Bank, Public-Private-Partnership In Infrastructure Resource Center (PPPIRC), Erişim Tarihi: 25.12.2018. <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/financing/risk-allocation-mitigation#currency>,

World Bank, Erişim Tarihi: 02.01.2018. <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/ppp-overview/practical-tools/checklists-and-risk-matrices/force-majeure-checklist>,

Yıldırım, A. (2016). Açık Garanti, Erişim Tarihi: 01/12/2018.
<http://www.haberturk.com/yazarlar/abdurrahman-yildirim-1018/1330877-acik-garanti>.

KALKINAMAMIŞ YÖRELER İÇİN İNOVATIF YOL: A.B.D. FIRSAT BÖLGESİ VERGİ TEŞVİK YATIRIM YASASI

Mustafa Şeref AKIN¹

ÖZ

Kalkınamamış yörelere teşvikte inovatif bir yol Amerika Birleşik Devletleri'nde 2017'de ilk kez yasası çıkan ve 2019'da revizyon edilen "fırsat bölgesi" (opportunity zone) vergi teşvik yatırım yasasıdır. Bu makalede A.B.D.'nin yürürlüğe koyduğu ve ilerlettiği yasanın içeriği, eleŐtirileri ve Türkiye'dekiyle karşılaştırması incelendikten sonra, Türkiye'ye olası uygulamadaki zorluklar tartışılmaktadır. Teşvik sisteminde vergide 3 avantaj sağlanmaktadır: Vergi öteleme (mevcut vergiyi 7 yıl sonra ödeme); mevcut vergide indirim (5 yıl sonra %10 ve 7 yıl sonra %15 indirim) ve fırsat bölgesine yatırımdan sonra vergiden muafiyettir (10 yıl boyunca fırsat bölgelerine yatırımlardan elde edilecek gelirler vergiden muaftır). Türkiye'deki teşviklere göre farkları sıralanırsa: Türkiye'deki teşvikler iller bazındadır. Bir il ya tamamıyla teşvik bölgesindedir ya da değildir. Türkiye'deki uygulamada yatırım yapıldığında vergi teşvik imkânı sağlanmaktadır. Mevcut olan bir vergi yükümlülüğüne yönelik bir teşvik yoktur. Türkiye'de teşvik bölgesindeki teşvikten faydalanmak için aktif olarak yatırım yapılması gerekmektedir. Türkiye'de bu bir fon üzerinden pasif yatırımcı olarak gerçekleştirilememektedir. Türkiye'de teşvik kapsamına giren illerde her ekonomik faaliyet vergi indirimine konu olmamaktadır. Ekonomik faaliyetin ilde belli noktalarda (organize sanayi bölgesinde) ve belli sektörlerde (tarım) olmalıdır. A.B.D.'deki uygulamada mahalle/yöre bazlıdır. Fonun yatırımının en az %90'nunun fırsat bölgesinde olması şartıyla teşviklerden pasif yatırımcı olarak faydalanılmaktadır. Konu ve miktar sıralaması getirmemiŐtir. Bu aşamada bütün hedef sermayeyi ve sermayedarı fırsat bölgesine sokmaktır.

Anahtar Kelimeler: fırsat bölgesi, teşvik Őeması, vergi öteleme

Jel Kodları: H2

¹Prof. Dr., Erzinan Binali Yıldırım Üniversitesi, mustafa.akin@erzincan.edu.tr ORCID: 0000-0002-1850-9118

INNOVATIVE WAY FOR UNDEVELOPED REGIONS: U.S.A. OPPORTUNITY REGION TAX INCENTIVE INVESTMENT LAW

ABSTRACT

An innovative way to promote underdeveloped regions is the opportunity zone tax incentive investment law, which was introduced in the United States for the first time in 2017 and revised in 2019. This article discusses content, advancement, criticisms and comparisons with Turkish incentive and practical difficulties application of the new law in Turkey. There are three advantages in taxation in the incentive system: tax deferral (pay current tax after 7 years); tax relief (10% after 5 years and 15% discount after 7 years) and exemption from tax (taxable from income from investments in opportunity zones for 10 years). The current Turkish incentive work at this schema: Turkish incentives are based on provinces. A province is either entirely in the incentive zone or not. Tax incentives are provided in Turkey if there is an actual investment to the city. There is no incentive for existing tax liability. In order to take advantage from incentives in opportunity zones in Turkey there should be an actual investment. This can not be carried out as a passive investor funds in Turkey. Every economic activity in opportunity zones is not subject to tax deduction. Economic activity should be at specific points in the province (organized industrial zone) and in specific sectors (agriculture). In the United States, it is based on neighborhood or region. Incentives are utilized as passive investors in the condition that at least 90% of the fund's investment is in the opportunity zone. The law did not bring any restrictions in terms of investment subjects and quantity. At this stage, the main aim is to attract the capital and the investors to the opportunity zone.

Keywords: Opportunity zone, incentive schema, tax deferral

Jel Codes: H2

GİRİŞ

Bölgesel teşvikler, ülke ortalama gelişmişlik seviyesinden geri kalmış, bir bölgesine özel sektörün yatırım yapması için verilen mali (vergisel indirim ve kredi sağlama) ve mali olmayan (arazi) teşviklerdir (Ünsaldı, 2006; Özker ve Biniş, 2010; Dağ ve Çelik, 2018). Türkiye'nin geri kalmış illerini kalkındırmak amacıyla yatırım teşvik uygulamaları 1913 yılına kadar uzanmaktadır (Yayar ve Demir, 2015). Modern yatırım teşvik kanunu 1962'de planlı dönemle gerçekleşmiştir (Gülmez ve Noyan, 2011). Uzun yıllar bölgesel önceliklere dayalı sistemler içerdiği olmasına rağmen, bölgelerarası farklılıkları gidermede başarılı olmadığı görülmektedir (Çiloğlu, 2000). Teşvikte inovatif bir yol Amerika Birleşik Devletleri'nde 2017'de ilk kez yasası çıkan ve 2019'da revizyon edilen "fırsat bölgesi" (opportunity zone) vergi teşvik yatırım yasasıdır. Bu makalede A.B.D.'nin yürürlüğe koyduğu ve ilerlettiği yasanın içeriğini, eleştirilerini ve Türkiye'deki teşvik yasalarıyla karşılaştırmasını inceledikten sonra, Türkiye'ye olası uygulamadaki zorluklar tartışılmaktadır.

1. FIRSAT BÖLGESİ KANUNU VE İÇERİĞİ NEDİR?

Fırsat bölgesi (opportunity zones) Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en büyük ekonomik gelişme çabalarından biridir ve fakir insanların yaşadıkları mahallelere özel sermaye yatırımı sağlama imkânı sunmaktadır (Katz, 2019; Tankersley, 2019; Nitti, 2019). A.B.D. fırsat bölgesi kanunundan önce birçok teşvikler uygulanmış ama arzu edilen seviyede fakirliğin azaltılması başılamamıştır. Bu yasanın odak noktası üretici firmalardan veya kamu yatırımlarından çok sermayedar kesimi doğrudan veya mali yatırım yapmaları için teşvik etmektir.

Teşvik sistemine göre yatırımcıların nitelikli bir fırsat bölgesine sermaye yatırması durumunda mevcut gayrimenkul veya menkul satışından elde edilen sermaye-kazanç vergisi ödemesi ötelenmektedir (O'brien, 2019).

1.1. Fırsat Bölgesi Kanunu Nasıl Çalışır?

Yeni vergi indirimi, diğer federal vergi teşviklerinden farklılık göstermektedir. İlk olarak, pazar odaklıdır; teşvikleri dağıtmak için bir federal kurumlar kullanılmaz. Bireysel, kurumsal ve profesyonel yatırımcıların kararları etkilidir. İkincisi yatırım konusu tamamen serbest bırakılmıştır. Düşük gelirlere yönelik konut gibi nispeten dar amaçlar ile sınırlandırılmak yerine, her çeşit projeyi kapsamaktadır (konut, ticari, endüstriyel, altyapı). Sadece yatırımın coğrafi olarak fırsat bölgesinde olması yeterlidir. Üçüncüsü, yatırımcıların iş yaratma veya yerel finansal eşleşmeler gibi belirli bir sonuca ulaşması gerekmez. Dahası, yatırımcılar bir teşvik karşılığında ne kadar yatırım yapacaklarına dair herhangi bir sınırlama ile karşı karşıya değildirler (Katz, 2019). Dördüncüsü, devlet sübvansiyonlu kredi ve arazi araçlarından ziyade öz sermaye yatırımlarına dayanmaktadır. Teşvik yasasıyla ayrılmış kaynakları geleneksel hükümet programları aracılığıyla dağıtmak yerine, özel sektör kararıyla kaynakları dağıtmaktadır. Beşincisi, teşvikten faydalanabilmek için uzun vadeli yatırım yapılması gereklidir.

1.2. Fırsat Bölgesinin Öncü Etkileri

Toplam 8.700 yöre ve 35 milyon ikametgah edeni kapsamaktadır (O'brien, 2018). Fırsat Bölgesi teşviki, finansörler, eyalet ve bölgesel yönetime, yerel yatırımcılar ve topluluklar için önemli

bir fayda sağladığından emin olmak için birlikte çalışmaları için büyük bir itici güç sağlamaktadır (Katz, 2019). 2017’de ilk kanunu geçtiğinden beri, gayrimenkul fiyatları %20 yükselmiş durumdadır. Bu yükseliş yeni yatırımları teşvik etmektedir. 2017-19 arasında 25 milyar USD yatırım gerçekleşmiştir (Thomas, 2019). 10 yıl içinde sadece gayrimenkul yatırım ortaklıkları (REIT) üzerinden 1 trilyon dolarlık yatırıma ulaşması beklenmektedir. Programın başarısı daha tam belirginleşmemişse de, ilk işaretleme oldukça olumludur (Looney, 2018). 2017’deki eksiklikleri giderilerek 2019’da yasada revizyona gidilmiştir. Örneğin, 2019 versiyonunda işletmenin bir bölgede yeterince faaliyet gösterdiğini nasıl kanıtlayabileceği konusunda daha fazla netlik sağlanmaktadır (Davison ve Buhayar, 2019).

1.3. Fırsat Bölgesine Yatırımlarında Vergisel Avantajlar

İki türlü avantaj sağlanmaktadır: mevcut sermaye kazanç vergisinin ötelenerek azaltılması ve fırsat bölgesine yatırımdan elde edilecek kazançlarına vergi muafiyeti getirilmesi.

Fırsat bölgesine yatırımdan evvel ki elde edilen kazançtan doğacak vergi yükümlülüğü, bölgede yatırımın devam etmesiyle azaltılmaktadır (i) en az beş yıl boyunca fırsat bölgesine yatırım yapan mükellefler mevcut sermaye kazancı vergilerinde yüzde 10'luk bir indirim alırlar; yatırımların en az yedi yıl tutulması ile yüzde 5'lik ek bir azalma sağlamaktadır (ii) 10 yıl boyunca vergi matrahındaki geliri tuttuklarında ise, fırsat bölgesine yatırımdan doğan herhangi bir sermaye kazancı vergisi ödemesi gerekmemektedir. 10 yıldan fazla tutulduğunda da vergi muafiyeti sürmektedir (iii) (Nitti, 2019).

Vergide 3 avantaj sağlanmaktadır:

- Mevcut verginin ötelenmesi: 7 yıl sonra ödeme
- Mevcut verginin indirimi: 5 yıl sonra %10 ve 7 yıl sonra %15 indirim
- Vergiden muafiyeti: 10 yıl boyunca fırsat bölgelerine yatırımlardan elde edilecek gelirlerden vergi muafiyeti (Investreal, 2019).

1.4. Fırsat Bölgesinin Seçimi

Yasa, eyaletlere düşük gelirli nüfuslu “fırsat bölgeleri” seçmeleri yönünden rol vermektedir. Nisan 2018’den bu yana, 50 eyaletteki her vali, Columbia Bölgesi (başkent) ve Porto Riko dahil olmak üzere, genel fakirlik (mahallede yaşayanlar A.B.D: ortalamasının %20 altındadır), yüksek işsizlik, çocuk fakirliği kriterlerine dayalı olarak 8,700’den fazla fırsat bölgesi belirlemiştir (Perlman, 2019).

Yasa, şehirlerin veya yerel bölgelerin yönetiminin rolü hakkında herhangi bir rehberlik sağlamamaktadır. Yine de en geniş anlamdaki şehirler - yerel yönetimler, özel ve sivil kuruluşlar, topluluk ağları - fırsat bölgeleri için kapsayıcı, sürdürülebilir ve gerçekten dönüştürücü bir büyüme sağlayacaksa, anlamlı önlemler almaları gerekecektir(Katz, 2019).

1.5. Fırsat Bölgesinin Örneklerle Açıklanması

Ekonomik avantaj sistemin nasıl çalıştığı iki örnekle açıklansın. Birinci örnekte, bir vergi mükellefi 3 yıl önce 150.000TL’ye bir gayrimenkul almakta ve bu yıl 200.000 TL’ye satmaktadır. Bu satış farkından dolayı 50.000 TL gelirler vergisi matrahı doğmaktadır. Eğer mükellef %20’lik bir dilim içerisindeyse, 10,000 TL’lik vergi ödemektedir. 50.000 TL’yi fırsat bölgesine en az 5 yıllığına yatırım yapıldığında 5 yıl sonra vergi ödenmektedir. Ödeyeceği vergiden %10 düşürülmektedir. Eğer 7 yıla

taşırca %15 daha az ödenmektedir. Enflasyonun yıpratma payı da düşünülürse ciddi bir indirim sağlanmaktadır. Ayrıca 10 yıl boyunca fırsat bölgesinde yatırım tutulduğunda elde edilen yeni gelirden herhangi bir vergi ödenmemektedir.

İkinci örnekte daha kapsamlı olarak rakamlarla ve oranlarla açıklamaktadır. Şekil 1’de 10 milyon USD’lık sermaye kazancını fırsat bölgesini içeren ve içermeyen iki benzer uzun dönemli fona konduğu varsayılmaktadır. Her iki fonda da vergi öncesi yıllık getiri %7 varsayılmaktadır. 15 yıl sonunda iki fonun getirisi karşılaştırılmaktadır. Fırsat bölgesi fonuna yatırıldığında herhangi bir vergi ödenmesine uğramadan tüm kazanç fona aktarılmaktadır. Hâlbuki, vergi ödeyen kişi 7.620.000 ile fona başlamaktadır. 15 yıl sonra fırsat bölgesi fonuna yatırım yapan ve teşviklerden faydalananın 25.567.315 USD’ı olmakta ve %6.16 getiri sağlamaktadır. Fırsat bölgesi fonuna girmeyen ise, 17.833.711 USD kazanmakta ve %3.13 getiri de kalmaktadır.

Şekil-1: 10 Milyon USD Sermaye Kazancı

10 MİLYON TL'LİK SERMAYE KAZANCI	
FIRSAT BÖLGESİ	DİREK (FIRSAT BÖLGESİZ YATIRIM)
ÖDENECEK VERGİ (BAŞLANGIÇ YILI)	
0	2.380.000 TL
ORJİNAL YATIRIM	
10.000.000	7.620.000
YATIRIM BÜYÜME ORANI 1-15 YIL	
%7 BÜYÜME ORANI	%7 BÜYÜME ORANI
8. YIL VERGİ	
2.023.000 VERGİ ÖDENDİ (%15 İNDİRİM)	0
15. YIL	
YATIRIM 27.600,000 TL SATILDI (17.600,000 TL KAZANDI)	21.000,000 SATILDI (13.400,000)
15 YILDA ÖDENECEK VARGİ	
0	3.190,109
VERGİ SONRASI KAR	
25.567,315	17.833,711
YILLIK GETİRİ	
6.16 (YILLIK) (%57 ARTIŞ)	3.93 (% YILLIK)

2. YATIRIM ŞARTLARI

Yatırım yapılan Őletmenin gelirinin %50'si fırsat b6lgesinden elde etmelidir. Gayrimenkul sekt6r6nde bunu kanıtlamak kolayken, sanayi 6retiminde ve e-ticarette belirsizlik taşıtmaktadır. Bu kural 6zellikle e-ticaretin gelişmesi sebebiyle Őletme 6alışanlarının 6alışma vakitlerinin %50'si kadarının fırsat b6lgesinde olması Şartıyla yeni kanunda esnetildi (O'brien, 2018).

Yatırımcı, mevcut sermaye kazancı elde ettikten 180 g6n i6inde fırsat b6lgesine doğrudan veya fona yatırım yapması gereklidir.

Uzun d6nemli (bir yıldan fazla) sermaye kazançları yasa kapsamında dır. Kısa d6nemli sermaye kazançları (bir yıldan az) yasa kapsamında değildir.

Fon kurulduktan sonra 31 ay i6inde yatırım yapmalıdır. Ama vergisel avantajları baştan itibaren sağlanmaktadır.

Fonların yatırımlarının %90'ını fırsat b6lgelerinde olmalıdır. Yatırım konusu iş kurmaktan finansal yatırıma kadar geniş tutulmaktadır.

3. VAKIFLARIN VE SİVİL TOPLUM 6RG6TLERİNİN ANAHTAR ROL6

Hayırseverlerin fırsat b6lgelerinin ekonomik ve sosyal etkilerini kalkındırmakta yardımcı olmalarında kritik bir rol oynadığı a6ıktır. Vakıflar (ve sivil toplum 6rg6tleri) sorunlu konuları ve y6releri kalkındırmak i6in kurulmuşlardır. Farklı oyuncular (yatırımcılar, sivil toplum 6rg6tleri, yerel y6netimler gibi) bir araya getirmek i6in gereken prestije ve kapasiteye sahiptirler. Ayrıca sosyal girişimcilere ve diğer yerel kurumlara yatırım yapmak i6in ihtiya6 duydukları sermayeye sahiptirler. Vakıflar k6r ama6lı olmadıklarından daha fazla riske tahamm6l etmektedirler ve uzun vadeli bir bakış a6ısına sahip olmaktadır (Katz, 2019).

Fırsat B6lgesi yasasıyla, sivil toplum 6rg6tlerinin ve vakıfların oynayabilecekleri 6nemli roller Őunlar olmakta:

Koordinasyon: Yoksul bir mahalleyi geliştirmek i6in herkesi bir araya toplayabilmektedirler. Hayırseverleri, kamu y6netimleri, Őletmeleri ve diğer alanlarda liderleri i6eren 6abaları koordine ederek Şehirlerin başarı i6in 6rg6tlenmesine yardımcı olmaktadır. Yatırımcıların fırsat b6lgelerinin potansiyelini anlamalarına yardımcı olabilirler ve b6lgede neye katkıda bulunabilecekleri ve ihtiya6 duyulanlar konusunda yatırımcıları y6nlendirebilmektedirler (Katz, 2019).

B6lgenin varlıklarının belirlenmesi: Vakıflar, fırsat b6lgeleri i6in g66l6 yatırım olanakları geliştirmek i6in gereken 6alışmaları finanse etmektedirler. Finansman g66 bu b6lgelerin rekabet avantajlarını iletmelerini, yerel ortaklıkları teşvik etmelerini, kamu ve 6zel sermaye i6in hazır olan sağlam projeleri tespit etmelerini sağlayacaktır. Vakıflar dış uzmanlık, 6zel veri toplama ve analizleri ile basılı ve web tabanlı pazarlama materyallerinin masraflarını 6deyebilmektedirler (Katz, 2019).

Piyasalar oluşturulması: 6zel veya hayırsever bir yatırımcı i6in projenin destekleyebileceği bor6 miktarı ile mevcut 6z kaynak arasındaki a6ığı doldurmaktalar. Finans d6nyasında imtiyazlı sermaye olarak bilinen bu rol, fırsat b6lgesinde projelerde kritik 6neme sahip olmaktadır. Geleneksel hibelerden ziyade, bu etki yatırımların finansal ve sosyal olarak geri d6n6ř sağlayabilmekte ve bir vakfın genel

yatırım stratejisinin yanı sıra programla ilgili bir yatırım planının önemli bir parçası olabilmekteler. Örneğin yeni kurulacak fırsat bölgesi fonuna sermaye koyabilmekteler (Katz, 2019).

Yerel sakinleri güçlendirme: Fırsat bölgelerinde yaşayan sakinlerin tercihlerini ifade etmelerine, becerilerini edinmelerine, iş kurmalarına ve mahalledeki yaşam kalitesini iyileştirmelerine yardımcı olabilmekteler.

Kurumları geliştirme: Birçok toplulukta yerel yönetimler, yerel ekonomiyi dönüştürebilecek karmaşık programlar tasarlama, finanse etme, sunma kapasitesine veya profesyonel uzmanlığına sahip değildirler. Vakıflar bu eksikliği giderebilmektedirler.

İnovasyonu teşvik etme: Kent sakinlerinin çığır açan fikirler geliştirmek veya yatırım stratejilerini desteklemek için inovasyonu teşvik etme hibeleri ve diğer mekanizmaları kurabilmekteler (Katz, 2019).

Bilgi paylaşımı: Bölgenin nüfus, coğrafya, ekonomik, sosyal yapısıyla detaylı bilgilerin paylaşımın sağlanmasıdır. Örneğin bir turizm hareketliliği mevcutsa, yıllara göre artışlar, aylık dağılımlarına kadar detaylı bilgilerin sağlanması ve yayılmasına öncelik edilebilmekteler. Nüfusun harcama kalemleri (elektrik tüketiminden gıda tüketimine kadar), ortalama geliri, gelir dağılımı gibi sadece o bölgeye ait bilgiler paylaşılabilirler (Katz, 2019).

4. FONLARIN ROLÜ

Yatırımcılar, yatırım risklerini dağıtmak için fonlar oluşturmaktadır. Fırsat bölgeleri fonları, fırsat bölgelerine sermayelerinin en az yüzde 90'ını yatırım yapan özel sektör yatırım araçlarıdır. Fon modeli geniş bir yatırımcı kitlesinin kaynaklarını fırsat alanlarında bir araya getirmesini sağlayacak ve bu sayede fırsat alanlara yapılacak yatırımların ölçeğini artırmaktadır.

Fırsat fonu statüsü kazanmak için:

- ABD hazine bakanlığı tarafından onaylanmış olmalıdır.
- Nitelikli fırsat bölgesi özelliğine yatırım yapmak için bir kurum veya ortaklık olarak düzenlenmelidir.
- Nitelikli bir fırsat bölgesi işinde yeni çıkarılan hisse senedi, ortaklık çıkarları veya ticari mülkü içeren varlıklarının en az yüzde 90'ını elinde bulundurmalıdır.
- Yatırımlar, fırsat bölgesindeki yer alan işletmelerdeki, gayrimenkul ve ticari varlıklardaki öz kaynak yatırımlarıyla sınırlı olmalıdır. Krediler ve diğer vergi teşvikleri için uygun değildir. Fırsat fonu, gayrimenkul yatırımları için rehabilitasyon şartına tabidir (Hooper, 2019).

5. TÜRKİYE'DEKİ TEŞVİKLERE GÖRE FARKI NEDİR?

Türkiye'deki teşviklere göre farkı aşağıda sıralanmaktadır:

1. Türkiye'deki teşvikler iller bazındadır. Bir il ya tamamıyla teşvik bölgesindedir ya da değildir. Bu durumda varlıklı bir ilde bulunan fakir bölgeler faydalanamamaktadırlar.

2. Türkiye'deki uygulamada yatırım yapıldığında vergi teşvik imkânı sağlanmaktadır. Mevcut olan bir vergi yükümlülüğüne yönelik bir teşvik yoktur. A.B.D. yeni teşvik yasasının en önemli hususlarından faydanın hemen görebilme imkânı sağlanmasıdır. Davranışsal iktisadın vurguladığı gibi sonradan elde edilecek faydalar yüksek oranla iskonto edilmektedir. Yasa sadece gelecekte elde edilecek kazançları vergisiz hale getirmemekte ama aynı zamanda mevcut vergiyi öteleme ve düşürme imkânı vermiştir. Yatırımcı psikolojik olarak ilk günden karlı hissetmiştir. Ayrıca vergi yükünden dolayı sermaye gelirini elde etmekten çekince gösteren yatırımcılara yatırımlarını nakde dönme imkânı sağlamıştır.
3. Teşvik bölgesindeki teşvikten faydalanmak için aktif olarak yatırım yapılması gerekmektedir. Türkiye'de bunu bir fon üzerinden pasif yatırımcı olarak gerçekleştirilememektedir. A.B.D.'de fonun yatırımının en az %90'nunun fırsat bölgesinde olması şartıyla teşviklerden faydalanılmaktadır (U.S. Treasury, 2018).
4. Türkiye'de teşvik kapsamına giren illerde her ekonomik faaliyet vergi indirimine konu olmamaktadır. Ekonomik faaliyetin ilde belli noktalarda (organize sanayi bölgesinde) ve belli sektörlerde (tarım) olmalıdır. A.B.D.'de yasa bunu konu ve miktar sıralaması getirmemiştir. Bu aşamada bütün hedef sermayeyi ve sermayedarı fırsat bölgesine sokmaktır.

6. ELEŞTİRİLER

Amerikan fırsat bölgesi yasasına karşı yapılan eleştiriler aşağıdadır:

1. Yatırımlar konusunda ayırım yapılmamasından dolayı, ağırlıklı olarak yüksek gelir yaratan start-uplar yerine gayrimenkul sektörüne ağırlıklı büyüme olmaktadır (Tankersley, 2019).
2. Gayrimenkul ağırlıklı yatırım daimî iş imkanını azaltmaktadır (Tankersley 2019).
3. 2017'de kabul edilen ve 2019'da yenilenen kanunun getirmiş olduğu ekonomik ve sosyal veri azdır. Performansı ölçülememektedir (Tankersley, 2019).
4. Gayrimenkullerin değerlenmesiyle yörede yaşayanların gelirleriyle ulaşamadıkları bir fiyata yükselmektedir. Göç etmek zorunda kalmaktadırlar.
5. Teşvik kapsamındaki fırsat bölgelerinin tamamı fakir yöreler değildir. Eyalet valilerinin kararlarıyla bazı gelişmekte olan yörelerde bu kapsama konmuştur. Kalkınmamış bölgelerin kalkınmalarına yardımcı olmak için mi yoksa zenginlerin vergisel imkanlar getirmek için mi tasarlandığı sorusu akla gelmektedir (Mui, 2018).

Amerikan kongresi, fırsat bölgelerindeki teşviklerin etkinliğinin ölçülmesi için vergi idaresinden vergi indirimi alan yatırımcılardan veri toplamalarını, yatırımlarının ekonomik koşullarını nasıl değiştirdiğini göstermesini isteyen yasalar getirmeyi planlanmaktadır (Tankersley, 2019). Vergi dairesi kaç fonun kurulduğu, hangi varlıklara sahip olduklarına, kaç iş yaratıldığına ve yoksulluk seviyelerinin nasıl değiştiğine ilişkin verileri derleyecektir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Fırsat bölgesi yasası iki gruba odaklanmaktadır: büyük yatırım karı olan sermayedarlar ve düşük gelirli mahallelerdeki topluluklar (O'Brien, 2018).

Temel olarak, federal hükümet yatırımcının sermaye kazançlarını fırsat fonları üzerinden 10 yıl boyunca fırsat bölgesi projelerinden birine yatırım yapmak için kullanmasına izin vermektedir. 10 yıl sonra, yatırımcı aktifin değerinin yükselmesinden dolayı herhangi bir sermaye kazancı vergisi ödememektedir. Ayrıca federal hükümet ödenmesi zorunlu mevcut sermaye kazanç vergisini 7 yıl sonra %15 indirimle almaktadır.

Amerikan gelir vergisinde sermaye kazançları önemli yer tutmaktadır. Sadece fonlarda vergilendirilmemiş 6.1 trilyon dolar potansiyel sermaye kazancı mevcuttur. Türkiye'de fonlarda vergi stopaj oranı %0-%10 arasında değişmektedir. Gelir vergisi beyannamesine tabii değildirler. Elbette bunu stopaj veya gelir vergisi olarak almak sermaye kazancına vergi avantajı sağlamaya engel değildir. Borsada hisse satış gelirleri de vergiden muafır. 5 yıldan az tutulmuş emlak satışından elde edilen gelirlerin vergisel yükümlülükleri vardır. Temelde, Türk vergi sisteminin ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden oluşmasından (%70) dolayı bu sistemin çalışması için tüm dolaysız vergileri A.B.D. vergi teşvikinde olduğu gibi değerlendirmek gereklidir. Yani gelirler ve kurumlar vergisi ödeyeceklerin (sermayedarların stopaj vergileri dahil) belli bir yüzdesi için verginin ötelenmesi, teşvik yörelerine yatırım yapan fonların vergiden muaf olması ve fon yatırımcısından sermaye kazanç vergisinden muaf olması sağlanmalıdır. Amerika'daki 10 yıl bekleme süresi, Türk yatırımcısının daha kısa vadeli düşünme eğiliminden dolayı, bekleme süresi kısaltılabilir. Vergi ödemelerinin 7 yıl sonraya sarkması, yüksek enflasyonlu bir ülke olan Türkiye için ciddi vergi kaybına yol açmaktadır. Öte taraftan yatırımcı için büyük bir kazançtır. Özel sermaye kuruluşları ve devlet tarafından sağlanan maddi imkanlar ancak sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, vakıflar, girişimciler ile birlikte hareket edildiği takdirde olmaktadır.

Kalkınmakta olan yörelere yatırım yapmak aynı zamanda bir hayırseverlik faaliyetidir. Bu hayırseverlik yönünde vakıf benzeri sivil toplum örgütlerine hem de hayırsever vatandaşlara önemli roller düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Çiloğlu, İ., (2000). Teşvik politikasının yönlendirme gücü. *Hazine Dergisi*, 13, Ocak.
- Dağ, M. ve Çelik, M. (2018). Yatırım teşvikleri nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7 (2), 863-875
- Davison L., Buhayar N. (2019). Trump's opportunity zone rules deliver on investors' wish list.. *wealth management magazine*, Retrieved May 10, 2019, from <https://www.wealthmanagement.com/high-net-worth/trumps-opportunity-zone-rules-deliver-investors-wish-list>
- Investreal (2019). What are opportunity zones? Retrieved May, 9, 2019, from https://www.accountingtoday.com/news/opportunity-zone-rules-aim-to-spur-further-business-and-real-estate-investment?utm_content=buffer42bcf&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer
- Gülmez, M . ve Yalman, İ. N; (2010), Yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınmaya etkileri, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24 (2), 235–257.
- Hooper, A. (2019). Opportunity zones explained. Retrieved May, 7, 2019, from <https://www.wealthmanagement.com/alternative-investments/opportunity-zones-explained>
- Katz, B., (2019). How philanthropy can ensure opportunity zones ensure widespread economic renewal. Retrieved May, 9, 2019, from <https://www.philanthropy.com/article/Opportunity-Zones-Could-Become/246177?key=GCZRFFWJmdWfHIIYJmst8AtbvVHiT74-G-tevgtGtii9jJniZ1SakzczEsxdV7LidnRUaEp4QUpFYUR5eEzqTmk4QllZb2lvU2ZPcGJ5NWtlM1RTNXU1d1dtbw>.
- Looney, A. (2018). The early result of states' opportunity zones are promising. *brookings institute*. Retrieved, May, 5, 2019, from <https://www.brookings.edu/research/the-early-results-of-states-opportunity-zones-are-promising-but-theres-still-room-for-improvement/>
- Nitti T. (2019). IRS releases latest round of opportunity zone regulations: where do we stand now? Retrieved, May, 3, 2019, from https://www.forbes.com/sites/anthonymitti/2019/04/22/irs-releases-latest-round-of-opportunity-zone-regulations-where-do-we-stand-now/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter#6a363a3b2772
- O'Brien Sarah (2018). Heard the buzz about opportunity zone funds? Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2019, https://www.cnn.com/2018/10/31/heard-the-buzz-about-opportunity-zone-funds-heres-the-skinny.html?__source=twitter%7Cmain
- Perlman, E. (2019). How investors can ensure their opportunity zone investment is a smart deal, *Forbes*, Erişim Tarihi: 2, Mayıs, 2019, <https://www.forbes.com/sites/forbesrealestatecouncil/2019/01/03/how-investors-can-ensure-their-opportunity-zone-investment-is-a-smart-deal/#7574bd541423>

Özker, A. ve Biniş, M . (2010). Vergi uygulamalarında bölgesel kalkınma hedefleri ve bölgesel mali teşvikler açısından değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10 (19), 491-508.

Tankersley, J. (2019) Treasury issues rules on tax breaks for opportunity zones. Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2019, <https://www.nytimes.com/2019/04/17/business/economy/opportunity-zones-treasury-regulations.html?action=click&module=Well&pgtype=Homepage§ion=Business>

Thomas, B. (2019). Welcome to the wonderful land of OZ. <https://www.forbes.com/sites/bradthomas/2019/04/20/welcome-to-the-wonderful-land-of-oz/#d64fd1d7d05c>

Treasury (2018). Treasury, IRS announce first round of opportunity zones designations for 18 states. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm0341>

Ünsaldı, M. (2006). Devlet Teşvikleri ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri. Elazığ: Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölge Araştırma ve Uygulama Merkezi (DAP Araştırmaları).

Yayar, R , Demir, Y . (2015). Bölgesel kalkınmave yatırım teşvikleri: Tokat ilinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (39), 119-146.

Ylan, M. (2018). Investors can get big tax breaks if they invest in ‘opportunity zones’ under new Treasury rules. Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2019, <https://www.cnbc.com/2018/10/19/investors-can-get-tax-breaks-for-investing-in-opportunity-zones-treasury.html>